ISMAIL KADARE

Aprilie spulberat

(Nuvele)

Traducere, cuvânt înainte şi note de
MARIUS DOBRESCU

Editura UNIVERS
Bucureşti, 1990

Titlul original:

Ismail Kadare

GJAKFTOHTËSIA
© Shtëpia Botuse „Naim Frashëri”, Tirana, 1980

EMBLEMA E DIKURSHME
© Shtëpia Botuse „Naim Frashëri”, Tirana, 1977

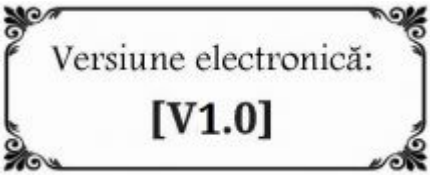

Corectură [V1.0]: decembrie 2016

Cuvânt înainte

Prezentăm cititorului român patru proze de mare succes ale scriitorului albanez Ismail Kadare: *Kostandin şi Doruntina, Aprilie spulberat, Mesagerul tristeţii* şi *Comisia serbării*.

Kadare s-a născut la 28 ianuarie 1936 în oraşul Gjirokastër (în sudul Albaniei) şi a debutat destul de timpuriu. În 1954 îi apărea primul volum de versuri, *Inspiraţii juvenile*, urmat de *Visări* (1957), *Secolul meu* (1961), *Motive cu soare* (1968). Ca prozator este cunoscut din 1963, când publică romanul *Generalul armatei moarte*, după care, succesiv, *Nunta* (1968), *Cetatea* (1970), *Iarna marii însingurări* (1973), *O capitală în noiembrie* (1975), urmate de volumele de nuvele *Vechea emblemă* (1977), *Starea de calm* (1980), *Podul cu trei arcade* (1983), *Vremea scrisului* (1986) şi, în fine, în 1988, romanul *Concert la sfârşitul iernii*. Este considerat reprezentantul numărul unu al literaturii albaneze contemporane, cărţile sale cunoscând rapid notorietatea europeană. În limba română i s-au publicat romanele *Generalul armatei moarte* (Univers, 1973), *Cronică în piatră* (Univers, 1983), *Cetatea* (Univers, 1987) şi *O capitală în noiembrie* (Editura militară, 1988), apreciate elogios în presa literară din ţara noastră.

„Ne interesează mai ales momentele pline de poezie simbolică în care istoria întâlneşte legenda şi mitul. Ceea ce prezintă importanţă pentru Kadare este patria aflată înaintea furtunilor istorice. Dar, ajungând să reînvie istoria, el se dovedeşte a fi un mare scriitor, şi nu unul dintre cronicarii care reconstruiesc trecutul", încerca criticul francez Lucien Girard să caracterizeze cât mai succint creaţia în proză a lui Kadare. Trebuie spus, străduindu-ne să înţelegem extraordinarul succes editorial al romanelor sale (comparabil, după unii, cu cel cunoscut de Günther Grass sau Gabriel Garcia Márquez) că, asemeni tuturor balcanicilor, Kadare beneficiază în primul rând de istoria tragică şi măreaţă a poporului său, asemuită de el într-un rând unei „fântâni adânci de înţelepciune". Trecutul îi „furnizează", de regulă, lui Kadare, „materia primă", substanţa cărţilor. Dacă vom face o incursiune în opera scriitorului albanez vom sesiza că aceasta „acoperă" în mare parte perioadele de mare tensiune istorică al patriei sale. Deşi nu o declară nicăieri, Kadare pare a intenţiona să alcătuiască o epopee naţională în proză, punctând momentele de referinţă ale istoriei Albaniei. Şi, chiar dacă nu ar pleca de la această

idee, opera sa se rânduieşte de la sine în sensul arătat.

Începând cu Evul Mediu timpuriu *(Kostandin şi Doruntina)*, continuând cu perioada de mare avânt naţional a epocii lui Skanderbeg *(Cetatea)*, cu cele cinci secole de suzeranitate otomană *(Mesagerul tristeţii, Comisia serbării, Slujbaşul de la Palatul Viselor)*, urmând cu prima jumătate a secolului XX *(Aprilie spulberat, Generalul armatei moarte, Cronică în piatră* etc.)" şi ajungând în contemporaneitatea imediată *(Nunta, Iarna marii însingurări* şi *Concert la sfârşitul iernii)*, Kadare alcătuieşte o frescă istorică exemplară. Proza scriitorului albanez ilustrează fidel modul său de a privi istoria şi de a face literatură: sacralizarea trecutului eroic din unghiul de vedere al prezentului, totul cu o destinaţie precisă – viitorul. Triunghiul acesta de o noblеţe indiscutabilă îl obsedează şi îi defineşte maniera scrisului, îl desemnează ca pe o voce de neconfundat în peisajul literar european.

„Consider că spiritul naţional, în literatura noastră, este determinat de tensiunea morală şi fizică la care a fost supus, secole de-a rândul, poporul albanez, tensiune menită a-i conserva fiinţa şi a-i reda libertatea. Această permanentă stare şi-a pus amprenta asupra concepţiilor sale cele mai intime, asupra filosofiei sale, modului de a recepta realitatea şi, în fine, asupra modalităţilor de exprimare, a însăşi limbii sale", declara Kadare într-un articol din 1961. Născut într-un context spaţio-temporal de excepţie, poporul albanez a avut de depăşit circumstanţe istorice la fel de exemplare. Prin poziţia sa geografică – limită între două lumi total diferite, Orientul şi Occidentul, între două confesiuni, ortodoxismul şi catolicismul, aflate, la un moment dat, în dispută acerbă pentru atragerea de prozeliţi –, Albania şi poporul ei şi-au suportat cu stoicism soarta şi atunci când a fost posibil, şi-au înfruntat-o eroic. Episodul „Skanderbeg" poate fi considerat cea mai deplină şi convingătoare mărturie. Romanul *Cetatea* nu este altceva decât un imn închinat apărătorilor anonimi ai citadelei albaneze. Şi dacă, în romanul amintit, figura lui Gheorghi Castriotul ocupă un loc secundar, aceasta este tocmai din motivul enunţat mai sus; căci niciun conducător nu ar putea învinge neavându-şi alături poporul.

Nimic nu este prea mult atunci când se pune în discuţie libertatea, niciun sacrificiu nu e destul de însemnat. Şi Kadare afirmă cu tărie acest adevăr.

Considerăm util, în rândurile ce urmează, să prezentăm cititorului

român o scurtă schiță istorică a Albaniei.

Cele mai vechi mărturii ale prezenței omului pe actualul teritoriu albanez datează din paleoliticul mijlociu. Descoperirile arheologice sunt numeroase şi distribuite uniform, în sudul (Saranda, Gjirokastër), centrul (Tirana, zona muntelui Dajti) şi nordul Albaniei (Shkodër, Dukagjin). Antichitatea consemnează existența statornică a strămoşilor direcți ai albanezilor, ilirii, începând cu sfârşitul mileniului al III-lea î.e.n. Conform istoriografiei albaneze, triburile ilire ocupau un teritoriu întins, având ca limite Dunărea, țărmul Adriaticei, Morava şi Vardarul. Perioada 229–167 î.e.n. consemnează supunerea lentă şi anevoioasă a ilirilor de către republica Romei. Romanizarea ulterioară s-a izbit de o rezistență fermă, în special în zona muntoasă. Consecința divizării Imperiului (395 e.n.) este fixarea Iliriei în limita granițelor Bizanțului, ceea ce va influența decisiv evoluția societății autohtone. Primul mileniu al erei noastre aduce valurile popoarelor migratoare: vizigoții, hunii, ostrogoții şi slavii (aceştia din urmă fixându-se temeinic în Balcani). După prăbuşirea sclavagismului, teritoriul albanez este cutreierat şi devastat de bulgari, normanzi şi de mulțimile creştine ale Primei Cruciade. Totuşi, Albania pătrunde cu hotărâre în Evul Mediu. Profitând de slăbiciunea Imperiului Bizantin, nobilimea albaneză din nordul țării întemeiază primul stat feudal albanez (sec. XII-XIII), Principatul Arberului, care, însă, nu reuşeşte să reziste îndelung statelor vecine (Despotatul epirot, Imperiul Bizantin şi Regatul Bulgar), state ce şi-l dispută în războaie sângeroase. La mijlocul secolului al XV-lea iau naştere alte câteva principate autonome, conduse de capii unor familii feudale puternice: Balsha în nord, Topia în zona centrală, Muzaka şi Shpata în sud. Au existat, desigur, şi unele tendințe centralizatoare, dar, în această fază, încercările de a crea un stat albanez unic au cunoscut eşecul. Este perioada apariției pe scena istoriei a unei puteri formidabile, putere ce avea să influențeze decisiv destinul popoarelor balcanice: statul osman. Fărâmițarea feudală a înlesnit, începând cu 1388, supunerea de către turci a întregului teritoriu locuit de albanezi. Deceniile următoare pregătesc condițiile izbucnirii războiului popular antiotoman condus de eroul național Gheorghi Castriotul Skanderbeg. Timp de 25 de ani (1443–1468) albanezii înfruntă cu succes forța militară cea mai puternică a vremii, zăgăzuind pătrunderea semilunii spre Europa Centrală prin regiunea vestică a Peninsulei. După moartea lui Skanderbeg însă, în următorii 11 ani, Albania este supusă în întregime de otomani, fără a fi

pacificate niciodată şi zonele muntoase, viitorul, nucleu al rezistenţei antiturceşti din secolele următoare. Pe fondul decăderii treptate a Imperiului, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, lupta eliberatoare a poporului albanez cunoaşte forme noi: Liga Naţională de la Prizren, cu programul ei concret şi punerea lui în practică pe calea luptei armate, Renaşterea culturală albaneză, cu martirii şi corifeii ei, neîncetatele răscoale de la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX. Toate acestea sunt încununate de declararea independenţei Albaniei, la 28 noiembrie 1912, în oraşul Vlora. Izbucnirea primului război mondial transformă teritoriul albanez în zonă de operaţiuni militare – sudul este ocupat de trupele Italiei şi Greciei, nordul de cele austro-ungare –, ceea ce duce, inevitabil, la trezirea rezistenţei naţionale, a cărei urmare firească este alungarea trupelor italiene din ultimul oraş ocupat, aceeaşi Vlora, la sfârşitul verii lui 1920. Urmează o succesiune de guverne de toate orientările politice până în 1928, când Albania devine regat sub regele Ahmed Zogu. Se dezvoltă, timid, relaţiile de producţie capitaliste, grevate pe viguroasele, încă, realităţi feudale. Pregătind al doilea război mondial, Italia fascistă atacă la 7 aprilie 1939 şi ocupă în întregime Albania până în septembrie 1943, când ţara este invadată de trupe hitleriste. Poporul albanez se mobilizează şi de astă dată şi, opunând o rezistenţă fermă armatei de ocupaţie, reuşeşte, la 29 noiembrie 1944, eliberarea Shkodrei, cel mai nordic oraş al ţării. De atunci, Albania păşeşte pe drumul socialismului.

Chiar şi dintr-o asemenea ultrarapidă trecere în revistă a celor mai semnificative episoade din, existenţa poporului albanez reiese clar că poziţia tampon a Albaniei în cadrul Peninsulei a făcut, ca pe acest adevărat bulevard al istoriei să se confrunte interese naţionale şi politice de primă importanţă, destin asemănător în mare parte celui avut şi de poporul nostru. Ni se pare firesc, deci, ca mulţimea şi ponderea unor atare evenimente istorice, înghesuite într-un spaţiu atât de restrâns, să dea naştere unui specific naţional contorsionat, unui tip uman îndrăgostit de viaţă şi totuşi renunţând la ea cu cea mai mare uşurinţă, unor structuri morale aparte, viguroase şi rezistente. Şi poate că nu am fi recurs la ajutorul istoriei, dacă micro-romanele traduse în volumul de faţă n-ar confirma atât de categoric cuvintele lui Kadare şi afirmaţia de mai sus.

Primele proze se referă la acelaşi kanun. Cea dintâi, *Konstandin şi Doruntina* sugerează naşterea sa în împrejurări tragice şi-i explică,

ba, chiar mai mult, îi justifică necesitatea. Codul moral la care se referea Kostandin şi, în finalul micro-romanului, anchetatorul Stresi însuşi, va fi un element progresist în existența poporului albanez, unul dintre pilonii principali ai rezistenței sale. Opt sute de ani mai târziu, în deceniul al patrulea al secolului nostru, (perioadă la care se referă *Aprilie spulberat)*, kanunul, cu preceptele sale medievale şi, mai ales, cu partea referitoare la gjakmarrja (vendetta; răzbunarea sângelui) ajunsă la un maximum de precizie şi eficacitate capitalistă, izolează şi ține în afara civilizației zona muntoasă a Rrafshului, supusă doar autorității tiranice a „prințului" din Orosh.

Dreptul cutumiar țărănesc are tradiții străvechi în Albania, şi aceasta mai ales în zona de nord a țării, pe aşa-numitul Platou. Kanunul reprezintă expresia cea mai perfectă, mai sintetică şi mai unitară a acestor legi; el a reglementat secole de-a rândul viața, social-economică a aşezărilor rurale de pe Platou. În funcție de regiunea în care funcționa, au existat: *Kanunul lui Lekë Dukagjini, Kanunul Munților* (o variantă mai restrânsă a primului), *Kanunul lui Skanderbeg* şi *Kanunul Lubëriei*. Dintre toate, cel mai important a fost însă cel al lui Lekë Dukagjini (reprezentant al familiei feudale Dukagjini din nordul Albaniei, sec. XIV–XV) poate şi datorită zonei întinse în care opera.

Inițial, kanunul s-a transmis din generație în generație pe cale orală. Este meritul umanistului Kostandin Gjeçovi (1873–1929) de a strânge în volum unic preceptele acestui cod juridic medieval.

Kanunul lui Lekë Dukagjini (căci la el ne vom referi în rândurile următoare) exprimă concepția juridică şi etică a comunității albaneze în diferite epoci istorice. Judecat sub acest aspect, kanunul reprezintă o „arhivă" de valoare inestimabilă pentru istorici, jurişti şi etnografi. *Kanunul lui Lekë Dukagjini* este format din 24 de capitole, 159 de articole şi 1263 de paragrafe şi cuprinde elemente de drept civil, economic şi penal, fiind, prin urmare, un cod juridic universal şi unic. La baza acestuia stau elementele tradiționale ale dreptului cutumiar albanez, ale cărui rădăcini se pierd în tradiția iliră. El a fost modificat şi îmbunătățit nu prin decizii venite de la cârmuitorii comunității, ci din necesitățile interne ale societății albaneze, organic şi treptat, după o logică şi dialectică proprii fenomenelor naturale. Organul judecătoresc şi executiv suprem în comunitatea albaneză a fost *sfatul:* sfatul clanului, al satului, al steagului şi al uniunii de steaguri. De aici şi numai de aici, sub impulsul necesității, apăreau modificările kanunului, care, dovedindu-şi eficiența, erau adoptate

unanim şi căpătau putere de lege. Membrii sfatului participau obligatoriu la întrunirile acestuia (sub ameninţarea pedepsei cu amenda) şi se bucurau de vot egal. Adunările sfatului erau publice, fiecare membru ocupându-şi locul conform funcţiei pe care o avea. Membrii sfatului aveau dreptul de a purta armele asupra lor şi de a-şi exprima liber opinia. Problemele dezbătute ţineau de politica internă a comunităţii (adoptarea noilor reguli cu putere de lege, judecăţi penale şi civile, chestiuni de administraţie locală etc.), sau de cea externă (declanşarea conflictelor armate, stabilirea poziţiei comune faţă de autorităţile de ocupaţie sau statale).

Faptul că o serie de civilizaţii superioare (greacă, romană, bizantină) nu au reuşit, în decursul multor secole, să asimileze cultura autohtonă, demonstrează clar stabilitatea sistemului cultural şi juridic albanez. Sub acest aspect este interesant de remarcat faptul că nici chiar cârmuirea otomană de cinci sute de ani nu a putut să-şi impună autoritatea asupra populaţiei din Rrafsh, aceasta rămânând sub jurisdicţia puternicului kanun de-a lungul întregii perioade amintite. Din acest punct de vedere, kanunul s-a dovedit a fi un element de stabilitate, ce a polarizat în jurul său tendinţele de autonomie ale populaţiei locale.

Kanunul a atribuit *besei* (jurământ de credinţă) puteri nelimitate. Ospitalitatea, prietenia, autoritatea cuvântului dat au fost proclamate, drept valori morale supreme. În acelaşi timp, kanunul a consfinţit dreptul celui ofensat la ripostă. Într-un studiu dedicat cărţii lui Kadare *Eschil sau cel ce veşnic pierde* (Fayard, 1988), carte plasată de „L'Express" printre „Les 20 meilleures ventes", Sylvaine Pasquier face următoarea remarcă: „Răpirea Elenei, «floarea dorinţei ce îmbată inimile», este suficientă pentru a explica războiul Troiei? Deloc. /.../ Mărul discordiei este considerat faptul că Paris a «profanat masa oaspetelui». Această profanare cere sânge, o evidenţă în Albania, unde riturile de ospitalitate, codificate până la sofisticare, formau piatra unghiulară a dreptului cutumiar. Până pe la mijlocul secolului XX, violarea *besei* declanşa vendette tragice." Iată, deci, ce înseamnă kanunul.

În amintitul, secol XX, odată cu alterarea relaţiilor sociale din cadrul societăţii patriarhale albaneze sub influenţa elementelor capitaliste, are loc şi o degenerare a preceptelor de bază ale kanunului, care, el însuşi, se orientează către aspecte mercantile, pierzându-şi noblеţea iniţială. Elasticitatea normelor juridice medievale se restrânge, kanunul se anchilozează, devine un cadru

rigid, duşmănos omului, un scenariu, mereu acelaşi, destinat unei mase imense de figuranţi.

Kostandin şi Doruntina îşi are punctul de plecare în balada medievală omonimă. Romancierul păstrează neschimbate elementele epice ale baladei: căsătoria Doruntinei departe de casa părintească, jurământul lui Kostandin *(besa)* că îşi va aduce sora ori de câte ori bătrâna mamă i-o va cere, moartea celor nouă fraţi ai Doruntinei, blestemul mamei la mormântul lui Kostandin, ridicarea mortului din groapă şi călătoria lui cu sora, întâlnirea acesteia cu bătrâna, moartea celor două femei. Kadare fixează cadrul social al întâmplării şi o cantonează în timp şi spaţiu. Elementul dramatic al romanului îl constituie dezlegarea misterului, sosirii inopinate a Doruntinei, acţiune în care se angajează căpitanul ţinutului, Stresi. Cine a adus-o pe Doruntina? Principatul este cuprins de o agitaţie curioasă, în care îşi fac loc eresurile vremii, nelinişţile şi viziunile apocaliptice proprii Evului Mediu timpuriu. Arhiepiscopul principatului „pistonează" încontinuu pentru dezlegarea enigmei. „Unul singur, până acum, s-a ridicat din mormânt, Isus Cristos, înţelegi, căpitane?" strigă preasfântul, pătruns de panica generală. Cercetările înaintează sinuos. Este dezvăluită înşelăciunea pusă la cale de înaltul prelat, în numele Domnului, pentru a se pune capăt răzvrătirii conştiinţelor. Nici măcar cuvântarea finală a lui Stresi, rostită în faţa notabilităţilor principatului şi poporului, nu dezvăluie numele aducătorului Doruntinei şi aceasta pentru simplul motiv că numele făptaşului nu are nicio importanţă. Ceea ce a adus-o pe tânăra femeie în pragul casei părinteşti a fost *besa*, jurământul fratelui său Kostandin.

Ne aflăm într-o Albanie ameninţată de invazia otomană. Autorul, deşi n-o spune, explicit, o sugerează cu Cuvintele „Arberul se află dinaintea unor mari drame". Pentru a rezista furtunilor apărute la orizont, vechile structuri statale sunt insuficiente, pentru că sunt străine omului, impuse dinafară. Este nevoie de un nou liant naţional, de „o nouă orânduire", în care individul să se autodisciplineze şi toate formele statale de opresiune să se strămute în interiorul său. Numai printr-o astfel de educaţie dură, rigidă, dar liber consimţită, poporul albanez va reuşi să-şi depăşească condiţia şi să pună stavilă pericolelor ce-l ameninţă.

Este interesant de observat aici că discursul lui Stresi conţine idei politice contemporane; Kadare rămâne un maestru în a arunca poduri peste distanţele istorice. Limbajul folosit de căpitan este unul

actual, discursul său este o analiză „la rece” a situației politice din secolul al XIII-lea, pertinentă. Este vocea auctorială, în care romancierul crede şi pe care o cultivă cu regularitate. În legătură tot cu ultimul capitol trebuie să mai remarcăm ceva: atitudinea diferențiată a celor ce ascultă discursul lui Stresi. Clerul, privind cu ostilitate încercarea căpitanului de a explica revenirea Doruntinei, aşteptând potolirea spiritelor în sensul dorit de biserică; reprezentanții puterii statale, ai prințului, cu o indiferență bine mascată; poporul adunat în curtea mănăstirii şi în jurul ei, destinatarul mesajului lui Kostandin, de fapt, cu receptivitate crescândă, realizând, poate chiar numai instinctiv, gravitatea situației expuse de Stresi. În fața „eşecului” misiunii sale, pentru a evita încordarea relațiilor dintre stat şi biserică, Stresi demisionează. Nu înainte însă de a disemina în popor ideile nonconformistului Kostandin.

Este interesant modul în care Kadare vede apariția legendei în ambele proze, bocetul funebru trece pe nesimțite în epos, apoi, contururile întâmplărilor se voalează, fabula se comprimă şi capătă pe alocuri nuanțe fantastice. Nimeni, nici biserica, nici chiar autoritatea statală nu reuşeşte să curme sublimarea faptului autentic în artă. Ne aflăm într-un spațiu exclusiv sufletesc, într-o ambianță pur balcanică, suprasaturată de mitologie („...peninsula a fost în întregime atelierul lui Homer”, afirmă aceeaşi Sylvaine Pasquier în studiul citat), unde legenda este a doua înfățişare, cea ideală, a existenței. Legenda asigură, conform lui Besian Vorps din *Aprilie spulberat*, accesul omului de rând la eternitate şi democratizează, prin mijlocirea fantasticului, a fabulosului, înaintea credinței, chiar, societatea sătească balcanică. Acesta este şi motivul pentru care legenda, această „ştiință auxiliară” a istoriei, rezistă tuturor intemperiilor temporale.

Aprilie spulberat este, aproape în totalitate, o analiză amănunțită a kanunului. Schimbând în permanență unghiul de observație (Gjorgu Berisha, Besian, Diana Vorps, Mark Ukaçjerra, medicul, geometrul, Ali Binaku, „prințul” din Orosh), Kadare supune kanunul unei analize polifonice, începând cu apologeții şi apărătorii şi terminând cu criticii şi inamicii săi. Schimbarea unghiului camerei este un procedeu utilizat de romancierul albanez destul de frecvent: este suficient să amintim disecția la care recurge Kadare în cazul taberei turceşti din *Cetatea*, numai şi numai pentru a-i dezvălui mai complet

mecanismul ucigaş. Acelaşi lucru se petrece şi aici. Romancierul relatează cazul munteanului Gjorgu Berisha, anonim printre miile de cazuri asemănătoare de pe Platou, unic, totuşi, prin exemplaritatea sa. Perioada în care se petrec întâmplările din roman este uşor de fixat: ne aflăm la mijlocul deceniului al patrulea, în plin secol XX. Poetul amintit de medicul lui Ali Binaku nu este altul decât clasicul albanez Migjeni (1911–1933). Referirea la Migjeni (care a publicat în perioada 1934–1936) şi sintagma extrasă din opera acestuia – „frumuseţea care ucide" – ne ajută să stabilim cu destulă precizie momentul în care se petrece acţiunea din *Aprilie spulberat*. Subiectiv, însă, autorul ne plimbă printr-un sumbru feudalism albanez, sub regimul de teroare al autocratului de la Orosh, într-o izolare cvasitotală. Personajele rătăcesc printr-o ceaţă kafkiană, se întâlnesc, aleargă în direcţii contrare, se caută, îşi curmă viaţa mânate nu de ură, ci de destin, înşiră han după han în care-şi povestesc întâmplări incredibile, iubesc şi iar o pornesc prin ceaţa terifiantă, unele în căutarea fericirii, altele, a propriei morţi. Nimic nu se petrece, însă, la întâmplare. În Rrafsh viaţa omului se desfăşoară conform unor reguli precise, orice abatere de la ele aduce dezonoarea individului sau a comunităţii din care face parte şi, implicit, represalii. Evenimentele majore ale existenţei munteanului din nordul Albaniei sunt reglementate de kanun. Şi nu numai atât: kanunul defineşte aspru şi precis elementele materiale şi spirituale ce delimitează existenţa individului. Kanunul îşi manevrează supuşii asemeni unui scenariu implacabil, impersonal şi neiertător. „Kanunul este total", afirmă Besian Vorps, bun cunoscător al „legii pământului". În totală opoziţie cu el se află Gjorgu Berisha, tânărul muntean destinat de acelaşi kanun morţii. Besian analizează extaziat preceptele codului, scrie despre ele, le descoperă valenţele eroice, sublime; dimpotrivă, Gjorgu, ucigaşul urmărit spre a fi el însuşi ucis, trăieşte kanunul. Implicat direct în jocul de-a moartea, eroul romanului realizează treptat monstruozitatea legii căreia nu i se poate eschiva, o respinge, deplânge, în final, inutilitatea jertfirii celui pe care destinul i l-a ales drept inamic, dar nu se poate opune desfăşurării evenimentelor. Asemeni unei maşini infernale, kanunul, odată pornit, nu se mai poate opri. Totuşi, în pofida ostilităţii cu care actorul anonim, munteanul din Rrafsh, îşi interpretează rolul, în fiecare vorbă şi gest al acestuia se întrevăd o sobrietate şi o măreţie pe care obscura viaţă din afara gjakmarrjei n-o poate oferi. Vecinătatea morţii îl face pe umilul sătean să treacă, pentru scurt timp, în rândul zeilor, îl scoate

dintr-o existență insignifiantă şi, prin demnitatea cu care se lasă ucis, îi înnobilează amintirea. De astă dată moartea răzbună viața, aşa cum, conform kanunului, viața trebuia să răzbune moartea şi să închidă, astfel, cercul gjakmarrjei.

Aprilie spulberat este, în acelaşi timp, un roman de dragoste. Povestea de iubire dintre Diana Vorps şi Gjorgu nu are final şi nici n-ar fi putut să aibă, pentru că cei doi nu aparțin aceluiaşi univers, totul îi atrage şi îi respinge instantaneu. După întâlnirea de la han, prima şi ultima lor întâlnire, pornesc unul în căutarea celuilalt, drumurile li se întretaie, inutil, însă, pentru că destinul nu-i iubeşte şi se pierd, misterios, unul de altul ca şi când ar aparține unor spații fizice paralele. Este o poveste de dragoste tristă, în nota de gri a romanului. Natural, căsnicia scriitorului Besian Vorps, după acest ultim test, pare compromisă definitiv. Dragostea şi kanunul se resping *ad initio* şi cu brutalitate.

Mesagerul tristeții urmăreşte cu o curiozitate aproape naturalistă evoluția spre normal a conştiinței umilului Hadji Milet. Ieşit din cercul mincinos al politicii oficiale, personajul pătrunde într-o altă lume, despre care, până în momentul acela, nu ştiuse nimic, o negase din ignoranță şi neînțelegere, lume pe care o descoperă treptat cu o uimire puerilă. Hadji Milet pătrunde într-o altă realitate, într-un spațiu fizic paralel şi devine, sub asaltul acestuia, conciliant. Şocul este atât de puternic încât, printre lacrimi, devine el însuşi victimă a decretului al cărui „cărăuş" era. Tot eşafodajul etico-religios sub acoperişul căruia fusese educat se prăbuşeşte jalnic în fața adevărului. Din momentul acesta nimic nu-l mai poate ajuta pe Milet: laudele comesenilor de la han sunt o slabă consolare în fața S.O.S.-ului disperat al propriei conştiințe. Şi Hadji Milet se prăbuşeşte şi moare odată cu prăbuşirea şi moartea falsei demnități în care trăise până atunci. Ajungerea la adevăr prin suferință îl linişteşte şi-i aduce împăcarea. Personajul lui Kadare primeşte moartea cu resemnare, dar chinuit de remuşcări.

În *Comisia serbării*, autorul se arată un artizan ai suspansului, dozat picătură cu picătură, cu o alchimie genială. Ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea şi primele din secolul următor au consemnat fortificarea unor formațiuni statale albaneze independente, islamice şi oarecum stabile în sudul şi nordul Albaniei. Aceste evenimente au loc în contextul slăbirii puterii centrale, hărțuită de imperii la fel de

rapace, dar şi de mişcări naţionale viguroase în interior, ceea ce a facilitat, fără îndoială, tendinţele separatiste ale marilor feudali provinciali. Ali-paşa de Ianina, de pildă, întreţinea o curte strălucitoare, avea relaţii diplomatice cu Napoleon Bonaparte, plătea o armată regulată, îşi putea permite să ignore în totalitate directivele politice ale Porţii. În cele din urmă semeţia i-a fost păguboasă, ca şi în cazul „Prinţului" din Nord, Mahmut Buşhatlli, pentru că, în urma reacţiei brutale a Porţii, ambele personaje şi-au pierdut atât puterea, cât şi capul. Rămăsese însă neatinsă o aristocraţie militară măruntă, dar la fel de orgolioasă, care a constituit permanent un real pericol pentru statul osman. Poarta a lovit şi de astă dată fulgerător, cu o cruzime rar întâlnită, în speranţa dezintegrării definitive a conglomeratului albanez, aflat, oricum, într-o îndoielnică unitate. Confruntarea dintre imperiul secular, moştenitor al unei viclenii politice asiatice, şi albanezi se rezolvă tranşant, dintr-o lovitură, dar, pare-se, fără efecte de durată. Locuitorii liniştitului orăşel N. sunt scoşi cu brutalitate din tabieturile în care vegetează de secole: masacrul se derulează chiar sub ochii lor.

Extrem de interesantă ni se pare maniera în care Kadare îi prezintă pe invitaţi şi albanezi: sobri, enigmatici, purtându-şi cu demnitate portul şi armele, ei ajung în N. conform, parcă, unui ritual homeric. Înşiruirea numelor, poreclelor, stirpei, a faptelor de arme şi a altor amănunte de ordin personal ne întăreşte această impresie. Ei vin din istorie, pentru ca, după câteva ceasuri, să se întoarcă din nou în ea.

Proza lui Kadare sondează în profunzime sufletul omenesc; fiecare frază a lui, fiecare cuvânt adaugă portretului o nouă nuanţă caracterologică. Este relevantă evoluţia morală a tânărului muntean din *Aprilie spulberat:* de la pasivitate şi inerţia gândirii, la opoziţie făţişă şi neputincioasă. Gjorgu câştigă treptat în luciditate ca şi Hadji Milet, dar, din nenorocire, este vorba de o luciditate neproductivă, de palmares. *Kostandin şi Doruntina* evoluează pe alte coordonate. Romanul avansează într-un crescendo savant, plin de mister. Rezolvarea din final serveşte ideal ideea centrala a cărţii. Cine a adus-o, de fapt, pe Doruntina? *Besa*, jurământul sfânt al fratelui ei, element de bază al noii morale propuse de Kostandin, afirmă cu tărie căpitanul Stresi.

Atmosfera şi elementele ambientale subliniază, în cazul prozelor traduse, dramatismul faptelor. În *Aprilie spulberat*, de exemplu,

decorul este acoperit aproape permanent de o negură lugubră, culorile predominante sunt albul şi negrul, obiectele de uz casnic sunt cioplite în lemn de stejar greu şi masiv, replicile sunt riguros măsurate – motiv pentru care elocinţa lui Besian Vorps impresionează neplăcut –, monologul este aspru şi explicit, descrierile sunt reduse la strictul necesar şi în concordanţă cu starea sufletească a personajelor, totul realizat cu o economie maximă de mijloace, proprie lui Kadare. Aglomerarea de amănunte, unele semnificative, altele, în aparenţă, nu, din *Comisia serbării*, pare să dea desfăşurărilor o direcţie normală, aşteptată, în niciun caz atât de surprinzătoare. Totul decurge firesc, aşteptăm cu toţii recepţia din seara de 31 martie, numai că autorul ne surprinde printr-un *coup de foudre:* invitaţii albanezi sunt ucişi până la unul. Autorul ne surprinde şi de această dată cu un deznodământ neaşteptat, pregătit de-a lungul a zeci de pagini şi totuşi imprevizibil.

În final, trebuie să facem cunoscut cititorului că prozele editate acum de Univers au cunoscut versiuni în câteva limbi europene, traducerea lor în limba română constituind un nou şi necesar contact cu o literatură tânără şi ambiţioasă, literatura albaneză. Şi, fireşte, cu un reprezentant de excepţie al ei, Ismail Kadare.

MARIUS DOBRESCU

KOSTANDIN ȘI DORUNTINA

Capitolul întâi

Stresi era încă în pat, când i se păru că aude ciocănituri în poartă: dang, dang, dang. Îşi înfundă capul în pernă în speranța că nu le va mai auzi, dar nu peste mult timp ele răsunară din nou. „Cine dracu' să fie atât de devreme?" se întrebă supărat şi aruncă velința de pe el. Coborând scările auzi pentru a treia oară bătăile, dar acum pricepu, după ritmul în care mânerul metalic lovea în poartă, cam cine ar fi putut să fie afară. Trase zăvorul de fier şi, cu o singură smucitură, deschise poarta. Întrebarea: „Ce naiba mă scoli cu noaptea-n cap?", chiar dacă nu o rosti, îi stăruia în ochii buhăviți şi pe întreaga figură.

— S-a întâmplat ceva, se grăbi să-i spună ajutorul său.

Stresi continuă să-l privească întrebător, parcă avertizându-l: să vedem, dacă ceea ce s-a întâmplat îți justifică venirea la mine la un asemenea ceas. El ştia însă că în asemenea cazuri ajutorul său greşea rar şi că, de câte ori intenționase să-l repeadă, în ultimul moment fusese obligat să-i dea dreptate. Acum ar fi vrut ca acesta să fi greşit într-adevăr, aşa încât să poată să-l bruftuluiască în voie.

— Ei? făcu în cele din urmă.

Privirea ajutorului se fixă pentru o clipă în ochii şefului său, după care, făcând un pas înainte, omul raportă:

— Bătrâna doamnă Vranaj şi fiica ei, Doruntina, sosită azi-noapte în condiții misterioase, sunt în agonie, gata-gata să-şi dea sufletul.

— Doruntina? făcu Stresi uluit. Cum aşa?

Ajutorul răsuflă uşurat: venirea lui era pe deplin justificată.

— Cum aşa? repetă Stresi şi se frecă la ochi ca pentru a-şi goni şi ultima urmă de somn. Adevărul e că dormise tare prost. Nu i se mai întâmplase niciodată ca după o deplasare de serviciu de două săptămâni, prima noapte petrecută acasă să fie atât de agitată. Nu somn, ci un adevărat coşmar. Cum aşa? se întrebă pentru a treia oară. Doruntina s-a căsătorit atât de departe încât nu a putut participa nici măcar la doliul familiei.

— Tocmai, zise ajutorul. V-am spus doar: a sosit în condiții absolut misterioase.

— Şi?

— Şi acum zac amândouă la pat, în agonie.

— Ciudat! Sunt lovite, e vorba de-o crimă?

Ajutorul dădu din cap.

— Nu cred. E mai degrabă vorba de un şoc.

— Le-ai văzut?

— Da. Delirează amândouă. Mama o întreabă: cine te-a adus, fată? Ea îi răspunde: frate-meu, Kostandin.

— Kostandin? Kostandin e mort de trei ani, împreună cu ceilalți frați.

— Asta îi spune şi maică-sa, după cum m-au informat vecinele care le stau la căpătâi. Dar fata susține că aseară, târziu, puțin după miezul nopții, a venit împreună cu frate-său.

— Ciudat, zise Stresi şi, în sinea sa: cumplit.

Rămaseră o bucată de vreme tăcuți unul în fața celuilalt, până ce Stresi simți frigul şi-şi aminti că e îmbrăcat subțire.

— Aşteaptă-mă puțin, spuse, şi intră înăuntru.

Din casă se auzi glasul somnoros al nevesti-sii care întreba „Ce s-a întâmplat?" şi răspunsul lui, neclar. Ieşi în curând, îmbrăcat în uniforma de căpitan al ținutului, care-i accentua zvelțeța şi statura înaltă.

— Pornim într-acolo, zise.

Făcură o bucată de drum în linişte. Câteva petale albe de trandafir, căzute în fața unei porți, îi dădură lui Stresi prilejul să-şi amintească o parte din visul care, în mod straniu, îi chinuise somnul.

— Este ceva complet ieşit din comun, spuse.

— Aproape incredibil, replică ajutorul.

— La început, să-ți spun drept, a fost cât pe ce să nu te cred.

— Natural. În realitate e greu de crezut. Este o adevărată enigmă.

— Mai ceva, zise Stresi. Cu cât te gândeşti mai mult, cu atât lucrurile devin mai ciudate.

— Toată treaba e să aflăm cum a venit Doruntina, spuse ajutorul.

— Ce?

— Cheia enigmei este venirea Doruntinei, cu cine a venit sau, mai exact, cum a venit.

— Cu cine, repetă Stresi, cum... E clar că ea nu spune adevărul.

— De trei ori am întrebat-o cum a venit, dar nu mi-a explicat. Ascunde ceva.

— Ştia că frații ei, şi Kostandin împreună cu ei, au murit? îl întrebă Stresi.

— Nu ştiu ce să vă spun. Cred că nu.

— S-ar putea să nu fi ştiut, zise Stresi. S-a măritat atât de departe şi chiar din ziua nunții nu s-a mai întors acasă. Aşa ceva nu s-a mai întâmplat, din câte ştiu eu, prin părțile noastre.

— Faptul că n-a venit nici la înmormântarea celor nouă fraţi dovedeşte că n-a ştiut de nenorocire, spuse ajutorul. Bătrâna doamnă s-a plâns adesea de asta şi de faptul că nici în cumplita zi de doliu fiică-sa nu i-a fost aproape.

— Boemia, unde s-a dus după bărbatu-său, e tare departe, zise Stresi. Cel puţin două săptămâni de drum, dacă nu chiar mai mult.

— Poate chiar mai mult. Repetă ajutorul. E în inima Europei.

Peste drum, Stresi zări iar petale albe de trandafir, ca şi când o mână nevăzută le-ar fi risipit în timpul nopţii.

— Oricum, de acolo nu a venit ea singură, spuse el.

— Dar cu cine? Desigur că maică-sa, la fel că noi, nu crede că a venit cu mortul.

— Dar de ce să-l ascundă pe cel care a adus-o?

— Nu-mi dau seama. E tare complicat.

Făcură iar o bucată de drum în linişte. Dimineaţa de toamnă era rece. Câteva ciori zburau aproape de pământ, croncănind. Stresi le urmări o vreme cu privirea.

— O să ploua, zise. Când ciorile croncăne aşa e semn că le dor urechile de la ploaia care se apropie.

Ajutorul privi într-acolo, dar nu spuse nimic.

— Ai pomenit ceva mai-nainte despre şocul care le-a provocat la amândouă agonia, reluă Stresi.

— Da, îi răspunse ajutorul, trebuie să fi fost şocate rău (evită cuvântul „groaznic”, pentru că şeful îi atrăsese atenţia că-l folosea şi când era cazul şi când nu era). Câtă vreme nu sunt urme de lovituri, după cum o să vedeţi şi dumneavoastră, agonia le-a fost provocată de un şoc neobişnuit de puternic.

— Crezi că bătrâna a făcut brusc o descoperire groaznică? întrebă Stresi.

Ajutorul îl privi fix.

„Foloseşti cuvintele cum îţi place, îşi certă şeful în gând, iar celorlalţi li le înfunzi în gât.”

— O descoperire? se miră el. Cred mai curând că amândouă, în acelaşi timp, au făcut o descoperire groaznică, după cum aţi spus.

Continuând să discute despre şocul pe care mama şi fiica şi-l provocaseră reciproc (din cauza meseriei lor, cuvintele lui Stresi şi ale ajutorului său începuseră să semene tot mai mult cu formulările unui raport de anchetă), cei doi reconstituiră oarecum scena care ar fi putut să aibă loc la miezul nopţii. La poarta vechii case bate cineva la o oră neobişnuită şi, la întrebarea bătrânei doamne „Cine este?”, se

aude de afară o voce: „Sunt eu, Doruntina”. Mergând să deschidă poarta, complet buimacă din pricina surprizei, fără a crede câtuşi de puţin că aude glasul fiică-sii bătrâna, pentru a se convinge, întreabă iar: „Dar cine te-a adus?” Pentru că de trei ani o aşteaptă pe fată să, vină, să-i stea alături în nenorocirea care a lovit-o, iar aceasta nici gând să se ivească. De afară, Doruntina răspunde: „M-a adus frate-meu, Kostandin”. Aici, bătrâna a primit întâia lovitură. S-ar putea ca ea, cu tot şocul prin care a trecut, să mai fi avut putere să-i spună fiică-sii: – „Ce tot vorbeşti tu acolo? Kostandin, împreună cu ceilalţi, putrezeşte de trei ani în pământ”. Acum e rândul Doruntinei să sufere un şoc. Dacă credea că a venit într-adevăr cu Kostandin, atunci şocul e dublu: pe de o parte află despre moartea lui Kostandin şi a fraţilor ceilalţi, pe de alta pricepe că a călătorit cu un strigoi. În vremea asta bătrâna mamă găseşte forţa de a deschide poarta, sperând totuşi că nu auzise bine cuvintele fetei, că o înşelase auzul sau, la urma-urmei, că nu fusese Doruntina cea care bătuse în poartă. Aceeaşi speranţă a nutrit, probabil, şi Doruntina, afară. Însă poarta se deschide, cele două repetă vorbele spuse mai-nainte şi astfel şocul ambelor femei devine mortal.

— Şi totuşi, toate acestea sunt greu de crezut, zise Stresi!

— Aşa spun şi eu, îl aprobă ajutorul, un singur lucru e verosimil, poate: faptul că amândouă sunt în agonie dovedeşte că între ele s-a petrecut ceva.

— S-a petrecut ceva, repetă Stresi. Fireşte că s-a petrecut ceva, greu de aflat însă ce. O istorie groaznică povestită de fată şi o descoperire la fel de groaznică a mamei... sau...

— Uite casa, zise ajutorul, poate vom afla acolo câte ceva.

Casa mare şi cenuşie se zărea de departe, la capătul unui drumeag. Până acolo, pământul umed era acoperit cu frunze galbene. Clădirea, care cândva fusese printre cele mai mari şi mai de vază din principat, îşi mărturisea acum pustiul şi jalea. Majoritatea canaturilor de la etajul de sus erau închise, acoperişul spart pe ici-colo, iar curtea din faţă, cu pomii ei bătrâni, puţin strâmbi şi acoperiţi de muşchi, părea complet abandonată.

Stresi îşi aminti de înmormântarea celor nouă fraţi Vranaj, în urmă cu trei ani. Nenorociri se întâmplau mereu, una mai cumplită ca alta şi, uneori, atât de îngrozitoare, încât aveai impresia că n-ai putea scăpa, de amintirea lor decât în nebunie, dar o asemenea tragedie, nouă morţi într-o singură familie doar în răstimp de-o săptămână, nu se mai ţinea minte de generaţii. Şi totul numai la o

lună de la nunta fastuoasă a unicei fete, a Doruntinei. Se anunțase neașteptata invazie a unei oștiri normande și cei nouă frați porniseră la luptă. De multe ori au pornit la luptă frați dintr-o singură familie, în bătălii chiar mai mari și mai sângeroase, dar nu s-a auzit vreodată să fie uciși nici măcar jumătate dintre ei. Oștirea dușmană fusese de astă dată de două ori blestemată. Pentru că aducea, împreună cu robia, și ciuma, astfel că toți cei ce au luat parte la bătălie, învingători și învinși, au sfârșit la fel, unii în luptă, alții după terminarea ei. Multe case fuseseră în doliu cu doi, trei și uneori cu patru morți, dar cu nouă fusese doar una: casa Vranaj. Înmormântare mai impresionantă nu se ține minte să mai fi fost cândva. Au venit conții și baronii principatului, a venit însuși prințul, ba chiar și nobili din principatele vecine.

Stresi își aminti de toate și mai presus de celelalte, își aminti de nedumerirea generală: cum de nu e alături de maică-sa, în zilele acestea de doliu, singura ei fiică, Doruntina? Se bănuia că Doruntina a fost singura care n-a aflat de nenorocire.

Stresi oftă. Cât de repede au trecut aceşti trei ani! Poarta înaltă, cu canaturi de lemn putrede în câteva locuri, era întredeschisă. Străbătură unul după altul curtea, Stresi înainte, ajutorul său în urmă și intrară în casă, unde se auzeau șoapte și zgomote stinse. Două-trei femei în vârstă, probabil vecine, îi priviră interogativ pe noii veniți.

— Unde sunt cele două? întrebă Stresi.

Una dintre femei arătă cu capul înspre o ușă. Stresi intră primul într-o odaie mare, slab luminată, în care îți atrăgeau atenția de cum pătrundeai cele două paturi largi, așezate în colțuri opuse. Lângă fiecare pat, cu privirea ațintită în gol, ședea câte o femeie. Icoanele de pe pereți și cele două sfeșnice înalte de bronz de pe căminul nefolosit cine știe de când luceau stins în semiobscuritatea camerei. Una dintre femei întoarse capul înspre noii-veniți. Stresi rămase o clipă pe loc, după care îi făcu semn femeii să se apropie.

— Unde se află bătrâna? o întrebă în șoaptă.

Femeia arătă cu privirea spre unul dintre paturi.

— Acum lăsați-ne puțin singuri, zise Stresi. Femeia deschise gura, dorind probabil să se opună, dar, când îi văzu uniforma, nu mai spuse nimic. Se îndreptă spre cealaltă, care era tare bătrână și ieșiră împreuna pe tăcute din cameră.

Păşind cu atenție pentru a nu face zgomot, Stresi se apropie de patul pe care era întinsă mama. Femeia avea capul acoperit cu o

scufie albă.

— Doamnă, i se adresă în şoaptă, Doamnă Mamă (aşa o strigau de obicei de când îi muriseră fiii). Sunt Stresi, mă recunoaşteţi?

Ea deschise ochii. Avea o privire rece, urmare a groazei şi durerii. El îi suportă privirea o vreme, apoi, apropiindu-şi buzele de perna albă, o întrebă încet:

— Cum vă simţiţi, Doamnă Mamă?

Semnul pe care ea-l făcu din ochi fu intraductibil.

— Când a venit Doruntina, azi-noapte?

Bolnava dădu din cap afirmativ. Apoi, continuând să-l privească fix pe Stresi, vru parcă să-l roage ceva. Stresi stătu o clipă la îndoială.

— Cum s-a întâmplat? o întrebă încet de tot. Cine a adus-o?

Bătrâna îşi acoperi ochii cu unul din braţe şi din mişcarea capului se văzu că-şi pierduse cunoştinţa. Stresi o prinse de mână şi-i găsi cu greutate pulsul. Inima bătea.

— Cheam-o pe una dintre femei, îi spuse Stresi cât putu de încet ajutorului său. Celălalt ieşi, dar se întoarse imediat însoţit de o vecină. Stresi o lăsă pe bătrână şi, cu aceiaşi paşi uşori, se apropie de patul Doruntinei. Îi zări pletele blonde risipite pe pernă. Simţi o împunsătură în inimă, senzaţie periferică în comparaţie cu întâmplările pentru care se afla acolo. O emoţie veche, legată de nunta ei de-acum trei ani, atunci când el, Stresi, simţise aceeaşi înţepătură în inimă văzând-o îndepărtându-se pe calul alb de mireasă. În momentul acela fusese gata-gata să se întrebe cu glas tare: ce-i cu mine? Erau cu toţii niţeluş trişti, nu doar mama şi fraţii, ci întreaga suflare a satului, pentru că ea era prima fată ce se căsătorea atât de departe şi, totuşi, tristeţea lui Stresi avea ceva diferit. Şi în clipa plecării ei, el realiză dintr-odată că sentimentul cald pe care-l avusese pentru ea nu era altceva decât iubire. O iubire, de asemenea, aparte, risipită ca negura peste întinderea câmpiei, tot mai risipită, stăvilită de el însuşi în taină. O iubire precum rouă dimineţii, ce apare odată cu primii zori, după care, întreaga zi şi întreaga noapte stă ascunsă, neştiută de nimeni. Singurul moment în care ceaţa albăstrie încercase să se întrupeze, să capete contur fusese clipa plecării ei. Pentru scurt timp însă, scurt şi repede uitat.

În picioare, dinaintea patului ei, Stresi privi câteva clipe chipul Doruntinei. Era la fel de frumoasă ca şi atunci, poate chiar şi mai frumoasă, cu linia cunoscută a buzelor ce-i îndulcea şi-i înăsprea în acelaşi timp expresia.

— Doruntina, o strigă el în şoaptă.

Ea deschise ochii şi-n ei apăru o indiferenţă imposibil de gonit. Stresi încercă să-i zâmbească.

— Doruntina, o strigă iar, bine-ai venit!

Ea continua să-l privească rece.

— Te simţi bine? o întrebă Stresi cu grijă şi, fără să-şi dea seama, o prinse de mână. Mâna ei frigea. Doruntina, urmă el, tot în şoaptă, ai sosit aseară după miezul nopţii, aşa e?

Ea clipi din ochi în semn că da. Stresi ar fi vrut să amâne încă puţin întrebarea ce-l chinuia, dar ea veni singură:

— Cine te-a adus?

Sub privirea lui, ochii ei rămaseră imobili.

— Cu cine ai venit, Doruntina? îşi repetă întrebarea.

Ea nu-şi lua privirea de la el, cu vidul acela deznădăjduit din adânc.

— I-ai spus mamei că te-a adus fratele tău Kostandin, da?

Ea clipi din nou. Stresi încercă să recunoască în ochii femeii semnele nebuniei, dar privirea ei, ca şi până atunci, era goală şi rece.

— Tu, între timp, cred c-ai aflat că fratele tău Kostandin e mort de trei ani, zise Stresi cu acelaşi glas domol. Înaintea de a vedea lacrimile ei, şi le simţi pe ale sale, în afund. Chipul Doruntinei părea astfel şi mai îndepărtat. „Ce se întâmplă cu mine, se putea citi în ochii ei. De ce nu mă crezi?...”

Stresi întoarse capul spre ajutorul său şi spre vecina care stătea lângă patul bătrânei doamne şi le făcu semn să iasă. Se aplecă apoi uşor deasupra tinerei şi o mângâie pe mână.

— Cum ai venit Doruntina? Cum ai reuşit să ajungi până aici?

Ochii ei, dilataţi enorm, încercau să spună ceva.

Stresi ieşi după o oră. Era puţin. Palid şi, fără să privească în urmă sau să se adreseze cuiva, se îndreptă spre poartă. Ajutorul său îl urma îndeaproape. Acesta încerca să-l întrebe dacă aflase ceva de la Doruntina, dar nu îndrăzni.

Pe când treceau împreună prin dreptul bisericii, Stresi vru parcă să intre în cimitir, dar renunţă imediat.

Păşind pe drum, ajutorul simţi din toate părţile privirile curioase ale oamenilor.

— Problema nu e simplă, spuse Stresi, fără a se întoarce către celălalt. Şi presupun că va lua proporţii. Iată de ce va trebui să întocmesc un raport către cancelaria prinţului.

„Consider necesar să vă dau de ştire în legătură cu faptele ce au avut loc în dimineaţa zilei de 11 octombrie, anul curent, în nobila casă Vranaj, fapte ce pot avea urmări neprevăzute.

În dimineaţa lui 11 octombrie, bătrâna doamnă Vranaj, care, precum se ştie, trăieşte singură în urma morţii în bătălie a celor nouă fii ai săi, a fost găsită într-o stare de şoc nervos, împreună cu fiica sa, Doruntina, adusă, conform spuselor ei, la miezul nopţii, de fratele ei Kostandin, mort şi el, ca toţi ceilalţi fraţi, în urmă cu trei ani.

După ce m-am deplasat la faţa locului şi am încercat să vorbesc cu cele doua femei, am ajuns la concluzia că niciuna dintre ele nu dă semne de pierdere a minţilor, deşi cele afirmate de ele direct sau indirect sunt complet incredibile. Aici trebuie, subliniat că ambele se află sub influenţa şocului puternic pe care şi l-au pricinuit una alteia, fiica spunându-i mamei că a fost adusă de frate-său Kostandin, mama dându-i fiicei de veste că fratele ei, împreună cu ceilalţi, nu se mai află de mult în viaţă.

Am încercat să discut cu Doruntina şi cele auzite de la ea sunt, mai mult sau mai puţin, următoarele:

Într-o seară, nu cu mult timp în urmă (data exactă n-a reuşit să şi-o amintească), în orăşelul din Europa Centrală în care trăia împreună cu soţul ei, a aflat că este căutată de un călăreţ necunoscut. Ieşind din casă l-a văzut pe călăreţul abia sosit, care i s-a părut a fi Kostandin, deşi era greu de recunoscut din pricina prafului ce-i acoperea chipul. Dar, când acesta i-a spus că este chiar Kostandin şi că a venit pentru a o lua şi a o duce acasă, după cum îi promisese bătrânei înainte de nunta soră-sii, femeia l-a crezut imediat. (Aici trebuie amintită sfada care s-a iscat cu prilejul logodnei Doruntinei cu un bărbat străin, opoziţia fraţilor şi, în special a mamei, ce nu voia să-şi mărite fiica în asemenea condiţii, îndârjirea cu care Kostandin susţinuse logodna şi jurământul, *besa*[1] lui că el însuşi o va aduce în faţa mamei, atunci când aceasta va avea nevoie de ea.)

Conform afirmaţiilor Doruntinei, purtarea fratelui i s-a părut oarecum ciudată, deoarece acesta n-a descălecat şi nici n-a intrat în casă, ci a insistat ca ea să vină imediat cu el, ba chiar, la întrebarea ei de ce atâta grabă şi dacă trebuie să se îmbrace cernit sau de

[1] Cuvânt de onoare asupra respectării necondiţionate a unei promisiuni; jurământ de credinţă.

sărbătoare, el, fără a-i da nicio explicație, i-a spus: «Vino aşa cum eşti». Toate acestea erau nefireşti şi contrare regulilor de bună-cuviință, dar ea, mânată de dorul locurilor natale şi al celor de-acasă («am trăit acolo într-o singurătate de nespus», sunt cuvintele ei), n-a stat mult pe gânduri, i-a lăsat soțului vorbă, şi a urcat pe cal în spatele fratelui său.

Tot conform spuselor ei, călătoria a durat mult, fără a putea să precizeze cât. Ține minte doar că noaptea nu se mai sfârşea, că stelele rămâneau în urmă pâlcuri-pâlcuri, impresia ce putea fi pricinuită de goana calului şi de somnolența în care cădea când şi când. Este interesant de observat aici că ea nu-şi aminteşte să fi călătorit ziua. Această constatare poate s-o fi făcut-o din două pricini; sau pentru că ar fi somnolat sau chiar ar fi dormit în timpul zilei, încât nu mai ține minte nimic, sau pentru că în zori s-ar fi oprit pentru a dormi amândoi, aşteptând noaptea ca să-şi continue călătoria. Din această ultimă presupunere reiese clar că cel care a însoțit-o a vrut să călătorească doar noaptea. Ceea ce a făcut ca în mintea Doruntinei, ostenită şi buimacă, cele zece-cinsprezece zile sau nopți de drum (distanța aproximativă din Boemia până aici), să se transforme într-o noapte lungă, nesfârşită de goană.

De-a lungul drumului, aflându-se chiar în spatele călărețului, a băgat de seamă că părul lui era mai mult decât prăfuit, era plin de noroi şi trupul îi mirosea a pământ umed. L-a întrebat în câteva rânduri despre asta, dar el i-a răspuns că-l prinsese ploaia pe drum, aşa încât praful de pe trup şi din păr i se transformase în picături de noroi.

Când, în cele din urmă, în 11 octombrie, la miezul nopții, necunoscutul (să-i spunem totuşi aşa celui pe care Doruntina l-a luat drept fratele ei) a ajuns împreună cu ea în apropierea casei Doamnei Mame, a oprit calul şi i-a spus femeii să coboare şi să meargă în casă, deoarece el va mai întârzia puțin pentru că avea o treabă la biserică. Fără a-i mai aştepta răspunsul, s-a îndreptat spre biserică şi cimitir, în vreme ce ea a străbătut aproape în fugă drumul până acasă, unde a bătut în poartă. Dinăuntru, bătrâna doamnă a întrebat cine este şi, când fata i-a răspuns că este Doruntina şi că fusese adusă de Kostandin, cealaltă a zis că fiul ei e mort de trei ani. În urma acestei discuții, ambele femei au suferit şocul ce le-a pus la pat, situație în care se mai află şi acum.

Toată povestea aceasta, despre care se poate spune că este extrem de stranie, s-ar putea explica în două feluri: sau cineva, dintr-un

motiv sau altul, ar fi minţit-o pe Doruntina dându-se drept fratele ei Kostandin, sau chiar Doruntina, nu ştim de ce, ocoleşte adevărul şi tăinuieşte modul în care s-a întors sau pe cel care a adus-o.

Am crezut necesar, să vă înaintez acest raport cât de cât amănunţit asupra evenimentelor pentru simplul motiv că avem de-a face cu una dintre familiile cele mai de vază din principat şi, în al doilea rând, deoarece întâmplarea este de o asemenea factură încât poate provoca agitaţie în rândul oamenilor.

Căpitanul Stresi."

Iscălindu-şi raportul, Stresi îşi privi câteva clipe, cu gândul aiurea, scrisul pieziş. În două-trei rânduri luă pana şi dădu să se aplece deasupra hârtiei pentru a adăuga, a şterge sau a îndrepta câte ceva, dar, de fiecare dată, mâna şi pana îi rămaseră înţepenite în aer şi el lăsă în cele din urmă manuscrisul aşa cum era.

Se ridică încetişor de la masă, băgă raportul într-un plic, îl sigilă şi chemă curierul. Apoi, după plecarea acestuia, îl urmări o vreme de la fereastră. Rămase aşa îndelung, simţind cum durerea din tâmple i se intensifica treptat. O mulţime de gânduri încercau să-i asalteze creierul. Îşi frecă fruntea cu palma ca pentru a le bara trecerea. De ce să fi făcut toate astea un călăreţ necunoscut? Şi dacă n-ar fi aşa, dacă ipoteza aceasta ar fi falsă, atunci problema e cu atât mai grea. Ce ascundea, oare, Doruntina? Se învârti o vreme prin birou şi, ori de câte ori se apropia de fereastră, zărea spinarea curierului, ce se micşora treptat pe drumul printre plopii desfrunziţi. Şi dacă n-ar fi corectă nici prima, nici a doua ipoteză, se întrebă deodată, dacă ar fi vorba de cu totul altceva, ceva imposibil de imaginat?

Stresi se opri o clipă privind fix duşumeaua, apoi se îndreptă spre uşă, coborî la iuţeală treptele şi, strigându-şi de pe coridor ajutorul, ieşi în stradă.

— Mergem la biserică, îi spuse acestuia, când îi auzi paşii şi respiraţia precipitată în urmă. Trebuie să cercetăm mormântul lui Kostandin.

— E o idee bună, zise ajutorul. La urma-urmei, întreaga poveste se bazează pe ridicarea mortului din groapă.

— Nici nu mi-a trecut prin cap o asemenea prostie, îl contrazise Stresi. Pentru altceva mergem noi acum.

Întindea pasul tot mai tare, în timp ce-şi spunea în gând: de ce naiba m-am vârât atât de mult în toată tărăşenia asta? Adevărul era că nu se făptuise nici crimă, nici altceva asemănător, pentru care el,

prin funcția sa, să fi purtat răspunderea. Chiar şi ceva mai înainte, în timp ce-şi scria raportul, se întrebase în câteva rânduri: nu cumva greşesc alarmând cancelaria prințului cu o problemă inexistentă? Totuşi, un glas interior îi spunea că n-are dreptate îndoindu-se. Şi acelaşi glas îi repeta că se petrecuse ceva neobişnuit, mai mult decât o crimă oarecare, ceva față de care crima ar fi un eveniment cu totul şi cu totul banal.

Biserica mică, cu turla clopotniței reparată în câteva rânduri, era la câțiva paşi, dar Stresi se opri brusc şi intră în cimitir, nu pe poarta de fier dinspre biserică, ci prin portița de lemn ascunsă vederii. Nu mai fusese de mult în cimitir şi se orienta anevoie.

— Pe-aici, zise ajutorul, din urmă, mormintele familiei Vranaj trebuie să fie pe-aici.

Stresi se întoarse şi se luă după el. Ici-colo pământul era zdrumicat. Icoanele mici, afumate şi ceara scursă şi întărită la capetele lumânărilor îți strecurau în suflet o tristețe calmă. O parte dintre cruci erau acoperite cu iederă. „Vara, aici trebuie să fie răcoare", îşi spuse Stresi.

Ajutorul său se depărtase binişor privind ba într-o parte, ba într-alta printre morminte. Stresi se aplecă pentru a îndrepta o cruce căzută, care se dovedi foarte grea, aşa încât o lăsă şi merse mai departe. Ajutorul îi făcu semn cu mâna: în fine, le-am găsit.

Stresi se apropie. Mormintele erau înşirate unul lângă altul, cioplite din aceeaşi piatră neagră, asemănătoare, amintind de o cruce, de o spadă sau de un om întins la pământ cu mâinile depărtate. Fiecare mormânt avea săpat la căpătâi un loc pentru icoană şi lumânări, precum şi numele mortului.

— Iată-i mormântul, zise ajutorul, cu jumătate de gură.

Stresi îl privi şi văzu că omul se îngălbenise la față.

— Ce-i cu tine?

Ajutorul arătă cu mâna spre mormânt.

— Priviți cu atenție, spuse. Piatra e mişcată.

— Adevărat? făcu Stresi, lăsându-se pe vine pentru a vedea ceea ce-i arăta celălalt. Privi un timp cu atenție, apoi se ridică. Adevărat, pare nițeluş mişcată.

— Nu v-am spus eu? zise ajutorul, în a cărui voce se puteau desluşi, amestecate, satisfacția că şeful ajunsese la aceeaşi concluzie cu el şi un nou fior de teamă.

— Şi totuşi asta nu dovedeşte nimic, se pronunță Stresi.

Ajutorul său îl privi intrigat. Căutătura lui părea că spune: desigur

că un superior trebuie să-şi păstreze demnitatea în orice împrejurări, dar există momente în care pot fi ignorate şi galoanele, şi supunerea, şi orice altceva.

— Asta nu dovedeşte nimic, repetă Stresi. Mai întâi, pentru că piatra s-ar fi putut deplasa singură, cum se întâmplă cu cele mai multe morminte după un timp. Apoi, chiar dacă am fi de acord că ar fi mişcat-o cineva, acesta ar putea fi însuşi călăreţul necunoscut, care, înainte de a porni după Doruntina, a deplasat-o pentru a face credibilă ieşirea mortului din mormânt.

Ajutorul îl asculta cu gura căscată. Vru să spună ceva, poate să-l contrazică, dar Stresi nu-l lăsă.

— Sau, mai probabil, acest lucru să-l fi făcut după ce a lăsat-o pe Doruntina în faţa casei, continuă el. S-ar putea ca, după ce s-a despărţit de ea, să fi venit până aici, să fi mişcat piatra de pe mormânt, apoi să-şi fi văzut de ale lui.

Ostenit, Stresi privi peste câmpie, ca şi când ar fi căutat în lungul ei direcţia în care dispăruse necunoscutul. Din locul în care se afla se zăreau casa cu două caturi a familiei Vranaj, o parte din sat şi drumul ce se pierdea în zare. În porţiunea descoperită dintre biserică şi casa bătrânei se petrecuse misteriosul eveniment din noaptea de 11 octombrie.

— Tu du-te înainte, eu mai am o treabă la biserică. Aşa s-or fi petrecut lucrurile, zise Stresi, dacă Doruntina nu minte.

Ajutorul său îl privi ţintă. Încet-încet îi revenise culoarea în obraji.

— Am să-l găsesc, spuse deodată Stresi, tare. Cuvintele îi ţâşniră din gâtlej de-a valma, însoţite de un şuierat ameninţător, şi celălalt, care-l cunoştea demult, pricepu că dorinţa aceea de a-l prinde pe necunoscut depăşea acum limitele datoriei.

Capitolul al doilea

Stresi publică un ordin difuzat în aceeaşi zi tuturor hanurilor şi punctelor de trecere pe uscat şi pe apă, prin care cerea să i se aducă la cunoştinţă dacă fuseseră văzuţi în seara de 11 octombrie un bărbat şi o femeie, călărind pe un cal, sau fiecare pe calul său, ori călătorind altcumva. În caz că da, să se afle pe care drum o apucaseră, cât timp petrecuseră prin hanuri, dacă mâncaseră ori dăduseră de mâncare calului sau cailor şi, eventual, în ce relaţii păreau să fi fost unul cu altul. În încheierea ordinului se mai cerea a

se afla dacă nu cumva fusese văzută doar femeia, neînsoțită de altcineva.

— Acum n-au cum să mai scape, îi spuse Stresi ajutorului său, când curierul-şef îi anunță că ordinul avea să ajungă până în punctele cele mai îndepărtate. Un bărbat şi o femeie, călărind acelaşi cal, este un tablou care atrage atenția, nu? Dar, chiar şi fiecare pe calul său. Ar fi cam acelaşi lucru.

— Aşa e, zise ajutorul.

Stresi se ridică în picioare şi începu să păşească încoace şi încolo, de la masa de lucru la fereastră.

— Acum n-au cum să ne mai scape, doar dacă n-or fi zburat printre nori.

Ajutorul îl privi atent.

— Din toată istoria reiese clar un singur lucru, spuse el, că au zburat printre nori.

— Încă mai crezi aşa ceva? îl întrebă Stresi, zâmbind.

— Toată lumea crede, răspunse celălalt.

— Lumea poate să creadă, noi, însă, nu.

O pală de vânt zgâlțâi brusc fereastra, aducând câteva picături de ploaie.

— Adevărată toamnă, zise Stresi gânditor. Am observat că întâmplările cele mai stranii se petrec toamna.

În cameră se făcu linişte. Stresi îşi sprijini fruntea de brațul drept şi rămase aşa o bucată de vreme, privind ploaia măruntă de afară. Dar asta n-avea să țină mult. Prin golul creierului, stăruitoare, se ivi aceeaşi nedumerire: cine să fi fost oare călărețul necunoscut? Nu trecută decât vreo câteva minute şi mulțimea gândurilor se năpusti în urma întrebării într-un haos deplin. E clar că necunoscutul ştia câte ceva despre familia Vranaj, dacă au amănunte, atunci măcar despre drama ce lovise această familie tot auzise. Ştia despre moartea fraților, ştia, de asemenea, despre besa, despre jurământul lui Kostandin. Apoi, cunoştea drumul din Europa Centrală până în Arber[2]. Dar de ce, aproape că strigă Stresi. De ce să fi făcut asta? Se aştepta la vreo răsplată? Stresi îşi descleştă fălcile simțind cum astfel se relaxează. Deşi motivul răsplatei părea banal, totuşi nu era de ignorat. În realitate, era cunoscut că Doamna Mamă, după moartea feciorilor, trimisese în trei rânduri mesageri care să-i comunice

[2] Denumire sub care sunt cunoscute teritoriile populate de albanezi începând cu Evul Mediu timpuriu.

Doruntinei să se înapoieze acasă, dar doi dintre aceştia reveniseră spunând că era imposibil de ajuns. Drumul era tare lung şi o parte din el străbătea teritorii aflate în război. Conform înţelegerii încheiate, înapoiaseră bătrânei jumătate din banii primiţi. Al treilea mesager dispăruse, sau pierise, sau ajunsese la destinaţie, dar nu reuşise s-o convingă pe Doruntina să-l urmeze. De atunci se scurseseră doi ani şi jumătate şi era imposibil ca vorbele mesagerului s-o fi adus atât de târziu pe Doruntina. Poate că misteriosul călăreţ avea de gând să ceară o recompensă, ceea ce contrazicea complet presupunerea că acesta ar fi fost Kostandin. Nu, îşi zise Stresi, ideea cu răsplata nu stă în picioare. Dar atunci, care să fie motivul înfăţişării necunoscutului în faţa Doruntinei? Nu cumva o banală înşelătorie, doar pentru a o răpi şi a o vinde apoi ca roabă undeva, într-un ţinut îndepărtat? Dar şi aceasta cădea de la sine pentru faptul că necunoscutul o adusese, totuşi, acasă. Să fi pornit cu gândul de a o răpi şi apoi, în timpul călătoriei, să se fi răzgândit era, de asemenea, greu de crezut, pentru că Stresi îi cunoştea pe tâlharii de drumul mare. Doar de n-ar fi fost vorba de o duşmănie între familii, de vreo răzbunare împotriva familiei ei sau a bărbatului ei, deşi şi asta părea puţin probabil. Soarta lovise atât de crunt familia Doruntinei, încât mâna omului nici pe departe n-ar fi putut făptui ceva asemănător. Oricum, trebuiau cercetate cu atenţie arhiva familiei, testamentele, moştenirile, vechile judecăţi. Poate că ceva din toate astea va arunca fie şi un firicel de lumină asupra întâmplării. Şi dacă n-a fost totuşi decât o înşelătorie obişnuită, o aventură, cu un cal şi o femeie de douăzeci şi trei de ani, de-a lungul câmpiilor Europei? Stresi oftă din adânc. Ar fi vrut din tot sufletul să creadă aşa ceva, dar i se păru imposibil. Îl împiedica ceva, poate anii îndelungaţi de slujbă, în care s-a ocupat în primul rând de cercetarea crimelor şi a cazurilor obscure.

Gândurile îl cutreierară cât îl cutreierară, dar reveni până la urmă prima întrebare: cine să fi fost, oare, călăreţul misterios? Doruntina, după cum declarase singură, la început nu-l văzuse prea bine, i se păruse doar a fi Kostandin, pentru că era tare colbuit şi greu de recunoscut. Nu coborâse de pe cal, nu voise să vadă pe nimeni din familia cumnatului (care-l cunoştea de la nuntă) şi ţinuse să călătorească doar noaptea. Deci, se temea de ceva. Stresi n-o întrebase pe Doruntina dacă văzuse măcar pentru o singură clipă chipul necunoscutului. Ar fi fost bine s-o întrebe neapărat. Totuşi, ar fi fost o prostie să creadă că necunoscutul nu s-ar fi temut de ceva.

Şi tot o prostie să bănuiască că ar fi fost Kostandin, deşi lucrurile nu se clarificau deloc astfel... Că nu fusese Kostandin ştia, ceea ce îi trezea acum îndoieli era faptul că nu mai era sigur de... Doruntina.

Stresi se ridică aproape împingând masa. Ieşi precipitat afară şi o porni pe câmp cu aceeaşi iuţeală. Ploaia contenise. Ici-colo, pomii lăcrimoşi îşi scuturau picăturile argintii de apă. Stresi mergea gânditor. Ajunse la poarta Vranajilor mai repede decât prevăzuse. Străbătu coridorul larg, unde femeilor ce le vegheau pe cele două bolnave li se mai adăugaseră şi altele şi intră în odaia în care zăceau mama şi fiica. Încă de la uşă zări obrazul alb al Doruntinei, ochii ei imobili cu cearcăne negre în jur. Cum de se îndoise de ea? Era tot ea, aceiaşi ochi şi acelaşi chip, căruia căsătoria îndepărtată nu-i schimbase nimic, cu excepţia aurei misterioase ce-o învăluia.

— Cum te simţi? o întrebă încet, aşezându-se pe taburetul de lângă pat. Îl încerca un sentiment de vinovăţie pentru îndoielile de adineauri.

Ea îl privi stăruitor. Avea ceva dureros în privire şi Stresi îşi plecă ochii.

— Iartă-mă că te întreb din nou, zise, dar e foarte important, înţelegi, Doruntina, este important pentru tine, pentru mama ta şi pentru noi toţi. Vreau, deci, să te întreb dacă i-ai zărit vreodată chipul celui care te-a adus?

Doruntina continua să-l privească cu acelaşi imobilism.

— Nu, răspunse în cele din urmă cu voce coborâtă.

Stresi simţi cum slaba legătură dintre ei se rupe brutal. Fu străbătut de dorinţa nebună de a o prinde de umeri şi de a-i striga: de ce mă minţi, Doruntina? Cum se poate să călătoreşti zi şi noapte cu un om pe care-l crezi fratele tău şi să nu-i vezi niciodată chipul? Nu ţi-a fost dor de el? N-ai fost tentată să-l îmbrăţişezi?

— Cum de a fost posibil? o întrebă.

— Eram atât de tulburată, zise ea, când el mi-a spus că e Kostandin; că a venit să mă ia, încât o ameţeală nemaipomenită mi-a întunecat mintea.

— Nu te-ai temut de ceva rău?

— Ba da. De tot ce poate fi mai rău, de moarte.

— De moartea mamei, în primul rând. Apoi, a vreunuia dintre fraţi?

— De moartea fiecăruia, pe rând. Chiar şi de a lui, a lui Kostandin.

— Pentru asta l-ai întrebat de ce are părul noroit şi miroase a mâl?

— Da.

Sărmana de tine, o căină în sinea sa Stresi. Încercă să-şi închipuie cât de înfiorător trebuie să fi fost pentru Doruntina să-şi imagineze, chiar şi pentru câteva clipe, că drumeţeşte împreună cu un mort. Iar ea, precum se pare, străbătuse o parte din drum cu această îndoială.

— Uneori nu credeam, urmă ea. E fratele meu, îmi spuneam, fratele meu, viu. Dar...

Îşi lăsă vorba la jumătate.

— Dar... repetă Stresi, ce-ai vrut să spui, Doruntina?

— Ceva mă oprea să-l îmbrăţişez, spuse ea în şoaptă. Nu ştiu nici eu ce.

Stresi îi privi pleoapele lăsate.

— Mi-a fost atât de dor, atât de dor de el şi totuşi n-am putut să-l îmbrăţişez nici măcar o dată.

— Nici măcar o dată, repetă Stresi.

— Am rămas cu această durere, mai ales acum, când am aflat că el nu mai e pe lume.

Glasul i se însufleţise, iar pieptul îi urca şi-i cobora mai repede.

— Dacă aş mai fi o dată cu el, zise ea, dacă-aş putea să-l mai văd o dată!

Era absolut sigură că acela fusese fratele ei. Stresi nu ştia dacă ar fi fost mai bine s-o lase să creadă lucrul acesta, sau să-i vorbească despre îndoielile lui.

— Deci, nu i-ai văzut niciodată chipul, spuse. Nici măcar în clipa în care v-aţi despărţit, iar el ţi-a zis: „Tu du-te înainte acasă, eu mai am puţină treabă la biserică”?

— Nici atunci, îi răspunse ea. Era tare întuneric, nu se zărea nici la doi paşi. Iar pe drum, a fost mereu întors cu spatele spre mine.

— Nu v-aţi oprit pe nicăieri? Nu v-aţi odihnit deloc?

Ea dădu din cap.

— Nu-mi amintesc.

Stresi aşteptă să-i întâlnească iar privirea.

— Şi nu te-ai gândit că-ţi ascundea ceva? o întrebă. N-a vrut să descalece când a ajuns la tine şi nici când te-a văzut, pe drum şi-a ascuns faţa şi voia, pare-se, să călătorească numai noaptea. Nu se ferea de tine?

Doruntina dădu din cap că da.

— M-am gândit la asta, spuse. Dar era firesc să-şi ascundă chipul, pentru că era mort.

— Sau poate că nu era el, zise pe neaşteptate Stresi.

Doruntina îl privi lung.

— E acelaşi lucru, şopti liniştită.

— Cum acelaşi lucru? o întrebă Stresi.

— Dacă era mort înseamnă că nu era el.

— Mă gândeam la altceva, spuse Stresi. Nu ți-a trecut prin cap că nu era fratele tău, nici viu, nici mort, ci un altul, ce se dădea drept Kostandin?

Doruntina negă din cap.

— Deloc, zise.

— Deloc, făcu Stresi. Gândeşte-te bine, Doruntina.

— Acum mă pot gândi, dar în noaptea aia, deloc, negă ea.

— Acum ai îndoieli, nu?

Ea îl privi iar lung în ochi, iar el încercă în zadar să ghicească ce simțământ precumpănea în privirea ei: tristețea, groaza, îndoiala sau dorul sfâşietor. Se aflau toate acestea în ochii ei şi totuşi nu reuşeau să-i umple, pentru că acolo apăruse un alt sentiment, un sentiment necunoscut sau aparent necunoscut, care le întrupa pe toate.

— Poate că nu era el, repetă Stresi, apropiindu-se şi mai mult, vrând, parcă, să privească în fundul unei fântâni. De acolo venea o bură de lacrimi. Doruntina plângea din nou.

— Nu ştiu ce să spun, şopti printre suspine. Of, nu ştiu ce să spun.

Stresi o lăsă să plângă în linişte o vreme, apoi îi strânse brațul în semn de compasiune şi, după ce aruncă o privire spre mamă, care părea că doarme în patul celălalt, ieşi, încercând să nu facă zgomot.

Primele rapoarte de la hanuri începură să vină după două zile. Nicăieri nu fuseseră văzuți un bărbat şi o femeie călărind un cal sau doi şi nicio femeie călătorind singură, pe cal sau în trăsură. Deşi nu-i parveniseră rapoartele de la hanurile mai îndepărtate, Stresi se posomorî. Fusese convins că le va da de urmă încă de la început. Să fie oare posibil? se întrebă, citind rapoartele. Se poate să nu-i fi văzut chiar nimeni? Or fi dormit oare toți în noaptea aceea? Nu se poate, se încuraja singur. Se va găsi, cu siguranță, cineva care să-i fi zărit. Dacă nu azi, atunci mâine, dacă nu mâine, poimâine. S-o găsi, fără doar şi poate, careva.

Între timp, ajutorul lui Stresi, la cererea acestuia, deschisese arhiva familiei Vranaj, pentru a descoperi în ea vreun fir care să ducă la rezolvarea enigmei. La sfârşitul primei zile, cu ochii congestionați de mulțimea documentelor răsfoite, îi spuse lui Stresi că ceea ce făcea era muncă silnică şi că ar fi acceptat mai degrabă, să plece la drum şi să răscolească han cu han în căutarea urmelor celor doi,

decât să se canonească cu arhiva aceea. Familia Vranaj era una dintre cele mai vechi din Arber şi în arhiva ei puteai găsi documente cu o vechime de două sau chiar de trei sute de ani. Acestea erau scrise în tot felul de limbi şi alfabete, începând cu albaneza şi latina şi terminând cu chirilica şi gotica. Erau acte vechi de proprietate, testamente, hotărâri judecătoreşti, însemnări despre genealogia familiei coborând până în anul 881, diplome şi circulare. O parte a arhivei era formată din corespondenţă şi un număr de scrisori proveneau din încuscriri. Găsi zeci de scrisori referitoare la căsătoria Doruntinei, pe care ajutorul lui Stresi le puse de-o parte pentru a le cerceta mai apoi în linişte. Unele dintre acestea erau scrise în alfabetul gotic, în germană, pesemne, şi veniseră din Boemia, altele, care, se părură, şi mai demne de interes, erau copii ale scrisorilor bătrânei doamne adresate vechiului ei prieten, contele Topia, stăpânitorul principatului vecin şi căruia, probabil, femeia îi cerea sfatul în treburile de familie. Mai erau apoi şi scrisorile de răspuns ale contelui. În câteva răvaşe, peste care ajutorul lui Stresi îşi aruncă privirea repede-repede, bătrâna doamnă îi scria contelui chiar despre îndoielile ei legate de căsătoria îndepărtată a Doruntinei, rugându-l să-i spumă ce atitudine să ia. Într-una dintre scrisori, ce părea să fie din categoria aceasta, cu un scris neciteţ (se vedea imediat că aparţinea unui bătrân ca mâna tremurată), ea se plângea de singurătate. Nevestele băieţilor plecaseră una după alta demult, luându-şi pruncii cu ele şi o lăsaseră de izbelişte şi singură pe lume. Îi spuseseră că se vor întoarce, dar nu se întorsese niciuna şi poate că, dintr-un punct de vedere, avuseseră dreptate: ce nevastă, tânără ar accepta să se întoarcă într-o casă părăginită, peste care se spunea că flutură giulgiul morţii?

Stresi îl ascultă cu atenţie pe ajutor, deşi acesta din urmă avu în câteva rânduri impresia că gândurile şefului său o luaseră razna.

— Dar pe-acolo, zise Stresi în cele din urmă, pe-acolo ce se mai aude?

Ajutorul îl privi întrebător.

— Pe-acolo, repetă Stresi, înseamnă nu în arhivă, ci printre oameni, ce se mai aude despre toate astea?

Ajutorul ridică din umeri.

— E de la sine înţeles că toată lumea comentează evenimentul.

— E de la sine înţeles, îl îngână Stresi, desigur. Nici nu s-ar putea altfel, adăugă imediat.

Închise sertarul mesei, îşi puse pelerina şi, după ce-i spuse

celuilalt „noapte bună”, ieşi.

În drum spre casă trecu prin faţa clădirilor cu etaj ce se înmulţiseră din momentul în care satul, altădată mic şi liniştit asemeni celorlalte sate din jur, devenise capitală de ţinut. Verandele caselor, unde oamenii se obişnuiseră să stea în după-amiezile de vară, erau pustii şi doar pe ici-colo se mai zăreau încă scaune şi leagăne, lăsate afară poate în speranţa că vor mai fi câteva zile călduţe înainte de venirea iernii.

Şi, dacă verandele erau pustii, la porţi şi dinaintea gardurilor se puteau întâlni grupuri de fete şi din loc în loc câte un băiat printre ele, care discutau în şoaptă. Trecând pe lângă ei, Stresi simţea cum îşi întrerup discuţia şi îl privesc plini de curiozitate. Întâmplarea din noaptea de 11 octombrie le stârnise tuturor imaginaţia, dar îndeosebi fetelor şi nevestelor tinere. Stresi îşi spuse că, fără îndoială, fiecare dintre ele visa cum un călăreţ necunoscut, nu conta cine, frate, străin sau nălucă, străbate pentru ea jumătate din Europa.

— Ei, îl întrebă soţia când îl văzu intrând. Aţi descoperit până la urmă cine a adus-o?

Lepădându-şi pelerina, Stresi o privi în fugă pentru a vedea dacă în vorbele ei se afla vreo fărâmă de ironie. Înaltă, bălaie, femeia îl privea cu un zâmbet discret şi Stresi avu pentru o clipă impresia că, deşi îşi iubea soţia, n-ar fi putut să şi-o imagineze deloc împreună cu el pe un cal, ţinându-l de mijloc. În timp ce Doruntina parcă fusese născută pentru asta şi şi-o închipui călărind despletită, strâns lipită de spinarea unui bărbat.

— Nimic, îi spuse el laconic.

— Pari obosit, zise ea.

Chiar sunt. Unde-s copiii?

— Se joacă sus. Să-ţi pun masa?

El făcu da din cap şi se lăsă vlăguit pe canapeaua acoperită cu o cuvertură de lână. În cămin, câteva flăcări anemice dădeau târcoale buştenilor de stejar şi reuşiră să-i aprindă. Stresi urmări cu privirea mişcările nevesti-sii.

— De parcă nu ţi-ar fi fost de ajuns treburile celelalte, na şi asta acum, găseşte-l unde oi şti pe un vântură-lume, zise ea şi zdrăngăni farfuriile.

Deşi nu pomenise de Doruntina, se vedea imediat cui îi erau adresate ultimele vorbe.

— Ce să-i faci, oftă Stresi.

Zgomotul farfuriilor deveni mai puternic.

— Ei, la urma-urmei, de ce atâta zarvă pentru că un necunoscut a adus acasă o femeie fără căpătâi? zise iar nevasta. De astă dată o parte din reproş îi era adresat lui.

— De unde până unde fără căpătâi? o întrebă el liniştit.

— Tu o vezi altfel? urmă ea. Ţie nu ţi se pare că o femeie care nu-şi vede decât de fericirea ei, trei ani la rând, fără să o intereseze de maică-sa şi de urgia căzută asupra bătrânei, e o femeie fără căpătâi?

Stresi asculta cu capul plecat.

— Poate că n-a ştiut, zise.

— Aha, n-a ştiut. Dar cum de şi-a amintit tocmai după trei ani?

Stresi ridică din umeri. Era clar că duşmănia neveste-sii faţă de Doruntina e veche. Uneori răbufnea, ba chiar, într-un rând, se şi sfădiseră, la câteva zile după nunta Doruntinei, când femeia îl întrebase: „De ce stai aşa, pierdut, chiar atât de mult vă doare pe toţi plecarea ei?" A fost pentru prima oară când ea îi făcea o astfel de scenă.

— A lăsat-o pe sărmana de maică-sa singură în nenorocire, continuă ea şi, deodată, s-a gândit să vină doar pentru a-i scurta şi mai repede zilele. E într-adevăr de plâns.

— Aşa e, spuse Stresi. O singurătate ca asta...

— O singurătate de moarte, spune-i mai bine, urmă femeia. Să-ţi plece pe rând nurorile, cele mai multe cu copiii în poală, e o mare pierdere. Dar ele, în fond, sunt nişte străine şi, chiar dacă n-au făcut bine părăsindu-şi soacra în cele mai grele momente, ce poţi-să le pretinzi, când prima care a părăsit-o pe bătrână a fost propria ei fată?

Stresi privea sfeşnicul de bronz ciudat de asemănător cu cele pe care le văzuse în dimineaţa aceea memorabilă, în camera unde zăceau Doruntina şi maică-sa. Îşi spuse că, într-un fel sau altul, toţi oamenii aveau să adopte o anumită poziţie, sufleteşte vorbind, faţă de evenimentul petrecut de curând şi că această poziţie avea să depindă de soarta fiecăruia în viaţă, în dragoste sau în căsnicie, de aspectul exterior al fiecăruia, de fericirea sau necazurile lui, de întâmplările hotărâtoare sau de cele mai intime motive, de cele pe care, uneori, oamenii şi le ascund chiar şi lor înşişi. Toate acestea aveau să alcătuiască ecoul evenimentului, prin care oamenii, crezând că vor judeca drama altora, nu vor face în realitate altceva decât să se judece singuri.

Dimineaţă sosi un curier de la cancelaria prinţului cu un plic

pentru Stresi. În plic se afla o notă prin care era anunțat că prințul luase cunoştință de evenimentele din 11 octombrie şi poruncea să se facă tot posibilul pentru a se clarifica imediat situația, aşa încât, după cum scrisese Stresi însuşi, să nu se creeze tulburări şi confuzii printre oameni.

Cancelaria îi cerea lui Stresi să dea de veste imediat ce cazul avea să fie rezolvat.

— Hm, făcu Stresi după ce termină de citit pentru a doua oară nota. Imediat ce cazul avea să fie rezolvat... Vorbe, dar ia pune-te în locul meu.

Dormise prost şi dimineață continuase sfada mocnită cu nevastă-sa, pricinuită, fără îndoială, de faptul că el, necontrazicându-se în cazul Doruntinei, nu luase parte cu destulă însuflețire la ponegrirea el. Stresi observase că asemenea neînțelegeri, ce mocneau înfundat numai pentru a nu pricinui ceartă, erau, în realitate, mai periculoase decât confruntările fățişe, urmate întotdeauna de împăcare, şi asta deoarece nemulțumirile ascunse, rămânând astfel, nu aduceau nimic bun, ci căutau zile întregi prilejul de a răbufni şi, pentru că motivul răbufnirii venea de obicei în cele mai nepotrivite momente şi locuri, nervozitatea şi, evident, cearta produsă erau mult mai violente decât ciocnirile obişnuite.

Stresi mai avea încă în mână scrisoarea de la cancelaria prințului, când intră ajutorul său pentru a-i spune că paznicul cimitirului avea ceva să-i comunice.

— Paznicul cimitirului? se miră Stresi, privindu-şi ajutorul cu reproş. Privirea lui părea că spune „tot mai încerci să mă convingi că a ieşit careva din mormânt?", dar, chiar în clipa aceea, în cadrul uşii rămase întredeschise se ivi, într-adevăr, cineva, probabil cel anunțat. Să vină, spuse Stresi cu răceală.

Paznicul intră, înclinându-se cu respect.

— Ei? făcu Stresi când îl văzu pe celălalt stând nemişcat dinaintea sa.

Paznicul îşi înghiți saliva.

— Sunt paznicul cimitirului de la biserică, domnule Stresi, şi vreau să vă spun că...

— Că piatra de pe mormânt a fost deplasată? îl întrerupse Stresi. Ştiam.

Paznicul îl privi tulburat.

— Eu... eu, se bâlbâi, vroiam să vă spun ceva.

— Dacă e vorba despre mormânt, ştiam, îl întrerupse iar Stresi,

fără a putea să-şi ascundă începutul de nervozitate. Dacă ai altceva de spus, te ascult.

Stresi se aştepta ca paznicul să spună: nu, n-am altceva de zis şi privi în jos, dar, spre uimirea lui, îl auzi pe celălalt bâiguind:

— Aveam altceva să vă spun.

Stresi ridică privirea şi-l scrută sever, ca pentru a-i aminti că nu era locul potrivit pentru glume.

— Ai altceva de spus? îl întrebă cu neîncredere şi ironie. Să vedem.

Paznicul, aflat încă sub impresia primirii reci, îl văzu pe Stresi ridicând palmele de pe hârtiile pe care le avea în faţă, cu o mişcare ce ar fi vrut să însemne: iată, acum m-ai rupt complet de la treburile mele, eşti mulţumit? Să vedem ce ai să ne istoriseşti.

— Suntem oameni simpli, domnule Stresi, zise omul cu o voce nesigură. Poate că nu ştim să vorbim, ne iertaţi, dar am auzit că, cine ştie, s-ar putea ca...

Stresi Simţi deodată un început de regret.

— Vorbeşte, te ascult, îl îndemnă binevoitor.

Ce să fie asta? se întrebă. Ce vină are omul că eu sunt nervos din pricina poveştii ăleia?

— Te ascult, spuse iar. Despre ce e vorba?

Paznicul, niţeluş uşurat, trase aer în plămâni.

— Toată lumea vorbeşte despre ridicarea din mormânt a unuia dintre fiii Doamnei Mame, zise, uitându-se fix la Stresi. Dumneavoastră ştiţi mai bine ca mine toată povestea asta. Ba chiar au început unii să vină la cimitir pentru a se uita la piatra de pe mormânt, dar asta e altă treabă. Ceea ce vroiam să vă spun e altceva.

— Continuă, făcu Stresi.

— Într-o duminică, nu asta, ultima, nici penultima, ci ailaltă, Doamna Mamă a venit, după obicei, la cimitir, pentru a aprinde lumânări la capul feciorilor.

— Două duminici înainte de ultima? întrebă Stresi.

— Da, domnule Stresi. A aprins câte o lumânare la fiecare mormânt, iar la capul lui Kostandin, două. Eram pe-acolo, prin preajmă, când s-a întâmplat asta şi am auzit ce-a spus deasupra mormântului.

Paznicul făcu din nou o scurtă pauză, neluându-şi ochii, de la Stresi. Două duminici înainte de asta, repetă Stresi. Vasăzică, două săptămâni şi ceva, socoti, fără a pricepe nici el de ce.

— Am auzit multe bocete de mamă, chiar şi pe ale ei, continuă paznicul, dar în ziua aceea vorbele bătrânei mi-au băgat spaima în

oase.

Stresi îşi prinse bărbia în pumn şi se concentră asupra cuvintelor paznicului.

— Nu era nici tânguit, nici bocet ca toate bocetele, urmă omul. Era blestem.

— Blestem?!

Paznicul trase iar aer în piept, neascunzându-şi mulţumirea că reuşise în cele din urmă să-i atragă atenţia căpitanului.

— Da, domnule, un blestem şi încă unul groaznic.

— Cum aşa? Povesteşte, zise Stresi nerăbdător.

— Mi-e greu să vă repet cuvintele ei, pentru că am fost tare înfricoşat, dar blestemul suna cam aşa: „Kostandin, unde ţi-e făgăduiala că ai să mi-o aduci pe Doruntina de câte ori o să am nevoie de ea?" Pentru că, precum puteţi şti, domnule Stresi, după cum ştie toată lumea, îi jurase maică-sii că...

— Ştiu, ştiu, spuse Stresi, continuă.

— Şi aşa, ea a zis: „Acum, când am rămas singură pe lume şi n-am pe nimeni alături, pe tine, care ţi-ai uitat jurământul, pământul să nu te putrezească". Uite, cam astea au fost cuvintele ei.

În timp ce vorbea, paznicul cerceta cu privirea chipul lui Stresi şi, la sfârşit, aşteptând ca acesta să rămână mut de uimire în urma teribilei istorisiri, băgă de seamă că în ochii căpitanului apăruse o expresie de indiferenţă. Paznicul îşi pierdu iar stăpânirea de sine.

— Mi-am zis să vin să vă spun, că poate vă va fi de folos, încheie el. Cred că n-am făcut nicio greşeală.

— Deloc, se grăbi să-l încurajeze Stresi, dimpotrivă, ai făcut foarte bine. Mulţumesc.

Paznicul se ploconi cu respect şi, în momentul în care ieşea, încercă pentru ultima oară să realizeze dacă făcuse bine sau nu bătând drumul până acolo.

Stresi rămase mai departe gânditor. Nu peste mult timp simţi prezenţa cuiva în cameră. Ridică ochii şi-l văzu pe ajutorul său, dar uită imediat de el. Cum de s-a putut să facem o asemenea nerozie? se întrebă. Cum de s-a putut s-o uităm pe mamă? Discutase în două rânduri cu Doruntina, în vreme ce cu bătrâna, niciodată. Iar ea putea să aibă propria ei versiune despre întâmplare. Era, într-adevăr, o scăpare de neiertat din partea lui.

Ridică iar ochii. Ajutorul său aştepta în acelaşi loc.

— Am făcut o mare prostie, zise Stresi.

— În legătură cu mormântul? Adevărul e că mi-a trecut o dată prin

cap, dar...

— Ce tot spui acolo? îl întrerupse Stresi. N-are nicio legătură cu mormântul şi nici cu aiurelile despre strigoi. În timp ce paznicul vorbea despre blestemul bătrânei doamne, mi-am zis: Cum de se poate să nu fi discutat niciodată cu ea? Cum de am făcut o asemenea tâmpenie?

— Adevărat, spuse ajutorul pe un ton vinovat. Aveți dreptate.

Stresi se ridică cu o mişcare bruscă.

— Să mergem cât mai repede la ea, zise. Să încercăm să ne îndreptăm cât mai repede greşeala.

Nu peste multă vreme se aflau amândoi pe drum. Ajutorul se ținea cu greu după Stresi.

— Nu e vorba numai de blestem, continuă Stresi să vorbească. Trebuie să auzim şi părerea mamei despre întâmplare. Ea ar putea să facă lumină în cazul ăsta.

— Aveți dreptate, îl aprobă ajutorul, ale cărui gâfâieli îți dădeau impresia că vorbele îi zburau prin ceață şi vânt. Citindu-i scrisorile, mi-a venit o idee... Reiese ceva de acolo... dar despre asta am să vă spun mai târziu... încă nu sunt sigur... şi apoi, e ceva ieşit din comun...

— Aşa?!

— Da, dar deocamdată n-o să vă spun nimic... O să-i răsfoiesc mai întâi întreaga corespondență... pe urmă o să vă zic la ce m-am gândit...

— Cel mai important lucru este acum să discutăm cu ea, spuse Stresi.

— Da, da, făcu ajutorul, aveți perfectă dreptate.

— Plecând chiar de la blestemul despre care ne-a vorbit paznicul cimitirului, gândi cu glas tare Stresi. Nu cred ca omul să ne fi mințit.

— Cu niciun chip, întări ajutorul. E un om cinstit, îl cunosc bine.

— Deci, pornind chiar de la blestemul mamei, urmă Stresi. Când Doruntina a strigat de afară: „Deschide, mamă, poarta, am venit cu Kostandin” (şi dacă ea a rostit într-adevăr aceste cuvinte), posibilitatea ca mama să fi crezut vorbele ei creşte, dacă avem în vedere blestemul. Pricepi?

— Da, da, făcu ajutorul.

— Doar că de aici mai reiese ceva, continuă Stresi fără a-şi micşora paşii. Oare bătrâna s-a bucurat că fiul din groapă i-a auzit vorbele sau, dimpotrivă, a avut remuşcări că i-a tulburat liniştea? Sau n-a fost nici una, nici alta, ci altceva, mai straniu şi mai de

neînțeles?

— S-ar putea să fie vorba de altceva, zise ajutorul.

— Aşa cred şi eu, spuse Stresi. Faptul că bătrâna mamă, deschizând poarta, a primit o lovitură de moarte demonstrează că tocmai în acel moment ea a făcut o descoperire uluitoare.

— Chiar, fu de acord ajutorul, o descoperire... Ceea ce se leagă taman de îndoiala mea... despre care v-am vorbit mai-nainte...

— Altfel nu se explică şocul bătrânei, continuă Stresi. Şocul suferit de Doruntina e justificat, moartea fraților, în vreme ce şocul maicăsii, deloc. Dar ce-o mai fi şi asta?

Stresi rămase țintuit locului.

— Ce-o mai fi şi asta? întrebă din nou. Mi se pare că se aud bocete.

Nu erau prea departe de casa Vranaj şi priviră într-acolo o bucată de vreme.

— Şi eu am impresia asta, zise ajutorul.

— O, doamne, nu cumva s-o fi prăpădit bătrână? exclamă Stresi. Ah, ce prostie am făcut!

Şi-şi continuă drumul cu paşi şi mai mari. Călca fără milă cu cizmele prin băltoace şi noroi, răscolind frunzele putrede.

— Ce prostie, murmura printre dinți. Ce prostie!

— Poate că n-o fi ea... spuse ajutorul. Poate c-o fi... Doruntina...

— Cum?! aproape că strigă Stresi şi celălalt pricepu că ideea morții tinerei femei era inacceptabilă pentru el.

Parcurseră drumul până la casa Doamnei Mame fără o vorbă. Pe ambele laturi ale şoselei plopii înalți îşi fluturau macabru ultimele frunze. Bocetele se auzeau acum clar.

— A murit, şopti Stresi, nu mai încape nicio îndoială.

— Da, curtea casei e plină de oameni.

— Ce s-a întâmplat? îl întrebă Stresi pe primul care le ieşi în cale.

— La Doamna Mamă, răspunse omul, au murit amândouă, şi mama, şi fiica.

— Nu se poate!

Celălalt ridică din umeri şi îşi continuă drumul.

— Nu se poate! făcu iar Stresi, fără să se oprească. Saliva i se uscase în gură şi-şi simțea limba amară.

Poarta înaltă era deschisă larg, într-un mod care lui Stresi i se păru inacceptabil. Ajunseră amândoi în curte printre oamenii ce se învârteau de colo-colo aparent fără niciun scop. Stresi întrebă iar şi primi acelaşi răspuns: muriseră amândouă. Dinăuntru se auzea

jelania femeilor. Amândouă, îşi zise buimac. Doar aşa se puteau explica bocetele acelea. Apropiindu-se, pe drum, se întrebase: de ce oare atâta jale pentru o bătrână? La urma-urmei, îi sunase ceasul. Adevărul era, însă, cu totul altul.

Stresi se lăsă împins din toată părţile. Îi lipsea voinţa nu numai să întreprindă ceva, dar şi să se concentreze. Adevărat, pe drum se gândise în câteva rânduri că moarta putea fi Doruntina, dar alungase pe loc o asemenea idee. Că puteau muri amândouă nici nu-i trecuse măcar prin cap. Deşi, odată, i se păruse mai probabilă moartea Doruntinei, pentru că ea, – călătorind, după spusele ei sau ale altora, împreună pe cal cu un mort, se molipsise oarecum de moarte. Dar că muriseră amândouă, nu, nici nu-şi putuse imagina.

— Cum aşa? întrebă în gol în viermuiala aceea turbată de umeri şi de voci curioase. Cum s-a întâmplat?

Răspunsul îi veni de la doi-trei inşi deodată:

— Mai întâi a murit fiica, apoi mama.

— Ah, prima a murit Doruntina?

— Da, domnule căpitan. Ea, sărmana, a murit prima. E de la sine înţeles că Doamnei Mame nu i-a mai rămas altceva de făcut decât să închidă cercul morţii.

— Ce dramă, ce dramă! repetă cineva din apropiere. S-a stins neamul Vranaj. Până la ultimul.

Stresi îl zări pentru o clipă pe ajutorul său, care, ca şi el, era împins de colo-colo. De-acum, enigma e deplină, îşi zise. Mama şi fiica vor duce cu ele în mormânt adevărul.

O porni spre uşă cu intenţia de a intra în casă. S-a stins neamul Vranaj, jeli iar o voce. Stresi privi în jur vrând să se dumirească cine rostise cuvintele acelea, dar, inexplicabil şi pentru el, privirea, în loc să caute printre oamenii din curte, i se opri sus, pe streaşina casei, ca şi când vocea ar fi venit de acolo. Negri şi deformaţi de timp, stâlpii bagdadiei, ieşiţi în afara pereţilor, exprimau mai bine decât orice nenorocirea şi singurătatea ce-şi aveau sălaşul sub acoperişul acela.

Capitolul al treilea

Din toate cele patru colţuri ale principatului veneau oamenii la înmormântarea Doamnei Mame şi a Doruntinei. A fost clar încă de la început că ceremonia va fi unul dintre evenimentele acelea care, urmând unor întâmplări misterioase, erau necesare când şi când, la

intervale regulate, pentru a-i strânge pe toți în jurul lor. Adevărul e că atenția generală fusese atrasă cu câteva zile în urmă, încă din momentul în care s-a aflat de întoarcerea Doruntinei. Dar înmormântarea făcea publice, ca să spunem aşa, toate discuțiile sau gândurile iscate între pereții caselor sau în mințile oamenilor. Acum, toate acestea căpătau consistență şi se materializau în şirul nesfârşit de oameni ce se îndreptau pe catâri, în trăsuri sau pe jos către centrul administrativ al ținutului.

Înmormântarea avea loc duminică. Trupurile neînsuflețite fuseseră scoase în salonul cel mare al casei, de multă vreme pustiu, de la moartea băieților. Sub lumina lumânărilor, vechiul blazon al familiei, armele şi icoanele de pe pereți, ca şi chipurile moartelor, păreau poleite în argint.

În jurul sicrielor impunătoare de bronz (bătrâna doamnă lăsase prin testament o sumă mare de bani pentru propria-i înmormântare), şezând pe taburete de lemn cu încrustații, cele patru bocitoare dirijau jelania femeilor. La douăzeci de ore de la moarte, în jurul sicrielor de bronz bocetele erau mai potolite, dar mai apăsătoare. Din când în când, după obicei, bocitoarele îşi strigau jalea într-o tânguială ritmată. Ba una, ba alta, ba toate patru împreună recreau fragmente din neobişnuita întâmplare.

Cu glas tremurător, una dintre bocitoare amintea de nunta Doruntinei şi de plecarea ei în depărtări. O alta, cu voce şi mai scârțâitoare, îi plângea pe cei nouă fii, care, imediat după nuntă, muriseră în lupta cu invadatorii ciumați. A treia începu să deplângă doliul bătrânei mame rămasă singură pe pământ.

Kostandine, fiul meu,
Unde-i jurământul tău
Să-mi aduci pe Doruntina
Să văd iar în ochi lumina?
De demult tu mi-ai jurat,
Şi se vede c-ai uitat!

Jelea cea de-a patra bocitoare blestemul mamei la capul fiului ce-şi călcase jurământul. Apoi, prima bocitoare deplânse ridicarea din mormânt a feciorului blestemat şi goana sa prin noapte către soră-sa:

— Ce-i cu tine, frate bun?
— Hai călare şi-am să-ți spun!

— Stai oleacă, să mă schimb,
plângea bocitoarea.

— Hai aşa, că n-avem timp.[3]
răspundea cea de-a treia cu vorbele mortului.

Apoi, prima şi a patra bocitoare povestiră, întrerupându-se una pe alta, despre călătoria surorii şi fratelui pe acelaşi cal. A treia jeli sosirea celor doi acasă şi întoarcerea lui Kostandin în groapă. Cea de-a patra încheie povestea cu vorbele Doruntinei din faţa porţii şi răspunsul mamei dinăuntru.

După terminarea jelaniei comune, bocitoarele tăcură o vreme pentru a-şi mai trage sufletul, după care începură din nou. Cuvintele cu care îşi însoţeau bocetul erau mereu altele. O parte dintre versuri se repetau, o altă parte erau însă modificate sau schimbate complet pentru a fi înlocuite cu altele noi. În timpul bocitului, femeile treceau rapid peste partea din bocet asupra căreia stăruiseră mai mult înainte sau, din contră, insistau asupra părţii pe care o expediaseră sau chiar o săriseră în jelania anterioară. Astfel, se întâmpla ca, la un moment dat, să insiste asupra declanşării evenimentelor, vremurilor în care familia Vranaj trăia fericită, apoi asupra îndoielilor legate de căsătoria atât de îndepărtată a Doruntinei şi promisiunii lui Kostandin că o va aduce pe soră-sa ori de câte ori va fi nevoie de ea. În jelania următoare, toate acestea erau parcurse rapid şi bocitoarele insistau mai mult asupra sinistrei călătorii pe cal, redând discuţia dintre viu şi mort. În ceasurile ce urmară, partea aceasta era comprimată şi se dădeau în schimb alte amănunte, ca, de exemplu, întâlnirea dintre Doruntina şi Kostandin cel mort, se descriau dansurile (în satul Doruntinei era sărbătoare) şi cuvintele fratelui adresate fetelor din sat că „erau nespus de frumoase, dar că frumuseţea lor îl lăsa rece”.

Oamenii lui Stresi, trimişi anume de el, notau bocetul cuvânt cu cuvânt şi-i expediau imediat însemnările. Stând lângă fereastra prin care pătrundea vântul rece din nord, Stresi privea absent paginile, apoi lua pana şi începea să sublinieze cuvinte şi rânduri întregi.

— Putem noi să ne spargem capul zi şi noapte cu dezlegarea enigmei, îi spuse ajutorului său, bocitoarele îşi fac liniştite treaba.

---

[3] Traducerea lui Focioni Miciacio *(Cetatea Rozafat. Folclor albanez*. Bucureşti, Editura Minerva, 1974).

— Aşa e, răspunse celălalt. Ele nici măcar nu se-ndoiese că mortul a ieşit din groapă.

— Sub ochii noştri se naşte o legendă, zise Stresi, întinzându-i o pagină plină cu sublinieri. Uită-te la asta. Până alaltăieri bocetul n-avea nimic neobişnuit, aseară însă şi mai ales azi a căpătat forma unei autentice legende.

Ajutorul privi o vreme paginile pline cu versuri, cu sublinieri şi cu scurte note pe margine. Ici-acolo, Stresi pusese semne de mirare şi de întrebare.

— Şi totuşi poate să iasă ceva şi de-aici, spuse şi zâmbi timid.

— Categoric.

Oamenii continuau să vină pentru înmormântare, cunoscuţi şi necunoscuţi, din toate părţile. Sosiră prieteni vechi de familie, numeroase rubedenii, nobili şi oficialităţi, membri ai familiei princiare, reprezentanţi ai clerului. Veniră, de asemenea, nobili din comitatele şi principatele învecinate, unele mai apropiate, altele mai îndepărtate. Contele Topia, vechi prieten al Doamnei Mame, aflat în imposibilitatea de a veni (pe motiv de boală sau fiind în relaţii reci cu prinţul, nu se ştia precis), îl trimisese pe unul dintre moştenitori.

După cum se stabilise, înmormântarea a avut loc în dimineaţa zilei de duminică. Datorită îngustimii drumului, cortegiul nesfârşit înainta anevoie către biserică. O parte dintre cei prezenţi fură obligaţi să sară şanţul şi să meargă pe câmp. Mulţi dintre ei participaseră la nunta Doruntinei şi bătăile rare de clopot le-o aminteau şi mai bine. Era acelaşi drum, de la casa Vranaj la biserică, şi acelaşi clopot, doar bătăile lui sunau altfel. Şi mulţimea nuntaşilor se asemăna cu cea de azi şi, la fel ca astăzi, mulţi dintre ei trecuseră şanţul pentru că nu aveau loc pe drum.

Între nunta şi înmormântarea Doruntinei fusese moartea celor nouă fraţi, dar aceasta semănase unui coşmar, pe care şi-l aminteau cu toţii tulbure. Coşmarul ţinuse două săptămâni. Şirul nenorocirilor părea a nu se mai sfârşi. Ai fi putut crede că moartea n-avea să fie mulţumită decât luându-i pe toţi cei din neamul Vranaj. Şi chiar aşa se şi întâmplase: la început fuseseră aduşi doi dintre fii, morţi pe câmpul de luptă. Doi morţi într-o zi şi se părea că moartea fusese nemiloasă cu casa Vranaj, fără să bănuiască nimeni ce avea să urmeze, pentru că nimănui nu-i trecuse prin cap că alţi doi fraţi, aduşi răniţi pe seară, vor muri peste trei zile. Rănile nu fuseseră grele, celor ai casei li se păruseră a fi chiar superficiale, în comparaţie

cu plăgile mortale ale primilor doi. Şi, când în dimineaţa celei de-a treia zile îi găsiră morţi, în casa îndoliată, laolaltă cu noul doliu, ce-l făcea şi mai obsedant pe cel vechi, se instală şi stărui o durere cruntă, un soi de căinţă, de regret faţă de indiferenţa cu care fuseseră trataţi cei doi răniţi, pentru abandonarea lor (în realitate nu-i abandonase nimeni, deşi aşa li se păruse atunci, după ce aceştia muriseră). Toţi păreau nebuni de durere: bătrâna mamă, fraţii ceilalţi, proaspetele văduve. Îşi aminteau de rănile lor, care acum păreau gigantice, regretau că nu-i îngrijiseră destul, ba chiar deloc, se simţeau cu toţii vinovaţi. Moartea răniţilor îi lovise teribil deoarece li se părea că se jucaseră cu vieţile lor, că le lăsaseră să le zboare printre degete. Şi abia după câteva zile, când moartea se reîntoarse în casa lor cu paşi încă şi mai apăsaţi şi-i luă pe cei cinci fraţi care mai rămăseseră, bătrâna mamă şi nurorile îşi pierdură complet capul. Se spunea că nici Dumnezeu nu trăsneşte de două ori în acelaşi loc; doliul însă lovise casa Vranaj ca niciunde pe lume. Doar atunci s-a aflat că albanezii înfruntaseră o oştire ciumată şi că soarta răniţilor şi a majorităţii supravieţuitorilor avea să fie asemănătoare.

Peste trei săptămâni, casa falnică a familiei Vranaj, cândva fericită şi zgomotoasă, se transformă într-un sălaş de umbre. Doar Doruntina, plecată cu puţin timp înainte, nu ştia nimic despre nenorocire.

Clopotul bisericii bătea întruna de mort, dar printre cei prezenţi ar fi fost greu să găseşti pe careva, fie şi rudă apropiată, care să-şi amintească precis cum decursese înmormântarea celor nouă fraţi. Totul se desfăşurase atunci ca într-un coşmar. Scoaterea sicrielor din casă ţinuse zece zile la rând. Fuseseră încă unii ce uitaseră succesiunea exactă a morţilor şi desigur că, după un timp, ar fi fost greu de spus care dintre fraţi căzuse în luptă, care murise atins de molimă şi care şi de una şi de cealaltă.

Nunta Doruntinei şi-o aminteau însă cu toţii în cele mai mici amănunte. Făcea parte dintre evenimentele care, cu cât se îndepărtează în vreme, cu atât mai mult sunt idealizate, şi asta nu pentru că ar fi în sine, memorabile, cât pentru că au darul de a strânge în jurul lor tot ce înseamnă frumuseţe, pentru că întrupează binele din trecut, care s-a dus şi nu mai este. Şi apoi, a fost prima călătorie a unei localnice cu un mire străin şi îndepărtat. Încă din vremuri imemoriale, depărtarea la care pleca mireasa a fost un fapt aprig disputat. Au existat diferite păreri, pentru şi contra, destulă suferinţă, opoziţie, sfadă şi drame. Erau unii care susţineau ideea

căsătoriilor în cadrul satului sau al familiilor, oameni gata să se sacrifice ca acest obicei străvechi să nu se piardă, tot astfel cum existau alții dornici să-şi dea şi viața pentru contrariu, pentru ideea ca măritişul să se facă la cât mai mare depărtare. Ambele tabere se înfruntaseră îndelung, până ce ultima începuse, încet-încet, să câştige teren. Inițial simbolic, peste doi munți, peste patru, peste şapte, până ce s-a ivit cazul triumfal al Doruntinei, cuprinzând aproape jumătate de continent.

Era normal deci, ca, în vreme ce mulțimea se îndrepta încet către biserică, oamenii să discute, să murmure, să-şi reamintească de căsătoria Doruntinei, de îndoielile mamei şi ale fraților, ce se opuseseră unui asemenea măritiş, de stăruința lui Kostandin în sprijinul căsătoriei şi de jurământul făcut de acesta maică-sii. Dacă Doruntina însăşi vroia sau nu să se căsătorească nu se ştiuse precis. Mai frumoasă ca niciodată, printre frați şi rubedenii, plânsă ca orice mireasă, complet tulburată, ea aparținea deja mai mult orizontului decât alor săi.

Toate acestea erau rememorate acum, în timp ce cortegiul parcurgea drumul pe care nuntaşii îl făcuseră atunci. Şi, tot aşa cum un serviciu de cristal străluceşte mai deplin pe un fond de catifea neagră, tot astfel căsătoria Doruntinei părea mai minunată pe fundalul doliului de-acum. Oamenilor le era greu să se gândească la una fără cealaltă, şi asta cu atât mai mult cu cât Doruntina părea, după spusa celor din jur, la fel de frumoasă în sicriu ca şi pe calul de nuntă. Frumoasă în van, şuşoteau unii. Frumoasă pentru nimeni. Frumoasă pentru pământ.

Alții, vorbind şi mai încet ca primii, comentau întoarcerea ei misterioasă, repetând lucruri auzite sau contrariul lor. Se spune că Stresi se ocupă cu dezlegarea enigmei, zicea careva, personal prințul l-a însărcinat cu descoperirea firelor misterului. Nu-i niciun mister, ascultă-mă pe mine, îl întrerupse cel de alături. Ea a venit ca să întregească şirul morților, asta e tot. Dar cum, în ce fel? Cum, nu se va afla niciodată. Se spune că noaptea, unul dintre frații ei s-ar fi ridicat din mormânt ca s-o aducă. Aşa am auzit şi eu, este chiar sinistru. Dar mai sunt şi alții care spun că... Ştiu, ştiu, am auzit şi eu, mai bine lasă, e păcat să vorbim aşa, mai cu seamă azi, la înmormântare. Ai dreptate.

Şi oamenii, căzând tacit de acord, îşi întrerupeau discuția, ca peste câteva zile sau poate chiar de a doua zi, după ce moartele aveau să fie îngropate, când toți fi-vor ceva mai liniştiți, să vorbească

iar despre asta, poate mai mult şi cu mai multă râvnă.

În realitate, lucrurile chiar aşa s-au şi petrecut. Imediat după înmormântare, atunci când s-ar fi părut că povestea se sfârşise oarecum, s-a pornit o agitaţie uriaşă, cum rar se ţine minte să mai fi fost. Ea s-a răspândit valuri-valuri în satele din jur şi de aici mai departe, în zonele periferice ale principatului, a trecut apoi hotarele şi a cuprins comitatele şi principatele vecine. S-ar fi părut că participanţii la înmormântare, plecând, au luat cu sine diferite variante ale întâmplării şi le-au trimis care-ncotro.

Circulând din gură-n gură, se înţelege că povestea strângea în juru-i nenumărate simţăminte omeneşti, din cele pe care nimeni nu le face publice, ci aşteaptă o asemenea ocazie pentru a le proclama indirect. Şi, cu cât ajungea mai departe, cu atât mai de sine stătătoare devenea povestea şi cu atât mai de nerecunoscut, asemenea unui nor călător, deşi, în esenţă, rămânea aceeaşi: un mort se ridicase din mormânt pentru a-şi ţine făgăduiala făcută mamei că-i va aduce fiica măritată departe, atunci când bătrâna va avea nevoie de ea.

Nu se împlinise săptămâna de la înmormântarea celor două femei, când Stresi fu convocat de urgenţă la Mănăstirea cu Trei Cruci, unde îl aştepta arhiepiscopul principatului, sosit aici special pentru o chestiune importantă.

Special pentru o chestiune importantă, repetă de două-trei ori Stresi, în vreme ce străbătea călare câmpul. Ce treabă să aibă oare cu el arhiepiscopul? Acesta ieşea rar de tot în lume şi apoi, chiar dacă ar fi avut într-adevăr treabă cu Stresi, s-ar fi putut adresa pentru aceasta mai-marilor căpitanului sau l-ar fi putut convoca la reşedinţa episcopală din capitala principatului, fără a trebui să facă drumul până la mănăstire. Poate că e vorba de o neînţelegere, îşi spuse Stresi, o încurcătură datorată slujbaşilor sau curierilor. La urma-urmei, n-avea de ce să se enerveze dinainte.

Peste câmpul amorţit sufla un vânt rece, de toamnă. De o parte şi de alta a drumului, în depărtare, căpiţele de fân păreau că apar şi dispar misterios. Stresi îşi ridică gulerul pelerinei. Dar dacă o fi vorba despre Doruntina, se întrebă, dar în aceeaşi clipă îşi spuse: prostii. Ce treabă să aibă arhiepiscopul cu ea? Oare puţine probleme are el acolo, la reşedinţă, mai ales acum, când disputa dintre biserica catolică romană şi cea ortodoxă bizantină ajunsese, în principatele

albaneze, la culme? Cu câţiva ani în urmă, când fuseseră precizate oarecum zonele de influenţă ale catolicismului şi ale ortodoxismului, iar principatul lor rămăsese sub tutela bisericii bizantine. Stresi îşi spusese că neînţelegerile îndelungate aveau să se curme. Nu fusese însă deloc aşa. Ambele biserici reîncepuseră lupta pentru a-şi smulge una alteia pe prinţii şi conţii albanezi. Din rapoartele regulate pe care le primea de la hanuri şi punctele de frontieră, Stresi aflase că în ultima vreme agitaţia misionarilor catolici prin principate se înteţise. Poate că pentru asta venise arhiepiscopul, deşi problema n-avea nicio legătura cu Stresi. Nu el dădea vizele de intrare. Nu, gândi Stresi. Asta nu mă priveşte pe mine. Trebuie să fie altceva.

Dar, în fond, de ce să-şi bată capul? Avea să ajungă acolo şi să afle despre ce era vorba. Nici nu merita să se necăjească. Probabil că nu era decât un fleac; arhiepiscopul venise pentru altceva, poate în inspecţie, de pildă, şi cu ocazia asta, întâmplător, s-ar fi putut ivi ceva care să necesite prezenţa lui Stresi. Răspândirea vrăjitoriei, de exemplu, era adesea pentru biserică o problemă şi avea tangenţă cu munca lui Stresi. Da, da, putea fi ceva asemănător, îşi spuse el, simţind că logica i se împotmolise într-un punct. Vrăjitorie, ridicarea mortului din mormânt, de la una la alta nu era decât un pas... Ah, nu, aproape că urlă, venirea arhiepiscopului n-are nicio legătură cu Doruntina şi, înţepând burta calului cu pintenii, porni mai repede.

Era într-adevăr frig. Undeva, spre dreapta, se iviră casele unui cătun, care se pierdură apoi în zare. Şirele de paie rămâneau şi ele, una după alta, în urmă.

Mănăstirea cu Trei Cruci era încă departe. Pe drumul ce-i mai rămăsese de făcut, Stresi nu se gândi la altceva decât tot la cele de până atunci, doar că le rândui altfel. Câteodată îşi spunea: minciuni, prostii, e imposibil să fie aşa şi, chiar în câteva rânduri hotărî să nu se mai gândească la astea, totuşi până la mănăstire nu se gândi decât la motivul pentru care îl chemase arhiepiscopul.

Atât de aproape îl vedea pentru întâia oară. Fără veşmântul ceremonial cu care îl văzuse în biserica din capitala principatului, arhiepiscopul părea un om sfios şi slab, cu o piele atât de albă şi de transparentă, încât aveai impresia că, fără prea mare efort, ai fi putut vedea ce se întâmplă în trupul acela aproape străveziu. Dar, de îndată ce-l auzi vorbind, Stresi îşi schimbă impresia. Vocea prelatului n-avea nimic comun cu trupul, dimpotrivă, părea să aparţină veşmântului ceremonial, mitrei şi cădelniţei la care, poate, n-ar fi

renunțat pe moment, dacă nu le-ar fi suplinit cu glasul acela neobişnuit de puternic.

Arhiepiscopul intră direct în subiect. Îi spuse lui Stresi că aflase despre, chipurile, ridicarea cuiva din mormânt, în urmă cu două săptămâni, în partea aceea a principatului. Stresi respiră zgomotos. Iată, deci, despre ce era vorba, îşi zise. Dintre toate supozițiile sale se adeverea cea mai incredibilă. Cele întâmplate, urmase arhiepiscopul, erau dăunătoare, mult mai dăunătoare şi mai inacceptabile decât s-ar fi putut imagina. Ridică apoi glasul: doar uşuraticii puteau trata superficial aceste întâmplări. Stresi simți cum sângele îi urcă în cap şi încercă să spună că nimeni nu l-ar fi putut acuza că luase lucrurile uşor, că, din contră, anunțase imediat cancelaria prințului şi că făcuse tot ce-i stătuse în putință pentru a-i clarifica enigma, dar arhiepiscopul, ca şi când i-ar fi citit gândurile, continuă:

— Am fost încunoştințat încă de la început despre întâmplare şi am dat poruncile cuvenite pentru a curma zvonurile, totuşi trebuie să spun că n-aş fi crezut vreodată că acestea se vor răspândi cu asemenea iuțeală.

— Da, zvonurile s-au răspândit mai repede decât se aştepta, vorbi pentru întâia oară Stresi.

Câtă vreme arhiepiscopul însuşi era de acord că nu prevăzuse urmările evenimentului, Stresi considera inutil să se mai apere.

— Am întreprins această călătorie obositoare tocmai pentru a cerceta proporțiile răului, urmă arhiepiscopul. Şi, din nenorocire, am aflat că ecoul faptelor e catastrofal.

Stresi aprobă din cap.

— Pentru nimic altceva nu m-aş fi urnit pe o asemenea vreme, continuă arhiepiscopul, fără a-l slăbi din ochi pe Stresi. Pricepi acum câtă importanță acordă sfânta biserică întâmplării acesteia?

— Da, preasfinte, zise Stresi. Spuneți-mi, ce trebuie să fac?

Arhiepiscopul, care socotise că întrebarea aceasta avea să fie pusă mai târziu, rămase tăcut câteva clipe ca pentru a-şi înghiți vorbele ce nu apucase să le mai spună. Stresi avu impresia că celălalt se enervează.

— Povestea să fie lichidată, spuse arhiepiscopul pe un ton potolit, adică să fie lichidată partea ei inutilă, cea neadevărată şi potrivnică credinței. Înțelegi, căpitane? Să fie combătută învierea omului, să fie blamată, demascată ca scorneală, contracarată cu orice mijloace.

— V-am înțeles, preasfinte.

— E greu?

— Bineînțeles, zise Stresi. Pot interzice unui om să flecărească, dar cum să curm o asemenea agitație? E peste puterile mele, preasfinte.

Ochii arhiepiscopului fură străbătuți de o luminiță rece.

— Bocitoarelor nu le pot interzice să jelească, urmă Stresi, iar agitația...

— Pe bocitoare să le determini să înceteze singure, îl întrerupse celălalt. Iar agitației să-i schimbi cursul.

— Cum? întrebă liniştit Stresi.

Cei doi se priviră îndelung în ochi.

— Căpitane, spuse în cele din urmă arhiepiscopul, chiar eşti convins că mortul s-a ridicat din groapă?

— Nu, preasfinte.

Stresi avu impresia că celălalt răsuflă uşurat. Cum poate să creadă că aş fi atât de tâmpit încât să cred o asemenea gogomănie? se întrebă singur.

— Atunci eşti de părere că altcineva a adus-o pe tânăra aceea?

— Fără îndoială, preasfinte.

— Dovedeşte-o, prin urmare, zise arhiepiscopul, şi bocitoarele îşi vor întrerupe singure bocetul, iar agitația se va potoli de la sine.

— M-am străduit, preasfinte, mărturisi Stresi, am făcut tot posibilul.

— Fără niciun rezultat?

— Aproape. Sunt destui cei care nu cred în învierea mortului, puțini, ce-i drept, în comparație cu ceilalți.

— Fă atunci ca cei puțini să devină cei mulți.

— Am făcut tot ce s-a putut, preasfinte.

— Trebuie insistat, căpitane. Şi asta se poate rezolva într-un singur fel: prinzându-l pe cel care a adus-o pe tânără, înşelătorul, ibovnicul sau aventurierul. Să se cerceteze cu stăruință, insistent, pretutindeni. Să se răstoarne totul cu susu-n jos până ce va fi prins. Şi dacă nu veți da de el, să-l inventați.

— Să-l inventăm?

Se săgetară unul pe altul cu privirea.

— Deci, oricum, enigma trebuie dezlegată, spuse arhiepiscopul şi-şi lăsă primul privirea în jos. Multe lucruri par la început imposibile şi, totuşi, apoi se urnesc...

Glasul arhiepiscopului îşi pierduse tonul de la început.

— Voi face tot posibilul, preasfinte, promise Stresi.

Între ei se instală o tăcere chinuitoare, o asemenea tăcere din fața căreia ai ades impresia că nu te poți ascunde. Arhiepiscopul îşi

plecase gânditor capul. Când începu din nou să vorbească vocea îi era din nou schimbată, încât Stresi tresări fără să vrea. Era vocea pornită din înfăţişarea aceea blândă, o voce moale, inspirând încredere, o voce potrivită cu trupul.

— Ascultă, căpitane, zise arhiepiscopul, hai să vorbim deschis. Înainte de a continua, inspiră profund. Hai să vorbim deschis. Cred că ştii ce importanţă se dă acolo, sus, unor asemenea întâmplări. Cei de la Constantinopol te pot ierta pentru orice, dar, în chestiuni ce au de-a face cu principiile de bază ale sfintei biserici nu există iertare. Am văzut împăraţi masacraţi, târâţi prin hipodrom cu ochii scoşi şi limba tăiată, numai şi numai pentru că îndrăzniseră să creadă că ar putea schimba ceva în sfintele precepte. Poate că-ţi aminteşti, acum doi ani, după o dispută aprinsă asupra sexului îngerilor, a fost cât pe ce să-înceapă un război civil în capitală.

Stresi îşi amintea ceva, deşi nu dăduse niciodată importanţă acestor sminteli ce răbufneau din când în când în capitala imperiului.

— Mai ales acum, continuă arhiepiscopul, când disputele dintre biserica noastră şi cea catolică au atins apogeul. Acum, pentru un asemenea lucru îţi pierzi capul. Pricepi, căpitane?

— Da... făcu Stresi, nesigur. Dar vreau să ştiu dacă vă referiţi la întâmplarea despre care abia am vorbit.

— Bineînţeles, zise arhiepiscopul. Glasul îi redevenea tăios şi categoric. Bineînţeles că la ea.

Stresi îl privea insistent.

— Se vorbeşte despre ridicarea cuiva din mormânt, urmă arhiepiscopul. Deci, despre înviere. Înţelegi ce înseamnă asta, căpitane?

— Ridicarea cuiva din mormânt... repetă Stresi, o scornea lă neroadă.

— Nu-i atât de simplu, îl întrerupse arhiepiscopul. O erezie înfloritoare. O erezie totală.

— Da, spuse Stresi, într-un fel e chiar aşa.

— Nu într-un fel, ci oricum ai privi lucrurile, aproape că strigă arhiepiscopul. Vocea îi căpătase pe de-a-ntregul rezonanţa plină de la început. Îşi apropie fruntea de cea a lui Stresi, încât acesta doar cu un efort de voinţă reuşi să nu se tragă înapoi. Unul singur pe lume, până astăzi, s-a ridicat din mormânt, Isus Cristos, înţelegi, căpitane?

— Înţeleg, preasfinte, zise Stresi.

— Deci, doar el s-a ridicat din moarte pentru a-şi împlini menirea.

Cine se crede cestălalt, mortul vostru, Kostandin, de încearcă să-l imite pe Cristos? Ce forță l-ar ridica din lumea de dincolo, ce mesaj ar avea de transmis omenirii? Ai?

Stresi nu ştia ce să răspundă.

— Niciunul, strigă arhiepiscopul. Nici unul. Iată de ce toate acestea sunt nebuneşti, şi eretice. Sunt o sfidare la adresa sfintei biserici şi, ca orice sfidare, trebuie denunțată fără milă.

Prelatul tăcu o vreme pentru a-i da răgaz lui Stresi să înțeleagă avalanşa aceea de cuvinte.

— Aşadar, ascultă-mă cu atenție, căpitane. Glasul începea să i se domolească din nou. Dacă nu vom înăbuşi această poveste încă din faşă, ea va căpăta proporții şi atunci va fi prea târziu. Va fi prea târziu, înțelegi?

În după-amiaza aceleiaşi zile, Stresi se întorcea de la Mănăstirea cu Trei Cruci. Calul mergea agale şi, cu aceeaşi încetineală, Stresi îşi amintea fragmente din lunga discuție cu arhiepiscopul. Mâine va trebui să iau de la capăt toată povestea asta, îşi zise. Adevărul e că niciodată n-o abandonase, ba chiar îşi eliberase ajutorul de toate celelalte treburi pentru a-i da posibilitatea de a răsfoi în linişte arhiva Doamnei Mame. Totuşi, acum când în capitala principatului erau unii serios preocupați de evenimente, trebuia să ia treaba încă o dată de la început. Să trimită o nouă circulară hanurilor şi punctelor de graniță, să promită o recompensă aceluia care îl va ajuta să dea de urma înşelătorului, să pornească un om spre Boemia pentru a afla ce se spunea pe-acolo despre plecarea Doruntinei. Acest ultim gând îl însufleți pentru o vreme. Cum de nu-i trecuse prin cap mai demult aşa ceva? Asta ar fi trebuit să fie una dintre primele acțiuni întreprinse chiar după aflarea evenimentelor. Nu-i nimic, se consolă singur. Mai am timp.

Stresi privi în sus pentru a-şi da seama ce oră e, dar cerul tomnatic era acoperit complet de nori. Arbuştii de pe marginea drumului se clătinau când şi când sub pala rece de vânt, dar mişcările lor scoteau şi mai mult în evidență pustietatea câmpului. Un singur Isus Cristos e pe lume, repetă Stresi în sinea sa cuvintele arhiepiscopului. Şi imediat după asta îi trecu prin gând că pe drumul acesta ar fi putut trece şi Kostandin. Cuvintele arhiepiscopului la adresa mortului fuseseră pline de dispreț. Nici Kostandin, cât fusese în viață, nu acordase prea multă cinstire preoțimii. Stresi nu-l cunoscuse personal, dar din cercetarea arhivei familiei, ajutorul său

îi raportase câteva constatări preliminare despre el. După cum reieşea din scrisorile bătrânei doamne, Kostandin se dovedise, în general, o fire năbădăioasă. Îi plăceau ideile noi, şi le însuşea cu pasiune, mergând pentru ele până în pânzele albe. Aşa se întâmplase şi în cazul căsătoriilor. El fusese contra căsătoriei între vecini şi, pătimaş cum era, chiar exagerat, se arătase gata de a împinge limitele evenimentului până la marginea lumii. După cum se putea deduce din scrisori, Kostandin era de părere că legăturile îndepărtate, până atunci privilegiul regilor şi prinţilor, trebuiau să devină un lucru obişnuit pentru toţi. Căsătoria la distanţă dovedea forţă şi demnitate şi el se îndârjise să susţină că nobilul neam al arberilor avea toate calităţile pentru a suporta proba depărtării şi dramele ce puteau lua naştere de aici.

Nu numai despre căsătorie, ci şi despre multe alte lucruri Kostandin avea propriile sale păreri, opuse concepţiilor celorlalţi, şi bătrâna doamnă, avusese, destule necazuri cu autorităţile din pricina lui. Stresi îşi amintea câte ceva despre acestea, legate mai toate de biserică. În arhivă se aflau două scrisori ale unui înalt prelat adresate Doamnei Mame, în care acesta îi atrăgea atenţia bătrânei în legătură cu ideile greşite şi vorbele nesocotite spuse de Kostandin pe ici şi pe colo la adresa bisericii. Mai erau şi altele, chiar mai surprinzătoare decât acestea, îi asigurase ajutorul său, dar avea să înainteze un raport amănunţit despre ele abia la sfârşitul cercetărilor.

Lui Stresi nu-i făcuse cine ştie ce impresie această latură a personalităţii lui Kostandin, poate pentru că nici el însuşi nu vădea prea multă consideraţie pentru biserică. Poziţia aceasta era răspândită printre funcţionarii principatului. Şi pe bună dreptate. Conflictul străvechi dintre catolicism şi ortodoxism slăbise mult poziţia bisericii în principatele albaneze. Acestea se aflau chiar pe linia de demarcaţie a celor două confesiuni şi era firesc ca, din diverse motive, în principal politice şi economice, să treacă fie de-o parte, fie de cealaltă. Acum, jumătate dintre ele erau catolice, jumătate ortodoxe, dar situaţia nu era cristalizată şi ambele biserici nutreau speranţe de a-şi smulge reciproc zone de influenţă. Stresi era convins că prinţului însuşi nu-i prea păsa de religie. Printre aliaţii săi credincioşi se aflau prinţi catolici, aşa cum printre duşmani erau ortodocşi. Adevărul e că în urmă cu numai o jumătate de secol principatul trecuse de la catolicism la ortodoxism, dar mai-marii de la Roma nu-şi pierduseră speranţa într-o răsturnare a situaţiei.

Precum majoritatea slujbaşilor, Stresi încerca să nu se amestece în

treburile bisericii şi nu lua niciodată în serios dispoziţiile acesteia. Poate că nici nu s-ar fi prezentat la întâlnirea cu arhiepiscopul, cu un pretext oarecare, dacă în ultima vreme prinţul, din prudenţă faţă de Bizanţ, n-ar fi emis un important ordin prin care li se cerea tuturor funcţionarilor principatului să se poarte prevenitor cu reprezentanţii bisericii. În circulară se sublinia că interese înalte de stat îi dictau aceasta, fapt pentru care orice împotrivire avea să fie pedepsită.

Stresi îşi aminti toate acestea haotic, în timp ce privea concentrat întinderea sumbră a câmpiei. Fantoma lui octombrie o cutreiera dintr-o parte într-alta. Brusc, Stresi se cutremură. În spatele unui tufiş, câţiva paşi mai încolo, albeau oasele unui cal. Erau coastele şi şira spinării. Tigva lipsea. O, doamne, făcu Stresi trecând mai departe. Ar fi putut fi calul *lui*.

Se înfăşură strâns în pelerină, încercând să uite cele văzute. Se simţea trist, dar nu suferea. Graniţele tristeţii se identificau cu întinderea câmpiei, peste care se întrezărea apropierea iernii. De ce te-ai ridicat din pământ... ce mesaj ai avut de adus... Stresi se miră singur de întrebările acestea, pornite ca nişte şoapte din propria-i conştiinţă. Dădu din cap ca pentru a-şi veni în fire, tocmai el, cel ce zâmbise ironic acelora care credeau în asta. Surâse amar. Ce nebunie, îşi spuse şi îndemnă calul cu pintenii. O după-amiază mohorâtă, suspină apoi. Amurgea şi Stresi îşi îmboldi iar armăsarul s-o ia la galop. Până să ajungă în sat încercă să-şi scoată din cap tot ceea ce avea vreo legătură cu Doruntina. Ajunse în plină noapte. Luminiţele clipeau slab ici-colo. Câţiva câini lătrau care mai aproape, care mai departe. În loc să se îndrepte spre casă, Stresi îşi continuă drumul. Nu ştia nici el ce-l îndemnase la asta. Nu peste mult timp ajunse în faţa casei Doamnei Mame. Casa era pustie. Nu se zăreau decât arborii bătrâni, care, în întuneric, păreau şi mai înalţi. Casa masivă şi singuratică îţi provoca teamă. Stresi se apropie călare de poarta închisă pe dinafară, privi o vreme ferestrele întunecate, după care întoarse calul. Dar, după câţiva paşi, trase din nou de dârlogi. Se afla chiar printre arbori. Din poartă, silueta omenească se zărea totuşi, chiar în absenţa lunii. Noaptea de 11 octombrie fusese întrucâtva asemănătoare: fără lună, dar şi fără nori. Exact în acest loc Doruntina trebuie să se fi despărţit de călăreţul necunoscut. Când bătrâna a deschis poarta, el probabil că tocmai se depărta, deşi s-ar fi putut ca mama să-l fi zărit de la fereastră. Aici a fost, poate, ceva care i-a dat lovitura fatală... Stresi îşi întoarse calul în loc. Ce descoperire să fi făcut oare bătrâna doamnă în semiobscuritate? Că

necunoscutul era fiul ei? (Doruntina îi spusese de afară: m-a adus frate-meu, Kostandin.) Că, din contră, nu fusese fiul ei şi fata a minţit-o? Poate, dar asta nu justifică şocul. Că Doruntina s-a sărutat pentru ultima oară cu necunoscutul, în momentul despărţirii, în întuneric... Gata, făcu Stresi şi trăgând energic dârlogii întoarse iar calul. În ultimul moment, îndepărtându-se, cu o mişcare smucită, asemeni celui ce încearcă să-şi descopere în noapte urmăritorul, privi încă o dată în urmă spre poarta zăvorâtă.

Capitolul al patrulea

A doua zi după întoarcerea de la Mănăstirea cu Trei Cruci, Stresi se aşternu iar pe treabă pentru a clarifica misterul sosirii Doruntinei. Întocmi un ordin nou, mai amănunţit decât primul, în care nu numai că se dădeau instrucţiuni asupra modului cum să fie reţinuţi toţi suspecţii, ci promitea şi o recompensă celui ce ajuta la prinderea înşelătorului, prin participare directă sau prin denunţ. Pe lângă asta, Stresi îi porunci ajutorului său să afle cine lipsise din sat de la sfârşitul lui septembrie până la 11 octombrie şi să facă investigaţii secrete asupra fiecăruia dintre aceştia. Între timp, stabili pe unul dintre oamenii săi care să se pregătească la iuţeală şi să pornească la drum lung spre ţinutul Boemiei, unde să cerceteze la faţa locului cum se petrecuse dispariţia Doruntinei din casa soţului ei.

Omul încă nu pornise, când de la cancelaria prinţului sosi un al doilea ordin, mai insistent decât primul, prin care se dispunea clarificarea cazului în cel mai scurt timp. Stresi pricepu imediat că arhiepiscopul intervenise pe lângă prinţ, iar acesta, pe de altă parte, cunoscând lipsa de interes cu care funcţionarii săi tratau dispoziţiile bisericii, văzuse necesitatea unei noi luări de poziţie din partea sa. În ordin se sublinia că raporturile politice încordate din ultima vreme, în special cele cu Bizanţul, cereau înţelepciune şi dibăcie din partea tuturor subalternilor săi.

Între timp, arhiepiscopul îşi prelungi şederea la Mănăstirea cu Trei Cruci. Ce s-o fi fixat acolo ca bătut în cuie, se întreba când şi când Stresi. Pândeşte, cu siguranţă, bătrânul vulpoi.

Stresi era tot mai nervos. Ajutorul său terminase de cercetat arhiva. Avea ochii umflaţi de atâta citit şi rămânea mereu pe gânduri. Eşti rătăcit de tot, îi spunea Stresi ca să mai glumească puţin printre treburile zilnice. Cine ştie ce surpriză ai de gând să ne faci. În loc să

zâmbească, ajutorul îl privea cu nişte ochi sumbri, care parcă spuneau: tu poate crezi că-i glumă, dar eu am găsit ceva în arhiva aia care o să te lase cu gura căscată.

Uneori, trăgându-se lângă fereastră şi aruncându-şi privirea peste întinderea câmpiei, Stresi îşi spunea că poate întâmplarea aceea s-a petrecut cu totul altfel faţă de cum şi-o imaginase el, iar macabra călătorie cu călăreţul necunoscut n-a fost altceva decât fructul imaginaţiei bolnave a Doruntinei. La urma-urmei, călăreţul nu fusese văzut de nimeni şi chiar bătrână mamă, care a deschis poarta, unicul martor deci, n-a afirmat nicicând aşa ceva. O, doamne, s-ar putea ca toate astea să nici nu fi fost, îşi spuse el. S-ar fi putut ca Doruntina să fi aflat cumva de nenorocirea ce i-a lovit familia şi, nebună de durere, să fi pornit singură la drum. În situaţia în care se găsea, s-ar putea ca ea să fi peregrinat îndelung până acasă, luni întregi, poate ani, crezând apoi că drumul n-a durat decât o noapte. Altfel n-are cum se explica mulţimea de stele ce goneau pe cer. Pe urmă, unui om căruia zece zile de drum, câte erau din Boemia, i s-au părut a fi numai o noapte, s-ar fi putut ca şi o sută de zile să-i pară la fel. Şi, în general, din partea unui asemenea om puteai să te aştepţi la orice fantasmagorie.

Stresi încercă să-şi amintească chipul Doruntinei, cum îl văzuse ultima oară, pentru a ghici pe el semnele bolii mintale, dar nu reuşi defel. Închipuirea lui nu-l putea reconstitui. Se străduí atunci să-şi alunge din cap ultimul raţionament pentru că simţea că acesta îi fărâmiţează orice dorinţa de a mai continua cercetările. În curând, îşi spuse, după întoarcerea din Boemia a trimisului, lucrurile se vor lămuri.

Slujbaşul său plecase spre ţinuturile Boemiei în urmă doar cu o zi şi jumătate, când Stresi fu anunţat că tocmai veniseră de acolo oameni din familia bărbatului Doruntinei. La început se zvonise că ar fi vorba chiar de acesta, după care, imediat, se aflase că erau doi veri primari ai săi.

După ce repezi un curier pentru a-l întoarce din drum pe trimisul oficial în Boemia, Stresi alergă să-i vadă pe noii-veniţi, ce trăseseră la Hanul de la Răspântie.

Aceştia erau doi bărbaţi tineri, semănând atât de mult unul cu altul, încât ai fi putut să-i iei drept gemeni, cu toate că nici vorbă de aşa ceva. În momentul apariţiei lui Stresi erau încă vlăguiţi de drumul lung şi nu reuşiseră să se spele sau să-şi schimbe straiele.

Privirea lui se fixă încă de la început pe părul prăfuit al drumeților, dar atât de direct, de ciudat, încât unul dintre ei, zâmbind vinovat, își trecu mâna prin plete și spuse ceva într-o limbă complet necunoscută.

— Ce limbă vorbesc? își întrebă Stresi ajutorul, care ajunsese la han puțin înaintea sa.

— Dracu' știe, răspunse ajutorul, seamănă cu un soi de germană amestecată cu spaniolă. Am trimis pe cineva la Mănăstirea Veche să aducă pe vreunul dintre călugării care știu limbi străine. Cred că vor sosi cât de curând.

— Greu de tot m-am înțeles cu ei cu puțina latinească pe care o știu, zise hangiul. Da' și ei o vorbesc de-ți vine s-o iei la goană.

— Poate că au nevoie să se spele și să-și vină în fire nițeluș, îi spuse Stresi hangiului. Zi-le să meargă sus dacă vor, până vine tălmaciul.

Hangiul traduse ca vai de lume în latinește cuvintele lui Stresi. Cei doi aprobară din cap și, unul după altul, urcară treptele ce scârțâiau de-ai fi zis că stau să se fărâme. În timpul ăsta Stresi le cerceta hainele pline de praf.

— Au mai spus ceva? întrebă după ce se făcu liniște. Știu că Doruntina a murit?

— Au aflat pe drum, răspunse ajutorul, despre moartea ei și a maică-sii și câte ceva despre evenimente.

Stresi începu să pășească de colo-colo prin sala mare a hanului. Ceilalți, ajutorul său, hangiul și un al treilea îi urmăreau cu atenție mișcările, fără a îndrăzni să-l tulbure. Cam mult întârzie călugărul, zise Stresi în două-trei rânduri deși nu sosise nici el de prea multă vreme.

Călugărul de la Mănăstirea Veche apăru cam peste o jumătate de ceas. Stresi îl trimise imediat pe hangiu să-i cheme pe cei doi, care coborâră unul după altul pe scara de lemn ce părea că scârțâie din ce în ce mai tare. Scuturat de cea mai mare parte a prafului părul lor părea deschis de tot la culoare.

— Spuneți-le că eu sunt căpitanul Stresi, zise, adresându-se călugărului, responsabil cu păstrarea ordinei peste ținutul din jur. Presupun că au venit pentru a afla ce s-a întâmplat cu Doruntina, nu?

Călugărul le vorbi străinilor, dar aceștia se priviră unul pe altul nepricepând nimic.

— În ce limbă le vorbești? întrebă Stresi.

— O să încerc alta, zise călugărul, fără a răspunde la întrebarea lui Stresi.

Spuse iar ceva, ceva ce-i făcu pe cei doi străini să se privească având întipărită pe chip suferința celui care pricepe foarte puțin din ceea ce-i zici. Între timp, unul dintre ei zise câteva vorbe şi, de astă dată, fu rândul călugărului să-şi schimonosească obrazul a neputință. Toate acestea continuară o vreme de o parte şi de alta până ce călugărul pronunță, în fine, câteva fraze lungi, care îi făcură pe cei doi străini să dea din cap bucuroşi.

— Am găsit-o, slavă domnului, râse călugărul, vorbesc o germană amestecată cu slavonă. Cred c-o să ne înțelegem.

Stresi începu să le vorbească:

— Ați venit chiar la timp, spuse. Cred c-ați auzit ce i s-a întâmplat nevestei vărului vostru, Doruntinei. Soarta ei ne-a întristat pe toți.

Chipurile străinilor se mohorâră pe dată.

— Tocmai trimisesem un om spre ținuturile Boemiei, să afle adevărul în legătură cu venirea ei încoace, când ni s-a anunțat sosirea voastră, continuă Stresi. Cred că vom putea afla ceva de la voi, după cum şi voi veți putea afla ceva de la noi. Presupun că aflarea adevărului ne interesează în egală măsură pe toți.

Cei doi dădură din cap în semn că aşa era.

— Când am plecat nu ştiam nimic, spuse unul dintre ei. Ştiam doar că soția vărului nostru, Doruntina, a plecat pe nepusă masă, în condiții puțin neclare, cu fratele ei, Kostandin.

Omul tăcu, aşteptând ca monahul să traducă. Celălalt îl privea țintă cu ochii săi azurii.

— Pe drum, continuă primul, cu mult mai-nainte de a ne apropia, am aflat că soția vărului nostru ajunsese, într-adevăr, acasă, dar că frate-său, Kostandin, cu care, după spusa ei, a plecat, de trei ani nu mai era în viață.

— Da, zise Stresi, aşa e.

— Tot pe drum am aflat şi de moartea ei şi a bătrânei doamne, ceea ce ne-a întristat mult.

Străinul îşi lăsă ochii în jos. Se scurse un moment de linişte, în timpul căruia Stresi le făcu semn să plece hangiului şi celor doi-trei curioşi ce se apropiaseră de grup.

— Ai vreo odaie mai ferită pe-aici? îi strigă Stresi hangiului.

— Da, domnule căpitan, răspunse omul. Aici, în dos, e un loc liniştit. Veniți cu mine.

Intrară unul după altul într-o săliță şi Stresi îi invită să se aşeze pe

scaunele de lemn sculptate.

— Când am pornit aveam un singur scop, urmă străinul, să clarificăm problema plecării ei, adică, pe de-o parte, să adeverim că ea a ajuns într-adevăr acasă, iar pe de alta să aflăm motivul acestei plecări şi dacă se gândea sau nu să se mai întoarcă, precum şi alte chestiuni, subînţelese în asemenea istorii. În vreme ce călugărul traducea, străinul îl privea ţintă pe Stresi, vrând parcă să-şi dea seama dacă sensul cuvintelor sale ajungea pe de-a-ntregul la el. Pentru că o plecare ca aceasta, vă daţi seama, prilejuieşte tot felul de...

— Desigur, spuse Stresi, vă înţeleg perfect.

— Dar acum s-a ivit cu totul altceva, continuă omul, şi anume fratele mort. Bărbatul Doruntinei, vărul nostru, nu ştie nimic despre asta şi vă daţi seama că apare un nou semn de întrebare. Dacă fratele ei e mort de trei ani, atunci cine a adus-o?

— Tocmai, zise Stresi, întrebarea asta mi-am pus-o, de câteva zile încoace, nu numai eu, ci şi mulţi alţii.

Stresi deschise gura pentru a-şi urma vorba, dar îşi pierdu şirul gândurilor. Revăzu în minte fulgerător, cine ştie prin ce asociaţie de idei, oasele calului, chiar în mijlocul câmpului, apărute acolo ca dintr-un vis urât.

— Cine l-a văzut pe călăreţ? întrebă.

— Unde? Ce călăreţ? întrebară aproape într-un glas cei doi străini.

— Pe cel despre care s-a crezut că-i fratele ei.

— A, da. Ceva mai departe erau câteva femei. Ele au spus că au văzut un călăreţ lângă poarta vărului nostru şi pe Doruntina, care se grăbea să încalece pe calul aceluia. Apoi, mai e şi biletul ei.

— Exact, făcu Stresi. Ea mi-a vorbit şi despre bilet. L-aţi văzut?

— Îl avem la noi, vorbi celălalt străin, cel care până atunci tăcuse.

— Cum? Aveţi biletul?

Stresi nu-şi crezu urechilor, dar, în vremea aceasta, străinul scotoci prin tolba de piele, din care scoase, într-adevăr, un bilet. Stresi se aplecă să-l vadă.

— Scrisul ei, făcu, din spatele său, ajutorul. Îl cunosc foarte bine.

Stresi se uită peste literele mari, scrise parcă de o mână neexersată. Cuvintele erau într-o limbă străină. Unul dintre ele, ultimul, fusese şters.

— Ce scrie? întrebă Stresi, apropiind biletul de ochi. Printre cuvinte se înţelegea doar, numele fratelui, scris altfel decât în albaneză: Cöstanthin. Cum se traduce? întrebă iar Stresi.

— Plec cu fratele meu, Kostandin, citi călugărul.

— Şi cuvântul şters?

— Înseamnă „dacă”.

— Deci, plec cu fratele meu Kostandin. Dacă... repetă Stresi. Ce-i cu acest „dacă” şi de ce să-l fi şters?

Aici să se ascundă adevărul? se întrebă imediat Stresi. O ultimă încercare de a mărturisi ceva? Şi apoi, pe moment, să se fi răzgândit?

— Poate că i-a fost greu să explice, într-o limbă străină, ce avea de explicat mai jos. Spuse călugărul, fără a-şi lua privirea de pe text. Şi cuvintele celelalte sunt pline de greşeli.

Tăceau cu toţii.

Gândul lui Stresi se fixase asupra unui singur lucru: avea în faţa ochilor o mărturie certă. Din mulţimea de fapte, aparent încâlcite, apăruse în cele din urmă un obiect concret: biletul scris de mâna ei. Apoi, călăreţul fusese văzut de femei, deci şi el fusese real.

— Când s-a petrecut asta? întrebă el. Vă amintiţi?

— Pe douăzeci şi nouă septembrie, răspunse unul dintre străini.

Iată, deci, că s-a clarificat şi perioada. O noapte lungă, cu pâlcuri de stele ce alergau înapoi, aşa spusese Doruntina. Când, de fapt, fusese vorba de o călătorie de douăsprezece sau, mai exact, de treisprezece zile.

Stresi se simţea uluit, dar era o uluială ciudată. Adevărurile reale, tangibile, pe care le aflase, biletul Doruntinei, călăreţul cu care plecase la drum şi răstimpul de treisprezece zile cât ţinuse călătoria, în loc să-i dea un sentiment de siguranţă, îi pricinuiau doar o nelinişte imensă. Pesemne că vecinătatea lor cu irealul îi sporea nehotărârea în loc să i-o diminueze. Stresi nu ştia ce să mai spună.

— Vreţi să mergeţi la cimitir? întrebă în cele din urmă.

— Fireşte, fireşte, răspunseră în cor străinii.

Porniră, toţi câţi erau, pe jos într-acolo. De la ferestre şi de pe verandele caselor zeci de ochi îi urmăreau îndreptându-se către biserică. Paznicul cimitirului deschisese din vreme poarta de fier. Primul intră Stresi, luând pe tălpile cizmelor hălci mari de noroi. Străinii priveau curioşi şirurile de morminte.

— Iată unde se află fraţii ei, zise Stresi, oprindu-se dinaintea celor nouă morminte din piatră neagră. Iar aici sunt Doamna Mamă şi Doruntina, urmă, arătându-le două grămezi de pământ, fiecare cu câte o cruce de lemn, provizorie, la cap.

Străinii rămaseră o bucată de vreme nemişcaţi, cu frunţile plecate. Părul lor avea acum culoarea picăturilor de ceară de pe marginea

icoanelor.

— Aici e Kostandin.

Vocea lui Stresi părea venită de departe. Lespedea de deasupra mormântului, deplasată puțin spre dreapta, nu fusese încă pusă la loc. Privirea ajutorului se fixă un moment pe figura lui Stresi, dar chipul acestuia lăsa să se înțeleagă că nu e nevoie să se pomenească despre deplasarea pietrei de pe mormânt. Paznicul cimitirului, ce însoțea grupul, înțelese şi el.

— Asta e, făcu Stresi când ieşiră iar la drum. Din toată familia n-a mai rămas decât o grămadă de pământ.

— Foarte trist, zise unul dintre străini.

— Sosirea Doruntinei ne-a tulburat pe toți, continuă Stresi. Poate mai mult decât plecarea ei, pe voi.

O bucată de drum discutară din nou despre călătoria misterioasă a tinerei femei. O asemenea plecare, spuseră ei, este, oricum, nejustificată.

— Acolo se plictisea? întrebă Stresi. Vreau să ştiu dacă suferea după ai săi.

— Desigur, răspunse unul dintre străini.

— Şi apoi, la început, nu înțelegea limba, ceea ce i-a accentuat sentimentul singurătății. Se plângea deseori de asta?

— Da. Mai ales în ultimul timp. Era o singurătate...

— Aha, mai ales în ultimul timp, repetă Stresi.

— Da, în ultimul timp. Tânjea continuu, în special pentru că de acasă nu-i venea nimeni.

— Tânjea, murmură Stresi. O fi vrut să vină şi singură, fireşte.

— Da, în câteva rânduri. Vărul meu, bărbatul ei, i-a spus: „Dacă nu vine vreunul dintre ai tăi să te vadă până la primăvară, o să te duc eu însumi acolo”.

— Aşa?!

— Da. Adevărul e că nu numai ea, ci noi, cu toții, începuserăm să bănuim că aici s-a petrecut ceva.

— Şi, probabil că ea n-a vrut să mai aştepte până la primăvară, zise Stresi.

— Da.

— Când a aflat de plecarea ei, soțul, desigur, a...

Străinii se priviră unul pe altul.

— Bineînțeles. Totul părea extrem de ciudat. A venit frate-său s-o ia, bun, dar de ce n-a intrat, chiar şi pentru câteva clipe, în casă? De ce aşa pe grabă, fără să vadă pe nimeni? E adevărat, între Kostandin

şi vărul nostru avusese loc un incident, dar cu multă vreme în urmă şi...

— Ce incident? îl întrerupse Stresi.

— În noaptea nunţii, îi răspunse ajutorul aproape în şoaptă. Bătrâna doamnă pomeneşte de el în scrisori.

— Aşadar, indiferent de asta, urmă străinul, purtarea fratelui a fost oricum inexplicabilă, dacă el a fost, într-adevăr, frate-său.

— Iertaţi-mă, spuse Stresi, dar vreau să vă întreb dacă soţul s-a îndoit că ar fi fost vorba de Kostandin.

Ei se priviră din nou unul pe altul.

— Da, cum să zic, sigur că s-a îndoit. Şi se înţelege că, dacă nu a fost fratele, atunci a fost altcineva... Orice e posibil. Deşi nimeni nu s-a gândit la asta. Se împăcau de minune. E adevărat, ea suferea pentru faptul că era străină, nu ştia limba şi, mai ales, deoarece îi era dor de ai săi, dar, orice ar fi fost, se iubeau.

— Deşi a plecat cum a plecat... îl întrerupse celălalt.

— Da. Ca să vorbim deschis, plecarea ei a dat naştere la bănuieli. Pentru asta ne-am pornit şi noi la drum, la rugămintea vărului nostru, bărbatul ei, ca să clarificăm lucrurile. Dar iată că aici am găsit o încurcătură şi mai mare.

— O încurcătură... făcu Stresi. E, într-o anumită măsură, adevărat, deşi trebuie spus că Doruntina a ajuns într-adevăr acasă la ai săi.

Pronunţase cuvintele acestea tărăgănat, ca şi când i-ar fi fost greu să vorbească, în vreme ce în sinea sa se întrebă: de ce o mai aperi încă?

— Adevărat e, zise unul dintre străini. Oarecum, pe de o parte, ne-am liniştit. Doruntina a ajuns fără îndoială acasă la ai săi, dar trebuie să admitem că s-a ivit o nouă îndoială: fratele, cu care chipurile ar fi făcut tot drumul acesta, e mort demult. Atunci se pune întrebarea: cine a adus-o? Pentru că cineva a adus-o, nu? Călăreţul a fost văzut de câteva femei. Aşadar, de ce să fi minţit?

Stresi privi în jos gânditor. Băltoacele de pe drum erau pline cu frunze moarte. Să le spună că toate aceste întrebări el şi le pusese deja, i se păru inutil. Şi la fel de inutil i se păru să le vorbească despre bănuielile lui legate de cel ce se dăduse drept Kostandin. Mai mult ca oricând, acum se îndoia de ele.

— Nu ştiu ce să spun, zise şi ridică din umeri. Se simţea obosit.

— Nici noi nu ştim ce să spunem, consimţi unul dintre străini, cel care vorbise mai puţin. Toate astea sunt atât de triste... Vom pleca

chiar mâine, nu mai avem ce face pe-aici.

Stresi tăcu.

Adevărul e că n-au ce să mai facă pe-aici, îşi zise, cu amărăciune.

Străinii plecară a doua zi. Stresi simţi cum parcă nu aşteptase decât asta ca să se apuce în linişte, poate pentru ultima oară, de rezolvarea cazului Doruntinei. Acum era clar că trimiterea celor doi veri cu sarcina de a verifica adevărul vorbelor Doruntinei din bilet, demonstra că soţul ei se gândise în primul rând la adulter. Şi poate că avusese dreptate. Poate că povestea a fost mult mai simplă decât şi-ar fi putut închipui, aşa cum se întâmplă adesea cu evenimentele ce, fiind de fapt teribil de banale, pentru a-şi ascunde insignifianţa îţi încurcă minţile. Stresi credea că, în fine, va descâlci misterul. Până atunci admisese mereu existenţa înşelătorului, dar se pare că a fost tocmai pe dos. Nimeni n-o înşelase pe Doruntina, ci, dimpotrivă, ea îşi minţise în primul rând soţul, apoi mama şi pe toţi ceilalţi. Ne-ai luat minţile la toţi, o dojeni Stresi supărat şi trist.

Bănuiala că Doruntina minţise se ivea când şi când, dar dispărea iute, acoperită de negura ce învăluia întâmplarea. Lucru admisibil pentru o istorie cu atâtea neclarităţi. Ajungea ca Stresi să-şi amintească de îndoiala sa veche, cum că poate atât călăreţul, cât şi călătoria nici nu existaseră şi că Doruntina plecase spre casă de luni sau poate de ani de zile, ajungea, deci, să-şi amintească de bănuiala referitoare la boala ei mintală, pentru ca orice raţionament să fie pus sub semnul întrebării. Sosirea străinilor din Boemia pusese însă capăt acestor îndoieli. Exista un bilet pe care-l văzuse cu ochii lui, în care scria despre plecarea ei cu cineva, călăreţul fusese zărit de câteva femei şi, mai ales, toate acestea purtau o dată, 29 septembrie. Acum n-ai de ales, îşi spuse Stresi, nu fără părere de rău. Satisfacţia pe care o simţea în faţa dezlegării enigmei era searbădă. Îndrăgostit, poate, de mister, ar fi vrut ca misterul să fie veşnic. Şi, apoi, se simţea înşelat.

Deci toate acestea, lăsând la o parte decorul funebru, n-au fost altceva decât o aventură de dragoste. Esenţa poveştii asta era. Celelalte n-au constituit decât elemente de mâna a doua. Avusese dreptate nevastă-sa, care încă de la început văzuse lucrurile astfel. Femeile au uneori un simţ special pentru asemenea situaţii. Da, da, repetă Stresi în sinea sa, vrând parcă să-şi întipărească mai bine în minte ultimul gând. O călătorie cu iubitul, chiar dacă dragostea se însoţise cu moartea. Dar poate că tocmai aceasta dădea culoare

întregii aventuri. Ce n-aş da să fac din nou drumul acela, spusese ea. Desigur, făcu Stresi, desigur, Doruntina.

Nu o pizmuia, se simţea însă puţin ostenit. Creierul său, la început ezitând, apoi din ce în ce mai stăruitor, îşi puse în funcţiune mecanismul ce recompunea evenimentele. Când şi când, gândul îi zbura la cei doi străini care goneau acum spre centrul Europei şi care, cu siguranţă, frământau în minte totul. Era cât se poate de clar că între ei discutau mult mai deschis decât aici, îşi aminteau amănunte observate de ei sau povestite de alţii, dovedind pornirea femeii străine, a Doruntinei, de a-şi înşela bărbatul.

Încetul cu încetul Stresi reconstituia întâmplările. La puţină vreme după căsătorie, Doruntina înţelege că nu-şi mai iubeşte soţul. E tristă, regretă măritişul. Durerea îi sporeşte din necunoaşterea limbii, din singurătate şi mai ales din dorul după ai săi. Îşi aminteşte de polemicile lor îndelungate legate de căsătoria ei, de îndoieli, de părerile „pro" şi „contra" şi toate acestea îi înzecesc aleanul. Pe de altă parte, niciunul dintre fraţi nu vine s-o vadă. Nici chiar Kostandin, care jurase. Uneori se îngrijorează la gândul că s-a întâmplat vreo nenorocire, dar îl alungă spunându-şi că are nu unul sau doi, ci nouă fraţi, şi toţi în floarea vârstei. Crede mai degrabă că au uitat-o. Şi-au măritat singura soră departe, peste şapte ţări şi şapte mări, iar acum o lasă în plata domnului. Amărăciunea ei sporeşte cu fiecare zi, făcând-o să-şi urască soţul. I se pare că el este cauza tuturor relelor. Că a venit de la capătul lumii pentru a-i strica rostul. Supărarea permanentă, lipsa bucuriilor îi stârneşte dorinţa de răzbunare. Să-l las, să plec, dar unde? Este singură de tot în mijlocul unui continent străin, o femeie de douăzeci şi trei de ani. În aceste condiţii, se înţelege că singura consolare ar fi o poveste de dragoste. Poate că începe, fără a-şi da seama cum, pentru a-şi umple singurătatea. I se dă primului care-i iese în cale. Acesta ar putea fi un drumeţ (nu se leagă acum speranţele ei de drum?). Fără a sta prea mult pe gânduri, hotărăşte să plece cu el. Vrea la început să fugă fără a anunţa pe nimeni, apoi, în ultima clipă, poate din părere de rău pentru soţ, poate din bună-cuviinţă (fusese crescută într-o familie în care manierele alese erau la mare preţ), decide să lase un bilet. Şi aici s-ar fi putut să aibă îndoieli: să-i declare soţului adevărul sau nu? Poate că de milă, mai mult pentru a nu-i răni mândria decât din alte motive, îi scrie că pleacă cu frate-său Kostandin. Ceea ce e şi verosimil, datorită jurământului de credinţă prin care Kostandin promisese că o va aduce acasă, la bine sau la

rău, jurământ cunoscut de toți, inclusiv de bărbatu-său.

Şi astfel, fără a se gândi prea mult la urmări, fuge cu iubitul. Şi-au făcut sau nu planuri de căsătorie, n-are importanță. Speră că mai târziu va putea veni acasă cu el, să le explice fraților şi maică-sii cum stau lucrurile, să le povestească despre durerea ei, despre singurătatea ei (o astfel de singurătate...) şi poate că aceştia, auzindo, ar putea-o ierta. Iar ea ar putea trăi, în final, cu bărbatul acela pe lângă ai săi, fără să mai plece niciodată... niciodată...

Toate acestea ea le gândeşte tulbure. În momentul acesta, sedusă de fericirea clipei, nu vrea să-şi bată capul cu planuri de viitor. E timp, om trăi şi om vedea. Şi împreună cu iubitul trec din han în han (şi-a vândut, cu siguranță, bijuteriile), amețiți de dragoste.

Fericirea e însă trecătoare. Într-un astfel de han ea află (ce uşor e să afli noutăți prin hanuri, în lungile nopți de toamnă), deci, într-unul din hanuri află despre necazul abătut peste familia ei. Poate că i se vorbeşte despre proporțiile nenorocirii, poate că nu sau poate că-şi imaginează şi singură cum s-a întâmplat după ce află, în treacăt, despre oştirea străină molipsită de ciumă, care înjumătățise populația Arberului. Atunci îşi iese din minți, căința, groaza, jalea, pierderea cunoştinței anulându-i spiritul de discernământ. Îşi roagă iubitul s-o ducă imediat acasă şi el acceptă. Ea, deci, Doruntina, este cea care l-a adus pe călărețul necunoscut cu sine, găsind cu greu drumul, stat după stat şi principat după principat, şi nu el pe ea.

Cu cât se apropie mai mult de granițele Arberului, cu atât ea se gândeşte mai des cum va răspunde la întrebarea „cine te-a adus?". Până acum nu s-a gândit prea mult la asta. Să ajungă odată acasă, apoi va vedea ce-i de făcut. Se apropie mereu. Sosirea trebuie justificată. Să spună că a venit cu un necunoscut, e puțin credibil. Cu iubitul, nu se poate. Mai-nainte s-a gândit doar în treacăt la asta, haotic, pentru că durerea o împiedica să-i vadă însemnătatea, acum însă lucrurile îşi recapătă importanța lor. În vreme ce gândul i se zbate în căutarea soluției, îşi aminteşte de jurământul lui Kostandin şi se hotărăşte pe loc: va spune că a adus-o acesta, conform promisiunii făcute. Ceea ce arată că ştie de absența lui Kostandin de acasă, deci, de moartea lui. Încă nu cunoaşte precis amploarea nenorocirii abătute peste ai săi, dar despre moartea lui Kostandin ştie sigur. Despre el s-a interesat, pare-se, în mod special. De ce? E normal ca acesta să ocupe un loc aparte în gândurile ei, pentru că el a jurat să vină s-o ia, în zilele ei triste, pe Kostandin l-a aşteptat să apară pe drumul prăfos.

De-acum, până acasă mai e puțin şi ea, chiar dacă ar dori-o, n-ar mai avea timp, cu conştiința tulburată, să găsească o altă minciună. Va spune, deci, că a adus-o mortul. Şi aşa, iat-o bătând în poartă. Îi spune iubitului să stea la o parte, să nu apară, poate că-şi dă întâlnire cu el peste două-trei zile. Maică-sa, cutremurată, îi pune aşteptata întrebare: „Cu cine ai venit?" Doruntina îi răspunde: „Cu Kostandin". Bătrâna îi spune că fratele e mort, dar Doruntina nu mai dă înapoi. „Stai să te mai sărut o dată până nu deschide poartă", îi şopteşte iubitul şi o sărută pentru ultima oară în întuneric. Sărutul acesta l-a văzut bătrână doamnă de la fereastră. Ceea ce a înspăimântat-o. O fi crezut oare că fiul s-a ridicat din mormânt pentru a-i aduce fata? S-ar putea mai degrabă ca el să nu fi fost fiul său, ci un necunoscut. Dar, în ambele cazuri, şi dacă şi-ar fi închipuit că mortul se sărută cu Doruntina, şi că în locul mortului e un om viu, groaza ei a fost aceeaşi. S-ar putea ca ea să fi crezut în ultima variantă: că fiică-sa se sărută cu un necunoscut. Minciuna Doruntinei i s-a părut, deci, lugubră: în pofida nenorocirii, ea se iubeşte, ca o stricată, cu drumeți necunoscuți.

Cele întâmplate între mamă şi fiică, după deschiderea porții, explicații, blesteme, jale, nu le ştie nimeni.

Apoi evenimentele s-au derulat cu repeziciune. Doruntina află proporțiile dramei, se înțelege că legăturile ei cu iubitul se rup definitiv. Greşeala lui Stresi a fost că în ordinul trimis încă de la început hanurilor şi punctelor de graniță a poruncit să se aibă în vedere călăreții (bărbatul şi femeia, pe acelaşi cal sau fiecare pe calul său) care veneau, în loc să se acorde egală atenție oricărui călător singuratic ce ieşea din principat. Greşeală pe care o îndreptase în al doilea ordin, având acum speranța că necunoscutul va putea fi prins, cu atât mai mult cu cât el trebuie să fi stat ascuns o vreme, aşteptând să vadă ce se va întâmpla. Şi, chiar dacă nu va fi prins, cel puțin să fie dovedită trecerea lui, aşa încât să poată fi anunțate principatele şi comitatele vecine, aflate sub influența Bizanțului, pentru a-l aresta oriunde s-ar găsi.

Înainte de a o porni spre casă pentru prânz, Stresi îşi întrebă încă o dată ajutorul dacă nu sosise vreo veste de pe la hanuri. Ajutorul neagă din cap. Stresi îşi aruncă pelerina pe umeri şi tocmai se pregătea să iasă, când celălalt îl opri:

— Am terminat treaba în arhivă. Mâine, dacă sunteți liber, aş putea să vă fac un raport.

— Aşa? Cum stau lucrurile?

Ajutorul îl privi stăruitor.

— Am părerea mea, zise încet, complet diferită de a celorlalți...

— Aşa? făcu Stresi din nou şi zâmbi privind în altă parte. La revedere, spuse. Mâine am să-ți ascult raportul.

Drumul până acasă îl făcu fără să se gândească aproape la nimic. Şi-i aminti totuşi pe cei doi străini ce călăreau acum spre Boemia, gândindu-se probabil la aceleaşi lucruri la care el cugetase de la început.

— Ştii ceva? o întrebă pe nevastă-sa, de cum intră pe uşă. Mi se pare c-ai avut dreptate. După cum s-ar părea, întâmplările cu Doruntina n-au fost altceva decât o poveste de dragoste.

— Vezi? Femeia se îmbujora uşor de satisfacție.

— După sosirea celor doi veri ai soțului ei totul a devenit clar, urmă el, scoțându-şi pelerina.

Aşezându-se lângă foc, avu impresia că în odaie atmosfera se însufleţeşte. Era o transformare care, fără a atrage atenția, se simțea în ascuns. Gesturile obişnuite ale femeii, pregătind prânzul, deveniseră mai vioaie, tot astfel şi zgomotul veselei, ba chiar şi mâncarea parcă mirosea mai frumos. În timp ce soția punea farfuriile pe masa de lemn, el sesiză în ochii ei o sclipire de recunoştință, care topi la iuțeală expresia de răceală reținută ce stăruise unilateral în ultimele zile. Apoi, în timpul mesei, strălucirea din privirea ei deveni mai caldă şi mai excesivă şi, la sfârşitul prânzului, ea le spuse copiilor să meargă şi să se culce imediat. Cu o dorință rareori încercată în ultima vreme, Stresi intră în dormitor şi o aşteptă. Veni şi ea peste puțin cu aceeaşi sclipire sub pleoape şi cu părul despletit şi Stresi realiză brusc că, în zilele ce vor urma, moarta va interveni adesea între ei, pentru a le aduce ori patimă trupească, ca acum, ori, din contră, indiferență.

Potoliți de dragoste, şezură tăcuți multă vreme, privind când tavanul din lemn sculptat al odăii, când fereastra întredeschisă, în spatele căreia se zărea cerul mohorât al sfârşitului de toamnă.

— Uite un graur, zise ea. Credeam c-au plecat demult.

— Se întâmplă să mai întârzie câte unul, răspunse el.

Avu impresia că discuția despre Doruntina, întreruptă la masă, ar fi putut reîncepe. Cu un gest tandru, mângâindu-i părul de pe tâmplă, bărbatul încercă să-i abată atenția de la fereastră, convins că astfel ar fi evitat reluarea discuției despre moartă.

A doua zi, Stresi îşi chemă ajutorul pentru a-i asculta concluziile

obținute în urma cercetării arhivei familiei Vranaj. Ajutorul avea aceeaşi privire rătăcită, ba chiar părea mai palid la față ca ieri.

— După cum v-am spus şi altădată şi v-am repetat-o zilele acestea, începu el, am scos, din cercetarea arhivei, o concluzie complet diferită de cele ce se spun sau se bănuie despre misterioasele evenimente.

Nu mi-ar fi trecut prin cap că o arhivă ar putea slăbi omul mai ceva decât frigurile, gândi Stresi.

— Din contră, explicațiile pe care le-am obținut sunt opuse chiar şi concluziilor dumneavoastră, urmă ajutorul.

Stresi îşi ridică sprâncenele a mirare.

— Te ascult, zise, simțind o ezitare în tonul celuilalt.

— Nu e rodul imaginației mele, reluă ajutorul. E adevărul, obținut prin cercetarea amănunțită a arhivei familiei Vranaj şi, în special, din corespondența bătrânei doamne cu contele Topia.

Deschise dosarul şi scoase din el un teanc de hârtii groase, îngălbenite de vreme.

— Ce ai acolo? interveni Stresi cu un soi de nerăbdare.

Ajutorul inspiră adânc.

— Bătrâna doamnă îi scria când şi când vechiului ei prieten despre necazurile sau problemele familiei, cerându-i sfatul. Avea obiceiul să păstreze ciornele scrisorilor.

— Înțeleg, zise Stresi. Dar spune mai pe scurt, rogu-te.

— Da, o să încerc.

Trase iar aer în piept şi se frecă pe frunte.

— În câteva scrisori şi mai ales într-una, destul de veche, Doamna Mamă vorbeşte despre sentimentele anormale pe care fiul ei, Kostandin, le nutrea față de soră-sa.

— Aşa?! se miră Stresi. Cum adică? Poți să-mi explici?

— Scrisoarea nu conține multe amănunte, dar, făcând legătura între acestea şi alte observații din scrisorile următoare, şi îndeosebi din răspunsul contelui Topia, reiese clar că avem de-a face cu o tentativă de incest a fratelui cu sora sa.

— Ia te uită, ia te uită! exclamă Stresi.

Fruntea ajutorului era plină de picături minuscule de sudoare şi, totuşi, făcându-se că nu pricepe ironia şefului său, continuă:

— Adevărul este că şi contele a priceput imediat despre ce era vorba şi, în răspunsul său – ajutorul puse în fața lui Stresi o scrisoare – îi spune mamei să nu se nelinişteasc ă, pentru că acestea sunt porniri trecătoare, ținând de vârstă. Ba chiar îi aminteşte două-

trei exemple asemănătoare, din familii cunoscute, subliniind că astfel de lucruri se întâmplă de obicei în case în care există o singură fată, precum Doruntina. Uite ce zice mai apoi: „Trebuie doar puțină atenție și grijă, ca acest sentiment oarecum nefiresc să dispară. Oricum, vom discuta mai pe larg despre toate acestea când ne vom întâlni."

Ajutorul ridică ochii de pe scrisoare pentru a vedea ce impresie făcuse aceasta șefului său, dar Stresi privea tăblia mesei, în care bătea nervos darabana cu degetele.

— Mai apoi, subiectul respectiv nu mai apare în scrisorile lor, urmă ajutorul. S-ar părea că, așa cum prevăzuse contele Topia, sentimentul bolnăvicios al fratelui față de soră aparținea de-acum trecutului. Da, dar într-o altă scrisoare, peste ani, când Doruntina a atins vârsta măritișului, bătrâna doamnă îi scrie contelui că Kostandin devenea gelos când soră-sa primea pețitori. Această gelozie a stricat câteva încuscriri, scrie ea.

— Și Doruntina? interveni Stresi.

— Nu scrie nicio vorbă despre atitudinea ei.

— Pe urmă?

— Mai târziu, când bătrâna doamnă îl anunță pe conte despre căsătoria Doruntinei cu un mire străin, îi scrie printre altele că ea și majoritatea fiilor au ezitat mult înainte de a consimți, motivând distanța enormă, în vreme ce, de astă dată, Kostandin a insistat, în mod curios, ca măritișul să aibă loc. În scrisoarea de felicitare, contele îi scrie bătrânei doamne că poziția lui Kostandin față de căsătorie nu este deloc ciudată, ci, din contră, după ceea ce am discutat, zice el, este normal ca o căsătorie în vecini, deci un soț cunoscut și concret să-l irite pe Kostandin, pe când, dimpotrivă, o căsătorie la mare distanța, adică un soț necunoscut, poate chiar străin, aproape inexistent, să-i fie pe plac. A fost bine că lucrurile s-au împlinit în sensul acesta, scrie el mai departe, chiar și numai din acest motiv.

Ajutorul răsfoi o vreme dosarul, căutând ceva. Stresi privea fix un punct de pe dușumea.

— Iată, în sfârșit, scrisoarea în care bătrâna doamnă îi scrie contelui despre nuntă și, printre altele, despre incidentul ce a avut loc acolo, continuă ajutorul.

— Aha, da, incidentul, făcu Stresi, ca trezit din somn.

— Dacă incidentul n-a fost observat de ceilalți sau, dacă ceva tot s-a aflat, dar s-a crezut că e o sfadă obișnuită în asemenea ocazii, aceasta e pentru simplul motiv că oamenii n-au știut nimic din cele

despre care v-am vorbit până acum. În vreme ce Doamna Mamă, ştiind totul, explică incidentul corect. După ce îi scrie contelui cum că fiu-său, odată terminată ceremonia încoronării din biserică, umblase ca năuc, cum că apoi, în timp ce alaiul de nuntă era însoţit până în afara satului, îl împinsese pe mire fiindcă acesta se apropiase de mireasă şi strigase, arătând spre soră-sa: „Ea este încă a mea, a mea", bătrâna doamnă îi comunică vechiului ei prieten că, slavă domnului, ăsta fusese ultimul necaz ce i-a fost dat să-l aibă în legătură cu chestiunea cunoscută demult. Ajutorul înghiţi în sec, obosit, probabil, de cât vorbise. Asta reiese din scrisori, urmă el. În ultimele două-trei, scrise după nenorocire, bătrâna îşi deplânge iar singurătatea şi îşi exprimă căinţa că şi-a măritat fata atât de departe. Cam atât.

Se făcu linişte. O bucată de vreme se auzi numai darabana pe scândura mesei.

— Şi ce legătură e între asta şi întâmplarea noastră? întrebă Stresi.

Ajutorul îl fixă cu privirea.

— Există o legătură, răspunse. O legătură directă.

Stresi continua să-l privească întrebător.

— Cred că sunteţi de acord cu mine că pornirea spre incest a lui Kostandin e fapt dovedit.

— Nu mă mir, zise Stresi. Se întâmplă.

— De asemenea, cred că acceptaţi explicaţia mea că hotărârea de a-şi mărita sora cât mai departe demonstrează lupta cu sine însuşi pentru a-şi convinge sentimentul bolnăvicios faţă de ea. Deci, pe de o parte, un soţ cât mai îndepărtat, pe de alta, cât mai dificilă posibilitatea incestului.

— Clar, spuse Stresi, continuă.

— Incidentul a fost ultima lui suferinţă înainte de moarte.

— Înainte de moarte...? se miră Stresi.

— Da, răspunse celălalt, ridicând, cine ştie de ce, glasul. Pentru că am convingerea că incestul neînfăptuit este un simţământ atât de puternic, încât nu poate fi stins nici de moarte.

— Hm, făcu Stresi.

— Incestul neînfăptuit stăruie dincolo de mormânt, urmă ajutorul. La căsătoria soră-sii, Kostandin şi-a spus că a scăpat de obsesia incestului. Dar, cum se va vedea, nu numai depărtarea, dar nici măcar moartea nu te poate scăpa de el.

— Continuă, zise Stresi calm.

Ajutorul stătu un moment în cumpănă. Ochii săi, animaţi de o lumină interioară, îl fixau pe Stresi, încercând parcă să-i ceară iertare pentru cele ce vor urma.

— Continuă, repetă Stresi.

Dar ajutorul stătea încă pe gânduri.

— Nu cumva vrei să spui că obsesia incestului l-a sculat pe mort din mormânt? întrebă Stresi cu glas sumbru.

— Ba da, aproape că strigă celălalt. Călătoria lor macabră nu este altceva decât o călătorie de nuntă.

— Destul! urlă Stresi. Eşti nebun.

— Ştiam că nu veţi fi de acord cu mine, totuşi nu mă jigniţi.

— Nebun, zise Stresi, complet nebun.

— Nu, nu sunt nebun, domnule şef. Sunteţi superiorul meu, aveţi dreptul să mă dezaprobaţi, să mă daţi afară, ba chiar să mă şi arestaţi, nu aveţi însă voie să mă jigniţi. Eu... eu...

— Ce tu... tu...

— Eu am convingerea mea, că toată povestea asta, pe care ne căznim s-o dezlegăm, se rezumă la problema incestului, altfel nu se explică în niciun chip faptele lui Kostandin, că ceea ce se spune despre încăpăţânarea lui de a-şi mărita sora în Boemia, chipurile datorită presentimentului nenorocirii, pentru a o şti cât mai departe de locul sortit morţii, este, iertaţi-mă, o nerozie. Kostandin a avut într-adevăr, un presentiment fatal, dar acesta se referea la el însuşi, era pericolul incestului şi nu de cine ştie ce nenorocire a vrut el s-o apere măritând-o acolo, ci de ameninţarea de care vă vorbeam...

Ajutorul vorbea repede, fără pauzele cerute de spaţiile dintre fraze, speriat, pesemne, că nu va putea să termine ce avea de spus.

— Dar, precum ziceam, nu l-a scăpat de incest nici depărtarea şi nici chiar moartea. Astfel, într-o noapte ceţoasă el s-a ridicat din mormânt pentru a înfăptui ceva la care visase toată viaţa... Lăsaţi-mă, vă rog, să vorbesc, nu mă întrerupeţi... S-a ridicat, deci, din groapa într-o noapte ceţoasă de octombrie, lespedea mormântului i s-a prefăcut în cal, a încălecat şi a pornit să împlinească cel mai pustiitor vis al vieţii sale... Aşa s-a desfăşurat călătoria aceea sinistră de nuntă, han cu han, după cum ştiţi, dar nu cu un iubit viu, ci cu un mort... Asta a fost grozăvia descoperită de bătrână mamă, când a deschis poarta. Ea a zărit-o într-adevăr pe Doruntina sărutându-se cu cineva în întuneric, acela însă n-a fost iubitul hoinar, ci fratele mort... Lucrul de care bătrână doamnă se temuse toată viaţa s-a împlinit. Acesta a fost coşmarul care a împins-o în mormânt...

— Nebun, zise Stresi, de astă dată încet, ca şi când sieşi şi-ar fi şoptit cuvântul. Îți interzic să mai vorbeşti, spuse calm.

Ajutorul deschise gura, dar Stresi sări brusc în picioare şi aplecându-se spre obrazul celuilalt, strigă:

— Îți interzic, să mai vorbeşti, pricepi? Altfel am să te arestez pe loc, acum, auzi?

Ajutorul îşi lăsă cuvântul la jumătate.

— Eu, ce am avut de spus, am spus, zise, respirând cu greu, acum vă dau ascultare.

— Eşti bolnav, eşti bolnav de-a binelea, sărmanul de tine.

Continuă să privească chipul palid de nesomn al ajutorului său şi simți deodată că-i pare rău pentru el.

— Vina este a mea, eu te-am însărcinat cu cercetarea arhivei. O lectură atât de anevoioasă pentru un om neobişnuit cu cititul...

Celălalt îl scruta înfrigurat.

— Du-te acum, îi spuse Stresi liniştit. Odihneşte-te nițel. Ai nevoie de linişte, auzi? Ai spus ce-ai spus aici, dar eu sunt dispus să uit totul, cu condiția să uiți şi tu, pricepi? Hai, du-te!

Ajutorul se ridică şi ieşi. Stresi îi urmări câteva clipe cu privirea mersul legănat şi pe față i se ivi un zâmbet uscat.

Trebuie să-l găsesc urgent pe vagabondul acela, îşi zise. Arhiepiscopul avea dreptate. Povestea trebuie curmată cât de iute, altfel pot apărea reacții neprevăzute.

Stresi începu să păşească încoace şi încolo prin cameră. Va îndesi controalele peste tot, şi-i va pune în mişcare pe toți subalternii, careşi vor întrerupe orice altă treabă şi se vor ocupa numai cu asta. Piatră peste piatră nu va lăsa până nu va dezlega enigma. Trebuie să-l găsesc, îşi repetă, cât de repede. Altfel vom înnebuni cu toții.

În ciuda eforturilor oamenilor lui Stresi, ca şi ale preoților de a-i lămuri, în biserică, pe credincioşi, numărul celor convinşi că Doruntina fusese adusă de iubitul ei era mult mai mic în comparație cu al acelora care credeau că o adusese mortul.

Stresi însuşi cercetase lista bărbaților ce lipsiseră din sat între sfârşitul lui septembrie şi 11 octombrie. Ideea că Doruntina fusese adusă de vreunul dintre prietenii lui Kostandin, pentru a-l uşura pe acesta de jurământul făcut, îi trecea când şi când prin cap. Dar apoi i se părea ceva imposibil. Chiar şi atunci când îi prezentaseră lista completă a absenților şi, printre ei descoperi, după cum bănuise, pe patru dintre prietenii cei mai buni ai răposatului, chiar şi atunci

ideea i se păru absurdă. Nu lipsise şi el însuşi în zilele acelea, fiind plecat în misiune? Şi apoi, prietenii lui Kostandin dovediseră cu uşurinţă că fuseseră tuspatru la Marile Jocuri, care aveau loc anual în principatul cel mai nordic al Arberului, ba chiar, doi dintre ei povestiseră şi despre premiile câştigate acolo.

Între timp se apropia sorocul de patruzeci de zile de la moartea mamei şi a fiicei şi bocitoarele începuseră, cu siguranţă, să-şi cânte din nou groaznica baladă, fără să fi schimbat-o cu nimic. Cunoştea bine încăpăţânarea bătrânelor cucuvele. La o săptămână, deşi le trimisese vorbă, nu modificaseră nimic şi făcuseră la fel şi în următoarele patru duminici de la înmormântare. Or să croncăne încă vreo câteva zile, după care or să tacă, îi spusese preotul. Dar Stresi se cam îndoia.

Într-una din zile, Stresi le zări îndreptându-se în şir spre casa pustie a familiei Vranaj. Se opri pe marginea drumului, înalt, înfăşurat în pelerina închisă la culoare, pe gulerul căreia se afla cusut însemnul de slujbaş al prinţului, o pereche de coarne albe de căprior, iar ele, înveşmântate complet în negru, cu feţele marcate încă dinainte de bocetele ce aveau să urmeze, trecură pe lângă el fără să-l ia în seamă. Stresi avea impresia că-l cunoşteau, pentru că zări în ochii lor o luminiţă ironică, ce-i era adresată lui, ucigaşul legendei. Ideea confruntării cu bocitoarele fu cât pe ce să-i stârnească râsul chiar acolo, în faţa lor, dar, ciudat, nu-i produsese totuşi decât o deznădejde amară.

Ăst-timp, spre mirarea tuturor, arhiepiscopul continua să se afle la Mănăstirea cu Trei Cruci, dar pe Stresi lucrul acesta nu-l mai enerva. Preocupat intens de găsirea iubitului hoinar, uitase de orice altceva. Veştile primite de la hanuri nu consemnau încă nimic precis. Pe baza lor fuseseră făcute trei-patru arestări, dar indivizii scăpaseră din lipsă de probe. Se aşteptau noutăţi din principatele şi comitatele învecinate, mai, ales din cele nordice prin care trecea drumul spre Boemia. Uneori, Stresi era cuprins de îndoieli şi încerca variante noi, pe care le abandona însă imediat.

Către mijlocul lui noiembrie căzu prima zăpadă, care, spre deosebire de alte zăpezi de toamnă, nu se topi, ci persistă, albind pământul cât vedeai cu ochii. Într-o după-amiază, pe când se întorcea acasă, involuntar, Stresi îşi întoarse calul şi se îndreptă către biserică. Descăleca dinaintea porţii cimitirului şi, păşind prin zăpada neatinsă, pătrunse înăuntru. Aici nu era nimeni. Zăpada făcea crucile să pară şi mai mohorâte ca de obicei. Câteva păsări, la

fel de negre, se învârteau într-un colț de cer. Stresi merse o vreme până ce ajunse în apropierea mormintelor familiei Vranaj. Se lăsă pe vine, citi ceva pe una dintre plăci şi-şi dădu seama că nu greşise. Jur-împrejur zăpada era intactă. De ce am venit oare aici, se întrebă Stresi şi oftă. Simțea cum liniştea locului îl cuprinde şi pe el. Şi odată cu aceasta vedea cum câştigă o claritate uluitoare în gândire. Strălucirea zăpezii îi rănea ochii, dar el nu şi-i feri, de frică parcă să nu-şi piardă ascuțimea gândirii. Şi dintr-odată, povestea Doruntinei i se păru simplă şi clară, cât se putea de simplă şi de clară. Sub zăpadă se afla o palmă de pământ, în care fuseseră îngropați câțiva oameni, oameni ce îşi fuseseră atât de apropiați unul altuia, încât juraseră să fie mereu împreună. Îi duruse despărțirea lungă, depărtarea, dorul sfâşietor şi singurătatea (o asemenea singurătate...). Au tins unul către altul, dorind să fie împreună aici sau *dincolo*, în contopitele viață-moarte sau moarte-viață. Încercaseră să frângă legile ce țin împreună făpturile vii, din moarte în viață nu se poate trece, să înfrunte legile morții, să facă imposibilul, să fie din nou împreună; pentru un moment crezuseră că şi-au atins ținta, precum în vis, când crezi că stai de vorbă, cu omul drag dus dintre cei vii, dar nu e altceva decât o scurtă iluzie (ceva mă oprea să-l îmbrățişez) şi s-au despărțit iar, în întuneric şi nesiguranță, viul îndreptându-se spre casă, mortul spre mormântul său (tu du-te înainte, eu am puțină treabă la biserică), şi, chiar dacă lucrurile nu s-au petrecut aşa, chiar dacă Stresi nu credea în ridicarea mortului din groapă, iar şi iar, totuşi, aşa fusese. Călărețul-frate se ivise în fața casei şi-i spusese surorii „vino cu mine”. În fapt, n-are importanța dacă lucrurile s-au petrecut în imaginația ei sau a altcuiva, pentru că, la urma-urmei, povestea aceasta i s-a întâmplat, mai mult sau mai puțin, fiecăruia, oriunde şi oricând.

Căci, care om n-a avut pe un altul *dincolo*, care nu i-a dorit celui dus revenirea, nu i-a visat-o, care nu i-a dorit prezența? Oricine pe lumea asta are o datorie față de un altul ce nu mai e printre cei vii şi fiecare, în sinea sa, îşi zice: de l-aş mai vedea o dată, ah, de s-ar întoarce, să-l îmbrățişez (ceva mă împiedică să-l îmbrățişez), pentru că niciodată, nimeni nu s-a mai întors aici şi nimeni nu se va mai întoarce, în vecii-vecilor, şi ăsta e unul dintre marile regrete ale omenirii, ce-o va învălui ca negura până la moarte...

Iată, asta e tot, îşi zise Stresi. Orice altceva, ipotezele, cercetările, argumentele nu mai erau decât nişte gogorițe meschine şi lipsite de sens. Vru să mai rămână încă puțin pe piscul solitar al rațiunii, dar

simți cum balastul banalităților îl trage mereu în jos, cu îndărătnicie, pentru a-l aduce cât mai repede în cotidian. Şi se grăbi să plece de acolo, încă înainte de a se trezi jos, buimac cum era, ca un somnambul, se apropie de cal, încălecă şi se îndepărtă într-un galop sonor.

Capitolul al cincilea

Era o după-amiază umedă biciuită de ploaia aşezată, măruntă, una dintre după-amiezile acelea în care ai impresia că nu se poate întâmpla nimic. Stresi moțăia îmbrăcat (căci ce ar fi putut face într-o zi ca aceea?), când simți cum nevastă-sa îi atinge uşor umărul.

— Stresi, eşti căutat.

El se dezmetici pe loc.

— Ce este? întrebă. Dormeam?

— Eşti căutat, repetă soția, de ajutorul tău şi de încă unul.

— Da? Spune-le că vin.

Ajutorul, împreună cu un necunoscut, uzi amândoi până la piele, aşteptau în picioare sub streaşina porții.

— Stresi, a fost prins cel care a adus-o pe Doruntina, zise ajutorul îndată ce-şi zări şeful.

Stresi rămase o clipă cu gura căscată.

— Cum aşa?

Ajutorul observă cu uimire mirarea de pe figura şefului său şi absența oricărui semn de satisfacție, ca şi când pentru altceva şi nu pentru asta trudise el săptămâni în şir.

— În cele din urmă a fost prins, repetă el, sperând totuşi că poate celălalt nu-i înțelesese cum trebuie vorbele.

Stresi continua să-i privească întrebător pe cei doi. De fapt, înțelesese foarte bine cuvintele ajutorului său. Ceea ce nu pricepea era dacă vestea îi bucură sau nu.

— Cum? se miră. Cum aşa, deodată?

— Deodată? făcu ajutorul.

— Am vrut să spun, cum de s-a întâmplat ceva atât de incredibil?

Cei cu mine de vorbesc astfel? se întrebă. Acum pricepu de ce fusese uluit. Pesemne că, împreună cu dorința de a fi capturat amantul misterios, nutrise şi o altă dorință, ca acesta să nu fie prins niciodată. Abia acum îl observă pe necunoscut şi, fără a-şi da seama de ce, i se adresă lui.

— Dar cum a fost prins? Unde?

— Îl aduc, răspunse în locul celuilalt ajutorul. Până diseară va fi aici. El e curierul care a venit cu vestea şi, împreună cu aceasta, cu un raport.

Necunoscutul vârî mâna în căptuşeala hainei şi scoase de acolo un răvaş împăturit.

— A fost prins în comitatul vecin, într-un han numit „Hanul lui Robert", zise ajutorul.

— Aha.

— Iată rap... raportul, spuse necunoscutul, care era bâlbâit.

Stresi i-l luă din mână cu un gest grăbit. Încetul cu încetul, simţământul nelămurit de amărăciune şi părere de rău că enigma va fi dezlegata fu acoperit de primele valuri ale unei bucurii reci. Deschise raportul şi întorcându-se în direcţia în care lumina era mai puternică, citi rândurile formate, dintr-un scris ce amintea de o grămadă de ace împrăştiate cu furie:

„Vă expediem raportul asupra prinderii individului bănuit că ar fi înşelătorul şi călăuza Doruntinei Vranaj. Datele conţinute în raport se bazează pe cele trimise nouă, împreună cu respectivul, de către autorităţile comitatului vecin, care au reuşit să-l captureze pe teritoriul de sub jurisdicţia lor, conform rugăminţii şi cererii forurilor noastre.

Individul a fost prins pe data de 14 noiembrie, la Hanul lui Robert. De fapt, el a fost adus la han cu două zile în urmă, fără cunoştinţă, de către doi săteni, care l-au găsit doborât de friguri pe drum şi delirând. Înfăţişarea lui îndoielnică şi, în special, vorba fără şir au trezit imediat suspiciunea stăpânului hanului şi a celorlalţi clienţi. Cuvintele sale erau aproximativ acestea: «N-avem de ce să ne grăbim. Ce-i vom spune mamei. Ţin-te tare, nu pot merge mai repede, e noapte, pricepi, nu se vede nimic. Aşa să-i spui dacă te va întreba cine te-a adus. Nu-ţi fie frică, niciunul dintre fraţi nu mai trăieşte.»

Hangiul a anunţat autorităţile locale, care, după ce au ascultat mărturia lui şi a clienţilor, au hotărât să-l aresteze pe drumeţ şi, urmare cererii noastre, să ni-l predea imediat. Conform dispoziţiilor primite mai demult de la centru, vi l-am trimis deîndată, dar am considerat că va fi util să vă expediez în acelaşi timp aceste amănunte printr-un curier rapid, aşa încât să fiţi în cunoştinţă de cauză în cazul în care veţi considera necesar să-l anchetaţi imediat pe arestat.

Salutări. Căpitanul Stanish, ținutul de graniță.”

Stresi își ridică privirea de pe raport și îl fixă o vreme pe ajutorul său, apoi pe curier. Era, deci, așa după cum prevăzuse: călătorise cu un iubit-pribeag. Amănuntele avea să le afle cât de curând, chiar din gura arestatului.

— Când vor fi aici? îl întrebă pe curier.

— Peste vreo două ore, cel mu... mult trei.

Abia acum Stresi îi văzu cizmele stropite cu noroi, până sus. Trase aer în piept. Gândurile de-acum trei zile, de la cimitir, i se părură extraordinar de îndepărtate.

— Așteptați să-mi iau pelerina, zise.

Intră în casă și punându-și pelerina, îi spuse soției:

— A fost prins aducătorul Doruntinei.

— Adevărat? făcu ea, fără a reuși să-i prindă privirea, pentru că un colț al pelerinei flutură printre ei asemeni aripii unei păsări mari și negre, împiedicându-i să se privească.

Ea ieși la poartă imediat după plecarea lui și-i urmări o vreme cum păşeau prin ploaie, Stresi înainte, și ceilalți doi în urmă.

Așteptau de peste două ore sosirea rădvanului ce avea să-l aducă pe arestat. Scândurile duşumelei scârțâiau jalnic sub cizmele lui Stresi, care se învârtea de colo-colo prin încăpere, de la masă la fereastră, după vechiul lui obicei. Ajutorul său nu îndrăznea să-i tulbure liniștea, în vreme ce curierul, așezat pe un scaun de lemn, sughița. Hainele lui, îmbibate cu apă, emanau miros de lână udă.

În perindarea lui, Stresi se oprea la fereastră și, privind întinderea câmpiei de unde avea să se ivească rădvanul, simțea cum creierul îi amorțește cu încetul. Era aceeași ploaie monotonă și tristă de dimineață, de sub uniformitatea căreia ți-ar fi părut imposibil ca, de undeva, să apară cineva.

Stresi atinse cu mâna hârtia aspră a raportului, parcă pentru a se convinge că omul pe care-l aștepta avea să vină într-adevăr. N-avem de ce să ne grăbim, e noapte, pricepi, repetă el cuvintele arestatului. Nu-ți fie frică, niciunul dintre frați nu mai trăiește.

El e, își spuse Stresi. Nu începea nicio-ndoială. Și întocmai cum și-l imaginase. Îi reveniră în memorie clipele de-atunci, din cimitirul nins, când toate acestea i se păruseră a fi scorneli. Și totuși n-a fost să fie așa, își zise, fără a-și dezlipi privirea de pe întinderea udă. Câmpia se desfășura nesfârșită sub ploaia cenușie și zăpada însăși

se topise şi se retrăsese departe, de parcă n-ar fi existat niciodată, pentru a-i înlesni, pesemne, uitarea gândurilor din ziua aceea.

Amurgul îşi îndesea umbrele. Pe amândouă părţile drumului se zăreau, ici-acolo, grupuri de oameni ce aşteptau, cu siguranţă, apariţia rădvanului, Probabil că vestea se şi răspândise.

În colţul său, curierului îi scăpă un geamăt prin somn. După socoteala lui, arestatul trebuia să fi sosit, îşi spuse Stresi. Din privirea ajutorului răzbătea extenuarea: De *atunci* nu-i mai pomenise nimic despre incest. Iar acum îi era, desigur, ruşine.

Curierul gemu iar şi deschise ochii. Avea albul globilor tulbure.

— Ce e? bolborosi. Au venit?

Nu-i răspunse nimeni. Stresi se opri poate pentru a suta oară la fereastră. Întunericul se lăţise acum atât de mult peste câmp, încât era greu să deosebeşti ceva în beznă. Şi într-adevăr, când, după un timp oarecare, rădvanul se ivi, el prinse de veste mai întâi din larma de glasuri îndepărtate şi apoi după scârţâitul roţilor pe drum.

— O, doamne, au ajuns, în sfârşit, zise ajutorul şi-l zgâlţâi pe curier de umăr.

Stresi coborî treptele în fugă. Ajutorul şi curierul veniră după el. Când ajunseră la poartă, rădvanul era aproape. Câţiva inşi îl urmau prin întuneric. Mai în urmă se auzeau şi alţii. În fine, trăsura opri şi din ea coborî un bărbat în uniforma slujbaşilor prinţului.

— Cine e căpitanul Stresi? întrebă el.

— Eu, zise Stresi.

— Bănuiesc că ştiţi despre...

— Da, îl întrerupse Stresi. Ştiu despre ce e vorba.

Omul în uniformă vru parcă să mai adauge ceva, dar se răzgândi, se întoarse spre rădvan, băgă capul pe geam şi discută câteva clipe cu cei dinăuntru.

— Aduceţi o lumină, zise careva.

Se deschise iar uşa trăsurii şi apăru mai întâi o pereche de cizme, apoi două picioare stropite de sus până jos cu noroi. Când în urma picioarelor se ivi şi trupul omului, se văzu că era legat zdravăn.

— El e, el e, şoptiră oamenii strânşi în preajma rădvanului.

În lumina şovăielnică a felinarului nu se zări decât jumătate din chipul prinsului, murdar, naiba ştie cum, şi acela de noroi. Doi dintre oamenii lui Stresi îl luară în primire de la ceilalţi, prinzându-l, ca şi ei, de mâini. Arestatul nu opuse rezistenţă.

— În beci, zise Stresi sec. Voi ce aveţi de gând? se întoarse spre omul în uniformă, care, pare-se, comanda micul grup.

— Noi ne vom întoarce îndată de unde am venit, răspunse omul.

— Pleci cu ei? îl întrebă Stresi pe curier.

— Da, domnule.

Stresi rămase un timp pe loc până ce rădvanul se urni, după care se întoarse şi se îndreptă spre clădire. În ultimul moment se opri la poartă. În semiobscuritate se simțea prezența oamenilor.

— Ce mai aşteptați? zise Stresi cu glas liniştit. Duceți-vă mai bine să vă culcați, oameni buni. Datoria noastră este să trudim şi noaptea, dar vouă, vouă ce vă trebuie?

Dinspre ei nu veni niciun răspuns. Flacăra felinarului pâlpâi o clipă, speriată, luminând fețele acelea galbene şi pline de îngrijorare, după care le lăsă în întuneric.

— Noapte bună, le ură Stresi şi păşi în urma ajutorului său, care cobora cu felinarul în mână treptele beciului.

Mirosul de mucegai îi pătrunse pe gât. Şi se simți brusc contrariat.

Ajutorul împinse uşa de fier a beciului şi se dădu la o parte, lăsându-l pe Stresi să intre primul. Arestatul zăcea pe o grămadă de paie, cu capul sprijinit pe mâinile încătuşate. Când auzi glasuri, ridică fruntea. În lumina felinarului, Stresi zări un chip care, deşi mânjit de noroi şi vânăt, părea încă atrăgător. Privirea lui Stresi se opri fără voie la buzele omului şi buzele acelea omeneşti, crăpate într-un colț de friguri, străine, desigur, de cătuşe, de străjeri şi porunci, îi amintiră, mai evident ca orice, că dinaintea sa se afla cel ce se iubise cu Doruntina.

— Cine eşti? îl întrebă Stresi, cu răceală în glas.

Ochii arestatului îl priviră de jos în sus. Ca şi buzele, ochii păreau străini aici. Taman ochi de înşelător, gândi Stresi.

— Sunt un drumeț, domnule, răspunse omul. Vânzător ambulant de icoane. Nu ştiu de ce am fost arestat. Sunt grav bolnav. Am să mă plâng...

Vorbea o albaneză poticnită, dar corectă. O învățase probabil dintr-o nevoie dictată de ocupația sa, dacă realmente era vânzător de icoane.

— De ce ai fost arestat?

— Pentru o femeie pe care nici nu o cunosc şi nici n-am văzut-o vreodată. O oarecare Doruntina. Ai dus-o pe calul tău, îmi spuneau, ai adus-o din Boemia şi tot felul de alte bazaconii.

— Ai călătorit, într-adevăr, cu vreo femeie sau, ca să fiu mai precis, ai adus o femeie din Boemia până aici? întrebă Stresi.

— Nu, domnule şef. N-am călătorit cu nicio femeie. Cel puțin de

câțiva ani încoace.

— Acum o lună, zise Stresi.

— Nu. Sigur nu.

— Gândeşte-te bine, îl îndemnă Stresi.

— N-am la ce mă gândi, spuse tare arestatul. Îmi pare rău că şi dumneavoastră credeți ca ei, domnule şef. Sunt un om onorabil. Am fost arestat în vreme ce zăceam în drum bolnav de moarte. E inuman! Să-ți revii din criză şi, în loc de a găsi ajutor şi sprijin, să te trezeşti în fiare! E groaznic.

— Deloc, zise Stresi. Cred că vei avea prilejul să te convingi de asta.

— Dar ceea ce faceți e o tâmpenie, continuă prinsul cu hotărâre. Cel puțin să fiu acuzat pentru ceva real, să-mi imputați că aş fi furat sau aş fi ucis pe careva. Dar dumneavoastră o țineți întruna: ai călătorit cu o femeie pe acelaşi cal. De parcă asta ar fi vreo crimă! Regret că n-am declarat încă de la început, să fiți cu toții mulțumiți: da, am călătorit împreună cu o femeie pe acelaşi cal. Şi? Ce reiese din asta? Sunt un om de onoare şi n-am mințit pentru că nu ştiu să mint. Am să mă plâng oriunde am să pot. Şi prințului vostru. Iar de va fi nevoie chiar şi mai sus, la Constantinopol.

Stresi îl privea țintă. Arestatul îi susținu privirea.

— Şi totuşi am să-ți repet întrebarea aceea care ți s-a părut groaznică şi fără sens, spuse Stresi. E pentru ultima oară şi te previn să te gândeşti bine înainte de a răspunde. Ai adus o femeie tânără, pe nume Doruntina Vranaj, din Boemia sau din alte ținuturi îndepărtate, aici?

— Nu, răspunse răspicat arestatul.

— Atunci, vai de tine, zise Stresi fără să-l privească. Puneți-l la cazne, li se adresă celorlalți.

Ochii prinsului se holbară de groază. Deschise gura să vorbească sau să strige, dar Stresi ieşi iute din beci. Urcând treptele în urma unuia dintre străjeri, ce-i lumina drumul, grăbi paşii pentru a nu auzi urletele arestatului.

Puțin după aceea, singur, se îndrepta spre casă. Ploaia contenise, dar pe drum erau o mulțime de băltoace. Stresi călca neatent cu cizmele prin ele. Nu se vedea nici la doi paşi. E noapte, pricepi, repetă el cuvintele pribeagului.

Avu impresia că aude un glas de departe, dar nu era altceva decât lătrat de câine, ce se stingea treptat, concentric, difuzându-se tot mai voalat în noapte.

Trebuie să fie ceață, își spuse. Altfel n-are cum se explica o așa întunecime. Să-ți bagi degetele-n ochi. Stresi crezu din nou că aude vocea de adineauri. Ba chiar și zgomot înfundat de pași. Se înfioră și întoarse capul. Zări în urmă lumina unui felinar ce pâlpâia la o distanță greu de apreciat. Chipul cuiva, imprecis în lucirea palidă, brăzda întunericul. Stresi se opri. Felinarul și băltoacele, trezite parcă dintr-un coșmar de lumina slabă, erau încă departe, când Stresi auzi iar glasul. Puse palma pâlnie la ureche pentru a desluși cuvintele. Erau niște „ho”-uri sau „oh”-un neinteligibile. În sfârșit, când omul cu felinarul se mai aproprie un pic, Stresi strigă:

— Ce este?

— A recunoscut, răcni celălalt de departe, bâlbâindu-se din pricina efortului. A recunoscut.

A recunoscut, repetă în sinea sa Stresi. Așteptă apoi până ce omul ajunse lângă el. Trimisul respira sacadat...

— A recunoscut, slavă domnului, zise el și întinse felinarul înainte, ca pentru a-și face cuvintele mai convingătoare. Îndată ce-a văzut uneltele de tortură, a recunoscut imediat.

Stresi îl privea mirat.

— Vă întoarceți, să vă însoțesc cu felinarul? întrebă omul. Vreți să-l interogați?

Stresi nu-i răspunse. Regulamentul așa prevedea. Arestatul să fie interogat îndată ce-a recunoscut, în starea în care se află, fără a i se da timp să-și revină. Era și noapte, momentul cel mai prielnic pentru o asemenea treabă.

Omul cu felinarul aștepta doi pași mai încolo. I se auzea respirația greoaie.

Să nu-l las să-și revină, gândi Stresi. Firește, să nu-l las să se odihnească nici măcar un ceas, nicio clipă. Să nu-i permit să-și vină în fire... Așa e, își zise, în ceea ce-l privește pe el, dar pentru mine, cum este mai bine pentru mine? Nu cumva am și eu nevoie de un răgaz?

Și înțelese brusc că interogatoriul avea să fie poate mai chinuitor pentru el însuși, decât pentru arestat.

— Nu, zise. N-o să-l interoghez acum. Trebuie să mă odihnesc și eu, și-i întoarse spatele omului cu felinarul.

A doua zi dimineață, când Stresi coborî în beci însoțit de ajutorul său, prinsul avea pe chip un zâmbet vinovat.

— Adevărul e că aș fi făcut bine dacă aș fi recunoscut încă de la

început, spuse el, fără a mai aşteptă întrebările lui Stresi. Şi poate că aşa aş fi făcut, deoarece, la urma-urmei, n-am făcut nimic rău şi nimeni nu a fost osândit până acum pentru că a călătorit sau a peregrinat de colo-colo cu o femeie. Deci, aş fi mărturisit încă de la început adevărul şi cu siguranţă că aş fi scăpat de necazuri şi de beciul în care mă aflu şi aş fi fost la mine acasă, unde sunt aşteptat. Dar s-a întâmplat ca eu, fără voie şi cu totul întâmplător, să mă încurc în plasa minciunilor, din care să nu mai pot ieşi. Pentru că, după cum se întâmplă uneori cu acela ce spune o minciună inofensivă şi nepăgubitoare, în loc să o recunoască la timp, se afundă mereu, minţind la fel de nevinovat, la fel mi-am închipuit şi eu că pot scăpa din situaţia asta supărătoare îndrugând vrute şi nevrute, ceea ce, în loc să mă aducă la realitate, m-a înfundat şi mai mult în minciuni. Şi, pare-se, cauza încurcăturii în care mă aflu a fost zarva stârnită de venirea tinerei femei. Deci, aş fi recunoscut încă de la început tot ce s-a întâmplat, pentru că, în fond, cum v-am mai spus, n-am omorât pe nimeni, dacă n-aş fi auzit că sosirea femeii aceleia aduse de mine a produs, spre uimirea mea, numeroase încurcături şi agitaţie, încât m-am văzut în situaţia copilului care, mişcând un lucru de la locul lui, provoacă nenorociri groaznice celor mari. Aşadar, în dimineaţa acelei zile (vă voi povesti mai târziu totul în amănunt), când am văzut că sosirea tinerei femei a constituit ceva teribil, teribil de... nu ştiu cum să mă exprim, peste măsură de surprinzător pentru toţi, cu atât mai mult cu cât nimeni nu făcea altceva decât să se întrebe ca un năuc: „Cu cine a venit” şi „Cine a adus-o”, instinctul de conservare mi-a poruncit să mă trag cât mai la o parte, să dispar fără urmă din povestea asta în care intrasem întâmplător. Ceea ce am şi încercat să fac. La naiba! Mai bine v-aş povesti totul de la început, din prima clipă. Cred că vreţi să ştiţi totul de-a fir-a-păr, domnule şef, nu?

Stresi încremenise în spatele mesei.

— Te ascult, zise. Povesteşte tot ce crezi că trebuie.

Arestatul păru neliniştit de calmul celuilalt.

— Nu ştiu, e prima oară când sunt interogat, dar, din câte am auzit, în astfel de cazuri anchetatorul pune întrebări, după care urmează răspunsurile, nu? Dumneavoastră însă...

— Continuă să povesteşti, îl îndemnă Stresi. Te ascult.

Prinsul se agită pe grămada de paie.

— Te supără cătuşele? îl întrebă Stresi. Vrei să ţi le scot?

— Da. Dacă se poate.

Stresi îi făcu semn ajutorului să elibereze mâinile arestatului.

— Mulțumesc, zise omul.

Cu mâinile libere păru a-şi pierde şi mai mult siguranța, ridică o dată ochii spre Stresi în speranța că acesta îl va întreba totuşi ceva, apoi, văzând că nădăjduise în zadar, începu să povestească cu voce joasă şi fără vioiciunea de mai-nainte.

— După cum v-am spus ieri, sunt negustor ambulant de icoane. Meseria asta mi-a dat ocazia de a o cunoaşte pe tânăra femeie despre care discutăm. Sunt din Malta, dar cea mai mare parte a anului mi-o petrec pe drumurile Balcanilor şi prin alte colțuri ale Europei, vânzând icoane. Dacă amănuntele acestea vi se par inutile, vă rog să mă întrerupeți, pentru că, precum v-am mai spus, e prima oară când sunt interogat şi nu cunosc regulile temniței. Mă ocup, deci, cu vânzarea de icoane şi bănuiți poate cât de mult le place femeilor să cumpere astfel de marfă. Aşa am cunoscut-o într-o bună zi pe ea, pe Doruntina. Mi-a zis că e străină acolo, în Boemia, adusă ca mireasă din Arber şi când i-am spus că trecusem cu un timp în urmă prin țara ei, a fost cât pe ce să leşine de emoție. Eşti primul pe care-l întâlnesc, mi-a zis ea, şi care vine de acolo. M-a întrebat apoi: „Nu cumva ştii ce mai e prin Arber, ce s-a mai întâmplat, de ce nu vine niciunul dintre ai mei să mă vadă?" Auzisem ceva despre un război sau despre o molimă, într-un cuvânt despre o nenorocire care se abătuse pe aici şi, de cum i-am spus-o, pentru a o linişti, am adăugat că asta se petrecuse demult, aproape cu trei ani în urmă. Atunci ea a dat un țipăt şi a zis: „Dar eu tocmai de atunci n-am veşti de la ai mei!" Sărmana, ceva trebuie să se fi întâmplat. Şi aşa şocată cum era, printre lacrimi şi suspine, mi-a povestit cum ajunsese ea cu trei în urmă acolo în Boemia, cum maică-sa şi frații se împotriviseră unei căsătorii atât de îndepărtate şi cum o ținuse morțiş unul dintre frați, pe numele Kostandin; cum acesta îi dăduse maică-sii cuvântul, *besa*, cum numesc în ultima vreme albanezii jurământul de credință, vorbă pe care eu nu o ştiam şi am auzit-o pentru întâia oară de la ea, deci îi dăduse maică-sii cuvântul că o va aduce pe soră-sa de departe, de câte ori va voi aceasta; cum trecuseră săptămâni şi luni, apoi ani şi nimeni de acasă, nici chiar cel ce jurase, Kostandin, nu venea s-o vadă; cum o cuprinsese un dor fără margini de ei, cum o chinuia singurătatea acolo, printre străini şi cum, împreună cu dorul şi singurătatea o îngrozea uneori gândul că acasă s-ar fi putut întâmpla o nenorocire. Şi, când a aflat de la mine despre război sau ciumă, a fost convinsă că jalea i-a lovit casa, că presimțirile n-o înşelaseră şi

mi-a spus că ar vrea să plece singura în Arber, dar că nu ştie cum să procedeze cu bărbatu-său, care, deşi îi promisese că o va duce el însuşi dacă fraţii nu vor veni, ocupat cu treburile lui, spunea că nu are timp pentru o călătorie atât de lungă. Ascultând-o vorbind, frumoasă cum era cu lacrimile pe faţă, am simţit brusc că o doresc şi, împins de patimă, fără a sta prea mult pe gânduri, i-am zis că, dacă vrea, aş putea s-o duc eu acasă. Drumurile lungi sunt lucrul cel mai obişnuit în viaţa mea şi i-am spus asta cu uşurinţa cu care cineva propune altuia să-l însoţească până în oraşul vecin, dar ideea asta ei i s-a părut o nebunie. Era normal ca la început să i se pară astfel, deşi tocmai din înfocarea cu care s-a pornit să-mi combată propunerea am înţeles că voia exact contrariul, totuşi mi s-a părut că făcea asta nu atât pentru a mă convinge pe mine de absurdul ideii, ci pentru a se convinge singură. Şi, cu cât insista ea: sunteţi nebun, şi mai nebună sunt eu, care vă ascult, cu atât mai mult creştea în mine dorinţa, alături de speranţa că va accepta. Astfel că, a doua zi, după o noapte de nesomn şi palidă la faţă, cu glasul pierit, când m-a întrebat cum să-i explice bărbatului ei că pleacă cu mine, eu mi-am zis: a mea e. Eram convins că lucrul cel mai important e să mă văd odată plecat cu ea, singuri pe drumurile Europei, apoi întâmplă-se ce s-o întâmpla. Orice altceva nu mai conta pentru mine. I-am spus să plece fără a-l anunţa, întrucât chiar el îi pricinuise o astfel de purtare. La urma-urmei, nu-mi spusese ea că bărbatu-său îi promisese s-o ducă acasă, dar că nu avea timp? Deci, să pornească la drum fără a-l anunţa. Dar cum, cum? întreba ea cu nerăbdare. Cum să mă justific apoi în faţa lui? Singură cu un necunoscut. Şi s-a îmbujorat la faţă. Desigur, i-am zis, că nu trebuie să-i spui că ai plecat cu un necunoscut, nu, ferească Dumnezeu. Dar atunci, cum? Iar eu i-am zis: m-am gândit şi la asta, lasă-i un bilet că ţi-a venit fratele şi că te-a luat degrabă acasă pentru că alor tăi li s-a întâmplat o mare nenorocire. Ce nenorocire? m-a întrerupt ea. Tu ştii, străine, dar nu-mi spui. Vai, fratele meu nu mai trăieşte, altfel ar fi venit să mă vadă.

Au mai trecut două zile cu aceste îndoieli. Mi-a fost frică să nu fiu luat la ochi şi am încercat s-o întâlnesc într-ascuns. Dorinţa de a pleca împreună cu ea îmi luase minţile. Şi, în cele din urmă, a acceptat. Era într-o după-amiază târzie, cu un cer mohorât, când ea a alergat la răscrucea unde-i dădusem ultima întâlnire, a sărit pe spinarea calului în spatele meu şi am pornit amândoi fără o vorbă. Am mers atât cât să ne pierdem urmele. Am dormit într-un han uitat

de lume şi a doua zi, în zori, am pornit iar la drum. Este inutil să vă spun prin ce coşmar trecea femeia. Am calmat-o cât am putut şi am mers mai departe. A doua noapte ne-am petrecut-o într-un han şi mai prăpădit ca primul, într-o provincie căreia nu-i cunosc nici măcar numele. Las la o parte amănuntele despre încercările mele de a o convinge să-mi devină amantă. Mândria, dar mai ales surescitarea o împiedicau. Am folosit toate metodele, începând cu rugăminţile stăruitoare şi sfârşind cu ameninţările că aveam s-o părăsesc şi s-o las singură pe drumurile Europei. Aşa că, în fine, în noaptea a patra, mi-a cedat. Am fost atât de năucit după asta încât, în dimineaţa următoare nu mai ştiam unde ne aflăm şi încotro mergem... Dacă vă povestesc lucruri inutile vă rog să mă întrerupeţi. Am petrecut astfel câteva zile şi nopţi extraordinare. Dormeam prin hanurile ce ne ieşeau în cale, apoi mergeam mai departe. Ca să facem rost de bani şi-a vândut câteva dintre bijuterii. Eu aş fi vrut ca această călătorie să nu se mai sfârşească niciodată, ea se grăbea. Cu cât ne apropiam mai mult de fruntariile Arborului, ea părea tot mai adâncită într-ale ei. Ce s-o fi întâmplat, oare, acolo, repeta adesea. Război, ciumă? Am întrebat călătorii prin hanuri, dar răspunsurile lor erau neclare. Auzisem despre o mare bătălie în Arber, dar unii îi confundau anul, alţii spuneau că nu era vorba despre o bătălie, ci de ciumă, alţii jurau că nu în Arber, ci în altă parte se petrecuseră acestea. Însă, cu cât ne apropiam mai mult de graniţele ţării, cu atât mai clare deveneau lucrurile. Încercam să aflu câte ceva mai ales atunci când ea se odihnea în cameră. Acum toţi ştiau şi despre război şi despre ciumă, care se iviseră împreună şi decimaseră floarea tinerimii din Arber. După ce am ajuns în principatele din nordul ţării, am început să evităm drumurile şi hanurile mari, încercând să călătorim mai cu seamă noaptea. Am ajuns în principatele vecine şi ea n-ar fi vrut în ruptul capului să atragem atenţia celor din jur. Mergeam prin hăţişuri, pe drum sau pe lângă drum. Ne iubeam pe unde puteam. Într-unul dintre puţinele hanuri în care a trebuit să cerem adăpost din pricina vremii urâte am aflat, doar eu, sinistrul adevăr despre familia ei. Despre nenorocirea din familia aceea se vorbea peste tot. Muriseră toţi fraţii. Murise şi Kostandin, cei care promisese că o va aduce acasă. Hangiul mi-a spus tot. Frica de a nu fi recunoscuţi m-a cuprins şi pe mine. Cu cât ne apropiam mai mult de casa ei, tot mai mult ne băteam capul să găsim ceva care să-i justifice înapoierea. Ea, crezând că fraţii îi erau în viaţă, era mai înspăimântată decât ar fi fost firesc, în timp ce eu, ştiind adevărul,

vedeam lucrurile un pic mai simplu. Oricum, ar fi fost mult mai uşor să se justifice în faţa unei mame bătrâne, zdrobite de durere, decât în faţa celor nouă fraţi.

Neliniştea că trebuie să le explice fraţilor şi mamei cum se înapoiase acasă devenea tot mai apăsătoare. Ce să răspundă când aveau s-o întrebe „cine te-a adus?”. Să spună adevărul? Să mintă? Ce?

A trebuit atunci să-i destăinui o parte din adevăr, o parte din nenorocire. I-am spus, printre altele, că fratele ei Kostandin, cel care jurase s-o aducă acasă, murise împreună cu alţi câţiva fraţi.

E de la sine înţeles că a înnebunit de durere, dar nici osteneala drumului, nici jalea n-au reuşit să-i alunge îngrijorarea legată de justificarea sosirii ei neaşteptate. Ideea de a-i explica venirea printr-o întâmplare supranaturală a fost a mea. Mi-am spart capul în fel şi chip, dar n-am reuşit să găsesc o altă explicaţie. N-ai încotro, i-am spus, o să foloseşti aceeaşi minciună ca şi cu bărbatul tău, vei spune că te-a adus Kostandin, altă cale nu ai. Dar pe bărbatul meu l-am minţit pentru că el îl ştia viu pe Kostandin, mi-a răspuns ea, cum să spun acelaşi lucru despre un mort? E mai uşor acum, i-am zis eu, tocmai pentru că este mort. Ai să spui că te-a adus frate-tău, lasă-i să creadă ce vor voi, lasă-i adică să creadă că te-a adus fantoma lui. La urma-urmei, nu ţi-a promis el că, viu ori mort, te va aduce acasă? Ştiu cu toţii de jurământul lui şi te vor crede.

Pentru mine, care ştiam că singura rămasă în viaţă era bătrâna mamă, lucrurile păreau simple, pentru ea, însă, ştiind că cel puţin jumătate din fraţi trăiau, era puţin probabil că va fi crezută. Totuşi, cu voie sau fără voie, trebuia să fie de acord cu mine. Altă soluţie n-avea. Nici timp să găsească altceva mai verosimil. În plus, acum raţionam cu destulă greutate.

Şi iată că a sosit şi ultima noapte, noaptea de unsprezece octombrie, dacă nu greşesc, când, păşind neauziţi precum umbrele, ne-am apropiat de casă. Nu vreau să vă reţin vorbindu-vă despre neliniştea ei, care acum depăşise orice limită. Era trecut de miezul nopţii. După cum hotărâsem, eu am stat de-o parte în întuneric, iar ea trebuia să parcurgă singură distanţa până la poartă. Lucrul acesta se dovedi însă imposibil. A trebuit s-o susţin până acolo, unde ea a bătut şovăind sau, ca să fiu mai precis, a pus numai mâna pe mâner, căci, în realitate, am bătut eu cu mâna ei, rece precum o mână de mort. Am vrut să mă trag imediat înapoi, dar ea, în culmea tulburării, mă ţinea mai departe de mână. Cu mâna cealaltă i-am

mângâiat părul pentru ultima oară ca s-o liniştesc, dar în clipa aceea a scârţâit poarta interioară şi, slavă demnului, ea nu numai că mi-a dat drumul, dar m-a şi împins cu putere. Dinăuntru am auzit vocea bătrânei întrebând: „Cine e?", apoi răspunsul ei: „Deschide, mamă, sunt eu, Doruntina" şi iar vocea bătrânei „Cum ai zis?". Tocmai mă îndepărtam şi n-am mai auzit clar discuţia ce a urmat, cu, atât mai mult cu cât vorbele erau neclare, întretăiate de strigăte de uimire.

Am pornit spre locul în care lăsasem calul şi, după ce am încălecat, am mers o bucată de vreme căutând vreun luminiş unde să-mi petrec noaptea. Stabiliserăm să ne întâlnim pe ascuns peste două zile, dar încă de pe atunci am simţit că întâlnirea aceea nu va mai avea loc. A doua zi şi în zilele ce urmară, văzând agitaţia pricinuită de sosirea ei, nu numai că m-am convins că n-aveam s-o mai văd, dar mi-am zis să dispar cât mai degrabă de acolo. Între timp am aflat de circulara dată de dumneavoastră şi m-am încredinţat tot mai mult de faptul că, aducând-o pe femeia aceea, comisesem un sacrilegiu, care, deşi pentru mine era inexplicabil, ar fi putut să mă coste scump. Aş fi vrut să dispar la iuţeală, dar cum? Hangiii şi grănicerii aveau ordin să mă prindă de îndată ce m-ar fi descoperit. Într-un rând m-am gândit să mă predau singur şi să declar: eu am adus-o, iertaţi-mă dacă am făptuit ceva rău, dar, chiar în cazul acesta, n-am făcut-o dinadins. Dar apoi m-am răzgândit. La ce bun, mi-am zis? Cu puţină prudenţă aş fi putut evita încurcăturile şi scăpa din toate astea. Presimţisem că zilele fericite cu femeia aceea aveau să se transforme într-un calvar. Am început să umblu cu atenţie, ocolind drumurile şi hanurile, mergând doar noaptea. Mi-am spus că, ieşind din principatul dumneavoastră, aş fi fost în afara pericolului. N-am ştiut, că circulara aceea acţiona şi în principatele şi comitatele vecine. Şi tocmai acolo mi s-a înfundat. Răcisem traversând un râu cu nume urât, „Râul rău", aşa mi se pare că-i zic, apoi nu mai ştiu bine ce mi s-a întâmplat. Aveam frisoane şi fierbinţeli şi habar n-am ce-a mai fost, până când m-am trezit legat fedeleş într-un han. Iată, asta e tot, domnule şef. Nu ştiu dacă am explicat lucrurile aşa cum trebuia, dar puteţi să-mi cereţi orice amănunt şi am să răspund de-a fir-a-păr, domnule şef. Îmi pare rău că la început m-am comportat necuviincios, dar cred că înţelegeţi în ce situaţie mă aflu, domnule şef. Am să încerc să-mi răscumpăr comportarea nedemnă de la început povestindu-vă totul, cu condiţia să mă întrebaţi, domnule şef.

Omul tăcu şi privirea îi rămase imobilă câteva clipe sub privirea lui

Stresi. Se văzu imediat că avea gura uscată, dar nu îndrăznea să ceară apă. Stresi rămase aşa îndelung. Apoi, când vru să vorbească, chipul arestatului fu străbătut de un surâs fugar.

— Ai spus adevărul? întrebă Stresi.

— Da, domnule şef. Adevărul-adevărat.

— Aşa?!

— Adevărul-adevărat, domnule şef.

Stresi se ridică şi, încet, ca şi când ar fi avut ceafa de lemn, se întoarse spre ajutorul său şi spre cei doi străjeri.

— Puneți-l la cazne, porunci.

Nu numai chipul întemnițatului, ci şi privirile celorlalți încremeniră de uimire.

— La cazne? murmură ajutorul, convins că nu auzise bine.

— Da, zise Stresi cu voce tăioasă, la cazne. Şi nu mă mai priviți aşa, ştiu eu ce fac.

Se întoarse cu un gest iute spre ieşire, în vreme ce în spatele său arestatul începu să răcnească:

— Domnule şef, domnule şef, ce înseamnă asta? O, doamne, ce înseamnă asta? De ce, de ce...

Stresi urcă treptele în fugă, dar apucă totuşi să audă în urmă cătuşele închizându-se şi alte strigăte, care, deşi răsunau mai înfundat, erau mai jalnice şi mai cutremurătoare.

Stresi ajunse în biroul său, luă condeiul şi începu să scrie un raport către cancelaria prințului.

„Raport referitor la prinderea aducătorului Doruntinei Vranaj. Ieri seară, căpitanul de graniță Stanish mi l-a expediat pe omul bănuit de a fi adus-o pe Doruntina Vranaj. La primele mele întrebări omul nu a recunoscut nimic, a negat că ar cunoaşte o femeie cu acest nume şi cu atât mai mult că ar fi călătorit cu ea. Apoi, sub amenințarea torturii, a recunoscut totul, clarificând în cele din urmă enigma aceasta. Lucrurile s-au petrecut astfel: la sfârşitul lui septembrie anul curent, aflat în Boemia ca vânzător de icoane, omul în discuție, cunoscând-o întâmplător pe Doruntina Vranaj şi auzindu-i necazurile, i-a promis că o va duce acasă. A convins-o să-şi mintă soțul, lăsându-i un bilet cum că pleacă cu fratele ei Kostandin şi au pornit amândoi la drum. În timpul călătoriei a avut relații amoroase cu ea. În final, după ce i-a comunicat că fratele Kostandin e mort demult, în lipsa unei alte minciuni care să justifice această călătorie cu un necunoscut, a convins-o pe Doruntina Vranaj să-i spună

mamei că a fost adusă de fantasma fratelui mort, conform promisiunii făcute de acesta pe când mai era încă în viață. După care, înspăimântat, a încercat să dispară fără să atragă atenția, dar a fost prins în împrejurări care vă sunt, desigur, cunoscute, în comitatul vecin, la hanul numit Hanul lui Robert. Din ordinul meu se află acum în izolare deplină. Aştept dispozițiile dumneavoastră în vederea continuării acțiunii.

Căpitanul Stresi."

Despre torturile ce tocmai începuseră jos, sub picioarele sale, Stresi n-a scris niciun cuvânt. Împăturind hârtia cu grijă, o sigilă şi o trimise imediat spre capitala principatului. O scrisoare mai mult sau mai puțin asemănătoare trimise la Mănăstirea cu Trei Cruci, dând ordin ca, dacă arhiepiscopul plecase spre centrul de reşedință, scrisoarea să-i fie expediată acolo.

Capitolul al şaselea

Căzu din nou zăpada, dar altfel decât prima oară, parcă mai intim şi mai duios. Ce-a fost să se albească de nea s-a albit, ce-a fost să rămână negru, negru a rămas. Streşinile modelară primii țurțuri, o parte dintre pâraie înghețară ca de obicei, dar pojghița de gheață era atât de subțire, încât şi păsările stăteau cu greu pe ea. Se văzu imediat că iarna va fi blândă.

Sub acoperişurile strivite de zăpadă se comenta, ca niciodată, numai aventura Doruntinei. Toți aflaseră acum despre prinderea aducătorului ei şi cunoşteau câte ceva din cele povestite de el, dar şi puținul acela fusese suficient pentru a umple lumea cu vorbe, aşa precum cu un pumn de boabe poți semăna un ogor întreg.

În zilele acelea numeroşi curieri veniră din capitală în ținut sau plecară de aici la centru. Se zvonea că va avea loc o mare adunare pentru a potoli o dată pentru totdeauna agitația, creată de falsa poveste a ridicării fratelui mort din groapă. Din câte se aflase, Stresi pregătea un raport amănunțit, care avea să fie prezentat cu acel prilej. Arestatul fusese izolat complet într-un loc necunoscut şi era păzit cu străşnicie de orice ochi sau ureche străină.

Acele fragmente din povestirea sa ce reuşiseră să răzbată în afară erau difuzate tot mai departe, transmise din gură în gură prin aburul iscat, de ger, călătoreau în trăsuri dintr-un ținut într-altul şi din han

în han. Deşi, din pricina frigului, oamenii se deplasau mai puțin, în mod curios, zvonurile circulau cu aceeaşi iuțeală ca şi pe timp de vară. Ba chiar s-ar fi părut că, înghețate de gerul iernii, cristaline şi sclipitoare cum erau, deosebite deci de zvonurile de vară, zvonurile acestea călătoreau mai în siguranță, fără primejdia de a fi deformate din pricina caniculei, a moleşelii şi a creierului înfierbântat. Totuşi, asta nu însemna deloc că rămâneau neschimbate, că nu se umflau, că nu-şi modificau contururile în timpul deplasării lor zilnice. Şi, de parcă nu s-ar fi mulțumit numai cu atât, oamenii spuneau: „Ai răbdare, vei auzi altele încă şi mai grozave". „O, doamne, ce ne-a fost dat să trăim", şopteau înainte de a se despărți.

Aşteptau cu toții adunarea cea mare, când avea să fie clarificată punct cu punct întreaga poveste. Se spunea că la ea va veni nobilimea din întreg principatul, ba chiar din toate principatele Arberului. Erau voci care afirmau că va fi prezent însuşi prințul. Altele şopteau că la adunare aveau să sosească înalți prelați ai bisericii bizantine, ba, de ce nu, spuneau unii, desigur, mai puțini, ar fi putut veni însuşi Patriarhul.

Pentru că, contrar celor ştiute până acum, treburile au luat o mare amploare. Veştile au ajuns până în capitala universală a bisericii ortodoxe, la Constantinopol, şi se ştie că, pentru asemenea lucruri, acolo nu există iertare, înalții prelați bizantini au fost extrem de neliniştiți, ba chiar se zvoneşte că aflase chiar şi împăratul, care la auzul veştii nu dormise o noapte întreagă. Pare-se că lucrurile erau mult mai grave decât păruseră la început. Nu era vorba dacă apăruse sau nu un strigoi sau orice altceva asemănător, fapte pe care biserica le osândise şi le va osândi în vecii vecilor. Nu, de astă dată se vorbea de ceva mult mai important, ceva ce, ferească-ne domnul, zguduia din temelii biserica ortodoxă. Se vorbea despre apariția unui „Nou Cristos", văleu, ține-ți pliscul, pricepi tu, un Nou Cristos, pentru că, până azi, un singur om s-a ridicat din mormânt, Isus Cristos, iar aici a fost cât pe ce să aibă loc o profanare de neiertat: s-a crezut în învierea altuia, deci în existența a doi Cristoşi, deoarece, dacă astăzi o să accepți că un altul a putut face ceea ce a făcut Isus, mâine vei fi convins că acest al doilea Isus poate fi rivalul primului, doamne fereşte.

Nu în zadar Roma vrăjmaşă aştepta să vadă cum va fi rezolvată povestea aceasta. Cu siguranță că preoții catolici exagerează mai mult ca oricine istoria învierii lui Kostandin, aşa încât să aibă prilejul să aplice bisericii ortodoxe lovitura de grație, acuzând-o de o erezie

nemaivăzută. Iată de ce treburile se încurcaseră nemaipomenit şi se vorbea despre un război universal al bisericilor. Se zvonea chiar că înşelătorul care o adusese pe Doruntina nu era altcineva decât un agent al bisericii de la Roma, cu această misiune. Alţii mergeau şi mai departe: se spunea că însăşi Doruntina căzuse în plasa catolicilor, acceptând să-i slujească. Doamne-Dumnezeule, ce ne aud urechile, se minunau oamenii. Iată, deci, cum stau lucrurile. Dar biserica ortodoxă din Bizanţ, care pentru asemenea fapte nu iertase nici patriarhi, nici împăraţi, prinsese până la urmă firul mârşăviilor şi avea să clarifice în curând totul. Duşmanii ei or să rămână cu buza umflată.

Aşa vorbeau o parte dintre oameni. Alţii dădeau îndelung din cap. Nu pentru că n-ar fi fost de acord cu cele spuse de ceilalţi, ci fiindcă se îndoiau ca nu cumva zvonurile despre ridicarea din mormânt a lui Kostandin să aibă de-a face, depăşind cadrul intrigilor şi rivalităţii dintre cele două principale biserici ale lumii, cu un dat misterios, ce tulbură când şi când ca o miasmă minţile oamenilor, îi face să-şi piardă raţiunea, îi răscoleşte, îndreptându-i, buimaci şi orbi, spre dincolo-de-viaţă sau dincolo-de moarte, deoarece, după ei, viaţa şi moartea îl învăluie pe om necontenit şi, aşa cum există moarte în viaţă, aşa hălăduieşte şi viaţa în moarte şi apoi iar viaţa în moartea din viaţă sau altă moarte în viaţa din moarte şi aşa mereu, la nesfârşit... Destul, ziceau primii, ne-aţi încurcat minţile cu toată harababura asta, nu puteţi vorbi mai clar? Şi atunci ceilalţi încercau să explice mai clar, grăbindu-se, deoarece simţeau cum negura le acoperă iar argumentele. Deci, reluau ei, falsa ridicare din morţi a lui Kostandin n-avea nimic de-a face cu el şi nu acolo, la mormânt, în cimitir s-a născut povestea asta, ci în însăşi conştiinţa oamenilor, cărora le-a venit pesemne timpul să se bălăcească în amalgamul de viaţă şi de moarte, la fel cum îi cuprinde uneori nebunia colectivă. Dorinţa aceasta apare deci când la unul, când la altul, ca o epidemie răspândită de vânt, îi cuprinde pe toţi, până ce se transformă într-un iureş spre orgia comună, morţi cu vii, doamne, nu ne lăsa. Iar oamenii, minte-scurtă cum sunt, n-au habar în ce groaznică beţie se avântă, pentru că îi cuprinde pe toţi realmente dorinţa de a-şi îmbrăţişa încă o dată morţii, asta însă trecător şi întotdeauna după acea rătăcire. Să-i vezi venind şi amestecându-se printre noi, şi-apoi să te ţii urgie. Uneori e greu să te înţelegi cu un bătrân de nouăzeci de ani, gândeşte-te cum va fi cu unul de nouă sute de ani. De aceea, pentru Kostandin, ca şi pentru vreun altul ce va încerca să revină la

viață, învierea va fi scurtă (tu du-te, eu am puțină treabă la biserică), deoarece viața lui de mort acolo își are rostul, în mormânt. A fost o vreme când se spunea că viii şi morții trăiau împreună, oameni şi zei de-a valma, ba chiar se întâmpla să se şi însoțească viu cu mort, dând naştere unor făpturi ambigue, dar asta s-a petrecut în timpurile de barbarie şi nu va mai fi niciodată.

Cei care auzeau astfel de raționamente şi preferau să gândească mai simplu spuneau că, dacă ar fi fost vorba despre dorința de reînviere, n-ar fi fost nevoie să se convingă sau să-i convingă pe alții că reînvierea e ceva fast sau nefast, pentru că aceasta e un fapt care nu depinde de nimeni. La urma-urmei, ziua apocalipsului va fi decisă de Dumnezeu, ziceau aceştia, şi nu de altcineva, deci cu atât mai puțin probabil s-o anunțe un mort şi nu Dumnezeu însuşi. Tocmai aici rezidă răul zvonurilor despre învierea lui Kostandin, răspundeau alții. Învierea lui a fost interpretată ca un semn, ca un semnal anunțând înaintea Domnului apocalipsul. Şi aceasta-i învinuirea pe care biserica de la Roma încearcă să o aducă bisericii ortodoxe: că permisese răspândirea scornelii despre venirea apocalipsului. Acum, însă, lucrurile aveau să fie puse la punct. Biserica bizantină nu s-a lăsat surprinsă. Stresi descoperise până la urmă marea înşelătorie şi în curând toată țara, ca să nu mai spunem toată lumea, de la Roma la Constantinopol, avea să afle adevărul. Cu siguranță că Stresi va fi decorat.

Iată, acasă, la el lumina se stingea târziu de tot. Precis că lucra până în zori la raport. Cine ştie. Ce ne vor auzi urechile, repetau oamenii.

Nimeni nu mai vorbea decât despre descoperirea cursei în care căzuse Doruntina. Doar bocitoarele nu-şi modificau nici cu o iotă bocetul. Sosi şi ziua morților, toți îşi făcură vizitele obişnuite la cimitir, iar ele îl jeliră pe Vranaj cu aceleaşi cuvinte ca şi ultima oară.

Kostandine, fiul meu,
Unde-i jurământul tău
Să-mi aduci pe Doruntina
Să văd iar în ochi lumina?

Stresi zâmbea enigmatic atunci când era informat despre toate acestea. În ultimul timp era tras la față şi palid.

— După părerea voastră, ce este besa? îi întrebă pe prietenii lui Kostandin, cu care stătea îndelung de vorbă.

Ei se priviră unul pe altul. Erau patru flăcăi: Shpendi, Milosao şi cei doi feciori ai Radhe-ilor. Aproape în fiecare după-amiază Stresi mergea la Hanul Nou să-i întâlnească, acolo unde cei patru obişnuiau să-şi petreacă timpul încă de pe vremea când Kostandin era în viaţă. Cei care-l vedeau pe Stresi cu ei dădeau din cap miraţi. Unii ziceau că-i întâlnea în interes de serviciu, alţii, dimpotrivă, că doar aşa, ca să-şi treacă timpul. A terminat raportul, spuneau, şi acum se relaxează. Iar alţii ridicau din umeri. De unde să ştim noi de ce stă cu ei? Ăsta e Stresi, greu de ghicit. Niciodată nu poţi şti de ce face un lucru şi nu altul.

— Deci, ce este besa, după părerea voastră sau, mai bine spus, ce credea Kostandin că e?

Cei patru prieteni, care suferiseră mai mult ca oricine la moartea lui Kostandin, care-l consideraseră mai ceva decât un frate, care şi acum, după trei ani, vorbeau despre el şi se gândeau la el, încât mulţi îi numeau, jumătate în glumă, jumătate în serios „discipolii lui Kostandin", se priviră unul pe altul pentru a doua oară. De ce-i întreba Stresi despre astfel de lucruri?

Nu-l acceptaseră uşor printre ei pe căpitan. Întotdeauna îl trataseră cu răceală, încă de pe când Kostandin era în viaţă, dar în ultimă vreme, de când Stresi începuse să se ocupe cu dezlegarea misterului înapoierii Doruntinei, răceala a devenit gheaţă, ajungând la limita ostilităţii. Primele încercări ale lui Stresi de a se apropia de ei se loviseră de această ostilitate. Apoi însă, ciudat, îşi schimbaseră complet poziţia şi acceptaseră tovărăşia căpitanului. Deştepţi mai sunt flăcăii din ziua de azi, şuşoteau oamenii duminică, la biserică.

— Cuvântul acesta a fost folosit şi înainte vreme, urmă Stresi, dar sensul care i se dă în ultimul timp e aproape nou. Eu l-am întâlnit de câteva ori la judecăţi.

Cei patru stăteau gânditori. În după-amiezile şi serile de dinaintea morţii lui Kostandin discutaseră cu aprindere despre multe, dar discuţiile despre besa fuseseră cele mai îndrăgite. Şi nu fără temei. Ele se legau de la sine de altele, erau, dintr-un punct de vedere, esenţa lor.

În urma avertismentului arhiepiscopului adresat familiilor lor, pe când Kostandin era încă în viaţă, deveniseră mai atenţi la cei din jur, dar acum, ce le mai păsa acum, când Kostandin, idolul lor, nu mai era printre ei? Şi apoi Stresi, după cum se părea, le cunoştea ideile, iar dacă le cunoştea, lasă-l să le ştie până la capăt. În fond ei nu se temeau pentru ele, se temeau doar de minciuni şi exagerări şi erau

gata să şi le proclame în faţa tuturor dacă li s-ar fi dat posibilitatea.

— Ce credea Kostandin despre besa? răspunse Milosao. Asta se leagă de celelalte concepţii ale lui. E greu să înţelegi fără să i le cunoşti.

Şi începu să-i explice totul lui Stresi, de-a fir-a-păr.

Kostandin, precum poate ştia domnul căpitan, era un nemulţumit, în genere, un *contestatar*, ca şi ei. Se declara împotriva legilor, a instituţiilor, a decretelor, a închisorilor, a poliţiei şi a tribunalelor. El susţinea că toate acestea sunt norme obligatorii ce îl apasă pe om dinafară, iată de ce trebuie desfiinţate şi înlocuite cu alte norme, dinlăuntru, din însăşi fiinţa umană. Şi prin asta nu înţelegea ceva pur şi simplu spiritual, în legătură doar cu conştiinţa, nu, nu era atât de idealist încât să creadă că omenirea poate fi cârmuită doar prin conştiinţă. Cele imaginate de el aparţineau concretului, rădăcinile lor apăreau în ultima vreme pe ici, pe colo în viaţa arberilor şi trebuiau doar încurajate, pregătite pentru a se transforma într-un sistem. Era vorba despre un sistem în care să nu fie nevoie de legi decretate, de tribunale, de poliţie şi de închisori. Desigur, şi în această orânduire aveau să existe drame, omucideri şi samavolnicie, dar omul va osândi şi va fi osândit nu de către lege. El va ucide sau se va lăsa ucis, se va autoîntemniţa sau va ieşi din temniţă când va crede de cuviinţă.

— Dar cum să-ţi poţi imagina o asemenea orânduire? întrebă Stresi. Nu e ceva ce trimite tot la conştiinţă, nu aţi numit-o chiar voi idealism?

Ei răspunseră că într-o asemenea societate, instituţiile aveau să fie înlocuite cu altele, invizibile, intangibile, nu însă fantasmagorice, de carton, ci sumbre şi tragice, la fel de apăsătoare ca şi primele, dacă nu chiar şi mai şi. Doar că acestea se vor afla în om, nu ca o mustrare de conştiinţă sau ceva asemănător, ci ca o regulă bine precizată, o idee, o convingere, un ordin acceptat şi cunoscut de toţi, dar îndeplinit de fiecare după cum îi dictează propria conştiinţă. Era deci ceva dinlăuntrul fiinţei umane, ceva vizibil, cunoscut de toţi, ca şi când pieptul omului ar fi fost transparent şi jalea, ura, hotărârea sau ezitările lui, măreţia sau nimicnicia lui ar putea fi văzute de toţi. Iată care ar fi fost articulaţiile acestei orânduiri. Besa era una dintre ele, poate cea mai importantă.

Încă este rară şi insuficient precizată, năbădăioasă ca o floare sălbatică ce trebuie cultivată. Iar pentru a-i uşura înţelegerea, îi amintiră lui Stresi de o întâmplare petrecută cu ani în urmă, pe când Kostandin trăia, într-un cătun nu departe de aici, când un om îşi

ucisese oaspetele. Stresi cunoştea cazul. Atunci se folosise expresia „l-a înşelat în credinţă". Întregul cătun, tânăr şi vârstnic, fusese profund afectat. Şi au hotărât împreună ca niciodată să nu se mai întâmple o nenorocire asemănătoare. Ba chiar s-a mers mai departe: au decis că oricine va trece prin satul lor, cunoscut sau necunoscut, să fie luat pe credinţă, să fie deci protejat ca oaspete, să i se deschidă uşa la orice oră din zi sau din noapte, să fie ospătat şi considerat intangibil. În tot ţinutul se glumea: vreţi să vă ospătaţi pe gratis? Treceţi prin satul acela şi ciocăniţi la care uşă vreţi şi veţi vedea cât vă vor onora, ba chiar vă vor însoţi până la ieşirea din sat, ca pe episcop. Oamenii n-au băgat de seamă batjocura, au făcut chiar şi mai mult, i-au cerut prinţului şi au căpătat dreptul de a-i pedepsi singuri pe ucigaşi. Aşa încât de acolo nu ieşi viu dacă ţi-ai ucis musafirul. Un alt sat, departe de aici, i-a cerut acelaşi lucru prinţului, dar acesta, temându-se de consecinţe, n-a fost de acord. Iată, asta e besa şi aşa vorbea Kostandin. El numea besa unul dintre fenomenele cele mai sublime şi credea că, atunci când aceasta, împreună cu alte legi asemănătoare, se va răspândi şi va cuprinde toate laturile vieţii, atunci legile statului vor cădea de la sine, cum cade pielea veche de pe şarpe.

Astfel vorbea Kostandin în după-amiezile acelea de neuitat, la Hanul Nou. Uite, eu îi voi jura maică-mii că o voi aduce pe Doruntina de la casa bărbatului ei în orice zi mi-o va cere şi, orice se va întâmpla, chiar şi pe patul de suferinţă să fiu, chiar beteag, fără o mână sau fără un picior, orb să fiu, ba chiar şi... n-am să-mi calc jurământul.

— Ba chiar şi... repetă Stresi. Nu cumva o fi vrut să spună „ba chiar şi mort", Milosao?

— Poate, răspunse vag flăcăul şi privi afară.

— Cum aşa? întrebă Stresi. Era un om deştept, nu credea în fantasme, am un raport de la episcop în care scrie că el, împreună cu voi, a făcut haz în ziua de Paşti de credinţa în învierea lui Cristos. Atunci cum de se poate să fi spus că el însuşi se va ridica din moarte?

Ei se priviră unul pe altul, strivindu-şi între buze surâsul.

— Aveţi dreptate, domnule căpitan, câtă vreme vă referiţi la lumea de azi, la cea obişnuită, dar nu trebuie să uitaţi că el, noi toţi, avem în vedere în vorbele şi gândurile noastre o altă lume, altfel construită, pricepeţi, o lume bazată pe besa. În această lume totul e altfel.

— Şi totuşi voi trăiaţi în lumea asta, obişnuită, zise Stresi.

— Da, dar o parte din ființa noastră, partea cea mai bună, poate, se afla dincolo.

— Dincolo... murmură Stresi, Era rândul său acum să-şi înăbuşe un surâs.

Dar ei nu băgară de seamă sau se prefăcură a nu-l observa şi continuară să-i vorbească despre celelalte concepții ale lui Kostandin, despre motivele refacerii structurii vieții din Arber, motive legate de uraganele pe care el le întrezărea la orizont, de însăşi poziția geografică a Arberului, strâns ca în cleşte de cele două biserici, a Romei şi a Bizanțului, şi de cele două lumi, Apusul şi Răsăritul. Din încleştarea lor se aşteptau cataclisme pustiitoare în fața cărora țara trebuia să-şi creeze armele de apărare. Arberul trebuia să-şi făurească structuri mai stabile decât legile şi instituțiile „exterioare", structuri statornice şi universale în înşişi oamenii săi, intangibile şi invizibile, deci eterne. Într-un cuvânt, Arberul trebuia să-şi schimbe legile, instituțiile, închisorile, tribunalele şi toate celelalte, să le ascundă în sufletul oamenilor atunci când va veni momentul. Altfel va fi şters de pe fața pământului. Aşa credea Kostandin. Şi mai credea că noile structuri vor începe cu besa.

— A fost tragică, desigur, insuportabilă înfrângerea lui Kostandin, călcarea besei, nu? întrebă Stresi.

— Da, fireşte, a fost tragică... Mai ales după blestemul de mamă... Doar că n-a fost o înfrângere, domnule Stresi... El şi-a ținut făgăduiala... Cu o oarecare întârziere, desigur... întârziere pricinuită de un motiv măreț... moartea... totuşi el şi-a ținut făgăduiala...

— Dar pe Doruntina nu el a adus-o, zise Stresi, voi ştiți asta la fel de bine ca şi mine.

— Pentru dumneavoastră, poate nu el a adus-o. Noi vedem însă altfel lucrurile.

— Adevărul e unul pentru toți. Pe Doruntina putea s-o aducă oricine în afară de el.

— Pe Doruntina el a adus-o...

— Atunci, vă întreb: credeți în ridicarea omului din mormânt?

— Asta e ceva marginal... N-are legătură cu esența problemei.

— Cum să n-aibă? Dacă nu acceptați învierea din morți, cum de-i puteți accepta călătoria împreună cu Doruntina?

— O, dar n-are nicio legătură, domnule Stresi... E ceva neimportant. Important e faptul că pe Doruntina el a adus-o.

— Poate că vă gândiți la cele două lumi, de nu ne putem înțelege, spuse Stresi, ce e nălucire într-una poate îi real în cealaltă, nu?

— Poate... poate...

Între timp, agitația generală de dinaintea marii adunări continua. Asemeni frunzelor uscate în vânt, zburau, se învârtejeau în aer, cădeau şi se ridicau iar mulțime de cuvinte, de presupuneri, de presentimente şi de zvonuri incredibile. Curierii de la centru în ținut şi din ținut spre centru se încrucişau pe drum tot mai des. Nimeni nu ştia ziua precisă a adunării, se ştia doar că ea se apropie mereu.

Capitolul al şaptelea

Datorită curții sale interioare, atât de întinsă încât putea cuprinde circa două mii de oameni, Mănăstirea Veche a fost stabilită ca loc în care avea să se țină marea adunare. Dulgherii au lucrat zile în şir pentru a ridica un soi de tribune de lemn destinate invitaților, acoperite cu foi de cort în eventualitatea că ar fi plouat şi o platformă de unde urma să vorbească Stresi.

Adunarea avea să aibă loc în prima duminică din decembrie, dar, încă de pe la mijlocul săptămânii, cea mai mare parte a hanurilor din ținut şi în special cele aflate în apropiere de Mănăstirea Veche, ca şi toate cele aşezate la Drumul Mare, se umpluseră de oameni. Veniseră sau erau pe drum invitați, laici sau fețe bisericeşti din toate colțurile principatului, din comitatele şi ducatele vecine. Erau aşteptați participanți din principatele cele mai îndepărtate, ca şi trimişii Sfintei Patriarhii din capitala imperiului.

În zilele acelea, privind la trăsurile oaspeților, care se tot scurgeau pe Drumul Mare, majoritatea cu blazoane pictate pe uşi, la cei dinăuntru, înveşmântați în tot felul de culori şi adesea cu însemnele funcțiilor cusute pe haine, oamenii aflară despre familiile princiare, ceremonii, grade şi ierarhii laice şi bisericeşti mai mult decât în toată viața lor. Doar atunci au înțeles într-adevăr proporțiile şi importanța enormă a istoriei cu Doruntina, care, la început le păruse o simplă poveste cu strigoi petrecută în 11 octombrie, la miezul nopții. Cu o zi înainte, Stresi se deplasase la Mănăstirea Veche pentru a inspecta locul ceremoniei. Pregătirile luaseră sfârşit, dulgherii îşi strânseseră uneltele şi plecaseră, o ploaie măruntă udase treptele neacoperite ale tribunelor. Stresi merse spre podiumul de lemn de unde avea să vorbească şi rămase o vreme acolo, fixând cu privirea scândurile goale ale construcției.

Le privi îndelung, după care, brusc, întoarse capul spre dreapta,

apoi spre stânga, ca şi când dintr-acolo l-ar fi strigat cineva sau ar fi auzit deodată strigăte şi aclamaţii. Un zâmbet amar i se desenă pe faţă, după care coborî şi, păşind calm, se îndepărtă de podium.

Veni, în sfârşit, şi mult aşteptata zi a marii adunări. Era o zi rece, o zi dintr-acelea care, dacă-ţi aminteai că e duminică, ţi se părea şi mai rece. Norii, sus de tot, încremeniseră în nemişcare, ca ancoraţi în mijlocul cerului. Curtea interioară a mănăstirii, cu excepţia tribunelor rezervate pentru funcţionarii superiori, invitaţii din celelalte principate şi de la Constantinopol, se umpluse încă din zori, iar întârziaţilor nu le mai rămânea altceva de făcut decât să ocupe loc afară, pe mirişte întinsă din exteriorul zidurilor, cu speranţa că vor auzi şi ei câte ceva. Fireşte că aveau să audă, şi încă foarte repede, câtă vreme ei erau prima barieră pe care veştile o vor străbate, pentru a umple apoi, valuri-valuri, lumea întreagă.

Înfăşuraţi în sumane de lână cenuşie, ce-i apărau de ger şi mai ales de ploaie, oamenii priveau convoiul de cai şi de trăsuri care soseau una după alta şi de unde coborau invitaţii. Tribunele din curtea interioară se umpleau văzând cu ochii. Ultimii îşi ocupară locurile în ele trimisul personal al prinţului, delegaţii Bizanţului însoţiţi de arhiepiscopul principatului şi Stresi, a cărui uniformă neagră, împodobită cu însemnele funcţiei sale, îl făcea să pară nu doar mai înalt, ci şi mai palid la faţă.

Arhiepiscopul se desprinse din grupul invitaţilor şi păşi spre podium pentru a rosti, pare-se, cuvântul de deschidere. Mai multe glasuri exclamară: „Linişte!", „Linişte!", până ce liniştea începu să cuprindă încetul cu încetul curtea mănăstirii. Şi numai când ea deveni mai mult sau mai puţin deplină, se auzi un murmur pe care până atunci nu-l bănuise nimeni. Era murmurul mulţimii, din afara zidurilor.

Glasul arhiepiscopului, s-ar fi vrut puternic şi răsunător, dar se vede că-i lipsea cupola catedralei sub care îşi vădea de obicei solemnitatea. Insuficienta forţă a glasului său îl enervă pe prelat şi acesta tuşi, îşi drese glasul, dar vocea continua să-i pară neînsemnată în imensitatea curţii, ale cărei ziduri l-ar fi ajutat poate, întorcându-i ecoul vorbelor, dacă n-ar fi fost atât de scunde. Şi totuşi arhiepiscopul continuă să vorbească. Spuse câte ceva despre scopul acestei adunări, convocată pentru a limpezi formidabila înşelătorie care, din nenorocire, căzuse pe capul satului acela, în legătură cu aşa-numita „ridicare din mormânt a cuiva şi drumeţia acestuia cu un

viu” (el accentuă cuvintele „cuiva” şi „cu un”, ca să se vadă, probabil, că nu vroia nici măcar să pronunţe numele lui Kostandin şi al Doruntinei), despre ecoul acestor plăsmuiri în lungul şi latul principatului, dincolo de graniţele sale şi chiar peste graniţele Arberului, despre catastrofele inimaginabile pe care asemenea erezii le pot provoca dacă sunt lăsate să circule liber şi, la sfârşit, despre încercările bisericii de la Roma de a exploata această erezie în diferendul cu sfânta biserică bizantină şi măsurile luate de aceasta din urmă pentru a descoperi înşelătoria.

— Şi acum îi dau cuvântul căpitanului Stresi, urmă el, cel care a fost însărcinat cu cercetarea acestor fapte şi care va prezenta un raport amănunţit despre desfăşurarea lor. El ne va clarifica aici, punct cu punct, modul în care s-a ivit această înşelătorie, cine se ascunde în spatele aşa-numitului mort ridicat, chipurile, din groapă, ce a fost în realitate călătoria surorii cu fratele mort, ce s-a întâmplat mai târziu şi cum a fost descoperit adevărul.

Un murmur puternic acoperi ultimele cuvinte ale arhiepiscopului, în vreme ce Stresi o porni către podium.

Ajuns acolo ridică ochii, privi mulţimea fără număr şi aşteptă până se făcu linişte. Primele fraze le pronunţă cu o voce ce păru slabă la început, dar apoi, pe măsură ce liniştea redevenea dominantă, vorbele îi răsunară mai puternic. El prezentă în mod cronologic cele întâmplate în noaptea de 11 octombrie şi după aceea, vorbi despre sosirea Doruntinei, despre afirmaţia ei că ar fi venit cu fratele mort; despre îndoielile lui că la mijloc s-ar fi aflat un înşelător care o minţise pe Doruntina, că poate Doruntina o minţise pe maică-sa şi pe el însuşi, pe Stresi, că poate cei doi, femeia şi aducătorul ei necunoscut puseseră la cale împreună înşelăciunea, că fusese poate altceva, o răzbunare târzie, o datorie sau o problemă de testament. El relată apoi despre măsurile luate pentru aflarea adevărului, despre cercetarea arhivei de familie, despre controalele din hanuri şi de la punctele de trecere, ca şi despre eşecul tuturor încercărilor de a face lumină în această poveste. Apoi, Stresi vorbi despre răspândirea primelor zvonuri, despre bocitoare şi despre îndoiala pe care o avusese asupra sănătăţii mintale a Doruntinei, urmare căreia călătoria sa cu fratele n-ar fi putut fi decât produsul unei fantezii bolnave. Dar, continuă el, au venit oameni din familia soţului şi astfel s-a dovedit că această călătorie a fost reală şi că necunoscutul care o adusese exista cu adevărat. Stresi povesti apoi despre noile măsuri pe care el şi alţi slujbaşi ai principatului au fost obligaţi să le ia

pentru a explica această enigmă, măsuri ce au dus în cele din urmă la prinderea înşelătorului, adică a celui ce jucase rolul fratelui mort, la Hanul lui Robert, în comitatul vecin.

— Pe omul acesta l-am cercetat eu însumi, continuă el. La început a negat că ar cunoaşte-o pe Doruntina. A negat totul şi, doar atunci când am dat ordin să fie pus la cazne, a recunoscut adevărul. Şi iată, conform spuselor lui, adevărul.

Stresi vorbi mai departe despre cele declarate de arestat. Un murmur de uşurare îi însoţea acum fiecare cuvânt. S-ar fi părut că toţi cei prezenţi simţeau nevoia ca povestea aceea apăsătoare, macabră până atunci, să capete alt curs, ca sub aripa unui vânt de primăvară, din relatarea aventurii de dragoste a negustorului ambulant. Murmurul trecu, valuri-valuri, dincolo de zidurile mănăstirii, pe câmpul de afară, la fel cum trecuseră liniştea, fiorul şi groaza.

— Astea au fost vorbele lui, zise Stresi, ridicând glasul. Tăcu apoi câteva clipe, şi aşteptă revenirea liniştii de mai-nainte. Astea au fost vorbele lui, repetă el. Era miezul nopţii...

Liniştea începuse să se reinstaureze, dar murmurul ce venea din ultimele rânduri şi mai ales din afară era încă puternic.

— Era miezul nopţii când el şi-a terminat povestirea şi eu... Stresi făcu o altă pauză, ca o ultimă încercare de a întinde cât mai departe covorul de linişte. Atunci eu, spre mirarea oamenilor mei, am poruncit să-l pună din nou la cazne. Privirea lui Stresi fu străbătută de o lumină rece. Scrută pentru o clipă chipurile uimite ale oamenilor, apoi pe celelalte, încruntate, din tribună şi deschise gura să vorbească doar atunci când i se păru că reuşise să scoată din mulţimea aceea uriaşă ultima rezervă de linişte.

— L-am pus la cazne pentru că mă îndoiam de cele spuse de el.

I se păru că simte un fel de cutremur înăbuşit, deşi era încă linişte, aceeaşi linişte de adineauri. Zi acum, îşi spuse, complet transpus. Distruge totul.

— El a suportat torturile şapte zile, până ce într-a opta a recunoscut adevărul. A recunoscut deci că tot ceea ce spusese până atunci fusese o minciună.

Cutremurul, ale cărui zgâlţâituri le simţise primul, fusese real, pentru că acum i se auzi şi zgomotul, un vuiet înfundat, e drept, întârziat, ca orice vuiet de cutremur, dar extraordinar de puternic. Întoarse capul fulgerător spre dreapta, apoi spre stânga, într-acolo de unde se aştepta la strigăte şi vociferări, dar oamenii erau încă

liniştiți. Doar chipurile lor împietrite îşi schimbaseră culoarea.

— A fost o minciună sfruntată, continuă Stresi, mirat că nu-l întrerupea nimeni. Omul acesta n-o cunoscuse niciodată pe Doruntina. Nu a vorbit cu ea, nu a călătorit cu ea, nu a făcut dragoste cu ea şi nici nu a adus-o acasă în noaptea de 11 octombrie. Omul acesta a fost plătit pentru a declara ceea ce ați auzit.

Stresi îşi ridică privirile, aşteptând ceva neştiut nici chiar de el însuşi.

— Da, plătit, urmă, după cum a recunoscut singur, de unii ale căror nume nu le voi pomeni aici.

Stresi făcu iar o scurtă pauză. Liniştea ce se întindea acum dinaintea lui părea liniştea de după un cataclism.

— Înşelătorul acesta şi-a jucat la început rolul în mod strălucit, când a negat că o cunoaşte pe Doruntina, şi la fel de strălucit mai apoi, afirmând că a însoțit-o acasă, urmă Stresi. Dar, cum se întâmplă adesea cu marii înşelători, care se trădează prin amănunte neînsemnate, şi el s-a trădat printr-un asemenea amănunt. Deci, acest înşelător, acest fals aducător al Doruntinei...

— Atunci, cine a adus-o pe femeia aceea? strigă de la locul său arhiepiscopul. Mortul?

Stresi privi într-acolo.

— Cine a adus-o pe Doruntina? Am să vă răspund, de vreme ce am fost însărcinat cu aceasta. Aveți, răbdare, preasfânte. Aveți răbdare, oameni buni.

Stresi trase aer în piept. I se păru că tot aerul se clatină din pricină că alte sute de plămâni se umplură cu aer odată cu ai lui. Privirea îi trecu iarăşi alene peste curtea plină, peste treptele tribunelor lângă care străjile aşteptau în linişte.

— Ştiam că mi se va pune această întrebare, zise Stresi, de aceea m-am pregătit temeinic pentru a vă răspunde. El făcu o nouă pauză. Da, m-am pregătit temeinic pentru această întrebare. Ancheta mea amănunțită de-abia s-a terminat, dosarul este complet, că şi convingerea mea. Sunt gata să răspund la această întrebare, oameni buni, la întrebarea cine a adus-o pe Doruntina.

Stresi făcu iar o scurtă pauză, în timpul căreia privi în toate părțile, ca şi când ar fi voit să comunice adevărul mai întâi cu ochii şi apoi cu gura.

— Doruntina a fost adusă de Kostandin.

Stresi se înfioră în aşteptarea rumorii, râsetelor, vorbelor „dar de două luni încercați să ne convingeți de contrariul”, batjocurilor,

strigătelor şi agitaţiei, dar din mulţimea de oameni nu se auzi nimic asemănător.

— Doruntina a fost adusă de Kostandin, repetă Stresi, temându-se că nu-l auziseră bine. Dar liniştea se prelungea şi el îşi zise că poate n-ar fi avut nevoie de o asemenea linişte. Este groaznic de obositoare liniştea asta, îşi spuse cutremurat. Trase aer până ce îl duru pieptul şi continuă: Am să explic totul, oameni bum, şi voi, nobili domni, invitaţi aici. Vă rog doar să aveţi răbdare să mă ascultaţi, iar eu am să vă explic totul.

Doar să-mi păstrez limpezimea gândurilor, îşi zise Stresi. Acum nu avea nevoie decât de asta.

— Aţi auzit cu toţii, cred, şi, dacă nu, aţi aflat cel puţin în ceasul în care aţi ajuns aici, despre căsătoria neobişnuită a Doruntinei Vranaj, eveniment de la care porneşte toată povestea aceasta. Cred că ştiţi, că această căsătorie îndepărtată, prima făcută la o asemenea depărtare de casă, nu ar fi avut loc dacă Kostandin, unul dintre fraţii miresei, nu i-ar fi jurat mamei că i-o va aduce pe Doruntina ori de câte ori va fi nevoie, la bucurie sau necaz. Şi ştiţi apoi cât de repede a venit nenorocirea în familia Vranaj şi în Arber, dar Doruntina a rămas departe, pentru că cel ce jurase, Kostandin, murise. Aţi auzit despre blestemul Doamnei Mame împotriva fiului pentru călcarea jurământului şi ştiţi apoi că, trei săptămâni după blestem, Doruntina a sosit acasă. Iată de ce eu declar cu mâna pe inimă că Doruntina nu a fost adusă de nimeni altul decât de fratele său, Kostandin, de jurământul acestuia, de besa lui. Călătoria lor nu are şi nici nu poate avea altă explicaţie. N-are importanţă dacă s-a ridicat sau nu mortul din groapă pentru a înfăptui ceea ce avea de înfăptuit, n-are importanţă cine a fost călăreţul şi pe ce cal a încălecat el în noaptea aceea sumbră în care a pornit la drum, ce braţ ţinea frâul, ce picior stătea în scară şi pe părul cui se aşeza praful drumului. Fiecare dintre noi îşi are o parte din el în această călătorie, deoarece besa lui Kostandin, cea care a adus-o pe Doruntina, a încolţit aici, printre noi. Iată de ce, pentru a fi mai clar, aş spune că pe Doruntina, aducând-o Kostandin, am adus-o noi toţi, eu, voi, morţii noştri ce se odihnesc în jurul bisericii. Stresi înghiţi în sec. Încă n-am isprăvit, oameni buni. Aş fi vrut să vă vorbesc vouă, dar mai ales invitaţilor veniţi aici de departe despre această forţă sublimă, în stare să sfărâme legile morţii.

Stresi înghiţi din nou în sec. Îşi simţea gura uscată şi vorbele i se legau cu greu. Totuşi continuă să vorbească despre besa şi despre

răspândirea ei în popor. În timp ce vorbea, văzu cum cineva din mulțime se îndrepta spre el ținând în mână ceva greu, probabil o piatră. Atât de repede au început, își zise el și atinse cu cotul mânerul spadei de sub pelerină. Dar, când omul fu lângă el, Stresi văzu că era Shpendi, care nu avea piatră în mână, ci un ulcior cu apă.

Stresi îi zâmbi, luă ulciorul și bău.

— Și acum, am să încerc să vă explic care sunt cauzele apariției și răspândirii printre noi a acestei legi spirituale, continuă Stresi. Vorbi apoi pe scurt despre evenimentele din lume, despre viitorul tulbure și înnegurat, rezultat al neînțelegerilor dintre marile imperii și cele două biserici, despre comploturile, vicleșugurile și trădările de care auzeai pretutindeni, despre poziția Arberului în mijlocul acestui ocean plin de furtuni și talazuri uriașe.

— Fiecare popor, în fața primejdiei, își pregătește armele de apărare și, mai cu seamă, își făurește arme noi. Trebuie să fii orb ca să nu înțelegi că Arberul se află dinaintea unor mari drame. Mai curând sau mai târziu acestea îi vor atinge fruntariile, dacă nu i le-or fi și atins. Atunci se naște întrebarea: în noile condiții ale înrăutățirii climatului general din lume, în aceste vremuri de încercare, de crime și trădări sinistre, cum va evolua poporul acesta? Se va da el de partea răului sau i se va opune? Într-un cuvânt, va renunța el la adevăratul lui chip pentru a se adapta măștilor vremii, asigurându-și supraviețuirea, sau va rămâne același și va risca să atragă asupra sa mânia secolului? Pentru Arber se apropie clipa încercării, clipa alegerii. Și, dacă poporul acesta a început să făurească înlăuntrul său asemenea structuri sublime cum este besa, este evident că Arberul a ales. Iar cel ce s-a ridicat din fundul gropii în care se afla pentru a aduce țării și lumii întregi acest mesaj a fost Kostandin.

Stresi cuprinse cu privirea încă o dată mulțimea din fața lui. Apoi tribunele din dreapta și din stânga.

— Acest mesaj nu este ușor de acceptat, urmă el. Mesajul acesta vă cere jertfe generație după generație și va fi mai greu decât crucea lui Cristos. Și acum, când mă apropii de sfârșit – aici Stresi se întoarse către tribuna în care ședeau trimișii prințului – vreau să adaug că, deoarece vorbele mele nu au legătură, sau chiar, în momentul de față contravin funcției mele, din clipa aceasta eu îmi dau demisia din această funcție.

Cu mâna dreaptă Stresi își atinse semnul, coarnele albe de căprior, cusut în partea stângă a pelerinei, după care, cu o mișcare

iute, îl smulse şi-i dădu drumul jos.

Coborî treptele de lemn fără un cuvânt şi, neprivind pe nimeni, străbătu mulţimea care îi făcea loc de admiraţie, supuşenie şi frică în acelaşi timp.

Din ziua aceea Stresi nu a mai fost văzut nicăieri. Nici ajutoarele sale, nici cei apropiaţi şi nici măcar soţia nu ştiau sau nu dădeau vreo explicaţie asupra locului unde se afla.

La Mănăstirea Veche au fost demontate pe rând tribunele şi platforma de lemn, hamalii au cărat scândurile şi stâlpii şi în curtea interioară nu a mai rămas nimic, deşi cuvintele spuse acolo de Stresi nu au fost uitate. Ele se transmiteau din gură în gură şi din sat în sat cu o iuţeală de necrezut. Zvonul că Stresi fusese arestat din pricina afirmaţiilor sale a căzut imediat. Se spunea că fusese văzut undeva; şi, chiar dacă nu fusese văzut, i se auzise tropotul calului. Alţii se încăpăţânau să afirme că-l văzuseră pe Drumul Mare din Nord şi erau siguri că fusese el, deşi afară era ceaţă şi călăreţul avea obrazul acoperit de praf. „De unde să ştii, de unde să ştii?" se întrebau oamenii. „Ce nu-ţi mai trece prin minte, o, doamne!" Şi, cu glas tremurat, aşa cum vorbeşti când te pătrunde frigul, cineva completa: „Câteodată mă gândesc că el o fi adus-o pe Doruntina". „Ia te uită, făcea celălalt, să vezi şi să nu crezi, omule."

„De ce te miri, zicea primul, chiar din ziua în care ea s-a întors, eu nu mă mai mir de nimic."

Şi tocmai atunci s-a petrecut ceva ce s-ar fi putut întâmpla oricând, dar nicicum în zilele acelea: o fată din sat şi-a găsit un mire la mare depărtare. Au rămas toţi cu gura căscată când au auzit despre această nouă Doruntină, tocmai atunci când se credea că ideea căsătoriilor depărtate primise lovitura de graţie. S-a spus că după întâmplările macabre din ultima vreme, familia fetei va strica logodna plănuită cu mult timp în urmă sau, cel puţin, o va amâna pentru altă dată, însă lucrurile nu s-au petrecut aşa. Nunta s-a făcut în ziua fixată, nuntaşii au sosit din ţara lor, despre care unii spuneau că ar fi la şase sau chiar opt zile de drum, şi, după ce mâncară, băură şi cântară, o luară pe tânăra mireasă cu ei. De la biserică şi până la răspântie i-a însoţit aproape tot satul, ca odinioară pe biata Doruntina şi, văzând-o pe mireasă atât de frumoasă şi de ireală sub vălul alb, cu siguranţă că mulţi se întrebau ce fantasmă o va aduce oare într-o noapte întunecoasă până în pragul casei. Dar ea, de sus de pe calul alb, nu lăsa să se vadă niciun semn de teamă pentru cele

ce s-ar fi putut întâmpla. Iar oamenii, privind în urma ei, clătinau din cap şi spuneau: „Poate că mireselor de astăzi le plac asemenea lucruri, Dumnezeule mare. Poate că le place să drumeţească la braţ cu umbrele prin beznă şi pustiu.”

Octombrie 1979.

APRILIE
SPULBERAT

Capitolul întâi

Ori de câte ori îşi simţea picioarele amorţindu-i, îşi mişca uşor genunchii şi atunci pietrişul de sub el scârţâia trist. De fapt, tristeţea în el îşi avea obârşia. Nicicând până atunci nu i se mai întâmplase să şadă nemişcat atâta vreme îndărătul zăplazului, pe drum, aşteptând pe careva.

Amurgea. Speriat, aproape cuprins de panică, privi prin cătarea puştii. În curând avea să însereze. Îţi va ieşi în faţă încă înainte de a se întuneca, îi spusese taică-său. Ai doar răbdare şi aşteaptă.

Mişcă încetişor ţeava şi, în crestătura ei, apărură câteva petice de zăpadă apoasă albind dincolo de drum. Apoi zări păduricea de măslini sălbatici. Pentru a suta oară îi trecu prin gând că în ziua aceea, în viaţa lui, nu era o zi ca toate celelalte. Ţeava reveni la crâmpeiul de zăpadă netopită din câmp. Ceea ce crezuse a fi o zi unică în viaţa sa, se rezuma acum la un pumn de zăpadă stingheră şi la câţiva măslini sălbatici, părând a aştepta şi ei încă de la amiază cele ce urmau să se întâmple.

Încă puţin şi se va întuneca, îşi zise, iar aşteptarea mea se va dovedi zadarnică. În sinea sa creştea dorinţa ca seara să vină cât mai degrabă şi în urma ei să se prăvale noaptea, pentru ca el să poată fugi cât îl ţineau picioarele din ascunzătoarea aceea blestemată. Dar ziua se stingea fără grabă şi mai avea deci de aşteptat. Deşi aceasta era a doua tentativă de gjakmarrja[4] din viaţa lui, cel pe care urma să-i ucidă era acelaşi, aşa încât aşteptarea de acum putea fi socotită prelungirea primeia.

Simţi din nou fiori reci la picioare şi îşi mişcă iarăşi genunchii, ca pentru a opri frigul să i se răspândească în trup. Cu toate acestea, răceala îi cuprinsese demult pântecul şi pieptul, ajungându-i până în creştetul capului. Îşi închipuia chiar şi creierul îngheţându-i frântură cu frântură, aidoma peticelor acelora de zăpadă de pe câmp.

Nu reuşea să-şi ducă gândurile până la capăt, nici să găsească în ele vreun dram de logică. Îl stăpânea o ură neîmpăcată faţă de pâlcul de pomi şi de crâmpeiele de zăpadă şi îşi zicea uneori că dacă ele n-ar fi existat, demult ar fi putut să-şi părăsească locul de pândă.

La răspântie apăru cel sortit să moară, aşa cum mai apăruse în

---

[4] Răzbunarea sângelui (lb. albaneză), obicei albanez medieval asemănător vendettei, astăzi eradicat.

după-amiaza aceea de nenumărate ori. Mergea cu paşi măsuraţi, iar ţeava puştii îi ieşea, neagră, dindărătul umărului drept. Omul din ascunzătoare se cutremură: nu mai era o închipuire, era chiar cel pe care-l aştepta.

Ca şi de sute de ori până atunci, Gjorgu îndreptă arma spre celălalt, ochindu-i ţeasta. Pentru o clipă, capul păru a se juca de-a v-aţi ascunselea cu ţeava, ba chiar i se năzări să zâmbească batjocoritor. În urmă cu şase luni i se întâmplase la fel, iar el, pentru a nu-şi sluţi victima (de unde să-i fi venit, doamne, mila asta în ultimul moment?), ochise mai jos, rănindu-l la umăr în loc să-l ucidă.

Celălalt se apropia. Numai de nu l-aş răni doar, îşi zise Gjorgu aproape tremurând. Despăgubirea pentru prima rană abia de reuşise s-o plătească şi o a doua nereuşită avea să-i ruineze familia de tot. Moartea, însă, nu se despăgubea.

Cel aşteptat se apropia. Mai bine să nu-l ating deloc, decât să-l rănesc, gândi cel din ascunzătoare. Aşa cum îşi imaginase de sute de ori, înainte de a ochi, după cum cereau legile nescrise ale pământului, Gjorgu îi vorbi omului de pe drum. Nici atunci şi nici mai târziu nu reuşi să-şi amintească dacă din gâtlej îi ieşise vreun sunet sau nu. Adevărul este că victima întorsese pe neaşteptate capul. Gjorgu zări braţul celuilalt zvâcnind, ca şi când ar fi vrut să-şi smulgă puşca de pe umăr. Atunci trase. Imediat după aceea îşi ridică privirea şi aproape mirat se holbă la omul din faţa sa. Mortul (deşi rămăsese în picioare, Gjorgu era convins că celălalt e mort) încercă să mai facă un pas, puşca îi căzu într-o parte şi, în aceeaşi clipă, trupul căzu în partea cealaltă.

Gjorgu ieşi din ascunzătoare şi o porni spre cel răpus. Pe drum nu se zărea ţipenie de om. Îşi auzea propriii paşi. Mortul căzuse cu faţa în jos. Gjorgu se aplecă dinaintea lui şi-l atinse cu mâna, ca pentru a-l trezi din somn. Ce naiba face? se întrebă. Mâna atinse din nou umărul mortului, încercând parcă să-l readucă la viaţă. Ce m-o fi apucat? îşi zise iar. Înţelese însă brusc că se apropiase de victimă nu pentru a o readuce la viaţă, ci pentru a o întoarce cu faţa în sus, cum cerea obiceiul. Da. Asta voise, să-l întoarcă cu faţa în sus. Măslinii sălbatici şi peticele de zăpadă erau tot lângă el, observându-i fiecare gest.

Se ridică şi încercă să plece, dar îşi aminti că nu-i sprijinise celuilalt puşca de frunte.

Toate acestea le făcu ca prin vis. Îi venea să vomite şi în două-trei rânduri îşi spuse că avea să leşine. Câteva minute după aceea se

regăsi alergând pe drumul pustiu.

Cobora întunericul. Privi de câteva ori înapoi fără să ştie nici singur de ce. Nimeni. Drumul se pierdea în zare printre pâlcuri de pomi şi tufişuri, tăind în două ziua ce se sfârşea.

Auzi de undeva, din faţă, tropot de catâri şi mai apoi voci omeneşti. Câţiva săteni se apropiau la pas. Veneau din ospeţie sau poate de la târg. Se trezi în faţa lor mai degrabă decât se aştepta. Printre bărbaţi zări femei şi copii.

Îi spuseră „bună-seara" şi el se opri, Mai-nainte de a le vorbi, arătă cu mâna înapoi, într-acolo. De unde venea?

— La răspântia aia am ucis un om, zise cu glas aproape răguşit. Puneţi-l cu faţa în sus şi aşezaţi-i puşca la căpătâi, oameni buni.

Pentru moment se făcu linişte.

— Ţi-e rău? întrebă cineva.

Nu răspunse. Celălalt îl sfătui ceva, după cum avu impresia, dar nu pricepu nimic. Plecă mai departe. Acum, după ce le spusese ce să facă cu mortul, se simţea niţeluş mai uşurat. Nu-şi mai amintea în ruptul capului dacă atinsese leşul sau nu. În asemenea cazuri obiceiul dădea dreptul ucigaşului de a-i ruga pe trecători să îndeplinească ceea ce el nu fusese în stare să facă. Era însă mare păcat ca mortul să fie lăsat aşa cum căzuse.

Când intră în sat încă nu înnoptase. Ziua aceea unică încă nu se sfârşise. Poarta ogrăzii era întredeschisă.

O împinse cu umărul şi intră.

— Ei? se auzi dinăuntru.

Făcu din cap în semn că da.

— Când?

— Ceva mai devreme.

Le auzi paşii coborând treptele de lemn.

— Ai sânge pe mâini, zise tatăl, du-te şi spală-te.

Gjorgu îşi privi buimac mâinile.

— Poate că atunci când l-am întors, şopti.

Zadarnic îşi făcuse griji pe drum. Era destul să-şi privească mâinile pentru a-şi da seama că totul fusese îndeplinit întocmai cum trebuia.

În casă se simţea miros de cafea prăjită. Ciudat, îi era somn. Căscă de două ori la rând. Ochii surorii celei mici, sclipind deasupra umărului său stâng, îi părură la fel de îndepărtaţi ca două stele răsărite într-un colţ de cer.

— Şi acum? se pomeni întrebând, fără a se adresa de fapt

nimănui.

— Trebuie anunțați oamenii, zise tatăl. Abia acum Gjorgu văzu că taică-său își încălțase opincile.

Tocmai își bea cafeaua când auzi de-afară:

— Gjorgu Berisha l-a ucis pe Zef Kryeqyqe.

Vocea avea ceva neobișnuit, ceva ce amintea de tonul pristavului hotărârile stăpânirii și de cel al vechilor litanii.

Strigătul acela straniu îl scoase pentru un timp din starea de somnolență în care se afla. Își imagină cum numele se desprinde de el, părăsindu-i ființa, cum răbufnește în afara sa ca un torent. I se întâmpla pentru prima oară așa ceva. Gjorgu Berisha, repetă ca pentru sine neînduplecatul pristav. Ucigașul avea douăzeci și șase de ani și niciodată până atunci nu pătrunsese atât de adânc în tainele vieții.

Pe drum, vestitorii morții își transmiteau numele lui unul altuia.

Peste jumătate de ceas fu adus în cătun trupul celui ucis. Conform obiceiului, fusese purtat pe patru crengi de fag. Existau slabe speranțe că ar mai fi trăit.

Tatăl mortului aștepta la poartă. Când cei ce aduceau trupul fără viață se apropiară la patruzeci de pași, întrebă:

— Ce-mi aduceți? Rănit sau mort?

Răspunsul fu scurt, categoric:

— Mort.

Bătrânul avea gura căscată. Găsi cu greu un strop de salivă în fundul gâtlejului. Reuși totuși să articuleze câteva vorbe:

— Băgați mortul în curte și dați de veste în sat și printre rubedenii.

Tălăngile turmelor ce se întorceau în cătunul Breziftoht, clopotul de vecernie, zgomotele obișnuite ale serii aveau de astă dată ceva din fatalitatea morții.

Pe ulițele și potecile satului era o agitație neobișnuită. Focuri mari fuseseră aprinse la răscruci. În ograda mortului intrau oameni. Alții ieșeau. Din cea a ucigașului, de asemenea. Forfota era în toi.

De la ferestrele caselor mai răzlețe soseau ultimele vești:

— Gjorgu Berisha l-a ucis pe Zef Kryeqyqe, ați aflat?

— Gjorgu și-a răzbunat fratele.

— Cei din neamul Berisha or cere, oare, răgazul de o zi?

— Sigur că da.

Se întunecase de-a binelea. Pâlpâitul focurilor devenise mai domol. Treptat, flăcările se colorau în sângeriu, aidoma magmei vulcanice

de-abia țâşnită din fundul pământului. Scânteile purpurii răspândeau în jur presentimente şi jurăminte pline de ură.

Patru bărbați conduşi de un bătrân se îndreptau spre casa îndoliată.

— Mijlocitorii merg să ceară răgazul de o zi pentru familia Berisha, zise careva de la geam.

— O să li-l dea, oare?

— Cu siguranță că da.

Cu toate acestea, cei din familia lui Gjorgu îşi luau măsuri de apărare. Ici-colo se auzeau glasuri: Murash intră repede în casă. Cen, zăvorăşte poarta. Unde să fie Prenga?

Toate rudele, mai apropiate sau mai de departe, luau aceleaşi măsuri. Momentul de după omor era cel mai primejdios, pentru că familia victimei nu-şi dăduse încă consimțământul la răgazul de o zi, iar obiceiul pământului le îngăduia să ucidă şi să se răzbune pe oricare din neamul Berisha.

Cei de la ferestre aşteptau rezultatul discuțiilor din casa celui ucis. Or să cadă la învoială, doamne? se întrebau femeile pe la colțuri.

În fine, cei patru intermediari ieşiră. Parlamentările se desfăşuraseră repede. După cum păşeau nu se putea deduce nimic, deşi, nu peste mult timp, cineva răspândi vestea:

— Familia Kryeqyqe şi-a dat consimțământul.

Pricepură cu toții că era vorba de răgazul scurt, de douăzeci şi patru de ore. La cel mare, de treizeci de zile, încă nu se gândise nimeni, pentru că acela nu putea fi obținut de familie, ci de obştea satului, şi, în afară de asta, el trebuia cerut numai după înmormântare.

Ştirile zburau, din gură-n gură.

— Familia Kryeqyqe şi-a dat consimțământul.

— Au consimțit la răgazul cel scurt.

— Slavă cerului! Măcar douăzeci şi patru de ore nu va mai fi vărsare de sânge, şopti un glas hodorogit din spatele oblonului.

Ceremonia funerară avu loc a doua zi la prânz. Bocitoarele veniseră de departe, zgâriindu-şi obrajii după obicei şi smulgându-şi părul din cap. Vechiul cimitir din spatele bisericii se umplu de scurteicile negre ale sătenilor. După înmormântare, oamenii se îndreptară spre casa mortului. Printre ei se afla şi Gjorgu. La început nu voise să vină. Se hotărâse totuşi la insistențele lui taică-său. Aşa

cere kanunul[5], îi spusese, trebuie să mergi la înmormântare, ba chiar şi la parastas. Dar eu sunt ucigaşul lui, răbufnise fiul, eu l-am ucis, de ce să merg acolo? Tocmai pentru asta, i-o retezase tatăl. Oricine poate să lipsească, tu însă nu ai dreptul. Dar de ce? se împotrivise pentru ultima oară Gjorgu. De ce? Tatăl îl privise înfuriat şi Gjorgu tăcuse.

Mergea acum alături de consăteni, palid, cu pas şovăielnic, sub privirile piezişe ale oamenilor, priviri ce lunecau peste el şi se pierdeau în gol. Cei mai mulţi dintre ei erau din familia mortului. Pentru a nu ştiu câta oară Gjorgu se întrebă cu năduf: Ce caut eu aici?

Ochii le erau reci, lipsea din ei orice urmă de ură, tot astfel cum fusese şi el cu o zi în urmă, rece, indiferent, în ascunzătoarea de pe marginea drumului. Acum, groapa proaspăt săpată, crucile de piatră sau de lemn, majoritatea căzute într-o rână, dangătul trist al clopotului, toate acestea aveau în ziua aceea o legătură directă cu el. Feţele bocitoarelor, zgâriate groaznic de unghii (o, doamne, cum mi-au mai crescut unghiile în ultimele douăzeci şi patru de ore, îşi zise el), şuviţele de păr smulse cu sălbăticie, ochii holbaţi, paşii monotoni ce-l înconjurau din toate părţile, atmosfera aceea macabră i se datora lui şi numai lui. Şi, ca şi când asta n-ar fi fost destul, fusese obligat să se lase cuprins de ea domol, până la contopire, alături de ceilalţi.

Cusăturile de pe bundele lor se apropiau la un pas de cele de pe veşmântul lui, ca nişte şerpi veninoşi gata-gata să se înşface. Ba chiar, în timpul mersului, aproape că se atingeau. Dar nu-i păsa de nimic. Răgazul de douăzeci şi patru de ore îl apăra mai bine decât meterezele oricărei cetăţi. Ţevile puştilor li se înălţau pe umăr, dar în momentul acela ele nu aveau dreptul să se descarce asupra lui. Poate mâine... poate poimâine... Iar dacă obştea i-ar fi obţinut răgazul de treizeci de zile, atunci ar mai fi avut parte de încă patru săptămâni de linişte. Apoi...

Ţeava unei carabine se legăna de colo-colo, ca pentru a face altfel decât celelalte, câţiva paşi mai în faţă. O alta, scurtă, undeva, în stânga. Altele, de jur-împrejur. Care dintre ele... În forul său interior cuvintele „mă va ucide” se înmuiată şi se metamorfozară în „va ţinti asupra mea”.

---

[5] Culegere de legi şi norme nescrise care au reglementat, secole de-a rândul, viaţa societăţii medievale albaneze în zonele de nord, cunoscute sub denumirea generică de Rrafsh (Platou).

Drumul de la cimitir la casa mortului părea nesfârşit. Urma, fără putinţă de scăpare, parastasul. Se va aşeza la masă împreună cu toţi ceilalţi, i se vor pune dinainte bucatele, lingura şi furculiţa, iar el avea să se ospăteze.

În câteva rânduri îi trecu prin cap că trebuia să iasă din situaţia aceea lipsită de sens, să fugă din mijlocul consătenilor, chiar dacă aceştia l-ar fi înjurat, l-ar fi batjocorit, i-ar fi zvârlit în faţă că nesocoteşte kanunul, ba chiar şi dacă şi-ar fi slobozit puştile în urma lui, numai să fugă, să fugă... Ştia însă că nu va putea face nicicând lucrul acesta. Tot astfel cum nu putuse să fugă din ascunzătoare cu o zi în urmă. Aşa cum nu putuseră s-o facă nici bunicul, nici străbunicul şi nici cei mai îndepărtaţi străbuni în urmă cu cincizeci, cinci sute sau o mie de ani.

Iată casa mortului. La ferestrele înguste, deasupra bolţii de la intrare, fuseseră atârnate panglici negre. Oh, unde să mă ascund, gemu el neauzit şi, deşi îl mai despărţeau de bolta scundă de piatră o sută de paşi, îşi plecă fruntea încă de pe acum.

Parastasul se desfăşură după toate regulile. Până în ultima clipă, Gjorgu îşi imagină propriul parastas. Care dintre cei din faţa lui avea să vină, aşa cum venise el aici, aşa cum merseseră tatăl şi bunicul şi străbunicul, de-a lungul a sute şi sute de ani de neîncetate suferinţe.

Bocitoarele mai aveau încă obrajii zgâriaţi şi plini de sânge. Tradiţia cerea ca ele să nu-şi spele rănile nici în satul în care avusese loc vărsarea de sânge şi nici pe drum, la întoarcere.

Dungile roşii de pe frunţi şi obrajii le dădeau aspectul unor măşti. Gjorgu se întrebă cum vor arăta ele la propria lui înmormântare. I se părea acum că perindarea pe pământ a neamului său nu fusese altceva decât un parastas fără sfârşit, la care ori ei se duceau la ceilalţi, ori ceilalţi veneau la ei. Şi fiecare dintre tabere, înainte de a porni către cealaltă, îşi punea pe faţă masca însângerată.

După-amiază, în cătun se înteţi iar forfota. Peste câteva ceasuri expirau cele douăzeci şi patru de ore asupra cărora se căzuse la învoială. Încă de pe acum, mai-marii obştii se pregăteau să se înfăţişeze dinaintea celor din familia Kryeqyqe pentru ca, respectând pas cu pas kanunul, să obţină, în, numele lui Gjorgu, răgazul cel mare, de treizeci de zile.

Pe la porţi, sus, în odăile femeilor şi la răspântii se discuta numai despre asta. Fusese primul omor din gjakmarrja din primăvara aceea

şi era firesc să se comenteze atât de stăruitor toate amănuntele legate de el. Evenimentele decurseseră, după toate regulile; şi înmormântarea şi parastasul şi obţinerea consimţământului pentru răgazul cel scurt, într-un cuvânt, totul fusese înfăptuit, conform kanunului. Astfel încât şi răgazul de treizeci de zile, pe care consătenii aveau să-l ceară familiei mortului, urma să fie acordat fără doar şi poate.

Între timp, în aşteptarea veştilor, oamenii îşi aminteau de cazurile când fuseseră călcate rânduielile, mai curând sau mai demult, printre consăteni sau în satele vecine, ba chiar şi în ţinuturi depărtate, la marginea provinciei. Erau pomeniţi cei ce nesocotiseră tradiţia, ca şi pedepsele aspre ce li se aplicaseră. Existaseră cazuri de indivizi osândiţi de familiile lor, de familii întregi ostracizate de obştea satului şi chiar de cătune rebele supuse represaliilor mai multor cătune sau ale *steagului*, cum li se mai spunea. Dar, slavă domnului, ziceau oamenii, cu mulţumire în glas, de multă vreme în satul lor nu se întâmplase o asemenea ruşine. Totul se petrecuse conform kanunului şi era greu de imaginat că cineva ar fi putut să-l ignore. Chiar şi acum lucrurile se desfăşuraseră normal, Gjorgu Berisha, ucigaşul, deşi tânăr de ani, se purtase înţelept, atât la înmormântare cât şi la parastas. Cu siguranţă că va obţine răgazul cel mare. Cu atât mai mult cu cât păsuirea, aşa cum putea fi obţinută de obşte, tot astfel putea fi retrasă de ea în cazul în care ucigaşul, profitând de acest răgaz, ar fi umblat fără ruşine prin sat împăunându-se cu fapta sa. Dar Gjorgu Berisha nu era un astfel de om. Din contră, despre el se spunea că ar fi un tânăr cuminte şi la locul lui şi, dacă un altul ar mai fi putut greşi, el n-ar fi fost niciodată în stare de aşa ceva.

Răgazul cel mare fu acordat de cei din neamul Kryeqyqe după-amiază târziu, cu puţin timp înainte de a expira celălalt. Unul dintre bătrânii cătunului, dintre cei care discutaseră cu familia mortului, se înfăţişă acasă la Berisha, înştiinţându-i despre cele stabilite şi repetând cu această ocazie că Gjorgu nu trebuia să nesocotească în acest răstimp buna-cuviinţă etc., etc.

După plecarea acestuia, Gjorgu rămase ca şi până atunci tăcut în obscuritatea odăii. Îi mai rămâneau încă treizeci de zile în care se putea socoti în afară de pericol. Apoi, întreaga fiinţă avea să-i fie învăluită într-un întuneric de moarte. Aidoma liliacului, se va mişca numai prin beznă, fugind de lumina zilei, de luna plină, de focul din vatră.

Treizeci de zile, îşi repetă. Împuşcătura pornită din dosul zăplazului îi împărţise viaţa în două jumătăţi: primii douăzeci şi şase de ani de până atunci şi următoarele treizeci de zile care începeau de azi, şaptesprezece martie şi sfârşeau în şaptesprezece aprilie. După acea zi avea să-şi înceapă viaţa de animal hăituit, viaţă pe care nici n-o mai punea la socoteală.

Gjorgu privi cu coada ochiului prin deschizătura îngustă a ferestrei: o învălmăşeală de culori pe care doar luna martie le putea îmbrăca. După aceea aprilie, mai bine zis prima jumătate a sa. Simţi un gol în coşul pieptului. Încă de pe acum, aprilie îl înveşmânta într-un giulgiu dureros... Dintotdeauna, aprilie i se înfăţişase drept luna în care nimic nu-ţi poate izbândi. Luna iubirii, cum spuneau cântecele. Un aprilie neterminat... Totuşi, bine că se întâmplase aşa, îi trecu prin cap, fără a şti de fapt de unde îi venise ideea aceasta, de la sentimentul că-şi făcuse datoria faţă de fratele ucis, sau poate din pricina anotimpului.

Nu trecuse mai mult de jumătate de ceas de la plecarea bătrânului şi el se obişnuise deja cu gândul că viaţa îi era împărţită în două. Ba chiar ajunsese să se convingă singur că ea fusese dintotdeauna aşa: o parte mai lungă, de douăzeci şi şase de ani, monotonă şi incoloră, în care martie şi aprilie se perindaseră de douăzeci şi şase de ori, douăzeci şi şase de ierni şi de veri şi partea cealaltă, cea scurtă, de patru săptămâni, năvalnică, repede trecătoare, alcătuită dintr-o jumătate de martie şi o jumătate de aprilie, ca o creangă frântă sub greutatea zăpezii.

— Ce-i rămânea de făcut în cele treizeci de zile? De obicei, oamenii se grăbeau ca în răstimpul acesta să facă tot ceea ce nu făcuseră până atunci. Şi, când nimic însemnat nu le dădea ghes, se mărgineau să-şi ducă la bun sfârşit treburile zilnice. Dacă era vremea aratului sau a culesului munceau la câmp, dacă nu aveau de făcut niciuna din acestea, se apucau de lucruri şi mai obişnuite: reparau acoperişul stricat, îngrijeau de vite ori se urcau pe culmi şi priveau îndelung zborul vulturului sau jnepii încărcaţi cu chiciură. Cei neînsuraţi se însurau, dar Gjorgu n-avea de gând să facă aşa ceva. Fata cu care îl logodiseră şi pe care, de fapt, n-o văzuse niciodată căzuse răpusă de boală în satul ei îndepărtat cu un an în urmă, iar el nu se mai gândise la însurătoare.

Fără a-şi dezlipi privirea de priveliştea mohorâtă de afară, se întrebă ce-i rămânea de făcut în cele treizeci de zile pe care le mai avea de trăit. Uneori îi păreau puţine, chiar prea puţine, o fărâmă

neîndestulătoare de timp, după care, câteva minute mai târziu, cele treizeci de zile le socotea neînchipuit de multe, de lungi şi de zadarnice.

Şaptesprezece martie, murmură pentru sine. Douăzeci şi unu martie. Douăzeci şi opt martie. Patru aprilie, Unsprezece aprilie. Şaptesprezece aprilie. Optsprezece... moarte. Şi aşa mai departe: aprilie-moarte, aprilie-moarte, fără mai. Mai, niciodată.

Şoptea ca în vis printre dinţi zile şi luni, când auzi paşii lui taică-său, care cobora de sus cu o pungă în mână.

— Fiule, ai aici cinci sute de groşi, preţul sângelui, zise întinzându-i punga.

Gjorgu îl privi mirat, ascunzându-şi mâinile la spate, cât mai departe de banii aceia blestemaţi.

— Ce? întrebă cu glas stins. Pentru ce?

Tatăl făcu ochii mari.

— Cum pentru ce? Ai uitat de birul pe sânge?

— A, exclamă fiul ceva mai liniştit. A, da.

Punga se mai afla încă în faţa sa şi el întinse mâinile.

— Poimâine trebuie să porneşti spre kulla din Orosh, urmă tatăl. Până acolo ai de făcut o zi întreagă.

Gjorgu n-ar fi vrut însă să meargă nicăieri.

— Şi asta nu poate să mai aştepte, tată? Trebuie plătit imediat?

— Da, fiule. E grabnic. Taxa sângelui trebuie plătită imediat după înmormântare.

Punga trecuse acum în mâna dreaptă a lui Gjorgu. Era grea. Economiile câtorva ani, săptămână de săptămână şi lună de lună, în aşteptarea *evenimentului*.

— Poimâine. Repetă tatăl, la kulla din Orosh.

Merse apoi la fereastră şi rămase un timp privind gânditor afară. În colţul ochilor i se aprinsese o luminiţă ciudată.

— Vino, îşi chemă fiul cu glas liniştit.

Gjorgu se apropie.

Jos, în ogradă, pe frânghia de rufe, atârna o cămaşă.

— Cămaşa lui frate-tău, zise bătrânul aproape în şoaptă. Cămaşa lui Mehilli.

Gjorgu rămase cu privirile aţintite într-acolo. Albă, cămaşa flutura în vânt.

După un an şi jumătate de la moartea fratelui, maică-sa spălase în cele din urmă cămaşa pe care acesta o purtase în ziua uciderii sale. Un an şi jumătate, plină de sânge cum era, cămaşa aşteptase, după

cum cerea obiceiul, ziua în care avea să fie spălată. Se spune că, atunci când petele de sânge de pe ea încep să se îngălbenească, sufletul celui ucis se zbate neliniştit cerând răzbunare. Martor nepărtinitor, cămaşa dovedea ca nimeni altul că sosise momentul răzbunării. Prin ea, mortul glăsuia din adâncul pământului.

În nenumărate rânduri, la ceas de singurătate, Gjorgu urcase în odaia de sus şi o privise. Petele se îngălbeneau, se îngălbeneau mereu. Ceea ce mărturisea neliniştea mortului. Şi de câte ori nu o visase el albindu-se printre clăbucii de săpun şi fluturând apoi pe frânghie în vântul primăvăratic! Dar dimineaţa o regăsea tot acolo, plină de pete de sânge uscat.

Acum cămaşa era întinsă pe frânghie. La vederea ei nu simţi însă nicio uşurare.

Ăst-timp, ca un steag nou ridicat în locul celui ferfeniţit, în odaia de sus a casei familiei Kryeqyqe fusese atârnată cămaşa celui abia îngropat.

Frigul sau căldura aveau să-i schimbe culoarea, poate pânza din care fusese ţesută avea să se răărească, dar nimeni nu va băga de seamă toate acestea. Pentru că ele vor părea tuturor nişte mesaje misterioase, cu neputinţă de tăgăduit.

Capitolul al doilea

Gjorgu străbătea platoul de câteva ceasuri bune şi totuşi nici un semn nu trăda apropierea kullei din Orosh.

Dealuri necunoscute lui sau chiar fără nume se dezvăluiau sub ploaia măruntă, golaşe şi triste. În depărtare se zăreau vag munţii, dar negurile erau atât de lunecoase, încât aveai mai degrabă impresia că în spatele lor zăreşti reflectată imaginea palidă, multiplicată ca într-un miraj a unui singur munte, decât un şir de culmi adevărate, una mai înaltă ca alta. Prin negură, munţii păreau ireali, dar, în chip ciudat, aşa cum erau acum te dominau mai amarnic ca pe vreme bună, când le desluşeai clar stâncile şi povârnişul.

Pietrişul de pe drum scârţâia surd sub opincile lui Gjorgu. Satele erau rare, iar centrele de subprefectură şi hanurile încă şi mai rare. Dar, chiar dacă s-ar fi perindat unul după altul, el nu s-ar fi oprit nicăieri. Pentru că trebuia să ajungă la kulla din Orosh spre sfârşitul zilei, ba chiar, în cel mai rău caz, şi noaptea târziu, încât a doua zi să poată să se întoarcă în cătunul său.

În cea mai mare parte drumul fusese pustiu. Ici-colo, se iveau din ceaţă munteni singuratici, care, la fel ca şi el, călătoreau cu treburi. De la distanţă, precum toate din jur într-o asemenea zi mohorâtă, păreau anonimi şi inconsistenţi.

Centrele locuite erau la fel de tăcute ca şi drumul. Casele se înălţau rare din loc în loc. Peste acoperişurile înclinate fumul orbecăia ca bezmetic. Casă se numeşte kulla, bordeiul sau orice se aseamănă cu acestea, destul să aibă un horn pe care iese fum. Nu pricepu nici singur cum de-i venise în minte preceptul din kanun referitor la casă, pe care-l ştia încă din copilărie. În casă nu se intră fără a striga şi fără a-ţi răspunde cineva... Dar eu n-am de gând să bat sau să intru undeva, exclamă el cu glas tânguitor.

Ploaia nu mai contenea. Întâlni, pentru a treia oară, un grup de ţărani mergând în şir, fiecare cu câte un sac de porumb în spate. Sub greutatea sacilor oamenii păreau mult mai îndoiţi din şale decât ar fi fost firesc. Poate pentru că porumbul e ud, îşi spuse el. I se întâmplase o dată să care un sac cu porumb prin ploaie de la depozitul districtual până în cătun la el.

Muntenii cu sacii rămaseră undeva în urmă şi el se trezi din nou singur în mijlocul drumului. Pietrele de pe margine se zăreau când mai clar, când dispăreau pe ambele părţi. Ploile şi surpările de teren îngustaseră ici-colo drumul. Trebuie să fie larg cât sulița steagului, îşi spuse pentru a doua oară şi îşi dădu seama că de o bucată de vreme, fără să vrea, îi treceau prin gând învăţăturile kanunului despre drum. Pe drum merge omul, merg turmele, merge tot ce-i viu şi tot ce-i mort.

Zâmbi în sinea sa. Orice ar fi făcut, nu putea să scape de vechile precepte. Degeaba încerca să se mintă. Kanunul era mai puternic decât s-ar fi părut. Se afla peste tot, pe pământ, peste ţarini, se strecura sub temeliile caselor, în morminte, în biserici, pe drumuri, în târguri, la nunţi, se căţăra pe păşunile alpine, ba chiar şi mai sus, în cer, de unde cădea cu picăturile de ploaie umplând pâraiele pentru care se săvârşeau o treime din omoruri.

La început, când pricepuse că trebuie să ucidă un om, Gjorgu îşi amintise şi-şi răsamintise toate regulile kanunului în care se vorbea despre omor. Să nu uit să-i vorbesc înainte de a trage, îşi spusese în gând. Ăsta e primul lucru important. Să nu uit să-i întorc trupul după cum e statornicit şi să-i sprijinim arma de frunte. Asta e a doua cerinţă de căpătâi. Celelalte sunt simple, mult mai simple.

Preceptele referitoare la omucidere erau doar o parte infimă din

kanun, partea de început. Cu trecerea săptămânilor şi a lunilor Gjorgu înţelesese că cealaltă parte, cea paşnică, străină culorii sângelui, era legată trainic de prima, de cea însângerată, că nimeni nu cunoştea cu precizie limita dintre una şi alta şi că totul fusese creat în aşa fel încât din una să se nască cealaltă, din cea paşnică cea însângerată, din cea însângerată cea paşnica şi mereu la fel, veac după veac şi generaţie după generaţie.

De departe, Gjorgu zări apropiindu-se un şir de oameni călări. Printre călăreţi văzu o mireasă şi înţelese că era un grup de nuntaşi. Îi udase ploaia pe toţi şi păreau osteniţi, dar zurgălăii cailor sunau vesel la fiecare pas.

Gjorgu se trase de-o parte pentru a face loc nuntaşilor. La fel ca şi el, aceştia îşi ţineau puştile cu ţeava în jos pentru a le feri de ploaie. Privind boccelele multicolore în care se afla, cu siguranţă, zestrea miresei, se întrebă în ce loc anume, în ce cutie sau buzunar sau covor brodat fusese ascuns de către părinţii miresei „cartuşul de zestre", cu care, conform kanunului, mirele avea dreptul să-şi ucidă nevasta dacă ea ar fi încercat să-l părăsească. Şi asta îi veni în minte odată cu amintirea logodnicei cu care nu se căsătorise din pricina bolii ei îndelungate. Îşi amintea de ea ori de câte ori vedea nuntaşi, dar, de astă dată, ciudat, durerea amintirii veni împreună cu un sentiment de uşurare: poate că e mai bine aşa. Poate că e mai bine că ea plecase încă de faţă acolo unde avea să plece şi el peste un timp, în loc de a-şi petrece aici o viaţă lungă şi monotonă ca văduvă. Cât despre „cartuşul de zestre", pe care orice socru se simţea dator să-l dăruiască mirelui pentru a-i uşura sarcina ucigaşă, el, Gjorgu, cu siguranţă că l-ar fi aruncat încă din noaptea nunţii. Sau poate că gândea astfel numai acum, când ea nu mai era şi ideea de a ucide pe cineva care nu mai există e la fel de absurdă ca şi aceea de a se căsători cu o umbră.

Nuntaşii se făcură nevăzuţi mai înainte ca el să-i poată uita. Şi-i imagină încă o vreme drumeţind după toate regulile kanunului, cu vornicelul în frunte, cu singura deosebire că acum, în locul miresei se afla, acoperită de văl, fosta lui logodnică. Ziua nunţii nu se amână cu niciun preţ, glăsuia kanunul. Nuntaşii trebuie să pornească chiar dacă mireasa ar fi pe patul morţii. Gjorgu auzise des aceste cuvinte în timp ce logodnica lui bolea, când în casă la ei se pomenea de apropierea zilei sorocite. Nuntaşii nu pot fi opriţi din drum, chiar dacă în casă ai mort. Mireasa intră, mortul iese. Aici vaiete, dincolo cântec.

Toate acestea, trecându-i dureros prin minte, îl obosiră şi făcu o bucată bună de drum fără să se mai gândească la nimic. Pe ambele laturi ale şoselei se întindeau ţarini prelungi, apoi iar şi iar coline anonime şi bolovănoase. Undeva, pe dreapta, zări o moară, ceva mai încolo o turmă de capre, o biserică şi lângă ea un cimitir. Trecu pe lângă ele fără să le privească măcar, dar asta nu-l ajută cu nimic şi-şi aminti părţile din kanun referitoare la moară, la turme, la biserică şi la cimitir. Preotul nu poate fi ucis. Printre mormintele unei familii este interzisă săparea unuia străin.

Ar fi vrut să-şi poruncească singur „destul", dar nu avu curaj. Puse capul în piept şi continuă să păşească la fel ca şi până atunci. În depărtare se zărea acoperişul unui han, mai departe o mănăstire de călugăriţe, apoi iar o turmă de capre, un fum şi poate o localitate şi pentru fiecare dintre acestea existau precepte seculare. De ele n-ai cum să te ascunzi. Lor nu le-a scăpat nimeni, niciodată. Deşi... Preotul nu poate fi ucis, repetă el în gând una dintre regulile cele mai cunoscute ale kanunului. În vreme ce-şi spunea toate acestea, ajunse într-un loc de unde se zărea bine mănăstirea de maici şi gândul că doar dacă ar fi fost preot n-ar fi avut de-a face cu kanunul i se contopi cu cel referitor la călugăriţe, cu cele auzite cum că între ele şi preoţii tineri ar fi anumite legături şi se întrebă cum ar fi fost posibilă o astfel de legătură între el însuşi şi una dintre călugăriţe, dar imediat îşi aminti că acestea sunt tunse, toate închipuirile i se năruiră şi-şi luă gândul de la ele. Deci doar dacă aş fi fost preot putea să nu-mi pese de kanun, îşi zise. Deşi chiar preotul avea legătură cu unele dintre preceptele acestuia, căci, de fapt, doar partea referitoare la omucidere nu-l privea.

O bucată de vreme gândul i se fixă la această parte din kanun. În realitate aici se afla esenţa kanunului. Astfel încât consolarea că întreaga lume e legată în lanţurile kanunului i se păru deşartă. Într-adevăr, nu doar preotul, ci şi o mare parte dintre oameni n-aveau nimic de-a face cu preceptele sângeroase ale acestuia. La asta se mai gândise oarecum şi altă dată. Lumea e împărţită în două: o parte care orbecăie în cercul gjakmarrjei şi o alta care se află în afara lui.

În afara lui... Gjorgu îşi înăbuşi oftatul. Cum o fi oare viaţa într-o asemenea familie? Cum se trezesc oamenii dimineaţa şi cum se culcă seara? O astfel de vieţuire i se păru cu totul ireală, la fel de străină ca şi viaţa păsărilor, de pildă. Şi totuşi asemenea case există. La urma urmei, aşa fusese şi în familia lui cu şaptezeci de ani în urmă, până în seara mohorâtă în care la uşa lor bătuse un om.

Povestea duşmăniei familiei lui cu neamul Kryeqyqe o auzise de la taică-său, iar acesta de la moşul său. Era e poveste obişnuită, cu douăzeci şi două de morminte de fiecare parte, în total patruzeci şi patru, cu câteva vorbe spuse înainte de a apăsa pe trăgaci, dar mai ales cu tăceri, cu gemete, cu ultima suflare care înăbuşă cuvântul de pe urmă, cu trei cântece din lăută, uitate demult, cu mormântul unei femei ucise din greşeală, vină răscumpărată după toate regulile, cu bani, cu bărbaţii din amândouă familiile închişi în turnul de veghe, cu o încercare de împăcare ce eşuase în ultimul moment, cu un omor în plină nuntă, cu răgazul scurt şi cu cel lung, cu parastase, cu strigăte „cutare al lui Berisha a tras în cutare al lui Kryeqyqe" sau invers, cu pojarul focurilor, cu vânzoleala prin cătun şi tot aşa mereu până în după-amiaza lui 17 martie, când a venit rândul lui Gjorgu să intre în hora aceasta lugubră.

Şi toate acestea au început cu şaptezeci de ani în urmă, într-o seară rece de octombrie, când la uşa lor bătuse un om. Cine era omul ăla? întrebase micul Gjorgu, auzind pentru întâia oară povestea acelor bătăi în uşă. Pusese de multe ori această întrebare, atunci şi mai târziu, dar nimeni din casă nu-i putuse răspunde. Pentru că nimeni, niciodată, nu aflase cine era omul acela. Iată de ce, uneori, Gjorgu se îndoise că la poarta lor bătuse într-adevăr acel om. Era tentat mai curând să creadă că o nălucă sau poate însăşi mâna destinului ciocănise, şi nu un călător necunoscut.

După ce bătuse, omul strigase, cerând adăpost pentru o noapte. Stăpânul casei, bunicul lui Gjorgu, deschisese poarta şi îl primise înăuntru pe necunoscut. Îl ospătaseră după obicei, îi aşternuseră să doarmă şi, tot conform obiceiului, dis-de-dimineaţă, cineva din familie, fratele cel mic al bunicului, îl însoţise pe oaspetele cel necunoscut până la ieşirea din sat. Acolo, imediat după ce se despărţiseră, se auzise o împuşcătură şi necunoscutul căzuse mort la pământ. Fusese ucis chiar afară din sat. Şi, după kanun, dacă ţi-ai însoţit oaspetele şi acesta a fost ucis sub ochii tăi obligaţia răzbunării cade asupra ta. Dacă l-ai însoţit şi, despărţindu-vă, i-ai întors spatele, iar el a fost ucis, scapi de preceptele kanunului. Însoţitorul tocmai se întorsese cu spatele la oaspete şi, deci, scăpase de obligaţia de a-l răzbuna. Dar gestul nu fusese văzut de nimeni. Era încă dimineaţa devreme şi de jur-împrejur nu se găsise nimeni care să adeverească că în momentul în care necunoscutul fusese împuşcat însoţitorul său era cu spatele la el. Totuşi, i s-ar fi dat crezare pe cuvânt, pentru că preceptele kanunului puneau mare preţ pe cuvânt,

deci ar fi fost, poate, crezut când afirma că în momentul în care se auzise împuşcătura el întorsese deja spatele victimei, dacă n-ar fi apărut un semn de întrebare. Şi acesta era legat de poziţia în care se afla trupul celui ucis. Comisia alcătuită imediat pentru a stabili dacă obligaţia răzbunării călătorului necunoscut cade sau nu asupra casei Berisha cercetase cu atenţie faptele şi ajunsese la concluzia că celor din neamul Berisha le revine sarcina de a-l răzbuna pe cel ucis. Necunoscutul căzuse cu faţa întoarsă spre sat. Conform kanunului, familia lui Gjorgu, care-i oferise pâine şi adăpost şi avusese obligaţia să-l apere la ieşirea din cătun, trebuia acum să-i răzbune moartea.

Bărbaţii familiei se întorseseră posomorâţi de la locul în care comisia se învârtise ore de-a rândul în jurul cadavrului şi, de la fereastră, femeile pricepuseră totul. Galbene ca ceara, ascultaseră puţinele lor vorbe, se cutremuraseră cumplit, dar nu-l blestemaseră pe călătorul necunoscut care adusese moartea în casa lor, pentru că oaspetele este sfânt şi, conform kanunului, casa munteanului, înainte de a aparţine celor din familie, aparţine lui Dumnezeu şi musafirului.

În aceeaşi zi de octombrie se aflase şi cine-l împuşcase pe călătorul necunoscut. Ucigaşul fusese un flăcău din familia Kryeqyqe, care-l pândea de multă vreme pe cel ucis pentru că acesta din urmă îl ofensase cândva, în cafenea, în prezenţa unei femei, rămasă şi ea necunoscută.

Şi astfel, în seara acelei zile de octombrie, Berisha-ii deveniră duşmani de moarte ai celor din neamul Kryeqyqe. Familia lui Gjorgu, până atunci paşnică, fu prinsă în mecanismul uriaş al gjakmarrjei. Patruzeci şi patru de morminte, altele, cine ştie câte, urma, şi toate din pricina ciocăniturilor acelora întâmplătoare dintr-o seară de toamnă.

Adeseori, în ceasurile de singurătate, când putea cugeta în linişte, Gjorgu încercase să-şi imagineze cum ar fi decurs viaţa alor săi dacă drumeţul întârziat n-ar fi bătut la poarta casei lor, ci mai departe, la poarta vecină. Atunci, ah, atunci (şi aici Gjorgu credea în adevărul legendelor) plăcile grele de piatră de pe cele patruzeci şi patru de morminte s-ar clinti din loc, morţii s-ar ridica de sub ele, şi-ar şterge pământul de pe faţă şi s-ar întoarce iar printre cei vii şi împreună cu ei ar veni copiii care n-au apucat încă să se nască şi apoi copiii copiilor şi aşa mai departe şi totul ar decurge altfel, cu totul altfel. Şi astea s-ar fi petrecut aievea dacă necunoscutul nu s-ar fi oprit la poarta lor, ci doar ceva mai departe. Ceva mai departe... El se oprise

însă chiar acolo şi acum nu-l mai putea clinti nimeni din loc, la fel cum n-ar mai fi putut nimeni să-i schimbe poziţia în care căzuse ucis, la fel cum neschimbate rămân veşnic învăţăturile străvechiului kanun. Fără ciocăniturile acelea totul ar fi fost atât de diferit, încât el, uneori, se îngrozea la gândul acesta sau, din contră, îşi găsea liniştea spunându-şi că toată întâmplarea îşi avea rostul ei, pentru că viaţa, în afara ţarcului gjakmarrjei, ar fi fost, poate, într-adevăr, mai lipsită de primejdii, dar, cine ştie, tocmai din acest motiv s-ar fi urmat mai monoton, mai fără sens. Încerca să-şi amintească familiile neimplicate în gjakmarrja şi nu descoperea la ele vreun semn că ar fi fost mai fericite. Ba chiar avu impresia că, neamenințate de acest pericol, ele nu cunoşteau preţul vieţii şi trăiau anapoda. Pe când în casele aflate sub semnul răzbunării altfel se perindau zilele şi anotimpurile, altul era ritmul trăirii, oamenii păreau mai frumoşi, femeile îşi iubeau mai cu patimă bărbaţii. Iată, cele două călugăriţe care trecură adineauri pe lângă el, văzându-i semnul negru cusut pe mâneca dreaptă, semn ce dovedea că este urmărit sau că urmăreşte pe careva pentru răzbunare, deci că va ucide sau va fi ucis, îl priviseră deodată într-un fel ciudat. Dar nu asta era important. Important era ceea ce se petrecea în sinea sa. Pentru că cele ce se întâmplau în sufletul său erau minunate şi teribile în acelaşi timp. Nici măcar el însuşi n-ar fi putut spune ce se afla acolo. Avea impresia că inima i se năpustise în afara pieptului, întinzându-se în lung şi-n lat şi aşa uriaşă cum era devenise extrem de vulnerabilă, se bucura şi se întrista din orice, era irascibilă, dorea, exulta, suferea din pricini mari sau mărunte, pentru un fluture, pentru o frunză, pentru zăpezile veşnice sau pentru ploaia monotonă din ziua aceea. Toate se prăvăleau peste ea, însuşi cerul se golea deasupra ei, iar ea le suporta pe toate şi ar mai fi putut cuprinde încă pe-atât.

De câteva ceasuri bune mergea întruna fără să fi obosit, deşi îşi simţea genunchii amorţiţi. Continua să bureze, dar picăturile erau mai rare, ca şi când cineva ar fi rărit fără veste norii. Gjorgu era sigur că ieşise din districtul său şi că intrase într-altul. Peisajul se asemăna foarte mult: munţi ce se înălţau unul în spatele altuia cu o curiozitate împietrită şi cătune căzute în muţenie. Întâlni un mic grup de munteni pe care-i întrebă dacă mai e mult până la kulla din Orosh şi dacă se află pe drumul cel bun. Ei îi răspunseră că merge în direcţia cea bună, dar că, dacă ţine să ajungă acolo înainte de căderea serii, trebuie să se grăbească. În timp ce i se adresau, sătenii

priveau cu coada ochiului semnul negru de pe mâneca lui şi, pesemne că din acest motiv, îi repetară încă o dată că trebuie să meargă mai repede.

Mă voi grăbi, mă voi grăbi, îşi spuse Gjorgu cu un soi de îndârjire. N-aveţi grijă, voi plăti taxa înainte de a înserа. Fără să priceapă nici el de ce, din cauza bruştei înverşunări sau poate vrând să dea ascultare sfatului primit de la drumeţii aceia, grăbi într-adevăr pasul.

Era singur de tot pe drum, pe o coamă de deal brăzdată de urmele unor vechi pâraie, care, cine ştie de ce, erau lipsite de apă chiar şi după o zi ploioasă ca aceea. Totul în jur fusese lăsat în paragină, pustiu. Avu impresia că aude un tunet îndepărtat şi privi în sus. Un avion singuratic zbura încet printre nori. Urmări fermecat o bucată de vreme zborul avionului. Auzise că deasupra districtului vecin trecea o dată pe săptămână avionul de pasageri care lega Tirana cu o capitală străină din Europa, dar aievea nu-l văzuse niciodată.

Când avionul dispăru printre nori, Gjorgu simţi o durere în ceafă şi doar atunci înţelese cât de mult privise în sus. Avionul lăsase în urmă un mare gol şi Gjorgu suspină fără voie. Simţi că-i e foame. Privi în jur în căutarea vreunui trunchi de copac sau bolovan pe care ar fi putut sa şadă şi să mănânce pâinea şi brânza luate cu sine pentru drum, dar nu zări decât pământ înţelenit şi pe-o parte şi pe alta a drumului, urme pe pâraie şi nimic altceva. Să mai merg puţin, îşi zise.

Şi iată că, după vreo jumătate de ceas, văzu în depărtare hornul unui han. Făcu aproape în fugă distanţa până acolo; stătu o clipă în prag, după care intră. Era un han obişnuit, ca toate hanurile de la munte, cu acoperişul foarte înclinat, cu un salon mare, comun, mirosind a paie. Hanul nu avea firmă. Pe ambele laturi ale mesei de stejar plină de arsuri, aşezaţii pe scaune cioplite tot în lemn de stejar, se aflau câţiva călători. Doi dintre ei aveau în faţă câte un castron cu fasole şi mâncau cu poftă. Un altul stătea cu capul între mâini şi privea scândura mesei ca venit de pe altă lume.

Aşezându-se pe unul dintre scaunele libere, Gjorgu simţi cum atinge cu ţeava puştii podeaua şi-şi scoase arma de pe umăr. O strânse între genunchi, apoi, cu o mişcare a capului lepădă pe spate gluga udă a sumanului. Auzi în jur glasurile celorlalţi oameni şi abia atunci băgă de seamă că de o parte şi de alta a scării ce ducea la etaj, aşezaţi pe pielicele negre şi pe scoarţe de lână stăteau alţi munteni. Unii dintre ei mâncau sprijiniţi de zid mămăligă cu brânză. Gjorgu fu ispitit să se ridice de la masă şi să scoată din tolbă la fel ca şi ei

pâinea şi brânza aduse de acasă, dar în aceeaşi clipă, mirosul fasolei îi stârni poftă şi simţi o dorinţă irezistibilă de a mânca o farfurie cu mâncare caldă de fasole. Taică-său îi dăduse un groş să-l aibă la el pentru orice eventualitate, dar Gjorgu nu ştia precis dacă putea să-l cheltuiască sau ar fi trebuit să-l aducă înapoi acasă. Între timp hangiul, pe care Gjorgu nici nu-l observase, apăru brusc în faţa lui.

— La kulla din Orosh mergi? îl întrebă. Dincotro vii?

— De la Breziftoht.

— Atunci trebuie să-ţi fie foame. Ce să-ţi aduc?

Hangiul era deşirat şi schilod şi părea un om afurisit pentru că, îndată după ce-l întrebă „ce să-ţi aduc", în loc să-l privească în ochi, îi cercetase semnul negru de pe mânecă, vrând parcă să-i spună: tu, care mergi să plăteşti cinci sute de groşi pentru omul pe care l-ai ucis, nu te calici să cheltuieşti câţiva şi în hanul meu.

— Ce să-ţi aduc? întrebă iar hangiul, dezlipindu-şi, în sfârşit, ochii de pe mâneca lui Gjorgu fără să-l privească însă în ochi, ci fixându-şi privirea undeva, într-o parte, alături.

— O strachină cu fasole, ceru Gjorgu. Cât costă? Pâine am eu.

Simţi cum se înroşeşte la faţă, dar de întrebat trebuia să întrebe. Pentru nimic în lume nu voia să cheltuiască, din banii de taxă.

— Un sfert de groş, zise hangiul.

Gjorgu răsuflă uşurat. Celălalt îi întoarse spatele şi, când reveni cu strachina de lemn în mână, în vreme ce i-o punea în faţă, Gjorgu văzu că e şaşiu. Vrând să uite parcă de toate, Gjorgu, se aplecă peste strachină şi începu să mănânce cu repeziciune.

— Vrei o cafea? îl întrebă hangiul, luându-i strachina goală.

Gjorgu îl privi în ochi, ca năuc. În privire i se putea citi: nu-ţi face păcate cu mine, hangiule. Am, într-adevăr, în pungă cinci sute de groşi, dar mai curând mi-aş da capul de pe umeri (o, doamne, îşi zise, dar capul meu chiar atât costa peste... treizeci de zile; ba chiar peste douăzeci şi opt); deci, mai bine mi-aş da... înainte de termen... capul de pe umeri, decât un singur groş din punga de la tata. Dar hangiul, ca şi când ar fi ştiut ce se petrece în mintea celuilalt, adăugă:

— Este ieftina tare, cincizeci de quindarka.

Gjorgu dădu din cap cu un soi de nerăbdare. Hangiul, mergând şleampăt printre scaune şi masă, lua, ceva de pe ea. Apoi aduse şi dispăru iar, pentru a reveni cu o ceaşcă de cafea în mână.

Gjorgu sorbea din cafea, când în han intrară câţiva bărbaţi. Din agitaţia produsă de apariţia lor, din curiozitatea celor prezenţi, ca şi

din felul în care hangiul îi întâmpină, pricepu că noii veniți trebuie să fi fost cunoscuți în ținut. Unul dintre ei, cel care se afla în mijlocul grupului, era un bărbat neobișnuit de scund, cu o figură palidă și apatică. În spatele lui păşea un altul în straie orăşeneşti ciudate, cu o haină cadrilată şi pantaloni bufanți băgați în cizme. Cel de-al treilea avea un chip pe care disprețul părea să-i fi dominat celelalte trăsături şi ochi apoşi. Era clar, totuşi, că atenția tuturor se îndrepta spre bărbatul cel scund.

„Ali Binaku, Ali Binaku", auzi Gjorgu şoptindu-se în jur. Holbă ochii şi nu-i veni să creadă că se afla sub acelaşi acoperiş cu faimosul străjuitor al kanunului, al cărui nume îl cunoştea încă din copilărie.

Mergând strâmb, hangiul conduse micul grup într-o încăpere vecină, destinată, pare-se, oaspeților de seamă.

Scundul adresă tuturor un salut printre buze şi îl urmă pe hangiu fără a privi în jur. Se vedea că e conştient de faima de care se bucura, lucru pentru care, surprinzător, nu-şi dădea deloc aere, atitudine obişnuită la cei de statură mică, deveniți celebri, ci, din contră, în gesturile lui, pe figură şi mai ales în ochi îi stăruia o oboseală calmă.

Cei trei dispăruseră în odaia vecină, dar în salon comentariile continuau. Gjorgu îşi terminase cafeaua şi, deşi avea timpul măsurat, rămase să asculte cele ce se vorbeau în jurul lui. De ce o fi venit, oare, Ali Binaku? Cu siguranță că pentru un sfat de taină. Fiindcă, el se ocupase toată viața cu astfel de treburi. Îl chemau dintr-un ținut într-altul, dintr-un steag într-altul pentru a-şi spune părerea în cazurile mai grele, când sfatul bătrânilor avea îndoieli în aplicarea preceptelor kanunului. Printre câteva sute de juzi de pe tot cuprinsul Platoului, doar zece-doisprezece se bucurau de o faimă egală cu cea a lui Ali Binaku. Aşa încât el nu se deplasa niciodată degeaba. De data asta se spunea ca ar fi călătorit pentru o problemă de hotar ce avea să se judece chiar a doua zi în steagul vecin. Dar celălalt, al treilea, cine să fi fost? Cică ar fi medicul pe care Ali Binaku îl ia deseori cu el pentru cazurile mai grave, mai ales când e vorba de stabilirea rănilor plătite în bani. Stai niţel, dac-ar fi aşa, atunci Ali Binaku n-a venit pentru o neînțelegere de hotar, ci pentru altceva, deoarece în problemele de hotar medicul n-are niciun amestec. Adevărat, poate că s-a înțeles greşit motivul sosirii celor trei. Alții spuneau că ar fi venit, de fapt, pentru cu totul altceva, pentru o treabă tare încâlcită care avusese loc în cătunul de dincolo de munte. Într-o încăierare cu împuşcături fusese ucisă o femeie aflată printre

combatanți. Femeia era gravidă, copilul se dovedise a fi băiat şi bătrânilor satului le venea greu, probabil, să stabilească cine purta vina uciderii copilului. Poate că Ali Binaku tocmai pentru asta mergea într-acolo.

Dar celălalt, cel îmbrăcat ca o paiață, cu ăla ce-i? întrebau unii. Se găsi şi de astă dată cineva care să răspundă. Ala e un fel de slujbaş la cadastru, cum dracu' îi spune, are un nume stâlcit, nu fierar, nu morar, nici altă meserie din astea, ceva cu „metru", pricepi, un nume ca naiba, pe care, dacă-l spui, îți scrânteşti limba, geo, geo, geo... Aha, mi-am amintit: geometru.

A, da, atunci e vorba de o neînțelegere de hotar, dacă a venit ăsta, geometrul, cum îi spui tu.

Gjorgu ar fi tot stat să asculte, cu atât mai mult cu cât se anunțau şi alte istorisiri, dar, dacă ar mai fi întârziat, risca să nu ajungă în seara aceea la Orosh. Se ridică, parcă spre a-şi birui îndoiala, plăti fasolea şi cafeaua şi, îndreptându-se către ieşire, îşi aminti în ultima clipă că nu întrebase încotro s-o apuce.

— Să mergi pe drumul mare, îi spuse hangiul, apoi, când o să ajungi la Mormintele Mirilor, la răspântie, ai grijă s-o iei la dreapta. Pricepi, la dreapta.

Când ieşi, ploaia se rărise binişor, dar umezeala stăruia în aer. Cerul era la fel de mohorât ca dimineața şi, aşa cum unor femei nu le poți ghici vârsta, era greu să stabileşti ce oră e.

Gjorgu păşea încercând să nu se gândească la nimic. Drumul şerpuia monoton printr-o pustietate pietroasă. Când zări pe o latură câteva morminte părăginite îşi spuse: astea trebuie să fie Mormintele Mirilor. Drumul însă nu se bifurca şi el îşi zise că Mormintele Mirilor ar putea fi ceva mai departe. Şi într-adevăr, aşa şi era. Peste vreun sfert de oră le descoperi, la fel de părăginite ca şi primele, chiar mai jalnice, înnegrite de muşchi în întregime. Trecând pe lângă ele, îşi închipui cum mirii pe care-i întâlnise în cursul dimineții o luaseră pe alt drum, ajunseseră aici şi intraseră în mormintele acestea, locuința lor definitivă.

La răspântie făcu la dreapta după cum îl sfătuise hangiul şi, îndepărtându-se, rezistă cu greu ispitei de a întoarce capul şi a privi încă o dată mormintele. O bucată de drum reuşi să nu se gândească la nimic, cu sentimentul unei comuniuni ciudate cu spinările munților şi cu negura ce-l învăluia într-un dans lent. Nu mai ştia de câtă vreme păşeşte astfel. Ar fi vrut ca mersul acesta să țină o

veşnicie, dar ceea ce-i ieşi în cale îl scoase din mrejele fanteziei. Erau ruinele unei case.

Depăşindu-le, privi cu coada ochiului grămada de bolovani de pe care semnele incendiului dispăruseră de mult, şterse de ploi şi de vântoasă, lăsând în loc un gri bolnav.

Gjorgu merse cât merse privind pe furiş ruinele şi, deodată, cu un salt brusc, depăşi şanţul drumului şi din câţiva paşi ajunse lângă bolovani. Stătu un minut nemişcat lângă grămadă şi apoi, ca omul care, aflându-se dinaintea unui cadavru încearcă să înţeleagă de ce a murit cel din faţa sa, făcu doi-trei paşi şi ajunse la unul din colţurile casei. Se lăsă, pe vine. Dădu la o parte câţiva bolovani, merse la celelalte laturi şi, văzând că pietrele de temelie fuseseră aruncate, înţelese că se afla în faţa ruinelor casei unora ce încălcaseră legile ospitalităţii. Auzise că aşa erau împrăştiate temeliile casei în care era comisă crima considerată de kanun a fi cea mai gravă: violarea canoanelor ospeţiei.

Gjorgu îşi aminti cum consătenii lui pedepsiseră cu ani în urmă o astfel de faptă. Casa în care musafirul căzuse ucis fusese, dată focului, chiar dacă locatarii ei se dovediseră a fi nevinovaţi. În fruntea tuturor păşea însuşi şeful familiei, cu făclia şi toporul în mână, strigând conform tradiţiei: „Toate păcatele satului şi ale steagului asupra mea să cadă". În urma sa venea întreg satul. După asta, ani la rând, când aveau ceva să-i dea şefului acelei familii, îi dădeau cu mâna stângă şi pe sub genunchi, pentru a-i aminti că era dator să-l răzbune pe cel ucis, pentru că, se ştia, putea fi iertată uciderea tatălui, a fratelui, ba chiar şi a pruncului, a oaspetelui, însă, niciodată.

Ce trădare să se fi întâmplat în această casă, oare? se întrebă Gjorgu, împingând cu piciorul câţiva bolovani, care scoaseră un zgomot înfundat. Privi în jur pentru a descoperi celelalte case ale satului, dar nu zări nimic decât alte ruine, douăzeci de paşi mai încolo. Ce-i asta? se miră el. Fără a pricepe nici singur de ce, se repezi spre cealaltă dărâmătură, se învârti în jurul ei şi văzu acelaşi lucru. Bolovanii de temelie fuseseră scoşi de peste tot. Să fi fost pedepsit oare un cătun întreg? se întrebă. Când dădu cu ochii puţin mai departe de o altă dărâmătură, se convinse că acesta era adevărul. Auzise ceva, cu ani în urmă, despre un sat care călcase legea, un sat dintr-un ţinut de hăt-departe, pedepsit de steag. Fusese ucis un mijlocitor într-o neînţelegere de hotar dintre două sate. Steagul ceruse celor din cătunul vinovat răzbunarea oaspetelui şi,

fiindcă satul respinsese in corpore această cerere, steagul pedepsise întreaga aşezare.

Tropăind uşor o bună bucată de vreme, Gjorgu se învârti ca o umbră printre dărâmături. Cine să fi fost cel care, murind, luase după sine un sat întreg? Liniştea ruinelor era dureroasă. O pasăre, care din câte ştia Gjorgu zbura numai noaptea, făcu „orr, orr". Gjorgu îşi aminti că se grăbea şi căută cu privirea drumul. Ţipetele păsării se auziră iar, departe de tot, chiar în clipa în care omul se întreba încă o dată cine să fi fost cel ucis mişeleşte, în satul acela blestemat. Pasărea păru a-i răspunde cu strigătul „orr, orr" şi el avu impresia că-i strigă numele: „Gjorgu, Gjorgu". Zâmbi de unul singur, vrând parcă să-i spună: acum vorbeşti aiurea, şi o porni către drum.

Peste puţin timp, încercând să-şi uşureze sufletul apăsat de amintirea cătunului mort, îşi aminti pedepsele mai uşoare din kanun. Uciderea oaspetelui era o crimă puţin frecventă şi, implicit, rară era şi pedeapsa respectiva. Cu mult mai rar se întâmpla să fie şterse de pe faţa pământului sate întregi. Îşi aminti că pentru vini mai uşoare se aplica pedeapsa alungării familiei vinovate, cu mic cu mare, de pe teritoriul steagului.

Gjorgu simţi cum, odată cu perindarea mai rapidă a gândurilor, i se îndeseau şi paşii, ca şi când, mergând mai repede, ar fi putut scăpa de toate aceste reflecţii. Pedepsele erau numeroase: izolarea sau *despreunarea*, cum se numea în kanun, când omul era îndepărtat pentru totdeauna dintre ai săi. (Izolat la necaz, la bucurie şi la fărâma de pâine.) Lăsarea pământului în paragină, însoţită de tăierea livezii. Înfometarea (în familie). Interdicţia de a purta armă o săptămână sau două. Legarea şi ferecarea în casă. Pierderea stării sociale a bărbatului sau a femeii.

Vreme îndelungată fusese torturat sufleteşte mai cu seamă de pedepsele aplicate de propria-i familie. Asta se întâmplase în perioada în care aşteptau cu toţii ca el să-şi răzbune fratele.

Nu putea uita dimineaţa aceea rece de ianuarie când taică-său îl chemase în camera de oaspeţi, la etajul de sus al casei, şi discutaseră între patru ochi. Era o dimineaţă neobişnuit de senină, cerul şi zăpada căzută sclipeau amarnic, totul în jur era alb şi strălucitor, încât ţi-ai fi putut închipui că lumea întreagă ar fi fost în pericol de a se rostogoli nebuneşte şi sfărâma în milioane de aşchii cristaline. Într-o dimineaţă ca aceea taică-său ţinuse să-i amintească de datoria faţă de fratele ucis. Gjorgu stătea lângă fereastră şi-l asculta pe taică-său, care vorbea despre răzbunare. Pete mari de sânge acopereau

lumea. Sângele înroşea zăpada, petele creşteau şi îngheţau pretutindeni. Pricepu apoi că stacojiul acela în ochii lui îşi avea sălaşul. Îl ascultase supus pe bătrân fără să răspundă. Şi, în zilele ce urmaseră, pentru întâia oară şi fără să ştie de ce, Gjorgu îşi amintise toate pedepsele care-l ameninţau pe cel nesupus familiei. Nu voia în ruptul capului să-şi recunoască lipsa dorinţei de a ucide. Ura faţă de cei din neamul Kryeqyqe, pe care taică-său încerca să i-o redeştepte în suflet în dimineaţa aceea rece de ianuarie, părea că se topeşte sub strălucirea de afară. Gjorgu nu pricepuse atunci că unul dintre motivele pentru care ura nu reuşea să-l cuprindă era răceala din glasul tatălui său. S-ar fi părut că duşmănia se stinsese demult, în anii lungi de aşteptare, sau că ea n-ar fi existat niciodată. Taică-său vorbea şi Gjorgu simţea înfricoşat, îngrozit aproape, că nu va fi în stare să-şi urască viitoarea victimă. Şi când, în zilele următoare, făcea ce făcea şi-şi amintea şirul pedepselor la care era supus cel ce nu ascultă de voinţa familiei, începuse să înţeleagă că se pregătea sufleteşte pentru a refuza vărsarea de sânge. Şi tot atunci pricepuse cât de inutil este gândul acesta. La fel ca toţi ceilalţi, ştia bine că refuzul său putea atrage după sine pedepse mult mai grele.

Când discutaseră a doua oară despre gjakmarrja, tonul tatălui fusese mai aspru. Şi ziua era alta, o zi umedă, jalnică, fără ploaie, ba chiar şi fără ceaţă, ca să nu mai vorbim de fulgerele ce ar fi fost un lux pe cerul acela sărăcăcios. Gjorgu încercase să evite privirile lui taică-său, dar, în cele din urmă, nu reuşise.

— Priveşte cămaşa, îl îndemnase bătrânul, arătând cu capul spre cămaşa atârnată pe peretele din faţă.

Gjorgu se uitase într-acolo. Avu impresia că arterele îi pârâiră, ca şi când i s-ar fi răsucit strâmb.

— Sângele îngălbeneşte pe ea, urmase taică-său. Mortul cere răzbunare.

Într-adevăr, petele se îngălbeniseră pe cămaşă. Mai mult decât atât, luaseră culoarea ruginei, a apei ce se scurge printr-o ţeavă multă vreme nefolosită.

— Întârzii prea mult, Gjorgu, spusese tatăl. Onoarea noastră şi mai ales a ta...

Onoare ţintuită de Dumnezeu cel mare chiar în mijlocul frunţii. De sute şi sute de ori Gjorgu îşi repetase, în săptămânile ce urmaseră, cuvintele din kanun pe care taică-său i le spusese în ziua aceea. Eşti liber să fii bărbat, liber să te dezonorezi.

Chiar sunt liber? se întrebase mai târziu, urcând în odaia de sus

spre a cugeta. Pedepsele pe care i le putea aplica taică-său pentru diferite vini erau floare la ureche față de pierderea onoarei.

Onoarea țintuită chiar în mijlocul frunții... își atinse fruntea cu degetele, încercând parcă să descopere locul în care se afla onoarea. De ce aici? se întrebase. O întrebare căreia nimeni nu i-ar fi putut da răspuns. El însă îi găsise răspunsul. Onoarea se află chiar în mijlocul frunții pentru că acela e locul în care glonțul tău poate lovi țeasta celuilalt, sau glonțul altuia țeasta ta. O frumusețe de împușcătură, spuneau bătrânii când careva își ucidea, față în față duşmanul cu un plumb tras chiar în frunte. Şi, împuşcătură urâtă, când glonțul străpungea abdomenul, că să nu mai vorbim de spinare.

Ori de câte ori urca la catul de sus pentru a privi cămaşa lui Mehilli, Gjorgu își simțea fruntea arzându-i. Petele de sânge de pe pânză se decolorau tot mai mult. Va veni primăvara şi ele se vor îngălbeni de tot. Atunci vor începe să-i dea ceaşca cu cafea pe sub genunchi. Şi asta însemna că, după kanun, este un om pierdut.

Avea toate căile închise. Nici suportarea pedepselor şi nici altceva nu l-ar fi putut salva. Ceaşca dată pe sub genunchi, care-l îngrozea pe Gjorgu cel mai mult, se afla pe undeva, pe-aproape. N-avea nicio ieşire, în afară de una. Dezonoratul este mort pentru kanun, spunea kanunul. Singura soluție pentru el era uciderea unuia din neamul Kryeqyqe. Şi astfel, cu un an în urmă, Gjorgu hotărâse să ucidă.

Atmosfera din casă se însuflețise. Tăcerea ce-l înconjurare lăsă locul bucuriei. Şi zidurile din jur păreau a se fi îmbunat.

Totul s-ar fi terminat mai demult şi acum ar fi stat liniştit în turnul de veghe sau, şi mai liniştit, sub pământ, dacă nu s-ar fi întâmplat ceva neobişnuit. Dintr-un steag îndepărtat îşi făcuse apariția pe neanunțate o mătuşa a lor, stabilită acolo. Nelinişti tă, tulburată, străbătuse munți şi văi, trecând prin şapte sau opt ținuturi pentru a opri vărsarea de sânge. Gjorgu este ultimul bărbat din familie, după taică-său, le spusese ea. Îl vor ucide pe Gjorgu, va muri apoi unul din neamul Kryeqyqe, îi va veni rândul tatălui şi familia Berisha se va stinge. Nu faceți aşa ceva, îi îndemnase, cruțați-vă viața. Cereți stingerea gjakmarrjei..

La început nici n-au vrut s-o asculte, apoi tăcuseră în vreme ce ea vorbea şi, la urmă, veni o vreme a indiferenței, când nici nu-i dădeau dreptate, dar nici nu se opuneau. Pur şi simplu obosiseră. Mătuşa, însă, nici gând să cedeze. Zi de zi şi noapte de noapte, trăgând ba la unii, ba la alții, la veri şi la neamuri, până ieşi ca ea: după şaptezeci de ani de omoruri şi doliu, familia Berisha hotărî să ceară stingerea

răzbunării cu Kryeqyqe.

Cererea de stingere a gjakmarrjei, atât de rară în zona muntoasă, a făcut vâlvă în sat, ba chiar şi în steag. S-au luat măsuri ca totul să fie săvârşit conform regulilor precise ale kanunului. Mijlocitorii concilieri, împreună cu câţiva prieteni şi simpatizanţi ai Berisha-ilor, proclamaţi într-un asemenea moment „stăpânii sângelui", merseră la familia Kryeqyqe pentru a mânca pâinea împăcării. Mâncară împreună cu ucigaşul, după obicei, şi stabiliră preţul ultimului omor, cel săvârşit de neamul Kryeqyqe, Urma acum ca tatăl lui Gjorgu, ca şef al familiei, să cioplească cu dalta şi ciocanul o cruce la poarta ucigaşului, să-şi bea unul altuia câte o picătură de sânge şi să se cheme apoi împăcaţi pe vecie. Toate acestea nu s-au petrecut niciodată, pentru că un unchi bătrân a stricat înţelegerea. Şi asta a fost atunci când, după prânzul comun, în vreme ce oamenii intrau în fiecare cameră şi-şi izbeau picioarele de podele pentru a arăta că amintirea gjakmarrjei va fi izgonită din fiecare colţ al casei, bătrânul unchi al lui Gjorgu strigase deodată: nu. Era un bătrân tăcut, pe vorba căruia nu se punea prea mult temei în familie şi cu atât mai puţin se aşteptau, deci, la aşa ceva din partea lui. Încremeniră cu toţii în loc, încremeniră ochii şi gâturile, iar picioarele, ridicate pentru a lovi puternic duşumeaua, coborâră într-o linişte de vată. Nu, repetase bătrânul. Atunci preotul, care se afla cu ei ca martor principal al împăcării, făcu un semn cu mâna. „Gjakmarrja continuă", zise.

Rămas în timpul acesta în afara atenţiei generale, Gjorgu se văzu iar în mijlocul ei. Împreună cu groaza de odinioară, de care scăpase pentru o vreme, îl încercă şi un sentiment de mulţumire. Era, pasămite, mulţumirea că devenise iar un personaj important. Avea acum impresia că se află într-o mare dilemă: cum să trăieşti, liniştit, acoperit de giulgiul uitării, departe de mecanismul gjakmarrjei sau în pericol, într-o strălucire de ură ce-ţi străbate viaţa ca un tighel şerpuitor? Le încercase pe amândouă şi dacă i-ar fi spus cineva să aleagă una dintre, ele, cu siguranţă că ar fi rămas pe gânduri. Poate c-ar fi trebuit să treacă ani pentru a se obişnui cu liniştea, aşa cum trecuseră, poate, la fel de mulţi ca să se deprindă cu moartea. Mecanismul gjakmarrjei era astfel alcătuit încât, chiar şi atunci când erai în afara lui, te ţinea legat sufleteşte pentru multă vreme.

În zilele de după eşecul împăcării, când pe cerul vieţii lui, până atunci senin, se învălmăşiră iar nori negri, Gjorgu se întrebase în câteva rânduri: era bine sau rău că se încercase împăcarea? Dar nu

putuse răspunde. Era bine pentru că-i oferise un an de viață liniştită în plus, dar, pe de altă parte, era, rău, pentru că trebuia de-acum să se obişnuiască din nou cu ceea ce uitase: gândul că trebuie să ucidă un om. Trebuia să devină cât de curând *prima-puşcă*, cum îi numea kanunul pe cei ce ucideau din răzbunare. Prima-puşcă era avangarda familiei, cu dreptul de a împuşca mortal, dar şi primul sacrificat. Când familiei vrăjmaşe îi venea rândul la răzbunare se încerca uciderea în primul rând a primei-puşti din celălalt neam. Doar când nu era posibil, în locul aceluia putea fi ucis un alt bărbat. De-a lungul celor şaptezeci de ani de duşmănie cu cei din stirpea Kryeqyqe, familia Berisha avusese douăzeci şi doi de prima-puşcă, din care marea majoritate căzuseră ucişi şi ei. Prima-puşcă era floarea unui neam, vâna şi amintirea cea mai de preț. Multe lucruri se dădeau uitării, oameni şi fapte erau acoperite de colbul vremii, doar prima-puşcă, flăcări nestinse în mormintele familiei, nu puteau fi uitați.

Vara venise şi trecuse, mai scurtă ca altă dată. Familia Berisha se grăbise să termine cu muncile câmpului, aşa încât, după uciderea plănuită, să se poată închide în casă. Gjorgu trăia o linişte tristă, ca şi când s-ar fi aflat în preajma însurătorii.

Spre sfârşitul celei de-a doua toamne îşi descărcase puşca asupra lui Zef Kryeqyqe, dar nu-l omorâse, ci doar îl rănise la maxilar. Veniseră medicii kanunului, care stabileau taxa ce trebuia plătită de țintaş pentru rănire şi, deoarece rana era la cap, fusese apreciată la trei pungi cu groşi sau jumătate de răzbunare. Asta însemna că familia Berisha putea să aleagă una din două: să plătească taxa sau să accepte jumătate de omor. În acest caz, când n-ar fi plătit taxa, incluzând în calculul omuciderii rănirea, îşi pierdeau dreptul de a mai ucide pe careva din neamul Kryeqyqe, pentru că jumătate de răzbunare fusese săvârşită. Le rămânea consolarea de a răni pe un altul.

Desigur, familia Berisha nu a fost de acord să considere rănirea drept jumătate de răzbunare. Deşi taxa era mare, strânseseră paralele şi o plătiseră, deci urmărirea victimei putea continua.

Tot timpul cât durase povestea, cu taxa pentru rănire, tatăl lui Gjorgu îşi ațintise fiul cu priviri întunecate de supărare şi dispreț. Nu ajunge că ai amânat nepermis de mult răzbunarea, părea că grăiesc ochii bătrânului, dar, iată, ne-ai adus şi la sapă de lemn.

Gjorgu simțea că toate acestea se petrecuseră din cauza vechii lui nehotărâri, care-l făcuse să-i tremure mâna în ultima clipă şi să

ochească prost. În realitate, el nu reuşi să-şi clarifice nici mai târziu dacă chiar îi tremurase mâna în momentul în care ochise, sau dacă coborâse el însuşi puşca, ţintind în partea de jos a feţei.

După evenimentele acestea veni o vreme în care fu complet apatic. Viaţa îi păru a se fi oprit în loc. Rănitul zăcuse mult timp la pat. Se zvonea că plumbul îi sfărâmase falca şi că rana obrintea. Iarna fusese lungă şi plictisitoare ca niciodată. Peste zăpada domoală (bătrânii cu greu îşi mai aminteau o zăpadă atât de liniştită) vântul şuiera la fel de monoton. Zef Kryeqyqe, unica ţintă a lui Gjorgu, bolea tot în pat, astfel că Gjorgu se simţea aidoma unui şomer ce bântuie de colo-colo fără treabă.

Iarna păruse, într-adevăr, nesfârşită. Şi chiar atunci când se zvonise că rănitul s-ar fi vindecat, se îmbolnăvi Gjorgu. Poate că, din dorinţa de a nu cădea la pat până nu şi-ar fi ucis duşmanul, ar fi rezistat cu ghearele şi cu dinţii, dar i-a fost absolut imposibil. S-a îngălbenit precum ceara la faţă şi a dus boala pe picioare o bucată de vreme, apoi n-a mai putut. A zăcut aşa două luni la rând, în vreme ce Zef Kryeqyqe, profitând de neputinţa lui, începuse să umble fără frică prin sat. Din colţul odăii în care se afla întins, Gjorgu privea fragmentul de peisaj pe care i-l îngăduia fereastra şi aproape că nu se gândea la nimic. Era complet slăbit de boala îndelungată. Dincolo de fereastră se afla satul albit de zăpadă, de care, exceptând omorul plănuit, nu-l mai lega nimic. Se simţea demult străin, ba chiar de prisos în lumea aceea şi, dacă în cătun i se mai pronunţa totuşi numele, asta se întâmpla datorită aceluiaşi omor.

Privea ore în şir pământul acoperit de nea, îl privea dispreţuitor, parcă adresându-i-se: o să vin, o să vin cât de curând, numai să-mi fac mai întâi datoria. Şi gândul acesta îi stăruia atât de mult în cuget, încât avea momente în care i se părea că vede în adevăr pata de sânge ce marca locul unde glonţul său va lovi ţeasta celuilalt.

În primele zile ale lui martie se simţise ceva mai bine şi în a doua săptămână s-a ridicat din pat. Picioarele îi tremurau când a ieşit în curte. Nimeni n-ar fi crezut că, aşa slăbit de boală cum era, alb la faţă precum hârtia, ar fi putut să-şi răpună duşmanul. Asta a fost şi motivul pentru care Zei Kryeqyqe, ştiindu-l încă bolnav, căzuse în cursă.

Când şi când ploaia se rărea într-atât încât părea că se va opri, dar tocmai în ultimul moment începea să se cearnă din nou. Ziua era la fel de cenuşie. Trecuse probabil de prânz şi Gjorgu îşi simţea

picioarele amorțite. Intrase într-un alt ținut și el și-a dat seama de asta după veșmintele sătenilor pe care-i întâlnea în cale. Cătunele erau tot mai îndepărtate de drumul mare. Ici-colo, în zare, se deslușea cu greu sclipirea mată a unei clopotnițe. Apoi, kilometri întregi nu mai era nimic.

Și drumeții deveniseră mai rari. Gjorgu întrebă din nou de kulla din Orosh și într-un rând i se răspunse că ar fi aproape de tot, iar ceva mai încolo, când el se așteptă să fi fost, într-adevăr, la o aruncătură de băț, i se spuse că mai avea încă destul de mers. Amândoi trecătorii îi arătară cu mâna în aceeași direcție, unde nu se zăreau însă decât negurile.

În două-trei rânduri Gjorgu avu impresia că înserează, dar nici vorbă de așa ceva. Era aceeași după-amiază nesfârșită, cu sate depărtate de drum, izolate și minuscule. Întrebă din nou de Orosh și i se răspunse că acum era aproape. Ultimul drumeț pe care-l întrebase îi arătase încotro să-și continue drumul.

— Ajung până diseară? îl întrebase Gjorgu.

— Ajungi, ajungi, zise munteanul. Taman diseară o să ajungi.

Gjorgu porni mai departe. Se simțea grozav de obosit și-și închipuia uneori că seara întârzie să cadă pentru a-i lungi lui drumul, alteori că, din contră, depărtarea până la kullă ținea înserarea atârnată în aer, împiedicând-o să ajungă pe pământ.

I se păru o dată că zărește prin ceață silueta kullei, dar arătarea întunecată se dovedi a fi o mănăstire de maici, precum cea pe lângă care trecuse în dimineața zilei aceleia atât de lungi. După altă bucată de drum crezu iar că ajunsese, ba chiar fu sigur că o zărește clar pe-o coastă de munte, dar când mai merse puțin pricepu că ceea ce văzuse nu era kulla din Orosh, nu era de fapt nimic altceva decât o pală de negură mai fumurie decât vălătucii din jur.

Speranța că, în cele din urmă, e aproape de ținta călătoriei sale i se nărui de tot când se trezi din nou singur pe drum. Pustietatea ce-l înconjura îi păru mai apăsătoare zărind cele câteva tufișuri pitice priveghind posace șoseaua. Ce-i asta? se întrebă Gjorgu. Acum dispăruseră și cătunele izolate de adineauri și, din păcate, păreau să fi pierit definitiv.

Tot mergând, ridica uneori capul pentru a vedea apărând pe undeva kulla și din nou credea că o zărește, dar nu se mai lăsa amăgit. Încă de copil auzise de kulla prințului care, de secole, veghează la respectarea kanunului, dar nu o văzuse niciodată și nici nu știa altceva în plus despre ea. Locuitorii zonei muntoase îi

spuneau simplu Orosh, dar era imposibil ca din povestirile lor să deduci ce înfăţişare avea. Acum, când Gjorgu o zărea de departe, fără a crede totuşi că este ea, n-ar fi putut s-o descrie. În ceaţă, silueta kullei părea când înaltă, când scundă, când masivă, când zveltă. Gjorgu crezu la un moment dat că asta vine de la faptul că drumul urca întruna în zigzag şi urcuşul făcea ca perspectiva să se schimbe mereu. Dar şi când ajunse mai aproape totul rămase la fel de neclar. Fu sigur că aceea era kulla şi tot atât de convins că nu era ea. Ba i se părea că vede un acoperiş peste câteva clădiri izolate, ba mai multe acoperişuri peste aceeaşi clădire. Şi cu cât se apropia mai mult, cu atât mai mult se modifica aspectul clădirii. Acum avea impresia că şi kulla principală se ridica printre altele mai mici. După ce mai merse i se păru că prima dispăruse şi singurele rămase erau cele din jur. Şi încă şi acestea prinseră să se volatilizeze, până ce, apropiindu-se şi mai mult, băgă de seamă că nici nu era vorba de o kullă, ci de nişte case, dar nu, nici măcar case nu erau, semănau unor hambare părăsite. Jur-împrejur nu se zărea nicio fiinţă vie. Oare n-am greşit drumul? se întrebă el. În clipa aceea în faţa lui apăru un om.

— Birul pentru mort? întrebă omul, privind pieziş mâneca dreaptă a lui Gjorgu şi, fără a aştepta răspunsul, îi arătă cu mâna una dintre clădiri.

Gjorgu o porni într-acolo. Simţi cum picioarele nu-l mai ascultă. Ajunse înaintea unei uşi de lemn ce părea foarte veche, întoarse capul pentru a-l întreba pe omul de adineauri dacă trebuie să intre pe acolo, dar celălalt dispăruse. Privi uşa o clipă până să bată în ea. Scândura era crăpată peste tot şi printre crăpături se zăreau o mulţime de cuie înfipte în ea fără rost, strâmbe şi anapoda. Rugina de pe ele pătrunse în lemn, impregnându-l.

Gjorgu ridică mâna să bată, dar în aceeaşi clipă observă că uşa aceea, străpunsă şi scrijelită de tot felul de fiare, nu avea clanţă. Nu avea nici măcar broască. Apoi văzu că uşa era întredeschisă. Atunci Gjorgu făcu ceea ce nu făcuse niciodată în viaţa lui: împinse uşa fără să strige: e cineva acasă?

Înăuntru era semiobscuritate. La început avu impresia că hambarul e gol, dar pe urmă văzu într-unul din colţuri un foc. Era un foc mocnit, făcut pesemne cu lemne umede, care scoteau mult fum. Mai-nainte de a-i descoperi pe oameni simţi mirosul şiacului ud al sumanelor, după care îi zări, unii şezând pe scaune, alţii ghemuiţi prin colţuri.

Se prăbuşi şi el într-un ungher, sprijinindu-şi puşca între

genunchi. Încet-încet ochii i se deprindeau cu întunericul. Amăreala fumului îl râcâia pe gât. Încercă să distingă semnul negru pe mânecile lor şi trase concluzia că erau cu toţi, la fel ca şi el, plătitori ai taxei sângelui. În total, patru inşi. Apoi băgă de seamă că erau cinci. Nu trecu niciun sfert de ceas şi i se păru iar că sunt doar patru. Cel de-al cincilea, pe care la început nu-l observase şi pe care, pe urmă, îl numărase printre ceilalţi, nu era altceva decât un buştean sprijinit cine ştie cum de perete în colţul cel mai întunecos.

— De unde vii? îl întrebă cel de alături.

Gjorgu îi spuse numele satului.

Afară se întuneca. Gjorgu se miră cât de brusc se înserase, de parcă seara aşteptase ca el să depăşească pragul hambarului, aşa cum ţi s-ar prăbuşi un zid în urmă, imediat ce te-ai depărtat de el.

— Nu eşti prea de departe, îi spuse vecinul. Eu am făcut până aici două zile şi jumătate.

Gjorgu nu ştiu ce să-i răspundă.

Intră cineva, care făcu uşa să scârţâie sinistru. Omul aduse un braţ de lemne şi le zvârli în foc. Lemnele erau plouate şi puţina lumină ce pâlpâia în jur se stinse şi ea. După asta, omul, ce părea olog, aprinse o lampă cu petrol şi o atârnă de unul din cuiele bătute în perete. Lumina galbenă a lămpii, filtrată de funinginea depusă pe sticlă, se străduia în zadar să ajungă în colţurile mai obscure ale hambarului.

Tăceau cu toţii. Ologul ieşi şi intră un altul. Acesta semăna cu primul, doar că nu avea nimic în mână. Îi privi pe toţi ca şi când i-ar fi numărat (întoarse capul de câteva ori spre buştean ca pentru a se convinge că nu e om) şi ieşi. Nu peste mult timp apăru iar cu un castron. În urma lui intră un altul care aduse câteva străchini de lemn şi două pâini de mălai. Acesta puse dinaintea fiecăruia câte o strachină şi câte o bucată de pâine, în vreme ce primul le umplu ulcelele cu ciorbă de fasole.

— Ai noroc, îi spuse lui Gjorgu cel de alături. Ai venit taman la masă. Dacă mai întârziai, ai fi răbdat de foame până mâine la prânz.

— Am nţică pâine şi brânză la mine, zise Gjorgu.

— De ce? se miră celălalt. Cei de aici dau de mâncare fiecăruia dintre noi de două ori pe zi.

— N-am ştiut, spuse Gjorgu şi muşcă un dumicat mare de turtă. Turta era veche, dar şi el era tare flămând.

Gjorgu simţi că îi cade în poală un obiect metalic. Era tabachera celui de lângă el.

— Răsuceşte-ţi o ţigară, îl îndemni omul.

— De când eşti aici? întrebă Gjorgu.

— De pe la prânz.

Gjorgu nu spuse nimic, dar celalalt păru a-i fi simţit uimirea.

— De ce te miri? Sunt unii care aşteaptă de ieri.

— Chiar aşa? făcu Gjorgu. Eu credeam că astă-seară o să plătesc, iar mâine o să pot să mă întorc acasă.

— O, nu, zise celălalt. În cel mai bun caz o să plăteşti mâine seară! Altfel, poţi să aştepţi chiar şi două-trei zile.

— Trei zile? Cum aşa?

— Cei de aici nu se grăbesc niciodată să-ţi ia banii.

Uşa hambarului scârţâi şi apăru din nou omul care adusese castronul cu fasole. Acesta strânse străchinile goale, aţâţă din mers focul şi ieşi. Gjorgu privi în urma lui.

— Ăştia sunt slugile prinţului? îl întrebă în şoaptă pe cel de alături.

Celălalt ridică din umeri.

— Habar n-am. Din câte ştiu eu sunt niţeluş rude, niţeluş slugi.

— Nu zău?

— Clădirile din jur le-ai văzut? în ele stau o seamă de familii legate prin rudenie cu prinţul. Dar, deşi neamuri, sunt în acelaşi timp străjile şi slujbaşii lui. Nu le-ai observat straiele? Nici ţărani, nici orăşeni.

— Aşa e, spuse Gjorgu, ai dreptate.

— Mai răsuceşte-ţi o ţigară, îl îndemnă omul.

— Mulţumesc, zise Gjorgu, fumez rar.

— Când ai ucis?

— Alaltăieri.

De afară se auzea ţârâitul ploii.

— Iarna asta parcă n-o să se mai sfârşească niciodată.

— Ihâm, făcu Gjorgu, se lungeşte cam mult.

De departe, din afundul cămărilor, poate chiar dinspre clădirea principală se auzi un zgomot de poartă trântită, închisă sau deschisă cu greu şi ecoul pocniturii stărui o vreme. După aceea răsună ceva asemănător ţipătului de pasăre, ceva ce-ar fi putut fi totodată strigătul vreunui slujitor, salut sau vorbe de despărţire. Gjorgu se înghesui şi mai bine în colţul său. Nu-i venea să creadă că se afla la Orosh.

Pocnetul uşii îi străbătu cruciş şi curmeziş picoteala. Gjorgu

deschise ochii pentru a treia oară şi îl văzu pe olog, care intrase cu un braţ de lemne. După ce le aruncă pe foc, ridică fitilul petromaxului. Lemnele erau ude şi Gjorgu pricepu că ploaia de afara nu contenise.

Nimeni nu dormea. Gjorgu simţea frig la spinare, dar ceva îl împiedica să se apropie de foc. Apoi, parcă focul acela nici nu încălzea. Lumina şovăielnică, neuniformă, vârstată cu umbre făcea ca liniştea celor din jur să pară şi mai apăsătoare.

În câteva rânduri Gjorgu îşi spuse că toţi aceia erau ucigaşi şi că fiecare dintre ei îşi avea propria lui poveste. Dar poveştile erau zăvorâte adânc în fiinţa fiecăruia. Nu degeaba maxilarele şi mai ales gurile lor semănau, în lumina focului, unor broaşte vechi de uşă. În tot timpul călătoriei sale Gjorgu se îngrozise la gândul că ar fi putut să-l întrebe cineva ce vânt îl purta într-acolo. Şi frica cea mai mare o simţise la intrarea în hambarul acela, deşi, intrând, îşi dăduse seama că se află în afara oricărui pericol. Siguranţă provenind din faptul că toţi cei dinăuntru şedeau ca împietriţi sau poate din nemişcarea buşteanului pe care noii-veniţi îl luau la început drept om şi abia apoi drept ceea ce era, ori, din contră, iniţial le părea a fi buştean, după care, făcând haz, îl luau drept om, până ce îşi dădeau seama că în realitate era o bucată de lemn. Acum Gjorgu era aproape convins că buşteanul fusese lăsat dinadins acolo.

Lemnele umede, aruncate de olog pe foc, pocneau. Gjorgu răsuflă greu. Cu siguranţă că afară era noapte de-a binelea. Departe, vântul şuiera peste pământ. Ce ciudat, acum simţea nevoia să povestească. Dar asta îl miră mai puţin, decât altceva. Gjorgu avu impresia că fălcile celor din jur se mişcă încetişor. Aşa cum rumegătoarelor li se întoarce hrana în gâtlej pentru a fi reînghiţită, tot astfel, acum, poveştile fiecăruia dădeau să iasă afară. Şi ele începură să apară. Cu câte zile în urmă ai ucis? Cu patru. Dar tu?

Încetul cu încetul, poveştile începură să se ivească din veşmintele de şiac precum nişte gândaci negri, să se răspândească pe tăcute în jur, să se amestece una cu alta. Ce-ai să faci în răstimpul răgazului lung?

Ce-o să fac? se întrebă Gjorgu. Nimic.

I se părea că va rămâne veşnic în hambarul umed, lângă focul care mai mult îl îngrozea decât îl încălzea, cu gândacii aceia ce se agitau în jurul său pe duşumea.

Când îl vor chema oare să plătească taxa sângelui? De când se afla acolo, unul singur dintre ei fusese strigat. Îi era dat să aştepte zile în

şir? Dar dacă vor uita de el o săptămână întreagă? Dacă-l vor uita de tot?

Se deschise uşa şi intră cineva. Se vedea de la o poştă că vine de departe. Focul îl lumină în silă, ca pentru a-i arăta cât de murdar şi de ud este, după care îl părăsi în semiobscuritate, ca şi pe ceilalţi.

Năuc, omul păşi spre unul dintre unghere şi se chirci acolo, lângă buştean. Gjorgu îl urmări cu coada ochiului, parcă spre a-şi da seama cum arătase el însuşi în momentul intrării în hambar, cu câteva ceasuri în urmă. Celălalt îşi lepădă gluga şi-şi sprijini bărbia de genunchi. Se vedea bine că-şi avea povestea în afund, departe de gâtlej. Poate că povestea nici nu făcea încă parte din existenţa lui, ci se afla afară, în mâinile îngheţate cu care ucisese de curând. Omul îşi plimba nervos degetele peste genunchi.

Capitolul al treilea

Trăsura urca fără dificultate pe drumul de munte. Era un landou cu roţi de cauciuc, din cele folosite în capitală drept birjă de piaţă sau pentru plimbare, cu canapele tapisate în catifea neagră şi având, în plus, un aspect de vehicul de lux. Poate că tocmai din acest motiv umbletul ei pe drumul accidentat părea mai lesnicios decât te-ai fi aşteptat şi ar fi putut părea chiar mult mai lejer dacă n-ar fi fost însoţit de tropot de potcoave şi nechezat de cai, pe care aerul aristocratic al trăsurii nu le putea face să treacă neobservate.

Nelăsând mâna soţiei dintr-a sa, Besian Vorps se dădu aproape de geam şi încercă să se convingă că orăşelul pe care-l părăsiseră cu o jumătate de oră în urmă, ultimul oraş la poalele masivului muntos din nord, dispăruse în cele din urmă din raza vederii. Acum parcurgeau un pripor lin, oarecum ciudat, nici câmp, nici munte, nici podiş. Munţii încă nu apăruseră, dar umbra lor se simţea de mult.

Când şi când stropi minusculi de ploaie brumau ferestrele trăsurii.

— Stâncile Blestemate, spuse el în şoaptă, şovăind, aşa cum pronunţi numele cuiva a cărui apariţie ai aşteptat-o îndelung. Simţi cum cele două cuvinte îi provoacă femeii o tresărire vizibilă şi reacţia ei îl încântă.

Ea se apleacă spre el să vadă mai bine şi Besian îi simţi parfumul cefei.

— Unde?

El făcu un semn, apoi îi arătă cu mâna într-acolo, dar în direcţia

aceea ea nu zări nimic altceva decât o îmbulzeală de neguri.

— Nu e nimic clar, îi explică el. Mai avem încă destul de mers.

Ea îşi puse iar mâna peste mâna lui şi se lăsă pe spătarul canapelei. Smuciturile trăsurii făcură ca ziarul pe care-l cumpăraseră cu puţin înainte de plecarea din oraşel şi unde scria, pe prima pagină, despre ei, să alunece şi să cadă, dar niciunul, nu se aplecă să-l ia de jos. Ea zâmbi cu gândul aiurea, amintindu-şi titlul articolului dedicat călătoriei lor. „Un eveniment încântător: Scriitorul Besian Vorps şi tânăra lui soţie, Diana, au hotărât să-şi petreacă luna de miere în masivul muntos din nord!"

Mai apoi articolul era niţeluş confuz. Nu se înţelegea bine dacă autorul său, un anume A.G. (să fi fost, oare, cunoştinţa lor comună Adrian Guma?) le elogia iniţiativa sau dădea glas unei invidii voalate.

La început, cu două săptămâni înaintea căsătoriei, aflând de la el despre intenţia de a întreprinde această călătorie, ea se arătase surprinsă. Să nu te miri câtuşi de puţin, îi spuseseră prietenele. Te măriţi cu un om neobişnuit, de la care vei auzi doar lucruri neobişnuite. La urma-urmei nu putem să-ţi spunem decât: bravo ţie!

Şi, într-adevăr, se simţea fericită! În zilele dinaintea căsătoriei, în cercurile mondene şi artistice ale Tiranei nu se vorbea decât despre viitorul lor voiaj. Cei mai mulţi se entuziasmaseră: vei părăsi lumea reală pentru cea a legendelor, a eposului autentic, pe care doar rar îl mai poţi găsi aievea în zilele noastre. Urmau cuvintele despre zâne şi vrăjitoare, despre rapsozi, ultimii aezi ai veacului, despre kanunul teribil şi măreţ ca nimic altceva pe lume. Alţii ridicau din umeri încercând să-şi arate clar opoziţia faţă de o astfel de idee, opoziţie legată înainte de toate de greutăţile drumului, cu atât mai mult cu cât era vorba despre o călătorie de nuntă, deci o situaţie mai delicată, iar în munţi frigul persista şi kullele legendare erau construite din piatră. Cei mai puţini fuseseră aceia care ascultau totul cu o uşoară ironie, vrând parcă să spună: mergeţi, mergeţi în Nord, printre năluci, asta are să vă satisfacă pe amândoi şi mai ales pe Besian.

Deci, iată-i acum îndreptându-se spre sumbrul masiv muntos din nord. Masiv despre care ea citise şi auzise atât de multe pe vremea când studiase la Institutul de fete „Regina-Mamă" şi mai ales după aceea, în timpul logodnei cu Besian Vorps. Munţii o atrăgeau şi o speriau. În realitate, din cele citite şi auzite de ea, ba chiar şi din scrierile lui Besian, nu pricepuse prea multe despre viaţa din masivul ascuns în ceţuri veşnice. Credea că tot ceea ce se spunea despre munţi avea un sens dublu şi vag. Besian Vorps scrisese despre Nord

povestiri tragico-filosofice, întâmpinate de critică la fel de vag: unii le salutaseră ca pe nişte capodopere, alţii le criticaseră lipsa de realism. Diana îşi spusese în câteva rânduri că Besian întreprindea călătoria aceea neobişnuită poate mai puţin pentru a-i arăta ei curiozităţile Nordului, cât pentru a se verifica pe sine. Se contrazisese apoi zicându-şi că, dacă ar fi fost aşa, el ar fi putut veni aici cu mult timp înainte şi, pe deasupra, singur.

Acum îi privea cu coada ochiului profilul; din încordarea maxilarelor lui şi din felul în care se uita pe geamul trăsurii îţi dădeai repede seama că bărbatul îşi ascundea anevoie nerăbdarea. Diana înţelegea foarte bine de unde îi venea starea aceea de aşteptare continuă. Cu siguranţă, bărbatul trăia cu impresia că lumea fantastică despre care vorbea zile întregi întârzia să se arate. Afară, sub roţile trăsurii, continua să se deruleze coasta pustie şi nelocuită, presărată cu pietriş cafeniu-deschis peste care se cernea ploaia cea mai monotonă din câte existau. Lui îi e frică să nu mă plictisesc cumva, gândi ea şi încercă de două-trei ori să-i spună: nu te supăra, Besian, dar noi nu călătorim decât de-o oră şi, apoi, eu nu sunt atât de nerăbdătoare şi nici atât de naivă încât să-mi închipui că toate minunăţiile Nordului or să ni se dezvăluie dintr-o dată. Dar nu-i zise nimic, mulţumindu-se să-şi sprijine cu o mişcare firească fruntea de umărul lui. Intuiţia îi spunea că gestul acesta este mai liniştitor ca vorbele şi rămase mult timp aşa, privind pe furiş cum pletele ei castanii se legănau pe umărul lui în ritmul pasului cailor.

Era aproape toropită de somn, când îl simţi mişcându-se.

— Priveşte, Diana, îi zise încet şi o prinse de mână.

Departe, într-un colţ de drum, se zăreau câteva siluete întunecate.

— Munteni? întrebă ea.

— Da.

Cu cât înaintau către ele, cu atât mai înalte deveneau siluetele acelea. Cei doi stăteau cu feţele aproape lipite de geam şi, în câteva rânduri, ea şterse aburul format de respiraţia lor.

— Ce au în mâini? Umbrele? întrebă ea cu glas şoptit când trăsura fu la numai câţiva paşi de munteni.

— Aşa s-ar părea, îi răspunse el neatent. Hm, cine a mai pomenit aşa ceva?

Trăsura trecu pe lângă sătenii care priviră după ea. Besian se uită în urmă, dornic să se convingă că ceea ce ţineau muntenii în mâini erau într-adevăr nişte umbrele vechi, cu spiţele rupte şi pânza sfâşiată.

— E pentru prima oară când văd aşa ceva, pronunţă el printre dinţi. Diana era la fel de surprinsă, dar, pentru a nu-şi supăra soţul, îşi ascunse mirarea.

Când zăriră ceva mai departe un alt grup de munteni, dintre care doi duceau câte un sac în spate, ea se făcu că nu-i vede. Besian Vorps îi urmări un timp cu privirea.

— Porumb, spuse el în cele din urmă, dar Diana nu-i răspunse. Îşi sprijini, în schimb, din nou capul de umărul lui şi părul începu să i se împrăştie şi să-i tresalte odată cu trăsura.

În timp ce el continua să privească afară, ea încercă să se gândească la lucruri mai vesele. În fond, ce mare lucru e să vezi un muntean cu un sac de porumb în spate sau un altul cu umbrela în mână? Întâlnise, la urma-urmei, zeci de munteni tăietori de lemne umplând străzile oraşelor în prag de iarnă, strigând trist „sparg lemne", mai degrabă strigăt de pasăre decât de om. Dar Besian îi spusese că nu aceia erau adevăraţii reprezentanţi ai Nordului. Părăsind din diverse motive ţinutul legendelor, aidoma arborilor smulşi din glia-mumă, ei se depersonalizau, îşi pierdeau calităţile originare. Adevăraţii munteni sunt cei din Nord, îi spusese el într-o noapte, făcând cu mâna un semn ce părea să desemneze mai degrabă înălţimile cereşti decât vreun punct cardinal de-ai fi putut crede că munţii din nord s-ar afla în cer şi nu pe pământ.

Lipit de fereastră, el nu-şi lua ochii de pe drum, speriat poate la gândul că soţia ar putea să-l întrebe dacă sătenii aceia jalnici, purtându-şi umbrelele zdrenţuite sau cocoşându-se sub sacul greu cu porumb sunt totuna cu falnicii stăpâni ai munţilor. Dar Diana, chiar dacă ar fi fost total dezamăgită, n-avea de gând să-l întrebe nimic.

Aşa cum stătea sprijinită de el, clipind uneori din pricina zgâlţâiturilor ca şi când s-ar fi apărat de tristeţea ce i-o trezea privelişte a pustietăţii, îşi aminti de clipele petrecute cu Besian Vorps în zilele în care se cunoscuseră şi în primele săptămâni de logodnă. Cu speranţa de a însufleţi câtuşi de puţin priporul nesfârşit, risipi din belşug peste el castanii de pe bulevardul cel mare, uşile cafenelelor, sclipirile inelelor în ziua logodnei, băncile din parc acoperite cu frunze veştede şi multe, multe altele. Dar peisajul rămânea totuşi acelaşi. Goliciunea lui jilavă ar fi putut înghiţi într-o clipă nu numai întreaga rezervă de fericire a Dianei, ci, desigur, fericirea a generaţii întregi. Nu mai văzuse nicicând o asemenea pustietate. I se păru deci firesc ca de aici să înceapă Stâncile

Blestemate.

Fu trezită din somnolența aceea de o mişcare a umărului lui şi de glasu-i şoptit:

— Priveşte, Diana, o biserică.

Ea se apropie de fereastră şi zări imediat crucea din vârful clopotniței de piatră. Biserica fusese ridicată pe o înălțime stâncoasă şi, din pricină că drumul se afla mult sub nivelul ei sau, pesemne, din cauza cerului cenuşiu, crucea neagră părea a se legăna amenințător printre nori. Biserica era încă departe şi, când se mai apropiară, văzură clopotul a cărui sclipire palidă, gălbuie, de bronz închipuia un fel de surâs sub amenințarea cernită a crucii.

— Cât e de frumos! făcu Diana.

El dădu din cap fără o vorbă. Într-adevăr, mohoreala crucii şi surâsul alinător al clopotului dominau totul şi erau, pare-se, vizibile de departe, unite pe vecie.

— Iată şi casele muntenilor, zise el.

Ea îşi desprinse cu greu privirea ele la biserică şi căută în jur.

— Unde? Unde?

— Uite una, acolo, pe povârniş, îi arătă el cu mâna. Şi alta, pe cealaltă coastă.

— Ah, da.

El se însufleți brusc, scrutând orizontul.

— Munteni, spuse ea şi arătă ceva prin geamul din față, ceva aflat dincolo de umerii birjarului.

Muntenii veneau către ei, dar erau foarte departe şi nu se vedeau prea clar.

— Pe-aici, prin vecinătate, trebuie să fie un sat.

Trăsura se apropia de grupul de munteni şi Diana simți nerăbdarea cu care soțul ei aştepta lângă geamul aburit.

— Au puşti, zise ea.

— Da, răspunse el puțin mai liniştit, fără a se întoarce. Părea a căuta altceva cu privirea. Muntenii se aflau la cel mult douăzeci de paşi de trăsură.

— Priveşte, strigă el în cele din urmă, trăgând-o pe Diana cu forță de umeri. Iată semnul negru pe mâneca dreaptă, îl vezi?

— Da, da, făcu ea.

— Iată încă unul cu semnul morții. Şi încă unul.

Surprinderea îl făcuse să respire precipitat.

— Fantastic! îi scăpă ei involuntar.

— Cum?

— Am vrut să spun că e minunat şi teribil în acelaşi timp.

— Ai dreptate, e minunat de teribil sau teribil de minunat, spune-i cum vrei.

Se întoarse deodată spre ea cu o lumină stranie în priviri, vrând parcă să-i spună: şi tu nu credeai în toate astea. Deşi, în realitate, ea nu arătase niciodată o asemenea îndoială.

Trăsura îi depăşise pe drumeţi. Besian se lăsă pe spătar cu un zâmbet şăgalnic pe buze.

— Ne apropiem de împărăţia umbrelor, zise, neadresându-se parcă nimănui, în care legile morţii sunt mai puternice decât cele ale vieţii.

— Cum se deosebesc cei care au de răzbunat pe cineva de cei urmăriţi de răzbunare? îl întrebă ea. Semnul negru e acelaşi pentru toţi, nu?

— Da, e acelaşi. Pecetea morţii e una singură şi pentru cei ce vor ucide şi pentru cei ce vor fi ucişi.

— Nemaipomenit! făcu ea.

— Nicăieri în lume n-ai să găseşti un asemenea loc, în care oamenii întâlniţi pe drum, asemenea copacilor însemnaţi pentru a fi doborâţi, să poarte cu sine semnul morţii.

Ea îl privi tandru. Bărbatul avea privirea cuprinsă de un foc lăuntric, de sclipirea ce rămâne în urma unei aşteptări extenuante. Acum, muntenii cu umbrelele lor sfâşiate caraghios şi cu banalii saci cu porumb în spate păreau că nici nu mai există.

— Uite, alţi munteni, spuse el.

De astă dată ea fu prima care observă semnul negru de pe mâneca unuia dintre ei.

— Da, din momentul acesta putem spune că am intrat în însăşi împărăţia morţii, zise Besian, privind încontinuu pe geam. Afară, ploaia se cernea ca şi până atunci, măruntă, amestecată cu ceaţă.

Dianei Vorps îi scăpă fără voie un oftat.

— Da, urmă Besian, am intrat precum Ulise în împărăţia lui Hades, numai că el a coborât în vreme ce noi urcăm.

Ea îl asculta privindu-l cu atenţie. Bărbatul îşi sprijinise fruntea de geamul complet aburit de propria-i răsuflare. Din spatele sticlei lumea părea iluzorie.

— Colindă coclaurii cu semnul lor negru pe mânecă aidoma unor năluci prin ceaţă, spuse el.

Ea asculta ca în transă. Discutaseră frecvent înaintea plecării despre toate acestea, dar acum cuvintele lui sunau altfel. În spatele lor, asemeni imaginilor din spatele textului unui film, peisajul se

dezvăluia încă şi mai tulburător. Ar fi vrut să-l întrebe dacă vor întâlni oameni cu giulgiul pe cap, cum îi povestise el cândva, dar simți o reținere şi renunță la întrebare. Poate frica naivă că, punând această întrebare, ei vor apărea într-adevăr, lucru pe care ea nici nu-l dorea.

Trăsura îşi continua drumul. Satul pierise în zare. Doar crucea bisericii se legăna domol într-un colț de cer, puțin căzută pe-o parte ca crucile de pe morminte, de parcă cerul însuşi s-ar fi afundat puțin, aşa cum se-afundă pământul de pe ele.

— Priveşte murana[6] aceea, o făcu el atentă, arătând cu mâna spre marginea drumului.

Ea se întinse pentru a vedea mai bine. Era un morman de bolovani ceva mai deschişi la culoare decât cei din jur, puşi ca într-o doară unii peste alții. Îşi zise că, dacă n-ar fi fost ziua aceea ploioasă, mormântul n-ar fi părut atât de lugubru. Îi spuse şi lui la ce se gândise, dar bărbatul zâmbi, clătinând din cap în semn că, nu era de acord.

— Muranele sunt de felul lor lugubre, o contrazise. Ba chiar, cu cât e mai frumos peisajul, cu atât mai macabre par.

— Poate, răspunse ea.

— Am văzut tot felul de morminte şi cimitire, cu fel de fel de semne şi simboluri, continuă el, dar mormânt mai veritabil decât muranele sărăcăcioase pe care le fac muntenii noştri chiar pe locul în care omul a căzut ucis n-ai să găseşti nicăieri.

— Da, zise ea. E tare deprimantă.

— Şi denumirea o are la fel, aspră, bolovănoasă, crâncenă, murană, nu?

Ea făcu da din cap, după, care oftă din nou. El, înviorat de propriile-i cuvinte, continuă să vorbească. Îi povesti despre absurdul vieții şi cruzimea morții în Nord, despre omul de aici, apreciat sau nu doar prin relațiile pe care le are cu moartea şi despre groaznica urare pe care o fac muntenii la naşterea unui copil: „Viață lungă şi moarte de glonț”, ceea ce arată că moartea naturală de boală sau bătrânețe este ruşinoasă pentru oamenii muntelui şi, la urmă, despre scopul vieții munteanului, care nu are un alt țel decât să strângă atât de multă cinstire cât timp este viu, încât aceasta să-i fie monumentul de după moarte.

---

[6] Grămadă de pietre marcând locul în care a fost ucis sau înmormântat cineva; mormânt primitiv.

— Am auzit câteva cântece despre cei uciși, zise ea. Sunt la fel ca și muranele acestea.

— Ai dreptate. Te apasă pe piept întocmai ca un bolovan. Și cântecele și muranele sunt construite după aceleași precepte.

Diana Vorps își înăbuși cu greu un alt oftat. Din când în când avea senzația că în suflet i se năruie ceva. Ca și cum ar fi simțit ceea ce se petrece cu ea, el se grăbi să-i spună că, în pofida acestora, deși indiscutabil sumbru, totul era în același timp magnific. Încercă să-i explice că, la urma-urmei, dimensiunea morții conferă vieții omului nostru din Nord un ce etern, pentru că o asemenea amplitudine nelimitată, nesfârșită, îl ajută pe muntean să domine amănuntele și meschinăria vieții.

— Să-ți măsori zilele cu metrul morții este, în primul rând, un dar, zise el, nu crezi?

Ea zâmbi și ridică din umeri.

— Gândește-te la kanun, mai ales la partea care se referă la gjakmarrja, continuă Besian. Îți amintești?

— Da, răspunse ea, îmi amintesc perfect.

— O adevărată constituție a morții, spuse el, întorcându-se brusc către ea. Despre asta vorbesc o mulțime de lucruri și, oricât de sălbatic și de nemilos ar fi kanunul, un lucru este sigur: el este una dintre cele mai monumentale constituții născute pe suprafața globului pământesc, iar noi, albanezii, trebuie să ne mândrim că l-am zămislit.

Besian așteptă pesemne să audă ce-i va răspunde ea, pro sau contra, dar femeia tăcu, fixându-și privirea într-a lui, cu liniștea obișnuită.

— Da, așa trebuie să fim, mândri, vorbi el mai departe. Nordul nostru e singura zonă din Europă care, deși făcând parte dintr-un stat modern și repet, făcând parte dintr-un stat modern european, nefiind deci un teritoriu populat de triburi primitive, s-a lipsit de legi, de structuri juridice, de poliție, de tribunale, într-un cuvânt de toate organele statale; a renunțat la ele, pricepi, cândva le-a avut și a renunțat la ele pentru a le înlocui cu alte legi morale, atât de perfecte încât au determinat autoritățile străine de ocupație și, mai târziu, însăși organele statului albanez independent să le recunoască și astfel să lase Nordul, adică aproape jumătate din regat, în afara controlului central.

Privirea Dianei urmărea când buzele, când gesturile soțului.

— Iar povestea asta e nemaipomenit de veche, urmă el. Pentru că

a început să se închege pe vremea când Kostandin cel din baladă s-a ridicat din mormânt pentru a-şi împlini jurământul. Ţi-a trecut prin cap, când ai studiat balada asta la şcoală, că şi cuvântul dat, besa, despre care se vorbeşte în ea, este una dintre pietrele de temelie ale acestei construcţii pe cât de înfiorătoare, pe atât de măreţe? Kanunul nu este doar o constituţie, vorbi el tot mai aprins. Este un mit extraordinar sub forma unui sistem juridic. Un tezaur universal, în faţa căruia codul lui Hammurabi, sau ce naiba mai au ăia, nu reprezintă decât jocuri de copii. Înţelegi? Iată pentru ce aici n-au loc întrebările. Ca orice lucru extraordinar, kanunul este dincolo de bine şi de rău. El este dincolo de...

Ea simţi cum ofensa îi aduce sângele în obraji. Cu o lună în urmă tocmai ea îl întrebase astfel: cum e kanunul, bun sau rău? Atunci el zâmbise, pe când acum...

— Nu-i nevoie să fii ironic, îl întrerupse, retrăgându-se cât mai mult în cealaltă parte a canapelei.

— Cum?

Trebuiră câteva minute până să priceapă despre ce era vorba. El râse tare, i se jură că nu fusese nimic intenţionat, ba chiar că nici măcar nu mai ţinea minte întrebarea ei, de atunci şi apoi îi ceru o mie de scuze.

Micul incident păru a reînviora atmosfera din interiorul trăsurii. Cei doi stătură îmbrăţişaţi o vreme, se mângâiară unul pe altul, apoi ea îşi deschise poşeta, scoase din ea o oglinjoară şi se privi vrând să vadă dacă nu cumva i se şterse rujul de pe buze. Aceste binecunoscute gesturi ale ei aduseră după sine discuţii despre casă, despre prieteni şi despre Tirana, de unde ea avu brusc impresia că plecaseră cu multă vreme în urmă. Iar atunci când vorbiră din nou despre kanun, conversaţia nu mai fu rece şi crâncenă asemeni lamei de spadă, ci mult mai firească. Şi asta din pricină că discuţia s-a purtat în special în jurul părţilor din kanun ţinând de existenţa zilnică. Când, în preziua logodnei lor, el îi dăruise o ediţie de lux a kanunului, ea nu dăduse prea mare importanţă acestei părţi şi multe dintre preceptele pe care Besian le cita acum, femeia şi le amintea cu greu.

Uneori reveneau la amintirile din capitală şi la cunoştinţele comune, dar era de ajuns ca la orizont să apară o moară, o turmă de capre sau vreun drumeţ singuratic, pentru ca el să şi pomenească preceptele referitoare la toată acestea.

— Kanunul este total, zise Besian, într-un rând, nu există niciun

sector al vieții economice sau moralei care să nu fie cuprins în el.

Puțin înainte de prânz întâlniră un şir da nuntaşi şi el îi spuse că aceştia se deplasează unul după altul conform unor reguli străvechi, a căror nerespectare poate transforma nunta în înmormântare. Iată-l pe vornicel, îi explică el, iată, ultimul, cu calul de dârlogi, e tatăl sau fratele miresei.

Cu obrazul lipit de geam, uluită, Diana nu-şi putea dezlipi privirea de la costumele populare ale femeilor. Ce frumoase sunt, ah, ce frumoase, repeta întruna, în vreme ce el, sprijinit de ea, îi şoptea la ureche cu glas domol paragrafele din kanun referitoare la nuntă: ziua nunții nu se amână cu niciun preț. Nunta va începe chiar şi în situația când mireasa ar fi pe patul de moarte; ea va fi dusă acasă la mire în orice stare s-ar afla. Nunta se va porni chiar şi atunci când în familie a murit cineva. Mireasa intră, mortul iese din casă. Ici e nuntă, colo înmormântare.

Când nuntaşii rămaseră în urmă, cei doi vorbiră despre, „glonțul de zestre", care, conform obiceiului, i se oferă mirelui din partea rudelor miresei, ca acesta să-l poată folosi în caz de adulter şi, râzând şi glumind, Diana şi Besian îşi imaginară cam ce-ar putea să se întâmple în cazul în care el sau ea îşi va înşela partenerul, se tachinară şi se traseră de urechi spunându-şi, „de mâna asta vei pieri!"

— Eşti un copil, o alintă Besian după ce se liniştiră şi ea simți că el suferă da gândul că-şi bătuseră joc de kanun, dar înțelese că bărbatul făcuse asta doar pentru a o înveseli.

Cu moartea nu se glumeşte, îşi aminti de spusa cuiva, dar imediat vorbele acestea îi ieşiră din minte. Fu destul să privească afară în câteva rânduri pentru a-şi uita veselia. Peisajul se modificase, cerul căpătase profunzime, deşi profunzimea aceea îl făcu şi mai apăsător. I se păru că zăreşte o pasăre şi fu gata-gata să strige „o pasăre", care ar fi însufleți tabloul sau ar fi îmblânzit orizontul, dar ceea ce văzuse se dovedi a fi o altă cruce, la fel de aplecată printre vălătucii de ceață ca şi prima. Acolo departe trebuie să fie mănăstirile franciscanilor şi, mai departe, cele de maici.

Trăsura înainta mereu: legănându-se uşor şi monoton. Când şi când, între somn şi trezie, ea auzea glasul soțului, ce părea a veni din altă lume şi avea un vuiet de peşteră. El continua să-i amintească diferite pasaje din kanun, îndeosebi pe cele legate de viața cotidiană. Îi vorbi despre regulile ospitalității. Şi, în, general, despre prietenie, care, la albanezi, reprezintă ceva fundamental, de neînlocuit.

— Îți amintești cum este definită casa în kanun? o întrebă el. Casa albanezului aparține lui Dumnezeu şi oaspetelui. Lui Dumnezeu şi oaspetelui, pricepi? Deci, mai-nainte de a fi a proprietarului, ea este a musafirului. Prietenia este cea mai înaltă categorie, etică în viața albanezului, urmă el. Este ceva mai presus legăturilor de sânge. Moartea părintelui sau a copilului se poate ierta, a prietenului, însă, niciodată.

El reveni de câteva ori la regulile ospitalității, iar ea, pe jumătate adormită cum era, simți cum străvechile paragrafe, învârtindu-se cu zgomot precum dinții ruginiți ai unui mecanism, se apropiau de partea tragică a kanunului. Oricât ai fi răsucit discuția despre kanun, ea tot acolo ajungea. Iată, acum, cu aceeaşi voce cavernoasă, el îi povesti o întâmplare tipică. Ea îşi ținea ochii tot închişi, încercând să rămână în starea aceea de somnolență, ştiind că doar astfel vocea lui îşi va păstra aparența de ecou. Glasul lui povestea despre un călător ce mergea într-o seară singur pe o potecă de munte. Drumețul era urmărit de răzbunare şi de multă vreme se ferea din calea duşmanilor. Deodată, acolo pe drum, la ora aceea a amurgului fu cuprins de o nelinişte şi de un presentiment sumbru. În jur era mare pustietate, nici casă, nici țipenie de om căruia să-i fi cerut găzduire. Se afla doar o turmă de capre, şi acelea fără păstor. Şi atunci, pentru a-şi face singur curaj sau poate pentru a nu sta cu mâinile-n sân, omul strigă de câteva ori după stăpânul caprelor. Nu-i răspunse nimeni. Văzând asta, el strigă spre țapul turmei: Țapule, să-i spui stăpânului tău că dacă mi se întâmplă ceva înainte de a trece culmea de colo, să ştie că am fost ucis ca oaspete al său. Şi avu dreptate, căci după câțiva paşi fu ucis.

Diana deschise ochii.

— Apoi, întrebă ea, ce s-a mai întâmplat?

Besian Vorps zâmbi amar:

— Un alt păstor, vecin cu primul, a auzit cuvintele celui ucis şi i le-a spus celui dintâi. Iar acesta, care, nici nu-l cunoştea, nici nu-l văzuse, nici măcar nu ştia numele celui ucis, şi-a lăsat turma, şi-a lăsat familia şi orice altceva şi, plecând să-l răzbune pe oaspetele necunoscut împuşcat pe pământul său, a intrat în cercul gjakmarrjei.

— Teribil, zise Diana. Absurd. Îngrozitor.

— Adevărat, fu el de acord. Este şi teribil şi absurd şi îngrozitor, ca toate faptele sublime.

— Ca toate faptele sublime, repetă ea, ghemuindu-se din nou în

colțul ei. Îi era frig. Privirea îi luneca inconştient peste întinderea dintre două culmi muntoase ca şi când în griul acela de granit s-ar fi aflat dezlegarea misterului.

— Pentru că, pentru albanez, oaspetele e aproape ca Dumnezeu, spuse Besian Vorps, simțind parcă întrebarea ei nerostită.

Diana miji ochii, aşa încât cuvintele lui să-şi mai piardă din înverşunare. El coborî glasul şi mai mult, la fel ca la început şi vocea îi căpătă aparența de ecou mai repede decât se aştepta femeia.

— Fiindcă, precum am auzit cândva, urmă el, în vreme ce multe popoare şi-au rezervat munții pentru zeități, muntenii noştri, neavând alt spațiu vital, au fost obligați fie să-i alunge pe zei de acolo, fie să-i umanizeze, să-i modeleze asemeni lor, aşa încât să poată trăi împreună cu ei. Mă urmăreşti, Diana? Doar astfel se explică lumea asta pe jumătate reală, pe jumătate fantastică, identică celei homerice. Şi tot astfel se explică crearea unor asemenea semizei cum este „oaspetele".

El tăcu o vreme, ascultând, cine ştie de ce, zgomotul roților pe drum.

— Oaspetele este aproape ca Dumnezeu, spuse apoi, şi faptul că un om obişnuit se poate ridica brusc la înălțimea aceasta nu-i reduce cu nimic, ci, din contră, îi sporeşte divinitatea. Faptul că aura divinității se câştigă întâmplător şi pe nepusă-masă, într-o seară, cu câteva ciocănituri în poartă, îi atribuie veridicitate. Chiar din momentul în care călătorul cel mai banal, încălțat cu opinci şi cu traista-n spinare, bate la poartă şi-ți cere găzduire, omul acesta devine într-o secundă un personaj extraordinar, stăpân intangibil, judecător, rază de soare. Tocmai această bruschețe a metamorfozei are ceva de existență divină. Căci nu brusc, pe neaşteptate se arătau zeii vechilor greci? Tot astfel se înfățişează şi oaspetele la poarta albanezului. Şi, asemeni zeităților, este enigmatic, vine direct din împărăția hazardului sau a fatalității, spune-i cum vrei. Bătaia lui în poartă este ceva de care depinde existența sau stingerea a generații întregi. Acesta este oaspetele.

— E un coşmar, zise ea.

El se prefăcu că n-o aude, râse numai, un râs indiferent, străin de discuția de adineauri.

— Iată de ce uciderea oaspetelui este pentru albanez o ofensă de moarte, vorbi el mai departe, adevăratul sfârşit al lumii.

Ea privi pe geam şi-şi spuse că ar fi fost imposibil să-ți imaginezi sfârşitul lumii decât printre stâncile acestea.

— Acum câțiva ani s-a petrecut pe-aici, pe undeva, o întâmplare care oricui i-ar fi putut părea ciudată, nu însă şi unui muntean, spuse Besian Vorps, punându-i Dianei mâna pe umăr. Mâna care ei i se păru mai grea ca niciodată. Da-da, o istorie într-adevăr înfiorătoare.

De ce oare n-o fi povestind-o? se întrebă femeia după ce trecu o bucată de timp, iar el continua să tacă. În realitate nici ea nu ştia precis dacă vrea sau nu să asculte o altă întâmplare de groază.

— Careva a fost ucis, dar nu în ambuscadă, ci chiar în mijlocul târgului, începu el deodată.

Diana urmărea cu coada ochiului colțurile buzelor lui, care se mişcau dând viață cuvintelor. El îi istorisi cum că fapta fusese comisă ziua în amiaza mare, în hărmălaia târgului, şi frații victimei, aflându-se acolo, se luaseră după ucigaş, pentru că era la scurt timp după omor... când nu se încheiase nicio înțelegere şi sângele putea fi răzbunat pe loc. Ucigaşul reuşi să scape de urmăritori, deşi întreaga familie a mortului se ridicase şi-l căuta peste tot. Se însera şi făptaşul, venit dintr-un alt sat şi necunoscând bine locurile, speriat că va fi prins, bătu la prima poartă care-i ieşise în cale şi ceru găzduire. Conform obiceiului, stăpânul casei îl primi şi-l luă sub ocrotirea sa pe necunoscut.

— Şi a cui crezi tu că era casa în care ucigaşul ceruse găzduire? întrebă Besian, apropiindu-se de ea.

Diana întoarse capul brusc. Ochii îi erau mari şi imobili.

— Era chiar casa victimei.

— Oh, făcu ea, mi-am închipuit, Şi apoi? Ce s-a mai întâmplat apoi?

Besian răsuflă adânc. Îi spuse că la început nimeni nu bănuise adevărul. Ucigaşul pricepu că în casa în care se afla ca oaspete cu puțin timp înainte se întâmplase o nenorocire, dar n-ar fi crezut în ruptul capului că cel ce o provocase era chiar el. Pe de altă parte, gazda sa, uitându-şi durerea pricinuită de moartea fiului, îl onoră după cum se cuvenea pe oaspete, înțelegând că omul de-abia ucisese pe cineva şi că era urmărit, fără să ştie însă că celălalt, e chiar ucigaşul feciorului său.

— Şi astfel, cei doi stătură dinaintea vetrei, mâncând împreună şi bând cafea. Mortul era, după obicei, în altă odaie.

Diana deschise gura pentru a spune ceva, dar simți că nu va face alt lucru decât să repete cuvintele „absurd” şi „îngrozitor” şi de aceea tăcu.

— Seara, târziu, osteniți de atâta umblet, se întoarseră acasă şi frații victimei, urmă Besian, care, de cum intrară şi-l văzură pe oaspete, îl recunoscură în el pe ucigaş.

Besian se întoarse către ea să-i vadă reacția.

— Nu te speria, îi zise. Nu s-a întâmplat nimic.

— Cum?!

— Da, nimic. La început, cuprinşi de mânie, frații îşi scoaseră armele, dar la un cuvânt al bătrânului se liniştiră într-o clipă. Cred că-ți închipui ce le-a spus, continuă el.

Ea dădu din cap cu tristețe.

— „E oaspetele nostru, nu-l atingeți", iată cuvintele bătrânului.

— Şi apoi? întrebă ea. Ce s-a mai întâmplat după asta?

— Apoi au rămas toți cu ucigaşul, oaspetele lor, atâta timp cât îl apăra datina. I-au vorbit. I-au aşternut să doarmă, iar dimineața l-au însoțit până la marginea satului fără a-i pricinui niciun rău.

Diana îşi puse două degete pe frunte, vrând parcă să îndepărteze ceva de acolo.

— Iată ce înseamnă oaspetele.

Besian spuse vorbele acestea între două tăceri, aşa cum aşezi în loc gol un obiect pe care vrei să-l pui în valoare. Aşteptă ca Diana să spună ca şi prima dată „e un coşmar" sau orice altceva, dar ea nu spuse nimic. Îşi ținea mai departe degetele în mijlocul frunții, la rădăcina sprâncenelor, ca şi când i-ar fi fost imposibil să găsească ceea ce voia să smulgă de acolo.

De afară se auzeau înfundat sforăiturile cailor de la trăsură şi fluieratul repetat al surugiului. Laolaltă cu ele, Diana auzea glasul bărbatului ei, care, surprinzător, era din nou grav şi potolit.

— Şi acum vine întrebarea: pentru ce să fi creat albanezul un asemenea ideal? Rostea cuvintele ținând capul foarte aproape de umărul femeii, ca şi când i-ar fi cerut răspuns la toate întrebările sau îndoielile sale, deşi ritmul în care vorbea nu lăsa timp pentru vreo intervenție de-a ei. Întreba mereu (pe cine, nu se înțelegea), continua să întrebe, deci, care să fie oare motivul că albanezul îşi crease instituția ospeției, situată mai presus de toate celelalte relații omeneşti, superioară chiar legăturilor de sânge.

— Răspunsul trebuie căutat poate în însuşi caracterul democratic al acestei instituții, argumenta el. Orice om de rând, în orice zi sau noapte obişnuită, poate fi ridicat la rangul suprem de oaspete. Deci, drumul către această zeificare temporară este deschis oricând şi oricui. Nu, Diana?

— Da, spuse ea în şoaptă, cu degetele încă în mijlocul frunţii.

El se mişcă pe canapea într-un fel ciudat, de parcă, în timp ce-şi căuta o poziţie mai bună, ar fi vrut să găsească şi cele mai potrivite cuvinte pentru a spune ceea ce gândea.

— Deci, câtă vreme blazonul de oaspete îl poate purta oricine, continuă Besian, şi, dacă pentru albanez blazonul acesta este mai nobil decât un blazon regal, de ce să nu fim de acord că, în viaţa plină de primejdii şi suferinţă a albanezului, statutul de oaspete, deţinut pentru 24 de ore sau chiar numai pentru patru, este un soi de desfătare, de uitare, un armistiţiu, o amânare şi, de ce nu, o evadare din existenţa zilnică într-o realitate divină.

El tăcu şi aşteptă, dar femeii, care simţea că ar trebui să spună ceva, îi veni mai uşor să-şi sprijine din nou capul pe umărul lui decât să vorbească.

Mireasma cunoscută a părului ei tulbură pentru o clipă gândurile bărbatului. Asemeni verdeţii, care sugerează mai bine ca orice, venirea primăverii sau ca zăpada, simbol al iernii, tot astfel pletele castanii ale femeii, revărsate peste umărul lui, sugerau ideea de fericire. Gândul că este un bărbat fericit îi trecu fulgerător prin minte.

— Eşti obosită, Diana? o întrebă.

— Puţin, Besian.

El îi puse braţul pe umeri şi o strânse uşor lângă sine, inspirând parfumul discret, îmbătător pe care trupul ei de femeie proaspăt măritată îl emana cu zgârcenia cuvenită.

— Încă puţin şi vom ajunge.

Fără a-şi retrage braţul, el îşi întinse capul spre fereastra trăsurii şi privi afară.

— Într-o oră, cel mult o oră şi jumătate vom ajunge, repetă.

În spatele ferestrei se zăreau culmi zimţate, ude de ploaia după-amiezii de martie.

— Ce ţinut e acesta?

Fără să răspundă, el privi afară, mulţumindu-se numai să ridice din umeri în semn că nu ştia. Ea îşi aminti din nou de zilele dinaintea plecării (zile ce-i păreau acum desprinse nu din acest martie, ci dintr-altul, îndepărtat precum stelele), zile pline de vorbe, de râsete, de glume, de temeri, de invidie la adresa „aventurii lor nordice", cum o numise Adrian Guma, pe care-l întâlniseră la poştă în momentul când se pregăteau să-i trimită o telegramă amicului ce avea să-i întâmpine în Nord. Telegramă unui muntean? exclamase

celălalt. Dar asta e ca şi când ai vrea să trimiți o telegramă vulturilor sau norilor. Râseseră tustrei şi, printre glume, Adrian Guma îi întrebase: chiar aveți o adresă? Iertați-mă, dar nu vă cred.

— Încă puțin şi vom ajunge, spuse pentru a treia oară Besian, aplecându-se spre geam.

Ea se întrebă de unde ştia el asta, pentru că drumul nu avea nici indicatoare şi nici pietre kilometrice. În vreme ce bărbatul îşi spunea că nu întâmplător venise vorba despre ospitalitate şi oaspete, şi asta în vreme ce se apropiau tot mai mult, odată cu amurgul, de kulla în care aveau să înnopteze.

— Încă puțin şi ne vom pune pe frunte coroana de oaspete, îi şopti el şi-i atinse cu buzele obrazul drept. Ea îşi mişcă puțin capul spre el. Respirația i se îndesi, ca în momentele apropierii lor intime, şi oftă.

— Ce e? o întrebă el.

— Nimic, răspunse ea încet. Doar puțină teamă.

— Adevărat? râse el. Cum aşa?

— Nu ştiu.

El clătină din cap ca şi când propriul râs nu ar fi fost altceva decât un băț de chibrit aprins în fața ochilor, pe care încerca să-l stingă.

— Dacă-i pe-aşa, atunci pot să-ți spun, Diana, că, deşi ne aflăm în împărăția morții, poți să fii sigură că niciodată în viața ta nu vei fi mai apărată ca astă-seară nu numai de nenorociri, dar şi de cea mai nevinovată ofensă. Pentru că niciun cuplu regal n-a avut vreodată străji mai devotate, mai dispuse să se sacrifice, în prezent şi-n viitor, cum vom avea noi în seara asta. Tot mai eşti nelinişti tă?

— Nu despre asta, vorbeam, zise Diana, îndreptându-se pe canapea. Teama mea e de alt fel, nici eu nu-mi dau seama prea bine. Ceva mai devreme ai vorbit despre zei, soartă şi fatalitate. Toate astea sunt impresionante, dar, în acelaşi timp, înspăimântătoare. N-aş vrea să pricinuiesc nimănui necazuri.

— O, făcu el vesel. Ca pe orice suveran, coroana te atrage, dar te şi sperie. Mi se pare logic pentru că, la urma-urmei, o coroană scânteiază, dar şi apasă.

— Destul, Besian, spuse ea cu glas împăciuitor. Nu râde de mine.

— Nu râd, zise el pe acelaşi ton jucăuş. Şi eu am aceeaşi stare ca şi tine. Oaspetele, jurământul şi sângele sunt asemeni articulațiilor tragediei antice şi, dacă le pătrunzi în mecanismul lor, înseamnă că accepți posibilitatea tragediei. Totuşi, noi n-avem de ce ne teme, Diana. Dimineața vom lepăda coroana, ne vom uşura de povara ei, dar asta până în seara următoare.

El îi simți degetele mângâindu-i ceafa şi-şi lăsă capul pe creştetul ei. Oare cum vom dormi acolo, se întrebă ea, împreună sau separat, după care spuse tare:

— Mai avem mult?

Besian Vorps deschise puțin uşa trăsurii pentru a-l întreba pe surugiul a cărui prezență o ignoraseră până atunci. Împreună cu răspunsul, înăuntru pătrunse un val de aer rece.

— Ne apropiem, zise Besian.

— Brr, ce frig, făcu ea.

Afară, seara, care până atunci păruse nesfârşită, devenea tot mai opacă. Fornăiturile cailor se auzeau tare şi Diana îşi imagină spuma înflorindu-le boturile, în vreme ce se opinteau spre aşezarea necunoscută în care trebuiau să ajungă.

Începuse să înnopteze când trăsura se opri şi ei coborâră. După zgâlțâiturile drumului, lumea părea acum mută şi complet nemişcată. Birjarul arătă cu mâna în direcția unei case de pe partea cealaltă a drumului, dar celor doi, cu picioarele complet amorțite, li se păru imposibil să ajungă până acolo.

O bucată de vreme se învârtiră în jurul trăsurii, urcară şi coborâră din ea, ocupându-se, când de genții de voiaj, când de valize, până ce, în fire, o porniră spre kullă într-un cortegiu ciudat, ei doi înainte, ținându-se la braț şi în urma lor, cu valizele de piele în mâini, surugiul.

Când fură aproape, Besian îşi lăsa soția în urmă şi, cu paşi ce femeii i se părură total nesiguri, se avântă înainte. Poarta îngustă era închisă, ferestruicile păreau părăsite şi Dianei îi trecu fulgerător prin minte întrebarea: oare or fi primit telegrama noastră?

În vremea asta, Besian se oprise în fața porții şi ridicase capul pentru a striga, pare-se, după obicei: Stăpânul casei primeşte oaspeți? În alte circumstanțe, văzându-şi soțul în rolul acesta, Diana ar fi râs cu poftă, dar acum simțea că o împiedică ceva. Poate umbra kullei (piatra are umbră grea, spun bătrânii), ce-i apăsa umerii.

Besian Vorps ridică pentru a doua oară capul şi, brusc, trupul său îi păru femeii slab şi lipsit de apărare la picioarele zidului acela rece, secular, căruia el se pregătea să-i glăsuiască.

Miezul nopții trecuse demult, dar Diana nu putea să doarmă. Se învârtea întruna sub cele două velințe de lână, care îi dădeau când o senzație de cald, când una de frig. Îi aşternuseră direct pe duşumeaua de scândură, la etajul întâi al kullei, împreună cu fetele

şi femeile. Besian dormea la etajul al doilea, în camera de oaspeţi. Cu siguranţă că nici pe el nu-l lua somnul.

Jos, sub podea, se auzea muget de vite. Auzindu-l, la început se speriase, dar una dintre neveste, cea de lângă ea, îi spusese în şoaptă: stai liniştită, e Kazil. Îşi aminti de la lecţiile de zoologie că vitele îşi rumegă astfel hrana mâncată în timpul zilei şi se linişti, ceea ce nu-i aduse însă somnul.

Prin cap i se învălmăşeau în dezordine şi confuz frânturi de gând sau de discuţii auzite demult sau doar cu câteva ceasuri în urmă. Într-un rând crezu că motivul insomniei este însăşi perindarea lor haotică şi încercă oarecum să le rânduiască. Lucrul acesta se dovedi a fi deosebit le anevoios. Cum reuşea să pună în ordine un gând, un altul se răzvrătea imediat, sărind din propria-i matcă. Un timp încercă să se concentreze asupra planului călătoriei lor, aşa cum i-l expusese Besian înaintea plecării. Începu să socotească câte zile aveau să-şi petreacă în munţi, îşi aminti casele la care vor înnopta, unele complet necunoscute, ca de pildă kulla din Orosh unde vor trage mâine seară şi vor fi găzduiţi de misteriosul stăpân al masivului muntos din Nord. Diana încercă să-şi imagineze toate acestea, dar tocmai atunci gândul i-o luă din nou razna, şi puse palma pe tâmplă, ca pentru a-i opri zvâcnetul năvalnic ce i se păru a fi legat de revolta creierului, dar simţi că presiunea palmei îi sporeşte senzaţia de ameţeală. Îşi retrase degetele de pe tâmplă şi lăsă gândul să-i hoinărească o vreme încotro îi era voia. Ceea ce se dovedi însă insuportabil. Trebuie să mă gândesc la ceva oarecum cunoscut, îşi spuse. Şi începu să-şi reamintească cele discutate cu câteva ore înainte în odaia de oaspeţi. Le voi rumega pe toate, gândi, ca taurul ce mugeşte jos în staul. Lui Besian i-ar plăcea, cu siguranţă, o asemenea comparaţie. El se dovedise destul de tandru cu ea sus, în camera de oaspeţi. Îi explicase totul, cerând mai întâi voie stăpânului casei. Pentru că în odaia aceea, supranumită şi camera bărbaţilor, nu se admite vorba în şoaptă sau la ureche. Acolo, după cum îi spusese Besian, sunt găzduite doar „discuţii bărbăteşti”, iar nu bârfe şi nici gânduri spuse pe jumătate şi fiecare cuvânt e aprobat cu „aşa este” sau „bine ai spus”. Uite, ascultă cu atenţie la cele ce se vorbesc, îi şoptise Besian. Şi ea ascultase şi văzuse că el avea dreptate. Dacă locuinţa albanezului este o cetate în înţelesul deplin al cuvântului, iar alcătuirea internă a familiei, conform kanunului, se aseamănă structurii statale, e de la sine înţeles că şi vorba albanezului are ceva din stilul oficial. Apoi, în timpul cinei, Besian reluase discuţia

preferată despre oaspete şi ospeţie, explicându-i că noţiunea de „oaspete", ca orice noţiune importantă, avea, alături de înţelesul sublim, şi un altul, absurd. În seara aceasta, aici, suntem atotputernici precum zeităţile, îi spusese el, putem face tot ce ne trece prin cap, putem chiar să şi ucidem pe cine vrem şi pentru toate vina va cădea asupra stăpânului casei, pentru că el ne-a ospătat, totuşi există oprelişti şi pentru noi, zeii. Şi ştii care? Nouă, cărora ni se permite orice, chiar şi omuciderea, două lucruri ne sunt interzise: primul, să ştergem farfuria cu pâine, al doilea, să atingem ulciorul de lângă vatră. Diana îşi stăpânise cu greu râsul. E comic, şoptise printre dinţi, e mai mult decât comic. Ai dreptate, îi răspunsese el, totuşi e adevărul-adevărat. Dacă astă-seară eu aş face aşa ceva, stăpânul casei va sări în picioare, se va apropia de fereastră şi, cu un urlet groaznic, va anunţa satul că ospitalitatea i-a fost pângărită. Şi că din acel moment oaspetele i-a devenit duşman de moarte. Dar de ce, întrebase Diana, de ce aşa? Besian ridicase din umeri. Nu ştiu, spusese, nu ştiu ce să-ţi răspund, Poate că e în dialectica lucrurilor ca noţiunilor esenţiale să li se adauge un clenci, nu pentru a le submina, ci pentru a le da veridicitate. Astfel îi spusese Besian, iar ea privise cu coada ochiului în jur, intenţionând în două-trei rânduri să-i zică: esenţiale, într-adevăr, sunt toate acestea, dar nu s-ar putea să fie ceva mai multă curăţenie? La urma-urmei, pentru ca o femeie să se poată compara cu zânele are nevoie de o *salle de bain*, nu? Dar tăcuse, nu pentru că i-ar fi lipsit curajul, ci pentru că nu voia să-l smulgă din atmosfera aceea de basm. Acela a fost unul dintre gândurile, puţine la număr, pe care nu i le-a spus. În general îi spunea orice gândea, iar el ştia asta şi nu-i lua niciodată în nume de rău dacă auzea lucruri care nu-i conveneau, pentru că, îi fond, ofensa era taxa sincerităţii ei.

Diana, se învârti poate pentru a suta oară în culcuş. Încâlceala gândurilor nu-i venise în ultimele ceasuri, ci încă de sus, din odaia pentru oaspeţi. Şi totuşi încercase să fie atentă la tot ce se discutase, deşi gândurile începuseră să-i zboare care încotro. Acum, când şi le rumega (şi zâmbi singură pentru a doua oară), simţi cum somnul ba se apropie, ba o părăseşte, speriat de scârţâitul duşumelei sau de vreo pişcătură. Într-un rând gemu, întrebându-se: de ce m-ai adus aici? se miră apoi singură de o asemenea întrebare, pentru că era încă trează şi-şi auzise şoapta, deşi nu într-atât încât să-şi priceapă şi vorbele. Acum, somnul i se desfăşura înainte sub forma urcuşului de dimineaţă, acoperit cu farfurii ce nu trebuiau şterse cu pâine şi ea

făcu tocmai ceea ce nu se cuvenea să facă, întinse mâna către ele, gest ce provocă un urlet de groază.

E groaznic, îşi spuse şi deschise ochii. În faţa sa, pe peretele întunecat, zări un pătrat mai luminos. Minute în şir, ca hipnotizată, fixă cu privirea pătratul decolorat. Unde să fi fost până acum, de ce nu l-am observat mai dinainte? Pesemne că afară se lumina de ziuă. Diana nu reuşea să-şi ia ochii de la fereastra îngustă. În bezna chinuitoare a odăii, lumina aceea tulbure îi păru un mesaj providenţial. Diana simţi cum sub efectul ei liniştitor coşmarurile îşi iau zborul. În pătratul acela cenuşiu ea bănui nenumărate dimineţi, altfel lumina n-ar fi putut fi atât le clară, de calmă şi de odihnitoare. Privegheată de el, Diana adormi imediat.

Trăsura străbătea din nou ţinutul de munte. Era a zi cenuşie, cu un orizont închis, ce se afunda în piscurile alpine. Însoţitorii de-abia o porniseră înapoi şi cei doi soţi, cu feţele marcate de oboseala nopţii trecute, ieşiţi de sub nimbul ospitalităţii, se regăsiră iar singuri pe canapeaua de catifea.

— Cum ai dormit? o întrebă el. Ai putut să dormi?

— Oarecum. Spre ziuă.

— Aproape că nici eu n-am dormit.

— Eram sigură.

Besian îi luă mâna şi i-o ţinu într-a sa. Era pentru prima dată de la căsătorie când dormeau separat. Îi privi fugitiv profilul. Era palidă. Vru s-o îmbrăţişeze, dar simţi o reţinere.

Îşi plimbă o vreme privirea pe fereastra trăsurii, apoi, fără a întoarce capul, privi din nou cu coada ochiului profilul soţiei sale. Mai mult decât palid, chipul ei trăda indiferenţă. Palma femeii stătea inertă în palma sa. Vru s-o întrebe ce ai? dar cuvintele rămaseră nerostite. În adânc, în afundul fiinţei sale auzi un semnal de alarmă imperceptibil.

Să presupunem că nu era chiar o indiferenţă, ci mai mult o absenţă sau probabil începutul unei înstrăinări, dacă s-ar fi putut spune aşa.

În legănatul ritmic al trăsurii, Besian îşi spuse că poate nu era niciuna din acestea. Desigur, niciuna. Era vorba de ceva mai simplu, de doza aceea de însingurare, de solitudine pe care o posedă fiecare dintre noi şi care, la urma-urmei, constituie unul dintre secretele alienării noastre. Da-da, Diana se lăsase cuprinsă de însingurare în dimineaţa aceasta şi noua situaţie îl surprinse deoarece fusese

obişnuit s-o simtă mereu lângă el şi fără ascunzişuri.

Lumina mohorâtă a zilei se strecura, cu zgârcenie în trăsură şi, pe lângă asta, catifeaua din jurul lor absorbea o parte din ea, făcând interiorul şi mai obscur. Besian Vorps îşi spuse că aceasta e prima fază a înfrângerii, cea în care nu se înţeleg prea bine dimensiunile prejudiciului. Pentru că el însuşi se credea atât de sensibil, încât să poată vedea începutul dezintegrării acolo unde alţii nu văd încă nimic.

Zâmbi în sinea sa şi din asta pricepu că nu este câtuşi de puţin trist. În fond, el îi păruse ei întotdeauna puţin înstrăinat şi nu vedea nimic rău în faptul că s-ar fi putut întâmpla acelaşi lucru şi cu ea. Ba chiar în felul acesta o dorea mai mult.

Besian se surprinse oftând. Vor fi şi alte asemenea zile în viaţa lor, când fie el, fie ea se vor izola temporar şi, cu siguranţă, după aceea totul va fi ca mai-nainte.

O, doamne, dar ce-am pierdut de mă lamentez atâta? râse în sinea sa. Neexprimat în niciun fel, râsul se rostogoli în interior cu un vuiet înfundat. Şi, ca pentru a se convinge de stupizenia îngrijorării sale, privi pe furiş pentru a patra oară profilul soţiei, dornic să descopere pe el confirmarea ultimului gând. Dar chipul frumos al Dianei Vorps nu exprima nimic.

Când trăsura opri la marginea drumului, aveau deja destule ore de călătorie. Fără a le da timp să-şi arate nedumerirea, surugiul coborî şi se apropie de uşa de pe partea lui Besian. O deschise şi spuse că ajunseseră într-un loc în care se putea prânzi.

Doar atunci cei doi băgară de seamă că se aflau în faţa unei clădiri cu acoperiş ţuguiat, ce părea a fi han.

— Până la kulla din Orosh mai avem încă patru-cinci ore de drum, îi explică surugiul lui Besian, şi, ca să prânzim, nu cred să mai fie vreun alt loc mai acătării. Şi apoi caii trebuie să se odihnească şi ei niţeluş.

Fără să răspundă, Besian coborî primul şi-i întinse mâna soţiei pentru a o ajuta să coboare şi ea. Cu un salt uşor Diana ajunse lângă el. Ţinându-şi soţul de braţ, privi în direcţia hanului. Dinăuntru ieşiseră trei-patru oameni care-i priveau pe noii-sosiţi cu interes. Un altul, strecurându-se ultimul pe poartă, se apropie călcând strâmb.

— Poftiţi, domnilor, zise.

Pricepură imediat că este hangiul. Surugiul îl întrebă dacă în han se poate prinzi şi dacă există nutreţ pentru cai.

— Desigur, desigur. Intrați, vă rog, îi invită stăpânul hanului, arătând cu mâna spre poartă în vreme ce privirea i se fixase pe zid. Poftiți, domnilor. Bine ați venit!

Diana îl privi uimită, dar Besian îi şopti:

— E saşiu.

În vreme ce păşeau spre poartă, hangiul se strecura când în dreapta, când în stânga lor. Mişcările mădularelor sale strâmbe îi trădau bucuria de a avea oaspeți, dar, în acelaşi timp, şi un soi de nelinişte.

— Am un salonaş aparte, le explică, în care mai e cineva, dar o să vă pun altă masă. Ali Binaku şi ajutoarele sale stau de trei zile aici, adăugă mândru. Cum ați spus? Ali Binaku în persoană. Nu-1 cunoaşteți?

Besian ridică din umeri.

— Veniți, de la Shkodra? Nu? De la Tirana. Aha, desigur, cu trăsura, aia. La noapte veți dormi aici?

— Nu, mergem la kulla din Orosh.

— Aha, da. Mă gândeam eu. De doi ani n-am mai văzut o asemenea trăsură. Sunteți rude cu prințul?

— Nu. Musafirii lui.

Trecând prin sala mare a hanului spre separeu, Diana se simți urmărită de privirile celor prezenți.. Unii dintre aceştia mâncau aşezați la o masă lungă şi murdară din lemn de stejar, alții şedeau prin colțuri, tolăniți pe straițele negre de şiac. Doi sau trei, întinşi direct pe pământ, se dădură puțin la o parte ca să lase micul grup să treacă.

— În ultimele trei zile am avut ceva tevatură la han, pentru că pe aici, prin apropiere se rezolvă o problemă de hotare.

— Problemă de hotare? întrebă Besian.

— Întocmai, zise hangiul, împingând cu mâna o uşă aproape scoasă din balamale. De asta au venit Ali Binaku şi ajutoarele lui.

Pronunță ultimele cuvinte cu glas scăzut, chiar în momentul în care noii-veniți de la Tirana treceau pragul odăii.

— Iată-i, şopti hangiul, privind spre colțul gol al salonaşului. Cei doi, obişnuiți de-acum cu beteşugul celuilalt, se uitară în colțul opus, acolo unde, aşezați la o masă de lemn ceva mai mică şi mai curată decât cea din sala mare, mâncau trei oameni.

— Vă aduc imediat altă masă, zise hangiul şi dispăru. Doi dintre cei ce se ospătau priviră spre noii-sosiți, dar al treilea continuă să mănânce fără a se sinchisi. De afară veni zgomot de paşi în

neorânduială întrerupt de izbituri scurte şi, în vreme ce zgomotul se auzea tot mai aproape, în uşa separeului apărură la început două picioare de masă, apoi spinarea hangiului, până ce se iviră masa şi hangiul, contopiţi, printre gâfâielile şi înjurăturile celui din urmă.

Omul puse masa jos şi ieşi din nou pentru a aduce scaunele.

— Şedeţi, domnule, spuse şi aşează scaunele de a parte şi de alta, a mesei. Şedeţi, doamnă. Ce-aţi dori să mâncaţi?

Besian întrebă cu ce pot fi serviţi, iar Diana ceru două ouă prăjite şi puţină brânză. La orice cuvânt hangiul spunea „da, vă rog" şi câtăva vreme se învârti prin separeul îngust în jurul noilor musafiri, neuitându-i însă nici pe cei vechi. Se vedea imediat că suferă amarnic, agitându-se între două grupuri de oaspeţi de seamă şi neştiind deloc care dintre ei merită mai multă atenţie.. Îndoiala îl făcea să pară şi mai diform, astfel încât aveai uneori impresia că o parte dintre mădularele lui o apucau într-o direcţie, cealaltă în direcţia opusă.

— Dumnezeu ştie drept cine ne-o lua, zise Diana.

Fără să ridice capul, Besian privi pe furiş spre cei trei bărbaţi de alături. Aplecându-se pentru a şterge masa cu o cârpă, se vedea clar cum hangiul le explica ceva despre noii sosiţi de la Tirana. Unul dintre ei, cel mai scund se făcea că nu ascultă sau chiar nu asculta. Un altul privea abulic cu nişte ochi lăptoşi, ce păreau taman la locul lor pe figura flască şi indiferentă. Al treilea, îmbrăcat cu o haină cadrilată, nu-şi mai lua ochii de la Diana. Se vedea imediat că era băut.

— Unde se face judecata? întrebă Besian când hangiul aduse ouăle prăjite.

— La Poteca Lupului, domnule, răspunse omul. Jumătate de oră de aici. Dar, dacă domnul vrea să meargă, cu trăsura e mai puţin.

— Mergem, Diana? zise Besian. Trebuie să fie ceva interesant.

— Cum vrei tu, făcu ea.

— E ceartă veche pentru hotarele alea? se întoarse Besian spre hangiu. Au fost şi omoruri?

Hangiului îi scăpă un şuierat.

— Cum să nu, domnule. E o fâşie de pământ care a pricinuit multe morţi. Mormânt lângă mormânt încă din vechime.

— Trebuie neapărat să mergem, spuse Besian.

— Cum vrei tu, repetă Diana.

— În trei rânduri, a venit până acum Ali Binaku, dar sfada şi omorurile nici gând să contenească, urmă hangiul.

Tocmai atunci, scundul de la masa vecină se ridică. Imediat după el săriră în picioare şi ceilalţi doi, ceea ce îl convinse pe Besian că mărunţelul trebuia să fie Ali Binaku.

Acesta salută din cap fără a privi pe nimeni şi ieşi primul. Cei doi îl urmară. Cel cu sacou cadrilat ieşi ultimul, învăluind-o pe Diana într-o privire de om beat.

— Ce tip oribil, făcu Diana.

Besian dădu din mână.

— Poate că nu-i chiar atât de vinovat, zise, căci cine ştie de cât timp bate coclaurii ăştia fără femei, fără nicio distracţie. După haine părea orăşean.

— Totuşi ar putea să-şi mai ţină în frâu privirea, spuse Diana şi împinse farfuria pe care unul dintre ouă era neatins.

Besian îl strigă pe hangiu pentru plată.

— Dacă domnul şi doamna vor să meargă la Poteca Lupului, chiar acum au pornit într-acolo Ali Binaku şi ajutoarele sale. Puteţi să-i urmaţi cu trăsura. Altfel, v-ar trebui un însoţitor...

— Mergem după ei, zise Besian.

Când ieşiră îl găsiră pe surugiu bându-şi cafeaua în sala mare. El se ridică numaidecât şi o porni în urma lor. Besian îşi privi ceasul.

— Avem un avans de cel puţin două ore. Ne putem permite să asistăm la o judecată de hotare, nu?

Surugiul dădu din cap cu îndoială.

— Nu ştiu ce să spun, domnule. Drumul până la Orosh e lung. Deşi, dacă doriţi...

— Trebuie să ajungem la kulla din Orosh pe înserat, urmă Besian. Acum e aproape de prânz şi mai avem destul până diseară. E o ocazie rară, pe care nu trebuie s-o pierdem, i se adresă Dianei.

Femeia îşi ridicase gulerul de blană al paltonului şi aştepta în picioare hotărârea celor doi.

În zece minute trăsura ajunse din urmă micul grup de călăreţi al lui Ali Binaku. Ei se dădură de-o parte pentru a-i face loc şi le trebuiră apoi câteva minute până să priceapă de la surugiu că trăsura va merge în urma lor, deoarece acesta nu cunoştea drumul până la Poteca Lupului. În tot timpul acesta Diana a stat ascunsă într-un colţ al canapelei, aşa încât privirea agasantă a omului cu sacou cadrilat, care apărea când în dreapta, când în stânga, să n-o poată descoperi.

Poteca Lupului era mai departe decât le spusese hangiul. De la distanţă, cei doi zăriră o spinare de deal în vârful căreia oamenii se

mişcau aidoma unor furnici. În timp ce se apropiau, Besian Vorps încercă să-şi amintească ce spunea kanunul despre hotare. Diana îl asculta în tăcere.

— Oasele din mormânt şi piatra de hotar nu se clintesc din loc, zise el. Dacă cineva încalcă hotarul altuia şi de aici rezultă omucidere, atunci vinovatul va fi ucis de săteni.

— Nu cumva mergem să vedem o execuție? îl întrebă Diana scâncind. Asta ne mai trebuia.

Besian surâse.

— Nu-ți fie frică. Asta trebuie să fie o judecată paşnică, de vreme ce l-au invitat pe... cum îi zice, pe Ali Binaku.

— Părea un om foarte serios, zise Diana. Unul dintre ajutoare însă, ăla cu sacou cadrilat, este un tip oribil.

— Nu-l băga în seamă, o sfătui Besian.

Privea înainte, de parcă îşi pierduse orice speranță că vor mai ajunge pe povârniş.

— Aşezarea pietrelor de hotar este un eveniment fantastic, spuse, fără a-şi întoarce privirea. Nu ştiu dacă azi vom avea norocul să vedem aşa ceva. Oh, priveşte un mormânt.

— Unde?

— Acolo, în spatele tufişului. În dreapta.

— Da, da, făcu Diana.

— Uite încă unul.

— Da, da. Îl văd. Şi mai încolo încă unul.

— Sunt mormintele despre care ne-a vorbit hangiul, zise Besian. Servesc drept hotare naturale între ogoare şi proprietăți.

— Iată încă unul, spuse Diana.

— Aşa glăsuieşte kanunul, urmă Besian. Când omorul se săvârşeşte chiar în timpul disputei pentru hotare, acolo unde se fixează mormântul, acolo rămâne şi hotarul.

Diana stătea cu fruntea lipită de geamul trăsurii.

— Mormântul devenit hotar, nimeni, în vecii-vecilor; nu-l poate clinti, vorbi mai departe Besian. Pentru că, precum zice kanunul, este un hotar câştigat cu sânge.

— Cât de multe prilejuri de a muri, se miră Diana. Pronunță cuvintele din imediata apropiere a geamului, aşa încât acesta fu acoperit într-o clipă de un abur care-ți dădea impresia că ar vrea s-o izoleze de peisajul de afară.

Cei trei călăreți din fața lor se opriseră şi descălecau. Trăsura se opri şi ea la câțiva paşi în urmă. Coborând, călătorii se simțiră

imediat în centrul atenției generale. În jur se aflau bărbați, femei şi o droaie de copii.

— Îi vezi pe copii? o întrebă Besian pe Diana. Fixarea hotarelor este unicul eveniment important din viața munteanului la care sunt admişi copiii, şi asta în scopul de a nu se uita nimic.

Discutară o vreme unul cu altul, pentru că astfel li se părea că pot înfrunta mai uşor curiozitatea sătenilor. Diana le privi în treacăt pe femei, ale căror veşminte negre de şiac se vălureau la fiecare mişcare. Toate aveau părul cănit, tuns după un singur model: breton pe frunte şi plete drepte pe ambele laturi, amintind de cortina unui teatru. Femeile cercetau de departe cuplul noilor-veniți, încercând să-şi ascundă interesul.

— Ți-e frig? îşi întrebă Besian soția.

— Puțin.

Adevărul e că pe culme era rece, iar siniliul munților din jur făcea ca aici să pară şi mai frig.

— Ce bine că nu mai plouă, zise Besian.

— Să plouă?! se miră femeia. Pentru o clipă i se păru că ploaia n-ar putea fi altceva decât ruda săracă a acelei splendide ierni alpine.

În mijlocul micului platou de pe culme, Ali Binaku şi oamenii săi discutau ceva cu un grup de bărbați.

— Mergem acolo să vedem despre ce-i vorba, spuse Besian.

O porniră încet printre oamenii risipiți ici-colo, trăgând cu urechea la vorbele lor, pe care, fie pentru că erau pronunțate cu fereală, fie din cauza dialectului folosit, aproape că nu le puteau înțelege. Pricepură doar cuvintele „prințesă" şi „sora regelui". Pentru prima oară în dimineața aceea, Diana fu cât pe ce să râdă în hohote.

— Auzi? îl întrebă pe Besian. Mă iau drept prințesă.

Bucuros că o vede veselă, el îi strânse brațul.

— Ți-a mai trecut oboseala?

— Ihâm, făcu ea. E frumos aici.

Se apropiară fără să ştie când de grupul lui Ali Binaku. Făcură imediat cunoştință printre muntenii care păreau a-i împinge unii către alții, Besian spuse cine este şi de unde vine, acelaşi lucru îl făcu şi Ali Binaku, ceea ce trezi uimirea sătenilor ce-l credeau cunoscut pe toată întinderea globului pământesc. În vreme ce discutau, în jurul lor se strânseră o mulțime de munteni, care-i priveau cu atenție.

— Hangiul ne-a spus că în locul acesta s-au petrecut numeroase evenimente tragice din cauza hotarelor, zise Besian.

— Da, răspunse Ali Binaku. Vorbea încet, monoton, fără pic de patimă, cu liniştea firească dobândită din experienţa sa de apărător al kanunului. Presupun că ai văzut mormintele înşirate de o parte şi de alta a drumului.

Besian şi Diana dădură afirmativ din cap:

— Atâţia morţi şi totuşi conflictul nu s-a rezolvat încă? întrebă Diana.

Ali Binaku o privi liniştit. După privirile curioase ale mulţimii ce-i înconjura şi, mai cu seamă, după ocheadele înflăcărate ale bărbatului cu sacou cadrilat ce se prezentase drept geometru, ochii lui Ali Binaku îi părură Dianei ochi de statuie antică.

— Zonele de hotar stabilite prin vărsare de sânge au ieşit din discuţie, spuse. Ele au rămas trasate pe pământ odată pentru totdeauna. Partea cealaltă de deal provoacă neînţelegerile, şi arătă cu mâna într-o direcţie.

— Partea cealaltă? se miră Diana.

— Exact, doamnă. De mulţi ani conflictul pentru această păşune aţâţă duşmănia dintre două sate.

— E oare atât de necesară prezenţa morţii pentru a fi fixat hotarul? îl întrerupse Diana, uimită şi ea de propria-i replică şi mai ales de tonul cu care o dăduse, în care recunoşteai uşor amestecul de protest cu ironie.

Ali Binaku zâmbi evaziv.

— Dar noi tocmai pentru asta suntem aici, doamnă, ca să împiedicăm vărsarea de sânge.

Besian îşi privi soţia întrebător: „Ce-a fost cu tine?”.

I se păru că zăreşte în ochii ei o strălucire scurtă, necunoscută. Grăbit, ca pentru a şterge orice urmă a micului incident, îl întrebă ceva pe Ali Binaku, dar fără a se putea concentra asupra răspunsului.

Sătenii din jur urmăreau cu atenţie discuţia. Numai câţiva bătrâni stăteau deoparte, aşezaţi pe nişte bolovani uriaşi, complet indiferenţi la toate.

Ali Binaku continuă să vorbească potolit şi doar după un timp Besian îşi dădu seama că întrebase tocmai despre ceea ce nu s-ar fi cuvenit să întrebe şi anume despre omuciderile pricinuite de neînţelegerile de hotar.

— Dacă cel împuşcat nu cade imediat la pământ, ci se târăşte cum poate, căzând şi ridicându-se, spre ţarină străină, unde se prăbuşeşte definitiv şi moare, acolo i se înalţă mormânt şi mormântul

acela, fie cât de îndepărtat, rămâne acolo pentru totdeauna.

Nu numai chipul său, dar şi felul în care Ali Binaku pronunța cuvintele avea ceva ciudat, ceva ce-l deosebea de vorbirea obişnuită.

— Şi dacă se ucid unul pe altul? întrebă Besian.

Ali Binaku ridică ochii. Diana îşi spuse că rar se putea întâlni un om atât de scund, a cărui autoritate să nu sufere deloc din pricina asta.

— Dacă se ucid unul pe altul şi la oarecare distanță, atunci hotarul rămâne acolo unde cad, iar zona dintre ei se numeşte pământul nimănui.

— Pământul nimănui, repetă Diana. Exact ca între state.

— E ceea ce am discutat aseară, îi zise Besian. Nu numai modul de exprimare, ci şi filosofia munteanului, felul în care acționează el conține elemente etatiste.

— Şi când nu exista puşca? întrebă Besian. Kanunul este mai vechi decât armele de foc. Nu?

— Mult mai vechi, fireşte.

— Atunci se decidea prin gurapesh[7], nu?

— Da, spuse Ali Binaku. Când nu exista puşca, decidea gurapesh-ul. În cazul conflictelor dintre două familii, două sate sau două steaguri, ambele tabere îşi fixau aruncătorii, iar cel care arunca mai departe era declarat învingător.

— Azi ce se va întâmpla? întrebă din nou Besian.

— Astăzi va avea loc o reconfirmare de hotar.

Ali Binaku îşi plimbă privirea peste mulțimea răsfirată, până ce dădu cu ochii de grupul bătrânilor.

— Au fost chemați bătrânii steagului ca să adeverească vechile hotare ale păşunii.

Besian şi Diana se întoarseră în direcția aceea şi văzură că moşnegii şedeau mai departe pe bolovanii lor precum actorii ce aşteaptă intrarea în scenă. Păreau atât de bătrâni încât, uneori, cu siguranță că uitau şi pentru ce se aflau acolo.

— Mai e mult până să înceapă? întrebă Besian.

Ali Binaku scoase din buzunăraşul vestei un ceas cu lănțug.

— Nu, dădu din cap. Începe imediat.

— Stăm şi noi? o întrebă în şoaptă Besian pe Diana.

— Cum vrei tu, zise ea.

---

[7] Joc popular în care participanții se întrec în aruncarea unei greutăți de piatră de cca. 2–3 kg.

Ochii muntenilor, îndeosebi cei ai femeilor şi copiilor, le urmăreau fiecare mişcare, dar cei doi se obişnuiseră deja cu asta. Diana se ferea doar să întâlnească privirile libidinoase ale geometrului. Împreună cu celălalt, care la han fusese prezentat drept medic, îl urmau pas cu pas pe Ali Binaku, deşi acesta din urmă nu li se adresase niciodată, ca şi cum nici n-ar fi fost cu ei.

O mişcare rapidă a oamenilor le indică fără greş că se apropia ora ceremoniei. După ce-i părăsi pe oaspeţi, Ali Binaku şi ajutoarele sale începură un du-te-vino de la un grup de săteni la altul. Abia acum, după ce mulţimea se urnise din loc, Besian şi Diana observară vechile pietre de hotar care străbăteau coasta dintr-un capăt într-altul.

Brusc, peste deal se lăsă o linişte apăsătoare. Diana îl cuprinse pe Besian cu braţul şi se sprijini de el.

Şi dacă se întâmplă ceva? zise.

— Ce anume?

— Toţi au puşti, nu vezi?

El o privi mustrător şi vru s-o întrebe: iar tu, când i-ai văzut pe muntenii aceia cu umbrelele lor sparte ţi-ai închipuit că poţi glumi cu legea pământului? Acum simţi primejdia, nu? Dar imediat îşi aminti că ea nu spusese nimic despre umbrele şi că totul se petrecuse doar în capul său.

— Să fie careva împuşcat? insistă. Nu cred.

Adevărul e că toţi muntenii erau înarmaţi şi că peste coastă se instalase o alarmă tăcută. Ici-colo, pe mânecile lor se zărea şnurul negru. Diana se lipi şi mai tare de soţul ei.

— Va începe imediat, zise el, fără să-şi ia ochii de la bătrânii care se ridicaseră acum în picioare.

Diana se simţea ciudat de apatică. Involuntar, rotindu-şi privirea în jur, zări trăsura. Oprită într-un colţ de pajişte, neagră, arborându-şi ornamentele rococo ale uşilor şi arcurile noi, tapisată în catifea ca o lojă de teatru, părea complet străină de fondul gri-alpin. Femeia vru să-l tragă de mână pe Besian şi să-i spună „priveşte trăsura”, dar tocmai atunci el îi şopti:

— Începe.

Unul dintre bătrâni se desprinse din grup şi se pregătea să facă ceva.

— Să ne dăm mai aproape, zise Besian şi o trase pe Diana după sine. Se pare că bătrânul acela a fost ales de ambele tabere pentru a marca hotarul.

Bătrânul făcu câțiva paşi. Apoi se opri dinaintea unui bolovan şi a unei hălci umede de pământ. În jur se făcu oarecum linişte sau aşa li se păru lor, pentru că, în realitate, zgomotul mulțimii era mult mai iluzoriu decât vuietul permanent al muntelui şi deci nu stătea în puterea oamenilor să reinstaureze liniştea. Şi totuşi, aşa li se păru.

Bătrânul se aplecă, prinse cu amândouă mâinile bolovanul şi-l săltă pe umăr. Cineva îi puse pe acelaşi umăr şi bulgărele de pământ. Chipul bătrânului, uscat, cu pete cenuşii, era imobil. Atunci, peste liniştea locului, răsună un glas strident, vibrând ca un clopot, dintr-o direcție necunoscută:

— Dezleagă-i, aşadar, şi dacă o vei face cu strâmbătate povara păcatului să te strivească pe ceea lume.

Ochii bătrânului priviră câteva clipe în gol. Era greu de crezut că picioarele l-ar fi putut asculta fără ca trupul decrepit să se năruie la pământ. Dar iată că bătrânul se mişcă.

— Să ne apropiem, şopti Besian.

Ajunseră chiar în mijlocul mulțimii ce păşea în urma bătrânului.

— Cine vorbeşte aşa? întrebă Diana tot în şoaptă.

— Moşneagul, zise Besian la fel de încet. Jură, cu bolovanul şi pământul în cârcă, după cum cere kanunul.

Glasul bătrânului, profund, ca un ecou de genune, se auzea cu greu.

— Cu piatra şi pământul ăsta, ce luatu-le-am asupra mea, din mărturiile cele vechi, adeveresc că aici şi aici sunt hotarele din moşi-strămoşi ale păşunii şi aici le hotărăsc şi eu. Iar dacă mint, sufletul să-mi fie apăsat de piatra şi pământul ăsta dincolo de viață.

Bătrânul şi, împreună cu el, mulțimea de oameni străbătea încet pajiştea. Se auziră pentru ultima oară cuvintele lui:

— Iar dacă mint, sufletul să-mi fie apăsat de piatra şi pământul ăsta dincolo de viață, şi bătrânul dădu drumul jos celor doi bolovani.

Câțiva dintre sătenii ce veneau în urma lui începură imediat să sape în locurile indicate.

— Priveşte, scot pietrele vechi şi le pun pe cele noi, îi explică Besian Dianei.

Din când în când se auzeau lovituri de cazma. Cineva striga:

— Aduceți copiii. Aduceți copiii să vadă.

Diana privea absentă fixarea pietrelor de hotar. Brusc, printre sumanele negre ale sătenilor, văzu apropiindu-se sacoul cadrilat şi-l prinse de mânecă pe Besian, ca pentru a-i cere ajutorul. El o privi întrebător, dar ea nu reuşi să-i explice nimic, deoarece geometrul fu

chiar atunci în fața lor. Zâmbetul îi accentua buimăceala de beţiv din priviri.

— Ce comedie, zise şi arătă înspre ţărani. Ce tragi-comedie! Sunteţi scriitor, nu-i aşa? Vă rog să scrieţi despre această idioţenie.

Besian îl privi chiorâş şi nu-i răspunse.

— Iertaţi-mă că v-am acostat fără pic de tact. Ă? Iertaţi-mă, vă rog, în special dumneavoastră, doamnă.

Făcu o plecăciune niţeluş teatrală şi Diana simţi mirosul alcoolului.

— Ce doriţi? îl întrebă aspru, nescuzându-şi disprețul.

Celălalt deschise de câteva ori gura să spună ceva, dar privirea ei îl intimida pesemne, căci nu reuşi să scoată nicio vorbă. Se întoarse spre munteni şi rămase o clipă aşa, fără să-şi schimbe expresia feţei, pe care îi mai stăruia un zâmbet vag şi răutăcios.

— Chiar că-ţi vine să urli, murmură peste puţin. Nicicând şi nicăieri geometria n-a fost ofensată mai zdravăn.

— Cum?

— Cum să nu vorbesc astfel? Uite, eu sunt geometru. Pentru asta am studiat, pricepeţi? Am făcut topografie. Şi totuşi cutreier de mulţi ani munţii ăştia, fără a-mi face meseria. Pentru că muntenii nu vor să ştie de profesiunea mea. Aţi văzut cu ochii dumneavoastră cum îşi rezolvă ei problemele de hotar. Cu bolovani, cu blesteme, cu vrăji şi cu dracu' mai ştie ce. Iar uneltele mele stau de ani şi ani închise în valize. Le-am lăsat la han, le-am azvârlit într-un colţ. Într-o bună zi precis că mi le vor fura, dacă n-au făcut-o încă. Dar n-am să permit ca lucrurile să ajungă până acolo. O să iau măsuri, o să le vând şi banii o să-i beau mai-nainte de a rămâne fără ele. O, ce zi nenorocită! Plec, domnule, îmi face semn Ali Binaku, patronul meu. Iertaţi-mă, domnule scriitor, dacă v-am greşit cu ceva, iertaţi-mă, frumoasă doamnă. Adio.

— Ciudat tip, spuse Besian după ce celălalt se îndepărtă.

— Acum ce facem? întrebă Diana.

Îl căutară din ochi pe surugiu în mijlocul mulţimii răcite şi acesta veni imediat ce le întâlni privirea.

— Plecăm?

Besian dădu afirmativ din cap.

Se apropiară de trăsură, în vreme ce bătrânul mângâia cu palma pietrele noului hotar, bolborosind o formulă de blestem contra celor ce vor cuteza să le urnească din loc.

Urcând în cupeu, Diana simţi că atenţia sătenilor, fixată un timp

asupra plantării pietrelor de hotar, revine asupra lor. Urcă prima, în vreme ce Besian îi saluta pentru ultima oară cu mâna pe Ali Binaku şi pe ajutoarele sale.

Diana era puţin obosită şi drumul până la han îl făcură în linişte.

— Bem o cafea înainte de a pleca? o întrebă Besian.

— Cum vrei tu, zise Diana.

Pe când le aducea cafeaua, hangiul le povesti cazuri de judecăţi faimoase cu Ali Binaku în rolul principal, cazuri transmise din gură în gură în tot ţinutul. Se vedea de la o poştă că era tare mândru de muşteriul său.

— De câte ori vine pe-aici, la hanul meu poposeşte, spuse.

— Dar de fapt, unde locuieşte? îl întrebă Besian, mai mult ca să zică şi el ceva.

— Niciunde, răspunse hangiul. Ăsta e Ali Binaku, peste tot şi nicăieri. E mereu pe drum pentru că mereu şi peste tot există duşmănie şi ură, iar oamenii au mereu nevoie de judecător.

Vorbi întruna despre Ali Binaku şi despre vrajba eternă ce-i înrăieşte pe oameni, vorbi chiar şi după ce aduse cafeaua şi continuă să vorbească în timp ce lua ceştile şi banii şi tot aşa mai. Apoi, însoţindu-i pe oaspeţi afară.

Tocmai se urcau în trăsură, când Besian simţi cum Diana îl strânge de braţ.

— Besian, priveşte, spuse ea aproape în şoaptă.

Câţiva paşi mai încolo un muntean tânăr, palid de tot, îi privea cu ochii măriţi. Pe mânecă i se zărea clar fâşia de pânză neagra.

— Un răzbunător, zise Besian, adresându-se hangiului, îl cunoşti?

Ochii şaşii al hangiului cătară pe-alături. Era uşor de ghicit că drumeţul tocmai se pregătea să intre în han şi se oprise doar pentru a-i cerceta pe oaspeţii cu trăsura luxoasă.

— Nu, făcu hangiul. Acum trei zile a trecut spre Orosh cu taxa sângelui. Hei, flăcăule, strigă spre necunoscut, cum te cheamă?

Munteanul, pe care întrebarea hangiului îl luă pe nepregătite, îşi întoarse privirea într-acolo. În momentul acela, Diana tocmai se urcase în trăsura, în vreme ce Besian rămăsese o clipă lângă scară pentru a auzi răspunsul necunoscutului. La fereastra trăsurii apăru chipul Dianei, sidefiu prin sticla subţire.

— Gjorgu, răspunse necunoscutul cu un glas oarecum nesigur, puţin şovăitor, glas de om ce n-a mai vorbit de mult.

Besian se aşează pe canapea, lângă soţie.

— A ucis în urmă cu câteva zile, iar acum se întoarce de la Orosh.

— Am auzit, îi răspunse ea încet, fără a-şi lua privirile de pe geam.

Din locul în care rămăsese pironit, munteanul o privea cu nesaţ pe tânăra femeie.

— Ce palid e, făcu Diana.

— Îl cheamă Gjorgu, zise Besian, aşezându-se mai comod.

Diana încă se mai uita pe fereastră. Se auzi vocea hangiului.

— Drumul îl ştii? îl întreba acesta pe surugiu. Ai grijă la Mormintele Mirilor, acolo greşesc toţi, în loc s-o ia la dreapta, o iau la stânga.

Trăsura se urni din loc. Ochii necunoscutului, ce păreau neobişnuit de închişi la culoare poate şi, din cauza palorii chipului, urmăreau pătratul ferestrei în care se întrezărea figura Dianei. Iar ea, deşi ştia că ar fi trebuit să nu-l mai privească, simţea că nu are puterea să-şi ia ochii de la drumeţul acela răsărit pe neaşteptate la margine de drum. În vreme ce trăsura se-îndepărta, femeia şterse de câteva ori aburul format de respiraţia ei, dar aburul apărea la loc, încercând parcă să ridice o barieră între ei.

— Ai avut dreptate, spuse ea, sprijinindu-se ostenită de spătarul canapelei, când trăsura era destul de departe de han, iar afară nu se mai zărea ţipenie de om.

Besian o privi o clipă mirat. Vru s-o întrebe la ce se referea dându-i dreptate, dar se reţinu. Era adevărat că în timpul călătoriei din dimineaţa aceea trăise cu impresia că, dintr-un anumit punct de vedere, ea nu-i dădea dreptate. Acum, când Diana însăşi afirma contrariul, i se păru inutil, ba chiar riscant să-i ceară explicaţii. Important era să nu o vadă dezamăgită de călătorie. Iar ea, tocmai acum îi confirmase lucrul acesta. Besian se înveseli. Avu, în plus, sentimentul că, deşi niţeluş cam vag, pricepe la ce se refereau vorbele ei dându-i dreptate.

— Ai observat ce palid era munteanul de adineauri? o întrebă şi-i privi ţintă, fără niciun motiv, verigheta. Cel pe care de-abia l-am lăsat în urmă.

— Adevărat, era grozav de palid, zise Diana.

— Cine poate şti prin ce îndoieli, prin ce zbucium a trecut până să se hotărască să ucidă. Cu ce este mai tragică oare neliniştea lui Hamlet în faţa nelinştii acestui Hamlet al munţilor noştri?

Ea îl privi recunoscătoare.

— Ţi se pare exagerat să-i acord numele prinţului danez acestui muntean al nostru?

— Deloc, spuse Diana. Vorbeşti neasemuit de frumos şi ştii doar

cât te prețuiesc pentru asta.

Bărbatului îi trecu fulgerător prin cap că reuşise s-o cucerească pe Diana mai ales prin felul în care se exprima.

— Lui Hamlet i s-a înfățişat fantoma tatălui, care l-a îndemnat să se răzbune, continuă Besian, stârnit. Dar poți să-ți închipui ce fantasmă teribilă îi apare munteanului nostru pentru a-l determina să ucidă?

Ochii Dianei, holbați peste măsură, priveau fix.

— În casele celor ce urmează să se răzbune este agățată într-un colț cămaşa însângerată a mortului lor, care nu dispare de acolo decât după ce răzbunarea s-a înfăptuit, urmă Besian: Îți imaginezi ce lucru extraordinar este acesta? Fantoma tatălui i-a apărut lui Hamlet de două-trei ori în față, la miezul nopții, şi doar pentru câteva clipe, în vreme ce cămaşa cerând răzbunare stă pe perete zile şi nopți, luni şi anotimpuri întregi, sângele îşi schimbă culoarea şi oamenii spun: uite, mortul nu mai are răbdare.

— Poate că de asta, era el atât de palid, zise Diana.

— Cine?

— El... munteanul acela.

— A, da. Firește.

Pentru un moment Besian avu senzația că Diana pronunțase cuvântul „palid" aşa ca şi când ar fi vrut să spună „frumos", dar renunță imediat la gândul acesta.

— Şi ce-o să se întâmple de-acum cu el? întrebă ea.

— Cu cine?

— Cu... munteanul acela.

— A, ce-o să se întâmple? Besian ridică din umeri. Dacă a ucis în urmă cu patru-cinci zile, cum a spus hangiul, şi dacă a obținut răgazul cel lung, cel de treizeci de zile, atunci nu-i mai rămân de trăit în linişte decât douăzeci şi cinci de zile.

Besian privea afară, cu un zâmbet înghețat pe jumătatea superioară a feței.

— Asta e un fel de ultimă permisie a lui pe pământ, vorbi mai departe bărbatul. Faimoasa afirmație că cei vii nu sunt decât nişte morți sosiți în permisie pe lume capătă în munții noştri o semnificație reală.

— Aşa şi părea, venit temporar de acolo, spuse ea. Cu semnul acela pe mânecă, şi suflă greu. Ai spus bine, urmă, chiar precum Hamlet.

— Şi gândeşte-te că Hamlet, după ce se convinge asupra celor ce-i

rămân de făcut, ucide cu pasiune. În vreme ce el, şi Besian arătă cu mâna spre drum, în direcţie opusă celei în care înainta trăsura, mecanismul care-l pune pe el în mişcare se află în afara lui, ba chiar, uneori, în afara timpului.

Diana asculta cu atenţie, cu toate că înţelesul unora dintre vorbele lui îi scăpa.

— Îţi trebuie o voinţă titanică pentru a porni spre moarte trimis de un ordin venit de la mare distanţă, continuă Besian. Pentru că ordinul, vine câteodată într-adevăr de departe şi câteodată, de la generaţii de mult dispărute.

Diana răsuflă din nou anevoie.

— Gjorgu, spuse în şoaptă. Aşa îl chema, nu?

— Pe cine?

— Pe... munteanul de la han.

— A, da, Gjorgu. Întocmai. Te-a impresionat, nu?

Ea dădu din cap în semn că da.

De câteva ori păru că va începe să plouă, dar picăturile se pierdeau pesemne în spaţiul necuprins fără a atinge pământul. Doar câteva căzură pe geamul trăsurii şi tremurau acolo precum nişte lacrimi. Diana le privi o bucată de vreme şi urî geamul acela blestemat.

Nu se mai simţea deloc obosită. Din contră, starea în care se afla îi dădea o senzaţie de transparenţă, o transparenţă rece şi tristă însă.

— Lungă iarnă, spuse Besian. Interminabilă.

Diana continua să privească peisajul. Era în el ceva care îţi împrăştia atenţia, te golea, uşurându-te de mulţimea gândurilor. Îşi aminti de unele cazuri grele în care Ali Binaku aplicase kanunul, aşa cum le auzise din gura hangiului. Nu povestiri întregi, ci fragmente, imagini şi fraze ce pluteau lin pe râul memoriei. Două porţi de casă smulse de la locul lor pentru a fi puse una în locul celeilalte. Una dintre ele fusese străpunsă de glonţ într-o noapte de vară. Cel căruia i se adusese ofensa trebuia să se răzbune, dar cum? Pentru ciuruirea porţii nu aveai pe cine ucide, dar insulta nu putea fi totuşi trecută cu vederea. Ali Binaku, chemat pentru a lua o hotărâre, decisese: poarta celui vinovat să fie smulsă şi în locul ei să fie pusă cea găurită de glonţ, care să rămână acolo în vecii-vecilor.

Diana îşi imaginä peregrinările lui Ali Binaku din sat în sat, din ţinut în ţinut însoţit de cele două ajutoare, medicul şi geometrul. Cu greu ţi-ai fi putut închipui un grup mai ciudat. Într-o altă noapte, unuia îi venise pe neaşteptate un prieten în vizită şi omul îşi

trimisese nevasta în vecini (cei mai apropiaţi erau la un sfert de oră de drum) pentru a cere ceva cu împrumut. Orele treceau şi femeia nu mai venea, dar gazda îşi ascunsese îngrijorarea în faţa oaspetelui şi stătuseră aşa până în zori. Femeia însă nu se întorsese nici a doua zi, nici a treia, pentru că i se întâmplase ceva nemaiauzit în sat: fusese ţinută cu forţa de cei trei fraţi vecini şi fiecare se culcase cu ea în câte o noapte.

Diana se închipui în locul femeii şi se cutremură de groază. Dădu din cap pentru a goni groaznicul gând, lucru ce se dovedi greu de înfăptuit.

După trei zile femeia se întorsese acasă şi-i povestise totul soţului. Ce era de făcut? Întâmplarea era absolut inedită şi nu putea fi rezolvată decât cu puşca. Dar familia celor trei fraţi număra multe suflete şi era puternică, ceea ce însemna că după primul schimb de focuri familia celui ofensat ar fi fost nimicită. Apoi, cel cu nevasta siluită nu era nici din cale-afară de îndrăzneţ. Şi astfel, pus în faţa acestei dileme, omul făcuse ceea ce se face rar aici. Ceruse ajutorul sfatului bătrânilor. Cazul era greu. Cum să judeci ceva ce nu se mai pomenise în istoria ţinutului şi ce osândă să dai, celor trei fraţi? Atunci l-au chemat pe Ali Binaku, care dăduse două soluţii: fie ca fraţii să-şi trimită nevestele câte o noapte la cel ofensat, fie să aleagă pe vreunul dintre ei ca om de sacrificiu şi acesta să fie ucis de reclamant. Fraţii se sfătuiseră şi aleseseră a doua variantă să moară unul dintre ei şi anume mijlociul.

Partea referitoare la moartea fratelui mijlociu, Diana şi-o imagină ca pe un film rulat cu încetinitorul. Tânărul ceruse sfatului obştei răgazul de treizeci de zile. După care, în a treizecea, cel ofensat îi aţinuse calea şi-l ucisese fără multă zarvă.

Şi apoi? întrebase Besian. Apoi, nimic, îi răspunsese hangiul. A fost pe lume un om, care s-a dus, a murit fără rost, dintr-o sminteală.

Gata să aţipească, Diana se gândi la răgazul ce-i mai rămânea munteanului acela numit Gjorgu. Călător pe pământ-îşi spuse şi oftă.

— Iată un turn de veghe, zise Besian şi-şi propti degetul în geam.

Diana privi în direcţia aceea.

— Clădirea aia singuratică, vezi? Aia cu ferestrele înguste de tot.

— Cât e de mohorâtă, spuse Diana.

Auzise ades vorbindu-se despre faimoasele turnuri de veghe în care, după scurgerea termenului de graţie, ucigaşii se închideau pentru a-şi feri familia de răzbunarea celorlalţi. Era pentru întâia

oară însă când vedea un astfel de turn şi auzea explicaţii amănunţite despre el.

— Ferestrele dau către toate potecile satului, în aşa fel încât nimeni să nu se poată apropia fără a fi zărit de cei dinăuntru, îi explică Besian. De ar una se vede poarta bisericii, pentru cazurile de împăcare, ceea ce se întâmplă extrem de rar.

— Şi cât se stă acolo? îl întrebă Diana.

— În turnul de veghe? O, ani întregi, până ce afară au loc evenimente de anvergură, care să schimbe raporturile dintre ucigaş şi urmăritorul său, dintre cel ce are de dat şi cel ce are de luat sânge.

— De dat, de luat, repetă Diana. Vorbeşti despre toate astea de parc-ar fi operaţiuni bancare.

Besian zâmbi.

— Dintr-un punct de vedere aşa şi este, zise. Kanunul este străbătut de la început şi până la sfârşit de un calcul nemilos.

— Este într-adevăr teribil, spuse Diana şi Besian nu înţelese dacă se referea la turnul de veghe sau la ultimele lui cuvinte.

O văzu apropiindu-se iar cu capul de geam pentru a zări încă o dată clădirea cenuşie, din care nu se mai profila decât un colţ.

Acolo va intra munteanul cel palid, îşi spuse ea. Deşi s-ar putea prea bine să fie ucis înainte de a se închide între zidurile de piatră.

Gjorgu, repetă în gând numele lui şi avu impresia că simte o zbatere în coşul pieptului. Ceva i se frânse dureros în locul acela şi, în acelaşi timp, cu duioşie.

Diana avu sentimentul că i se năruie pavăza care o apăra, ca şi pe alte femei tinere şi îndrăgostite, de primejdia de a nutri ceva pentru un altul. Era pentru întâia oară, de când se cunoscuse cu Besian, când îşi îngăduia să de gândească liber la asta. Şi-l închipuia pe *el*, venit aici în permisie, cum spusese Besian, şi permisia îi era scurtă, ceva mai mult de trei săptămâni, şi fiecare zi ce se scurgea îi scurta răgazul, în vreme ce el străbătea munţii cu panglica lui neagră ce dovedea că datorează sânge. Tot sângele, pe care părea că şi l-a dat înainte de termen, atât de palid era, ales de moarte asemeni pomului crestat pentru a fi doborât în pădure, precum îl comparase Besian, şi toate acestea, ochii lui, fixaţi într-ai ei, le povestiseră în câteva clipe: sunt aici doar un călător, străino.

Nicio privire de bărbat n-o tulburase în felul acesta. Poate datorită vecinătăţii morţii, îşi spuse ea, sau poate pentru că-i părea rău de frumuseţea lui. Îi fu greu să-şi răspundă dacă cele două-trei picături se scurgeau de pe geam sau din ochii ei.

— Ce zi lungă, zise tare mirată şi ea de vorbele acelea.

— Te simţi obosită? o întrebă Besian.

— Puţin.

— Peste o oră, cel mult o oră şi un sfert vom ajunge.

Îi puse braţul pe umăr şi o apropie uşor de el. Ea acceptă în linişte, supusă, fără a-i uşura însă în niciun fel efortul. El simţi asta, totuşi mireasma îmbătătoare a părului ei îl făcu să se aplece şi să-i şoptească la ureche:

— Cum vom dormi astă-seară?

Ea făcu un semn care vru să însemne „ce ştiu eu?”.

— Oricum, kulla din Orosh e reşedinţă de prinţ şi cred că ne vor îngădui să dormim împreună, urmă el tot în şoaptă, cu o expresie misterioasă, nu crezi?

Privirea îi cădea direct pe profilul ei, însoţindu-i în chip explicit tandreţea din glas. Dar ea se uită într-o parte şi nu-i răspunse. Neştiind dacă să se simtă ofensat sau nu, el îşi ridică puţin braţul şi poate că şi l-ar fi retras de tot dacă ea, în ultimul moment, dându-şi probabil seama sau involuntar, nu i-ar fi vorbit.

— Cum? făcu el.

— Te-am întrebat dacă există vreo legătură de sânge între prinţul din Orosh şi familia regală.

— Niciuna, îi răspunse el.

— Şi atunci, cum de i se spune prinţ?

Besian se încruntă.

— Este o treabă încurcată, zise. În realitate el nu este prinţ, deşi în anumite cercuri este numit aşa, iar oamenii de pe Platou îi spun adesea Prenk, ceea ce-nseamnă chiar prinţ. Totuşi, ei îl nominalizează mai bine spunându-i kapidan[8], termen care...

Besian îşi aminti că nu fumase demult. Ca unul care fumează rar, se ocupă o vreme de ţigări şi de chibrituri. Diana avea impresia că proceda aşa ori de câte ori voia să amâne câtuşi de puţin o explicaţie mai dificilă. Adevărul e că ceea ce începuse să-i explice Besian despre kulla din Orosh (explicaţie rămasă pe jumătate încă de la Tirana, când le sosise invitaţia scrisă într-o limbă glacială, niţel ciudată, provenind din cancelaria prinţului, prin care erau anunţaţi că sunt bineveniţi la Orosh în orice anotimp şi la orice oră din zi şi din noapte), deci ceea ce auzea acum în trăsură nu era mai edificator decât cele auzite cândva la Tirana, în faţa unui pahar cu ceai, pe

[8] Şef local, administrativ sau militar.

canapeaua din biroul lui. Şi poate că asta se explica prin faptul că tot ceea ce era legat de kulla spre care se îndreptau ca musafiri părea învăluit în ceaţă.

— Nu este tocmai un prinţ, zise Besian. Şi totuşi, dintr-un anume punct de vedere e mai mult decât un prinţ, nu numai pentru că familia sa este mult mai veche decât familia regală, ci mai ales pentru modul în care ea stăpâneşte necondiţionat Platoul.

Continuă să-i argumenteze că aceasta era o stăpânire de o factură aparte, prin mijlocirea kanunului, fără asemănare în niciun alt colţ al pământului. Încă din vremuri imemoriale, nici poliţia, nici administraţia centrală nu au pătruns aici. Kulla nu dispunea nici de poliţie, nici de administraţie şi totuşi Platoul îi era supus în întregime. Astfel fusese pe vremea Turciei, ba şi înainte, şi după aceea, sub stăpânirea sârbească şi austriacă; la fel în timpul primei republici şi tot astfel după ea, în anii republicii a doua, până acum, sub monarhie. Ba chiar, cu câţiva ani în urmă, un grup de deputaţi încercaseră pentru ultima oară să instituie pe Platou organe administrative locale, dar tentativa eşuase. Trebuie să militäm pentru răspândirea kanunului în întreaga ţară, spuseseră apărătorii Oroshului, nu să încercăm să-l smulgem dintre stâncile lui, pentru că în lume nu există forţa capabilă să-l destrame.

Diana îl întrebă din nou ceva despre origina princiară a stăpânilor kullei, dar lui Besian i se păru că întrebarea fusese pusă cu uşurinţa cu care femeile obişnuiesc să iscodească dacă bijuteriile primite în dar sunt într-adevăr din aur.

Îi răspunse că nu crede că stăpânii de la Orosh s-ar trage dintr-o străveche familie princiară albaneză. Cel puţin nu se cunoaşte nimic în sensul acesta. Originea lor se pierde în negura vremii. După părerea sa ar fi două posibilităţi: ar putea proveni fie dintr-o veche familie feudală, mai puţin cunoscută, ce supravieţuise vitregiilor timpului, fie dintr-o spiţă obişnuită, care, generaţie după generaţie, se ocupase cu interpretarea kanunului. Se ştie că asemenea case, cunoscute oarecum drept locuri de competenţă juridică, ceva între oracol şi arhivă judecătorească, acumulaseră cu trecerea vremii puteri discreţionale, până ce li s-a uitat originea şi s-au transformat în stăpânitori.

— Am spus că interpretau kanunul, explică mai departe Besian, pentru că kulla din Orosh este considerată şi în zilele noastre drept protectoarea kanunului.

— Ea se află în afara lui? întrebă Diana. Parcă aşa mi-ai spus

odată.

— Da, chiar aşa şi este. Doar ea, pe întregul Platou, nu se supune kanunului.

— Există multe legende triste despre kullă, nu?

Besian se gândi o vreme.

— Adevărul e că pare firesc ca o astfel de kullă seculară să fie înconjurată de o atmosferă atât de misterioasă..

— Ce bine, spuse Diana bucuroasă, devenind pentru el, ca prin minune, la fel de apropiată ca mai-nainte.

Besian răsuflă din greu, ca după un efort considerabil.

O strânse iar lângă sine şi o privi cu dragoste amestecată eu reproş, vrând parcă să-i spună: de ce mă chinui îndepărtându-te de mine, când eşti atât de aproape?

Ea avea acelaşi surâs pe care el i-l zărea doar în parte, în vreme ce restul era pierdut în depărtare.

Besian privi afară.

— În curând va însera, zise.

— Cred că până la Orosh nu mai e mult, spuse Diana.

Se aplecară amândoi spre fereastra trăsurii. Pe cerul după-amiezii târzii trona o nemişcare de plumb. Norii păreau a fi îngheţat odată pentru totdeauna acolo sus şi, chiar dacă în jur se mai putea vedea o oarecare mişcare, aceasta nu era în cer, ci pe pământ. Culmile muntoase se perindau alene, odată cu înaintarea trăsurii.

Cei doi se prinseră de mână, în vreme ce privirile lor scotoceau orizontul în căutarea kullei. Misterul ei îi apropia şi mai mult.

— Uite, uite! exclamară în două-trei rânduri aproape într-un glas, dar nu era ea, ci doar siluetele piscurilor sau norii atârnând peste ele.

Jur-împrejur era pustiu, de-ai fi zis că oamenii, viaţa însăşi se retrăseseră pentru a nu tulbura singurătatea kullei din Orosh.

— Dar unde să fie? făcu Diana descurajată.

Căutau cu privirea în fiece colţ de zare şi apariţia kullei printre spărturile norilor, sus, pe cer. Le-ar fi părut la fel de normală ca şi în mijlocul piscurilor pământene.

Lumina lămpii de bronz pe care o purta omul ce-i întâmpinase la etajul al doilea al kullei se zbătea sinistru pe pereţi.

— Pe aici, domnule, spuse omul pentru a treia oară, îndepărtând lampa în aşa fel încât să lumineze mai bine. Duşumeaua era pardosită cu scânduri ce păreau că scârţâie şi mai tare la ora aceea

de după miezul nopții. Pe aici, domnule.

În cameră se afla o altă lampă de bronz, al cărei fitil coborât lumina slab zidurile şi desenul covorului vişiniu. Diana oftă fără voie.

— Vă aduc imediat şi valizele, zise omul şi dispăru în tăcere.

Cei doi rămaseră un timp în picioare, privindu-se la început unul pe altul, apoi cercetând camera.

— Cum ți s-a părut prințul? întrebă el încet.

— Nu ştiu ce să-ți spun, îi răspunse Diana aproape în şoaptă. În alte împrejurări i-ar fi spus că i s-a părul niţeluş straniu, poate chiar artificial, asemeni limbajului invitației, dar explicațiile acestea la o oră atât de târzie i se părură fără sens. Nu ştiu ce să-ți spun, repetă. Celălalt însă, „intendentul sângelui", cum îi spuneau, nu mi-a plăcut deloc.

— Nici mie, zise Besian.

Privirea lui şi mai apoi a ei se opriră în câteva rânduri fugitiv la patul greu din lemn de stejar, acoperit cu o cergă de lână colorată în roşu închis. Pe perete, la capătul patului, se afla o cruce din acelaşi lemn.

Besian se apropie de una dintre ferestre. Era încă acolo când în uşă apăru omul cu lampa de bronz în mână. În mâna cealaltă omul ducea cu greu cele două valize.

Tocmai le lăsa pe duşumea, când Besian, întors cu spatele cum era, cu obrazul aproape lipit de geam, îl întrebă:

— Ce-i aia de colo?

Păşind uşor, omul se apropie. Diana îi zări o bucată de vreme pe amândoi, pe jumătate aplecați deasupra pervazului, privind în jos cantr-o prăpastie.

— E un fel de cameră, domnule; un fel de hambar, nu ştiu cum să-i spun, în care aşteaptă cei sosiți din toate colțurile Rrafshului pentru a plăti taxa pe sânge.

— Aha, auzi Diana glasul soțului. Faptul că stătea aproape lipit de fereastră făcea ca vocea să-i pară puțin străină. Este faimoasa anticameră a ucigaşilor.

— A răzbunătorilor, domnule.

— Da, a răzbunătorilor... Ştiu, ştiu. Am auzit despre ea.

Besian continuă să stea lângă fereastră. Celălalt se retrase câțiva paşi, neauzit.

— Noapte bună, domnule! Noapte bună, doamnă!

— Noapte bună, spuse Besian cu acelaşi glas îndepărtat.

— Noapte bună, răspunse Diana, cu privirea la valiza deschisă.

Îşi răscoli o vreme lucrurile cu gesturi molatice, dar nu ştiu ce să scoată de acolo. Cina fusese abundentă şi acum simţea în stomac o greutate dezagreabilă. Privi cerga roşie de pe pat şi îşi lăsă iar privirea peste interiorul valizei, neştiind cu ce să se îmbrace pentru noapte.

Tot mai scotocea printre lucruri, când auzi glasul bărbatului:

— Vino să priveşti şi tu!

Diana se ridică şi se apropie de fereastră. El se mişcă pentru a-i face loc şi ea simţi cum întreaga fiinţă îi este străbătută de răceala geamului. Dincolo de el noaptea părea că atârnă deasupra prăpastiei.

— Uită-te acolo, o îndemnă Besian cu voce slabă.

Ea privi în întuneric, dar nu zări nimic. Simţi doar imensitatea nopţii ce-o înfiora.

— Acolo, spuse el, atingând geamul cu mâna, jos... nu vezi o luminiţă?

— Unde?

— Acolo jos... jos de tot.

În cele din urmă zări o lumină slabă, mai degrabă un punct roşiatic în buza prăpastiei.

— O văd, şopti ea. Ce e?

— Faimoasa încăpere în care ucigaşii aşteaptă zile sau uneori săptămâni întregi pentru a li se lua birul pe sânge. E haiatul, anticamera ucigaşilor.

Respiraţia Dianei se îndesi lângă umărul lui.

— De ce aşteaptă atât de mult? îl întrebă.

— Nu ştiu. Kulla nu primeşte taxa imediat. Poate pentru că-n haiat trebuie să aştepte mereu câte cineva. Dar ţie ţi-e frig! Pune-ţi ceva pe umeri.

— Munteanul acela... de la han, a trecut pe-aici?

— Da, sigur. Nu ne-a vorbit hangiul şi despre asta?

— Da. A trecut în urmă cu trei zile spre kullă, aşa ne-a spus hangiul.

— Îhâm, aşa e.

Dianei îi scăpă un oftat.

— Deci a fost şi el acolo.

— Toţi ucigaşii de pe Platou, fără excepţie, trec prin anticamera aceea, zise el.

— Teribil. Cum ai zis?

— De patru sute şi ceva de ani, de când se ştie despre existenţa kullei din Orosh, zi şi noapte, iarnă şi vară, în haiatul acela se află mereu câte cineva.

Ea îi simți obrazul aproape de fața ei.

— E teribil, fără îndoială, n-are cum să nu fie teribil. Ucigașii așteptând să plătească. În realitate e tragic. Aș spune chiar că, într-un fel, e măreț.

— Măreț?

— Nu în sensul obișnuit... Oricum... luminița aceea din poala nopții, ca o lumânare la căpătâiul unui mort... o, doamne, e într-adevăr măreț de tragic. Și gândește-te că nu este vorba de moartea unui om, de o lumânare pe un mormânt, ci de o moarte uriașă. Ți-e frig? Ți-am spus să pui ceva pe tine.

Rămaseră o vreme așa, fără a-și lua ochii de la luminița de jos, până ce Diana simți cum frigul o pătrunde până la oase.

— E tare rece, într-adevăr, zise și se îndepărtă de la fereastră. Besian, nu mai sta acolo, îi spuse apoi soțului. Ai să răcești.

El se întoarse către ea și făcu câțiva pași spre mijlocul camerei. Tot atunci, cu un sunet greu ce-i făcu pe amândoi să tresară, ceasul de pe perete, pe care nici nu-l observară, bătu de două ori.

— O, doamne, ce m-am speriat, spusei Diana.

Se așeză iar în genunchi dinaintea valizei și căută o vreme prin ea.

— Să-ți scot și ție pijamaua? întrebă apoi.

El murmură ceva printre dinți și începu să se plimbe prin cameră. Diana se apropie de oglinda atârnată deasupra comodei.

— Ți-e somn? o întrebă el.

— Nu. Dar ție?

— Nici mie.

Bărbatul se așeză pe marginea patului și aprinse o țigară.

— Poate că n-ar fi trebuit să beau a doua cafea, zise.

Diana îi răspunse ceva, dar, pentru că ținea o agrafă în colțul stâng al gurii, nu se înțelese ce spusese.

Besian se sprijini de tăblia patului și urmări neatent gesturile cunoscute ale soției în fața oglinzii. Oglinda, comoda de sub ea, ceasul de pe perete, patul și majoritatea mobilelor din cameră păreau a aparține stilului baroc, mult stilizate însă.

Pieptănându-se în oglindă, Diana urmărea cu coada ochiului fuioarele de fum ce învăluiau figura absentă a lui Besian. Pieptenul luneca mereu mai lin, parcă ezitând, prin părul ei. După care, pentru o clipă, mâna îi rămase în aer. Femeia puse ușor pieptenul pe comodă și, fără a-și lua ochii de la imaginea din oglindă a soțului, încet, ca și când ar fi vrut să nu-i atragă în niciun fel atenția, se apropie de fereastră.

În spatele geamului era groază şi noapte. Se lăsă cuprinsă de tremurul de adineauri, în timp ce privirile îi căutau cu stăruinţă în infernul acela luminiţa pierdută. În fine, o găsi. Era pe acelaşi loc, jos, ca pierdută într-un puţ, sclipind vag, ameninţată de a fi înghiţită în fiecare moment de noapte. Câteva minute nu-şi mai luă ochii de la sclipirea din întunericul de iad. Părea licărul unui foc ancestral, magmă primordială, reflex evanescent al focului din străfundurile pământului. Poarta infernului. Şi brusc, fără putinţa împotrivirii, Diana şi-l aminti pe cel care trecuse prin iadul acela. Gjorgu, îl strigă în sinea sa, dezlipindu-şi buzele înfrigurate. El cutreiera ţinutul morţii cu semnele acelea pe faţă, pe veşminte, pe trup. Trebuia să fii semizeu pentru a te opune infernului şi haosului aceluia de început de eră. Şi, aşa măreţ şi inegalabil cum era, el căpăta proporţii uriaşe, străbătea noaptea şi o domina ca un vuiet.

Acum nu mai credea că-l zărise şi fusese zărită de el. Se vedea neînsemnată şi dezbrăcată de orice mister în faţa lui. Hamlet al stâncilor, repetă ea cuvintele lui Besian. Prinţul meu îndoliat.

Îl voi mai întâlni oare? Şi acolo, la fereastră, cu fruntea îngheţată de apropierea geamului rece, îşi zise că ar fi gata să dea oricât pentru a-l mai vedea o dată.

În clipa aceea simţi în spate respiraţia bărbatului şi mâna sa, care-i atinse şoldul. Câteva secunde el o mângâie uşor în locul acela preferat, după care, deşi nu-i zărea expresia chipului, o întrebă cu voce stinsă:

— Ce-i cu tine?

Diana nu-i răspunse şi continuă să-şi ţină obrazul lipit de fereastra întunecată, de parcă ar fi vrut să-l invite şi el să privească afară.

Capitolul al patrulea

Urcând treptele de lemn spre catul al doilea, Mark Ukaçjerra auzi un glas care se răstea în şoaptă:

— Şşt! Musafirii încă mai dorm.

Urcă mai departe fără a-şi schimba cu nimic mersul şi vocea din capul scărilor repetă:

— Atenţie, îţi spun. N-ai auzit că musafirii nu s-au sculat?

Mark ridică privirea pentru a-l vedea pe cel ce îndrăznise să-i atragă atenţia chiar în secunda în care unul dintre servitori îşi lungea

gâtul să-l zărească pe cel ce strica liniştea. Când îl recunoscu pe „Intendentul sângelui", servitorul îşi acoperi îngrozit gura cu palma.

Mark Ukaçjerra urcă mai departe şi, când ajunse sus, trecu fără o vorbă pe lângă omul înlemnit, ba chiar fără să întoarcă nici măcar capul.

Era rudă apropiată cu prinţul şi, pentru că la repartizarea sarcinilor din kullă îi fusese încredinţată administrarea gjakmarrjei, i se spunea „Intendentul sângelui". Servitorii, deşi unii dintre ei tot rude, îndepărtate, cu prinţul, îl priveau pe intendent cu teamă, aproape ca şi pe prinţ. Uluiţi, îşi cercetară tovarăşul, care scăpase ca prin urechile acului, amintindu-şi cu părere de rău de alte asemenea cazuri când, pentru neatenţii mai mici, plătiseră amarnic. Dar „Intendentul sângelui", deşi după un ospăţ copios cu musafirii, era negru la faţă în dimineaţa aceea. Se vedea imediat că e cătrănit şi că se gândeşte în altă parte. Fără a privi pe nimeni, împinse uşa camerei spaţioase de lângă odaia musafirilor şi intră.

În cameră era frig. Prin geamurile ferestrelor înalte şi înguste cu rame din lemn de stejar nevopsite pătrundea o lumină ce-l făcu să-şi spună că ziua de afară îi era neprielnică. Se dădu mai aproape de fereastră şi privi norii nemişcaţi. Cer de februarie, deşi intraseră în martie. Gândul acesta îi spori nervozitatea, ca şi când până şi anotimpul l-ar fi nedreptăţit numai pe el.

Privea încontinuu afară, vrând parcă să-şi maltrateze ochii cu lumina de acolo, care, deşi cenuşie, era totuşi puternică, şi uită pentru un timp de coridoarele străbătute de paşi neauziţi şi de „şşt linişte", toate acestea din pricina celor doi musafiri de aseară pentru care, nelămurit, nutrea un început de antipatie.

În general, pentru el, cina fusese plictisitoare. Nu-i fusese nici foame. Simţise în stomac un fel de crampe, un gol pe care încercase să-l umple, dar, dimpotrivă, cu cât înghiţea mai mult şi mai în silă, cu atât mai puternică îi era senzaţia de gol.

Mark Ukaçjerra îşi dezlipi privirea de pe geam şi se uită o vreme la rafturile grele, de stejar, ale bibliotecii. Majoritatea cărţilor de pe ele erau vechi, o parte religioase, unele în latineşte sau în albaneza veche. Pe o poliţă aparte, jos, se aflau ediţii contemporane, referindu-se direct sau indirect la Kanun şi la kulla din Orosh. Erau cărţi scrise în întregime despre kanun sau reviste în care fuseseră publicate fragmente de lucrări sau articole, studii sau poezii.

Într-adevăr, principala sarcină a lui Mark Ukaçjerra erau problemele gjakmarrjei, dar tot el se ocupa şi de arhiva kullei. Arhiva

fusese pusă în partea de jos a bibliotecii, cea zăvorâtă, protejată pe dinăuntru cu plăci metalice. Se găsea acolo întreaga documentație a kullei; actele, tratatele secrete, corespondența cu demnitari străini, înțelegerile cu guvernele albaneze, cu prima republică, cu cea de-a doua, cu casa regală, acordurile cu guvernatorii sau comandanții trupelor de ocupație turci, sârbi, austrieci. Documentele erau scrise în câteva limbi, dar majoritatea în albaneza veche. Un lacăt mare, a cărui cheie se afla de obicei atârnată la gâtul lui, lucea arămiu între cele două uşițe.

Mark Ukaçjerra făcu încă un pas în direcția bibliotecii şi mâna lui, cu un gest pe jumătate jucăuş, pe jumătate nervos atinse şirul de cărți şi de reviste recente. Ştia să scrie şi să citească, dar nu într-atât încât să poată să-şi dea seama ce scria în ele despre Orosh. Unul dintre prelații mănăstirii de maici aflate în apropiere venea o dată pe lună şi sorta după conținut cărțile şi revistele sosite la kullă. Tot el le clasa în favorabile şi nefavorabile. Cu alte cuvinte în cărți unde se scria de bine despre Orosh şi cărți în care se scria de rău. Cantitatea primelor varia mereu în raport cu celelalte. De obicei, cele favorabile erau mai multe, dar nici cele din a doua nu erau puține. Erau momente în care acestea din urmă sporeau considerabil şi amenințau să le egaleze pe celelalte.

Mâna lui Mark atinse încă o dată cu nervozitate şirul de cărți şi răsturnă două-trei. Erau acolo nuvele, piese de teatru, şi legende despre Rrafsh, care, după cum spunea preotul, îți alinau sufletul, dar erau şi din acelea înveninate, a căror existență în bibliotecă prințului se explica cu greu. Dac-ar fi fost după el, Mark Ukaçjerra le-ar fi pus demult pe foc. Dar prințul era îngăduitor. Nu numai că nu le ardea sau nu le arunca măcar de la fereastră, ci avea chiar momente când le şi răsfoia în treacăt. El era însă stăpânul şi stăpânul ştie ce face.

Uite, chiar şi după cina de aseară, arătându-le musafirilor odăile din preajma camerei de oaspeți, ajungând aici, le spusese: „De câte ori n-au vărsat venin asupra Oroshului, dar Oroshul nu s-a clintit şi nu se va clinti în veci”, Şi în loc să se îngrijească de foişoarele kullei, se ocupa de raftul cu cărți şi reviste, ca şi când acolo s-ar fi aflat nu numai secretul ofensivei, ci şi cel al defensivei (Oroshului. „Câte guverne n-au căzut, continuase prințul. Şi câte împărății n-au fost şterse de pe fața pământului. Dar kulla a rezistat.”

Celălalt, scriitorul, pe care Mark l-a antipatizat încă de la început, şi frumoasa lui soție, se aplecau să vadă titluri cărților şi ale

revistelor şi nu spuneau nimic. După cum auzise Mark în timpul discuţiei de la cină, Besian Vorps scrisese despre Rrafsh într-o asemenea manieră încât nu se înţelegea dacă de bine sau de rău. Într-un cuvânt, texte hibride. Dar poate că tocmai pentru asta prinţul îl invitase la Orosh, chiar şi cu soţia, ca să afle ce avea în cap şi să-l atragă de partea lui.

„Intendentul sângelui" întoarse spatele bibliotecii şi privi din nou afară. Dacă ar fi fost după el, n-ar fi avut prea multă încredere în musafirul acela. Nu era vorba numai de simţământul tulbure de antipatie pe care l-a simţit încă din momentul când i-a zărit urcând scările cu genţile de piele în mâini. Nu. Era şi altceva, un soi de frică în faţa lor, mai ales în faţa soţiei oaspetelui. „Intendentul sângelui" zâmbi amar. Oricui i s-ar părea ciudat auzind că el, Mark Ukaçjerra, căruia rar i-a fost teamă în viaţă chiar şi de lucrurile ce-i făceau să pălească pe cei mai curajoşi, ar fi putut încerca un sentiment de frică faţă de o femeie. Şi iată că aşa era. I-a fost frică de ea. Ceva din cele discutate în jurul mesei rămânea în afara înţelegerii ei, lucru uşor de constatat dacă-i priveai ochii. O parte din cuvintele cumpătate ale stăpânului sau prinţul, pe care le considerase din totdeauna lege, îşi pierdeau puterea, se scufundau uşor, dispăreau imediat ce ajungeau la ochii ei. Se poate oare aşa ceva? se întrebase el în câteva rânduri şi-şi răspunsese tot singur: nu, nu se poate, e doar în închipuirea mea. Dar o scrutase din nou cu privirea şi-şi dădu seama că avusese dreptate la început. În ochii ei cuvintele se dilatau, îşi pierdeau credibilitatea. Şi-n urma lor se surpa în linişte o parte din kullă, el însuşi, Mark Ukaçjerra şi după el... Asta se petrecea pentru prima oară; iată de ce, pesemne, i se făcuse frică. Pentru că-n camera de oaspeţi a prinţului fuseseră găzduiţi fel de fel de musafiri de seamă, începând cu trimişii papei şi apropiaţii regelui Zogu şi terminând cu învăţaţii bărboşi cărora li se spunea filosofi şi savanţi, dar niciunul dintre ei nu-i provocase lui Mark, un simţământ asemănător.

Poate că acesta fusese şi motivul pentru care ieri seară prinţul vorbise mai mult ca de obicei. Era binecunoscut faptul că prinţul vorbea extrem de puţin, uneori deschidea gura doar pentru a ura bun-venit, după care îi lăsa pe alţii să anime discuţia. Dar aseară, sesizând parcă vidul ce-i înghiţea cuvintele, îşi nesocotise obiceiul. Şi în faţa cui! În faţa unei femei! Nu e femeie, ci vrăjitoare, Frumoasă ca o zână şi rea ca o vrăjitoare. Altfel n-ar fi reuşit să diminueze puterea stăpânului său. Adevărul e că se greşise atunci când fusese acceptată, contrar obiceiului, în camera bărbaţilor. Nu degeaba

interzice kanunul intrarea femeilor în camera de oaspeți. Dar, din nenorocire, goana după senzațional atinsese asemenea proporții încât se făcea prezentă şi aici, în leagănul kanunului, la Orosh.

Mark Ukaçjerra simți din nou golul acela nesuferit în stomac. Vrăjmăşia surdă se contopea cu greața din viscere şi împreună încercau să se reverse undeva, dar, neavând unde, se întorceau iar în stomac şi-l făceau să sufere. Îi venea să vomite. Băgase de seamă încă demult că vântul blestemat ce venea de departe, din oraşele şi satele nu de ieri, de azi lipsite de bărbăție, căta să spurce şi să doboare kanunul. Şi asta de când începuseră să cutreiere munții asemenea femei dichisite, cu părul castaniu sau blond, ce-ți trezeau pofta de viață chiar negându-ți onoarea, cocoțate în trăsuri simandicoase, taman trăsuri-bordel, împreună cu bărbații lor ce puteau fi orice în afară de bărbați. Şi, pe deasupra, păpuşilor acestea pline de ifose li se permitea să pună piciorul în camera bărbaților şi tocmai unde, exact aici, la Orosh, în inima kanunului. Nu, toate acestea nu erau întâmplătoare. Ceva se clătina în jur, se năruia. În vreme ce toți ceilalți îi cer socoteală pentru împuținarea cazurilor de gjakmarrja... Tocmai aseară stăpânul îi spusese, printre altele, înciudat: „Unii oameni ar vrea să vadă în impas kanunul strămoşilor”, şi-l privise cruciş pe Mark. Ce vroia să spună stăpânul de la Orosh cu privirea aceea? Nu cumva el, Mark Ukaçjerra, era vinovat de slăbiciunea arătată în ultima vreme de kanun, în special de gjakmarrja? Oare prințul nu vedea ce se întâmplă în oraşele de la câmpie? E adevărat că veniturile provenite din taxa sângelui se împuținaseră în anul acela, dar nu era el singurul vinovat pentru asta, aşa cum recolta mare de porumb nu se datora doar intendentului moşiei. Dacă vremea ar fi fost proastă, ce porumb ar mai fi cules? Vremea a fost însă prielnică şi prințul l-a lăudat pe vechil. Sângele nu curge ca ploaia din cer. Motivele împuținării lui sunt complet misterioase. Avea şi el, desigur, partea lui de vină în toate acestea. Dar lucrurile nu depindeau numai de el. Ah, dacă i-ar fi dat puteri mai mari şi mână liberă în câteva direcții, s-ar fi lăsat bucuros verificat până la ultima lescaie. Atunci da, ar fi ştiut ce are de făcut. În vreme ce acum, deşi mulți tremurau de figura lui sinistră, teritoriul puterii lui nu era prea întins. Iată de ce socotelile sângelui se duceau de râpă în Rrafsh. Numărul omuciderilor scăzuse an de an, dar primele luni ale anului acela fuseseră catastrofale. Simțise lucrul acesta şi aşteptase cu sufletul la gură ca ajutorul său să termine calculele începute cu câteva zile în urmă. Concluziile

fuseseră mai proaste decât se aşteptase: nu se strânseseră nici 70% din încasările pe aceeaşi perioadă a anului trecut. Şi asta în vreme ce numai intendentul turmelor şi al păşunilor, cel al împrumuturilor şi mai ales cel al morilor şi minelor, care se îngrijea de muncile mecanizate, începând cu ţesutul şi terminând cu potcovitul, vărsaseră sume considerabile la casieria generală. El, în schimb, intendentul principal (veniturile celorlalţi se strângeau doar din proprietăţile kullei, în vreme ce la ale sale contribuia întregul Platou), el, deci, intendentul principal, a cărui contribuţie era altădată egală cu suma comună, depusă de toţi ceilalţi, acum cu greu dădea jumătate din totalul lor.

Iată de ce, la cina de aseară, privirea prinţului fusese mai amară decât vorbele. Privirea aceea părea că spune: tu eşti intendentul sângelui, deci tu trebuie să fii cel care stârneşte gjakmarrja, tu trebuie s-o revigorezi, s-o aprinzi, s-o deştepţi, s-o iriţi când o simţi că se clatină sau se moleşeşte. Tu, însă, faci exact pe dos. Asta nu se poate. Aşa grăia privirea prinţului. O, doamne, suspină adânc în faţa ferestrei Mark Ukaçjerra. De ce nu-l lasă în pace? Parcă puţine-i sunt grijile?

Încercă să nu se mai gândească la asta, se aplecă la ultimul raft al bibliotecii şi, deschizând uşiţa grea, scoase de acolo un registru neobişnuit de voluminos, legat în piele. Era *Cartea sângelui*. Degetele lui răsfoiră o bucata de vreme paginile groase, acoperite cu un scris mărunt, pe două coloane înguste. Parcurse din ochi, repede, miile de nume ale căror silabe se asemănau una cu alta precum pietricelele de pe prundiş. Acolo se găseau notate, de la început de tot şi temeinic, toate răzbunările de pe Platou, datoriile de sânge pe care familiile sau neamurile şi le aveau una alteia, plăţile de amândouă părţile, datoriile neonorate ce împingeau gjakmarrja zece, douăzeci sau, uneori, chiar o sută douăzeci de ani, socoteli nesfârşite sau alte datorii şi alte plăţi, generaţii întregi dispărute, „stejarul sângelui”, cum se numea sângele venit din partea tatălui şi „stejarul fierii”, cel venit din ramura mamei, omor plătit cu omor, cutare pentru cutare, unul pentru altul, dinte pentru dinte, patru perechi de morţi, patrusprezece, douăzeci şi patru şi iarăşi o datorie neplătită, un mort neplătit care, asemeni berbecului înaintaş din fruntea turmei, conducea turma viitorilor morţi.

Cartea era veche, poate cât şi kulla. Nu lipsea nimic din ea şi era deschisă atunci când soseau pentru cercetări trimişii familiilor sau neamurilor care până atunci trăiseră în afara vendettei, dar brusc,

dintr-o îndoială, dintr-o bănuială, dintr-o şoaptă sau dintr-un vis urât îşi pierdeau liniştea. Atunci „Intendentul sângelui”, Mark Ukaçjerra, după cum procedaseră zecile de intendenţi dinaintea lui, deschidea voluminosul registru, căuta pagină cu pagină şi poziţie cu poziţie numele familiei aceleia şi se oprea într-un târziu undeva. „Da, aveţi o datorie de sânge. În anul cutare, luna cutare v-a rămas o moarte neplătită.” În momentele acelea ochii „Intendentului sângelui” priveau cu un aer mânios spre cei vinovaţi. Privirea lui părea a spune: liniştea v-a fost mincinoasă, bieţii de voi!

Dar asta se întâmpla rar de tot. De regulă datoriile se ţineau minte generaţie după generaţie de către toţi membrii familiei. În primul rând ele stăruiau în memorie, putând fi uitate doar în cazul unor evenimente extraordinare şi de durată precum nenorocirile comune, războaiele, strămutările, epidemiile de ciumă, atunci când moartea se devaloriza, îşi pierdea măreţia, regulile, unicitatea şi, devenind firească şi generală, se transforma în ceva banal, fără valoare. În iureşul acesta noroios şi monoton al morţii se întâmpla să se uite vreo datorie de sânge. Dar, chiar şi atunci, cartea rămânea acolo, la adăpostul kullei din Orosh şi, oricâtă vreme ar fi trecut, oricâţi lăstari proaspeţi ar fi dat trupul familiei aceleia, venea o zi a îndoielilor, a şoaptelor sau a unui coşmar, în care totul avea să reînceapă.

Mark Ukaçjerra continua să răsfoiască registrul. Din când în când privirile i se opreau asupra anilor de avânt ai gjakmarrjei sau, din contră, la perioadele de declin. Deşi le ştia şi le mai comparase de zeci de ori, acum, răsfoind din nou cartea, clătina din cap enigmatic. Gest de supărare, şi de ameninţare, ca şi când omul s-ar fi certat pe muţeşte cu secolele trecute. Iată anii 1611–1628, cu cel mai mare număr de omucideri din tot secolul al şaptesprezecelea. Şi anul 1639 cu cele mai puţine: un total de 722 pe întregul Rrafsh. Acela a fost anul de spaimă a două răscoale, când sângele a curs valuri, dar era altfel de sânge, din afara kanunului. Apoi perioada din 1640 până în 1690, cincizeci de ani la rând în care, an de an, sângele ce cursese din abundenţă până atunci, picurase cu greu şi tot mai puţin. S-ar fi părut că gjakmarrja se stingea. Dar tocmai în vremea în care aceasta părea a fi la capătul puterilor, vendetta izbucnise cu forţe sporite. Anul 1691: dublarea omuciderilor. Anul 1693: triplarea lor. 1694: împătrirea lor. Kanunul suferise o modificare esenţială. Răzbunarea, care până atunci căzuse asupra primei-puşti, deci asupra celui ce făptuise omorul, se întinsese acum peste întreaga familie. Ultimii ani ai secolului ce se sfârşea şi primii ai noului secol erau însângeraţi de

la un capăt la altul. Lucrurile continuaseră astfel până pe la mijlocul secolului, când apăruseră semnele unui nou declin. Iată anul de „secetă” 1754. Mai apoi, 1799. În veacul următor, trei ani la rând, 1878, 1879, 1880, dar aceştia au fost ani de războaie în care, de regulă, gjakmarrja scădea în intensitate. Sângele acelor ani nu privea kulla şi nici kanunul, era deci sânge furat.

Anul acesta pornise cum nu se putea mai rău. Mark fu cât pe ce să tresară amintindu-şi ziua de şaptesprezece martie. Şaptesprezece martie, repetă el în gând. Dacă n-ar fi fost omorul de la Breziftoht, ziua aceea ar fi rămas fără sânge. Prima zi asemenea zi, *albă* aproape de un secol, poate de două. De trei sau de cinci secole, poate chiar de la apariţia gjakmarrjei. Şi acum, răsfoind paginile cărţii, i se păru că-i tremură degetele. Uite, în ziua de şaisprezece martie fuseseră opt omucideri, în optsprezece, unsprezece, în nouăsprezece şi douăzeci câte cinci, în vreme ce ziua de şaptesprezece martie a fost cât pe ce să rămână fără niciuna. Ideea că ar fi putut veni o asemenea zi îl îngrozi pe Mark Ukaçjerra. Şi nu lipsise mult să se întâmple întocmai. Nenorocirea s-ar fi petrecut, cu siguranţă, dacă nu ar fi apărut un anume Gjorgu, Gjorgu care a însângerat şi acea zi. Şi aşa a mântuit-o... De aceea, cu o zi în urmă, când venise pentru a plăti birul de sânge, Mark Ukaçjerra îl privise în ochi într-un fel deosebit, cu bunătate şi recunoştinţă, încât celălalt rămăsese uluit.

Mark Ukaçjerra puse în cele din urmă cartea în raftul de jos al bibliotecii. Privirea îi lunecă pentru a zecea oară peste volumele şi revistele recente. În timp ce le aranja, preotul care se ocupa de ele îi citea diverse pasaje din cărţile autorilor ostili kanunului. În ele, spre uimirea şi necazul lui Mark Ukaçjerra, erau criticate pe faţă uneori, alteori mai pe ocolite părţi din kanun, ba câteodată chiar şi kulla din Orosh. Hm, mormăia Mark în timpul lecturii, treci mai departe. Şi turbarea ce-l cuprindea treptat învăluia în vârtejul ei nu doar pe cei care scriau murdăriile şi calomniile acelea, ci pe toţi locuitorii oraşelor de câmp. Ba chiar înseşi oraşele şi câmpiile şi, de ce nu, toate câmpiile lumii.

Câteodată curiozitatea îl împingea să asculte cu orele ceea ce scria acolo, ca în cazul dezbaterii iniţiate de o revistă, în cadrul căreia era analizată întrebarea dacă legile aspre ale kanunului exacerbau gjakmarrja sau, din contră, o limitau. Unii scriau că vreo câteva dintre preceptele fundamentale ale kanunului, precum acela care spunea că sângele nu se uită niciodată şi că sângele se spală doar cu sânge, stârneau vendetta, erau, deci, nişte precepte barbare. Alţii, pe

de altă parte, scriau că asemenea precepte, la prima vedere înfiorătoare, în realitate erau dintre cele mai umane, pentru că, făcând lege din spălarea sângelui cu sânge, îl opreau pe ucigaş cu morala; nu ucide, căci vei fi şi tu ucis.

Scrierile de felul acesta erau oarecum acceptate de Mark Ukaçjerra, dar mai existau şi altele care-l scoteau din sărite. O asemenea mâzgălitură, ce i-a gonit prinţului somnul nopţi în şir, însoţită şi de un tabel cu cifre, apăruse în urmă cu patru luni într-una din revistele acestea blestemate. În tabel figurau, cu o exactitate ciudată, veniturile totale obţinute de kulla din Orosh din taxa pe sânge în ultimii patru ani; se făceau comparaţii cu celelalte venituri obţinute din vânzarea porumbului, animalelor, pământului, din exploatarea minelor, din dobânzile la împrumuturi şi se trăgeau câteva concluzii alarmante. Una dintre ele era, că chipurile, în anii noştri, alături de decăderea generală, erau falsificate chiar şi pietrele de temelie ale kanunului, besa, gjakmarrja, oaspetele, care, din nişte noţiuni măreţe, sublime în viaţa albanezului, cu trecerea anilor se alteraseră, transformându-se încetul cu încetul într-o maşinărie inumană, până ce deveniseră, conform părerii redactorului, o întreprindere capitalistă cu profit.

În articol erau utilizate multe cuvinte străine, pe care Mark nu le înţelegea, dar preotul i le explicase cu răbdare. Aşa, de exemplu, scria despre „industria sângelui", „sângele ca marfă", „mecanismul gjakmarrjei", iar titlul articolului era fioros: „Vendettologia".

Desigur că prinţul, prin oamenii săi de la Tirana, a reuşit să interzică imediat difuzarea revistei, totuşi autorul articolului, cu toate insistenţele, n-a putut fi aflat. Interzicerea difuzării revistei nu l-a liniştit pe Mark Ukaçjerra. Faptul că asemenea lucruri puteau fi scrise, ba chiar şi gândite de o minte omenească, era îngrozitor.

Ceasul mare de pe perete bătu de şapte ori. Mark se apropie din nou de fereastră şi aşa, în picioare, cu privirea pierdută în depărtarea piscurilor simţi cum creierul i se goleşte sub noianul gândurilor. Dar, ca de obicei, totul se sfârşeşte repede. Încet-încet, o negură cenuşie îi acapară conştiinţa. Era mai mult o ceaţă decât un gând. Era ceva ambiguu, tulbure, vag, nedefinit. Când apărea într-un colţ de creier, dispărea dintr-altul. Şi Mark simţea că senzaţia aceasta putea dura ore, ba chiar şi zile întregi.

Nu era prima oară când conştiinţa i se bloca astfel în faţa enigmei Platoului. Acesta reprezenta pentru ei toţi o lume normală, justificată. Cealaltă parte a lumii, cea „de jos", nu era decât un tărâm

mlăştinos, de unde nu veneau decât boli şi putreziciune.

Stând nemişcat lângă fereastră, ca şi în alte dăţi, încercă să-şi înfăţişeze aşa, degeaba, întinderea nesfârşită a Rrafshului, începând din centrul Albaniei şi continuând dincolo de frontierele de stat. Tot podişul acesta depindea de Mark, pentru că taxa sângelui se aduna de pe tot cuprinsul lui şi totuşi Platoul reprezenta pentru intendent o enigmă. Celorlalţi intendenţi le era uşor să vorbească. Porumbul se vede, şi viţa de vie se vede când este atinsă de mană, şi minele, când secătuiesc, doar ogorul pe care a avut ghinionul să-l administreze el este invizibil. Uneori avea impresia că descâlcea enigma, că o ţinea captivă în creier până ce, în fine, o dezlega, dar ea, lent, precum norii ce plutesc fără noimă pe cer, îi scăpa. Atunci gândul i se întorcea din nou la ogorul morţii, încercând în zadar să înţeleagă ce-l făcea roditor şi ce-l istovea. Era o altfel de uscăciune, mai teribilă ca orice, apărând ades după ploile iernii.

Mark Ukaçjerra oftă. Cu privirea pierdută în depărtare încercă să-şi închipuie întinderea enormă a marelui Platou. Întindere fragmentată de povârnişuri, râuri, prăpăstii, troiene de zăpadă, poieni, dar pe el, Mark Ukaçjerra, toate acestea îl lăsau indiferent. Pentru el, Rrafshui cel mare nu avea decât două părţi: cea prin care colinda moartea şi cealaltă, fără ea. Prima, ţinuturi, obiecte şi oameni, se desfăşura acum lin, ca şi-n alte dăţi, prin conştiinţa lui: Mii de pâraie, mici şi mari, curgând de la apus spre răsărit sau de la sud la nord, pe malurile cărora izbucniseră neînţelegerile şi apoi vendetta: Sute de jgheaburi de moară, mii de pietre de hotar în jurul cărora încolţiseră cu uşurinţă certurile şi moartea; Zeci de mii de cumetrii, dintre care multe rupte din diferite motive şi care aduceau un singur lucru: doliul; Toţi bărbaţii din Rrafsh, mândri, aprinşi la mânie, jucându-se cu moartea precum te joci cu popicele, duminica. Şi altele, asemenea lor. În timp ce partea de pe urmă, cea stearpă, era, din nenorocire, la fel de întinsă: Cimitire ce păreau că, satule de moarte, n-o mai acceptau, pentru că în ele era interzis să ucizi, să te sfădeşti şi chiar să sporoveşi; Cei nerăzbunaţi, declaraţi astfel din cauza modului în care muriseră sau împrejurărilor morţii; Preoţii, ce nu puteau fi ucişi; Femeile din Rrafsh, toate.

Ori de câte ori Mark îşi lăsa liberă imaginaţia, o făcea în cea mai mare taină. Dacă şi femeile s-ar prinde în joc, precum bărbaţii... Mai târziu i se făcuse ruşine, simţise chiar că-l cuprinde groaza, dar momentele acestea fuseseră rare şi erau pricinuite mai ales de disperarea cu care privea, la sfârşit de lună sau de trimestru,

coloanele de cifre. Ostenit, încercă să se gândească la altceva, dar gândurile făceau ce făceau şi se întorceau de unde plecaseră. De astă dată, fără a blasfemia kanunul, pline de uimire. Nu pricepea, de exemplu, cum de se putea ca nunţile, de obicei atât de voioase, provocau adesea sfadă şi începuturi de gjakmarrja, în vreme ce parastasele, sumbre, aproape niciodată. Gândul îi zbură de la asta şi încercă să facă o comparaţie între vendettele recente şi cele vechi. Ambele tipuri aveau părţi bune şi rele. Cele vechi, precum ogorul pe care-l lucrezi de mulţi ani, erau sigure, dar oarecum lente şi calculate, cele noi, din contră, erau explozive şi uneori, în interval de un an, dădeau atâţia morţi cât cele vechi în douăzeci. Dar, nepotolite cum erau, se puteau opri brusc printr-o împăcare. În vreme ce vendettele vechi cu greu puteau fi stinse. Generaţiile se învăţau cu ele încă din leagăn şi astfel, neputând să-şi imagineze existenţa fără ele, nici nu le trecea prin cap că ar putea să le oprească. Nu degeaba se spunea: „gjakmarrja, după al doisprezecelea an este ca stejarul, anevoie îl poţi smulge". Oricum, Mark Ukaçjerra ajunsese la concluzia că ambele tipuri de vendetta (cel vechi, cu persistenţa lui, cel nou, cu dinamismul amintit), se sprijineau unul pe altul şi că domolirea unuia îl influenţa şi pe celălalt. Iată, de pildă în ultima vreme era greu să realizezi care dintre ele dăduse mai mult înapoi. „O, doamne, strigă el tare. Dacă o să urmeze la fel, sfârşitul meu e aproape."

Gongul singuratic al ceasului îl făcu să se cutremure. Numără bătăile. Şase. Şapte, opt... În spatele uşii, pe coridoare, nu se auzea altceva decât un fâşâit uşor de mătură. Musafirii încă mai dormeau.

Lumina zilei, deşi ceva mai intensă, păstra totuşi răceala vrăjmaşă a spaţiului din care venea. „O, doamne", murmură el atât de profund de astă dată încât i se păru că pieptul i se zbate asemeni colibei pe cale să se năruie. Privirea îi rămase pierdută pe acelaşi cer gri ce se întindea uniform peste creste şi-şi spuse că era imposibil de aflat dacă cerul umbrea muntele sau acesta din urmă, cerul.

Privirea lui Mark Ukaçjerra ascundea întrebări şi avertismente, dar în acelaşi timp, cerea şi îndurare. Ce se întâmplă cu tine, părea a se adresa privirea lui imensităţii ce i se dezvăluia dinainte, ce ţi s-a-ntâmplat?

Crezuse întotdeauna că poate pătrunde cu mintea secretele Platoului, despre care se spunea că ar fi unul dintre cele mai mari şi mai sumbre din Europa şi care, după ce se întindea pe mii de kilometri pătraţi în Albania, ieşea dincolo de graniţe, în teritoriile

albaneze din Kosovo, numite de slavi, „Vechea Serbie”. Aşa crezuse, dar în ultima vreme descoperea din ce în ce mai des în înfăţişarea Rrafshului ceva straniu. Gândul îi gonea nebuneşte pe versanţi, ca şi cum ar fi vrut să descopere de unde se ivise taina aceea, ba, şi mai rău, sfidarea din lumina de afară. Mai cu seamă când vântul iernii se pornea să şuiere, iar crestele păreau şi mai însingurate, peisajul îi era de-a dreptul ostil.

Ştia că mecanismul morţii se afla acolo, întocmit în vremuri imemoriale, moară străveche ce măcina zi şi noapte, ale cărei secrete, el, ca intendent al sângelui, le cunoştea mai bine ca oricine. Totuşi, asta nu-l ajuta să-şi depăşească nedumerirea. Şi atunci, parcă spre a se convinge de contrariu, înfrigurat, începea să străbată iar cu gândul în lung şi-n lat întinderea friguroasă ce se desfăşura în creierul său sub o înfăţişare oarecum ciudată, ceva între o hartă şi un sicriu îndoliat.

Acum, stând în faţa rafturilor bibliotecii, îşi aminti, de harta aceea lugubră. Într-un relief înţepenit i se dezvălui în minte totalitatea câmpiilor din Rrafsh. Acestea se împărţeau în două categorii mari: în ogoare şi în terenuri lăsate în paragină din pricina gjakmarrjei. Toate acestea ţineau de o aritmetică simplă. Cei care trebuiau să se răzbune îşi lucrau ţarina, pentru că ei erau la rând să ucidă şi deci nimeni nu-i împiedica să iasă fără teamă la câmp. Din contră, cei urmăriţi îşi lăsau ogorul în paragină deoarece erau siliţi să se închidă în turnul de veghe pentru a se apăra. Situaţia se răsturna însă imediat atunci când cei dintâi comiteau omorul. Atunci ei, cei ce răzbunaseră pe careva deveneau datornici, erau urmăriţi şi se închideau prin urmare în turnul de veghe, lăsându-şi pământul nelucrat. Duşmanii lor, dimpotrivă, încetau de a mai datora ceva, ieşeau din turnul de veghe şi, pentru că ei erau la rând să ucidă, îşi lucrau câmpul fără teamă. Ceea ce continua până la omorul următor, când totul se lua de la capăt.

Ori de câte ori avea ocazia să călătorească cu treburi prin Platou, Mark Ukaçjerra nu uita niciodată să compare întinderea ogoarelor lucrate cu a celor rămase în paragină. De obicei, cele lucrate predominau. Ele constituiau aproape trei sferturi din totalitatea pământului arabil. Existau însă perioade în care raportul se schimba în favoarea celor nelucrate, care ajungeau la treizeci la sută, patruzeci şi uneori cincizeci la sută. Se ţineau minte chiar doi ani în care suprafaţa loturilor în paragină depăşise suprafaţa celor lucrate. Lucrul acesta se petrecuse încă demult. Încetul cu încetul, odată cu

rărirea cazurilor de gjakmarrja, numărul ogoarelor în paragină se micşorase. Aceste pământuri erau bucuria ochiului lui Mark Ukaçjerra. Ele dovedeau atotputernicia kanunului. Familii întregi acceptau să-şi lase pământul sterp şi să moară de foame din respect pentru kanun, tot aşa cum existau şi familii care procedau invers, îşi amânau răzbunarea lună de lună şi an de an doar pentru a putea aduna o cantitate suficientă de porumb care să le asigure supravieţuirea o cât mai lungă perioadă de timp. Eşti liber să-ţi aperi bărbăţia, eşti liber să trăieşti dezonorat, spunea kanunul. Între porumb şi sânge fiecare alegea ce-i era pe plac. Unii, spre ruşinea lor, alegeau porumbul, alţii, dimpotrivă, glonţul.

Mark Ukaçjerra avusese des ocazia să vadă ogoarele unor familii vrăjmaşe, situate unele lângă altele. Şi, întotdeauna, acelaşi tablou: unul lucrat, celălalt înţepenit. Bulgării de pământ întorşi de plug îi păreau lui Mark Ukaçjerra expresia ruşinii. Şi aburii emanaţi de ei şi mirosul şi moliciunea femeiască îi sporeau senzaţia de dezgust. În vreme ce ogorul sterp de alături, cu crăpăturile lui asemenea, uneori, unor riduri, alteori unor fălci pecetluite, aproape că-l făceau să plângă de bucurie. Şi peste tot acelaşi peisaj: ogoare şi pământuri sterpe, unele de o parte a drumului, altele de cealaltă, aproape lipite, străine, privindu-se unele pe altele cu ură. Şi cel mai incredibil lucru era că peste un anotimp, peste două, soarta lor se inversa: pământul în paragină devenea ogor, ogorul se părăginea.

Poate pentru a zecea oară în dimineaţa aceea Mark Ukaçjerra oftă. Gândul îi era încă departe. Părăsise câmpul şi ajunsese la drumurile pe care le străbătuse în parte cu piciorul sau călare în timpul călătoriilor sale. Marele Drum al Stâncilor Blestemate, Drumul Umbrelor, Drumul Drinului, Drumul Rău, Drumul Mare al Steagurilor, Drumul Crucii. Pe ele călătoreau zi şi noapte oamenii din Rrafsh. Anumite porţiuni din aceste drumuri erau jurate, sub protecţie permanentă. Astfel, partea dintre Podul de Piatră şi Castanii cei Mari din Drumul Mare al Steagurilor era sub protecţia satelor Nikaj şi Shala. Oricine ar fi păţit ceva străbătându-l trebuia răzbunat de cei din Nikaj şi Shala. Tot aşa, pe Drumul Umbrelor, porţiunea dintre Câmpiile Reka şi Moara Surdului. La fel Drumul lui Kurraj până la Izvorul Rece. Hanurile din Nikaj şi Shala aşijderea. Hanul Vechi, pe Drumul Crucii, cu excepţia stânei. Hanul Văduvei, împreună cu porţiunea de patru sute de paşi de drum de la poarta de nord. Cele opt guri ale Fântânii Zânelor, patruzeci de paşi la stânga şi la dreapta. Hanul din Rreza. Poiana Greierilor.

Încercă să-şi amintească pe rând toate celelalte locuri aflate sub protecţia cuiva, pe cele sub protecţia tuturor, adică zonele în care era interzis să ucizi din răzbunare, cum sunt morile, fără excepţie, patruzeci de paşi la dreapta şi la stânga lor, toate fântânile şi patru sute de paşi în jur, pe motiv că zgomotul roţii şi cel al apei îl împiedică pe cel vizat să audă avertismentul. Kanunul nu uita niciodată nimic. Mark Ukaçjerra îşi frământase de multe ori mintea să priceapă dacă asemenea locuri limitau sau, din contră, sporeau numărul de omucideri. Uneori i se părea că acestea, protejând pe faţă orice trecător, ţineau moartea la distanţă, alteori, dimpotrivă, credea că tocmai drumul sau hanul sub protecţie, prin regula că protectorul poate, răzbuna pe oricine ar fi fost ucis aici, declanşa noi răzbunări. Toate astea erau, după mintea lui, neclare şi ambigue, ca şi multe alte precepte ale kanunului.

Aceleaşi întrebări şi le pusese cândva în legătură cu baladele numeroase despre gjakmarrja, care circulau în susul şi în josul Platoului. Existau mulţi rapsozi prin sate şi ţinuturi. Nu era drum pe care să nu-i întâlneşti şi han în care să nu-i auzi. Cu greu puteai deduce dacă preamăreau sau blamau moartea. Găseai şi una şi alta. Acelaşi lucru se putea spune despre legende, întâmplări vechi sau mai recente, povestite în serile de iarnă la foc şi care apoi se răspândeau împreună cu drumeţii, pentru a reveni iar în vreo noapte, transformate la fel ca şi drumeţul de odinioară, încărunţit de ani. O parte dintre aceste povestiri le găsea uneori publicate în revistele acelea oribile, rânduite în coloane precum în sicrie. Pentru că Mark Ukaçjerra considera că toate cele publicate prin cărţi nu erau altceva decât leşurile celor povestite oral sau în tovărăşia lăutei.

Oricum, cu voia sau fără voia sa, acestea aveau legătură cu munca lui. Ba chiar, în urmă cu două săptămâni, prinţul, pregătindu-se să-i atragă atenţia asupra neajunsurilor muncii lui, îi pomenise despre lucrurile astea. Ce-i drept, cuvintele stăpânului fuseseră niţeluş echivoce, dar înţelesul lor era, mai mult sau mai puţin, următorul: dacă tu „Intendentul sângelui", te-ai plictisit de munca ta, nu uita că sunt destui care ar vrea-o, şi nu oameni de orice fel, titraţi.

Era pentru prima oară când prinţul pomenea de şcoli înalte într-un asemenea context. Îl îndemnase pe Mark Ukaçjerra şi alte ori să studieze, cu ajutorul preotului, toate problemele ce aveau de-a face cu gjakmarrja, dar de astă dată folosise un ton poruncitor. Amintindu-şi-l, acum, Mark Ukaçjerra simţi o apăsare în tâmple. Ia un student, din ăia parfumaţi, şi pune-l în locul meu, pufni în sinea

sa. Fă-ți rost de un intendent al sângelui şcolit, dacă au început să-ți placă şcolile, şi apoi, după vreo trei săptămâni, când filfizonul s-o țicni, o să-ți aminteşti neapărat de Mark Ukaçjerra. Hm.

O bucată de vreme îşi lăsă gândurile să zboare de la una la alta şi în toate plăsmuirile sale prințul se căia, iar el ieşea învingător. Oricum, trebuie să fac o călătorie prin Rrafsh, îşi spuse în final, când simți că avântul din primul moment îi scade. N-ar fi fost rău să-i întocmească prințului un raport, ca acum patru ani, cu date precise asupra situației şi cu evaluări pentru viitor. Poate că nici stăpânului nu-i mergeau treburile ca unse şi, haida-de, pe cine să ne răcorim, pe Mark Ukaçjerra. Nu-i nimic, el, era şeful şi intendentul n-avea căderea să-l judece. Mark Ukaçjerra se linişti complet. Gândurile, pe care supărarea i le învălmăşise preț de câteva clipe, eliberate acum de povară, se avântară din nou departe, pe crestele munților. Adevărul e că această călătorie era necesară. Şi mai cu seamă azi-mâine, când se simțea rău. Poate că mişcarea avea să-i alunge aleanul din ultima vreme. Iar somnul să-i revină. Apoi, era bine să dispară pentru un timp din fața prințului.

Planul călătoriei îl preocupă intens câteva minute, dar fără prea mult entuziasm. Şi iar, ca şi mai-nainte, începură să i se perinde prin cap drumurile pe care avea probabil să umble, doar că, de astă dată, călcate de opincile lui sau de potcoavele calului, şi le imagină, deci, altfel. Tot aşa îşi închipui hanurile şi casele la care avea să tragă, nechezatul cailor, noaptea, ploşnițele.

Va fi o călătorie de serviciu şi va trebui, pesemne, să revadă tot ceea ce îşi imaginase ca pe o moară a morții, cu pietrele şi agregatele sale, cu roțile şi rotițele nenumărate. Să controleze în amănunt întregul mecanism şi să descopere defectul, piesa ruginită care nu mai funcționa bine, stricăciunea.

Uf, făcu, simțind crampa din stomac. Vezi mai bine ce se întâmplă cu tine, vru să-şi spună, dar gândul i se rupse la jumătate. Poate şi golul acesta enervant are să-i treacă odată cu schimbarea aerului. Da, da, să plece cât de curând, să dispară de aici. Să cerceteze totul cu atenție, să discute îndelung mai ales cu supraveghetorii kanunului, să le ceară sfatul, să pătrundă în turnurile de veghe, să-i caute apoi pe vraci, să iscodească dacă învățătorii crâcnesc contra kanunului, să le noteze numele pentru a-i cere prințului alungarea lor. Creierul lui Mark Ukaçjerra începu să lucreze febril. Ar fi putut, într-adevăr, să-i prezinte prințului un raport amănunțit despre toate acestea. Mark prinse să se plimbe prin bibliotecă. Uneori se oprea în

faţa ferestrelor, apoi, când îi venea câte o idee nouă, începea să se agite. Îşi aminti numele supraveghetorilor kanunului, pe ale căror sfaturi prinţul se bazase întotdeauna. În tot Platoul existau aproape două sute, dar mai cunoscuţi erau doar câţiva. Dacă nu va putea cu toţi, măcar cu jumătate dintre aceştia tot trebuia să se întâlnească. Ei erau stâlpii kanunului, creierul Rrafshului, cu siguranţă că aveau, să-i dea vreo idee sau vreun sfat pentru ameliorarea situaţiei. Aşa va fi, precis, deşi el n-ar trebui să se mulţumească doar cu atât. Logica îi spunea că ar fi fost bine dacă, exceptând întâlnirile cu ei, ar fi coborât şi acolo unde se afla baza vendettei, ucigaşii. Să intre în turnurile de veghe, să discute între patru ochi cu cei dinăuntru, cu cei ce erau pâinea şi sarea kanunului. Acest ultim gând îl bucură peste măsură. Oricâte vorbe înţelepte ar fi rostit supraveghetorii kanunului, ultimul cuvânt în ceea ce priveşte moartea îl aveau tot ucigaşii.

Îşi frecă fruntea cu palma, încercând să-şi amintească datele culese în urmă cu doi ani despre turnurile de veghe. Aha, acum îşi amintea cu precizie. Erau o sută şaptezeci şi patru pe tot Platoul, cu circa o mie de inşi închişi în ele. Se străduí să şi le imagineze aşa cum erau, unul aici, altul colo, mohorâte şi triste, cu ferestruici întunecate şi porţi zăvorâte pe dinăuntru. Amintirea lor se contopi cu cea a jgheaburilor de apă pentru care se aflau în turnuri o parte dintre ucigaşi, cu drumurile şi hanurile jurate, cu supraveghetorii kanunului, cu cronicarii şi rapsozii. Toate acestea erau şuruburi, curele de transmisie şi roţi ale străvechii maşinării ce funcţiona fără întrerupere de sute de ani. Da, de sute de ani, îşi repetă el. Zi de zi şi noapte de noapte. Fără oprire. Vară şi iarnă. Şi uite, venise ziua de şaptesprezece martie în care se stricase rânduiala lucrurilor. Amintirea acestei zile îl făcu pe Mark Ukaçjerra să ofteze din nou. I se păru că, dacă ziua aceea ar fi trecut într-adevăr aşa cum începuse, întreaga moară a morţii, cu zbaturile, pietrele grele, şuruburile şi rotiţele numeroase ar fi scârţâit amarnic, s-ar fi zgâlţâit de sus şi până jos, până s-ar fi dezmembrat şi s-ar fi sfărâmat într-o mie de bucăţi.

„O, doamne, numai de n-ar veni ziua aceea”, făcu el şi simţi junghiul dintre stomac şi inimă. Apoi îşi aminti unele momente de la cina de aseară, nemulţumirea prinţului, şi însufleţirea sa de adineauri se stinse puţin câte puţin, lăsând locul unei nemulţumiri făţişe. Lua-le-ar dracu pe toate, sudui în sinea sa. Nemulţumirea îi era stranie, asemănătoare unei mase cenuşii şi lichide ce pătrundea

peste tot, în linişte, fără zvârcoliri sau durere: ah, ar fi vrut să fie mai curând aşa, dureros, căci cum să i te împotriveşti altfel, unde să te strecori? Şi ceilalţi, care îl chinuiau, de parcă el n-ar fi avut destule pe cap... Despre toate acestea nu vorbise cu nimeni. De trei săptămâni îl frământau tot mai des şi îşi puse brusc întrebarea pe care o evitase zile şi nopţi la rând: nu cumva i se aprinsese sângele?

În urmă cu şapte ani i se întâmplase la fel. Îl văzuseră tot soiul de doctori şi luase fără folos o mulţime de medicamente, până ce un bărbat din Gjakova îi spusese: „Degeaba te doftoriceşti şi te văd doctorii, fiule. Bolii tale n-au ce să-i facă nici ei şi nici hapurile, pentru că ţie ţi s-a aprins sângele." „Sângele?! se mirase el. Eu n-am ucis pe nimeni, unchiaşule." Iar bătrânul îi răspunsese: „Asta nu contează, fiule, dac-ai fi ucis poate că ţi-ar fi fost mai uşor, dar tu ai o asemenea slujbă care îţi aprinde sângele." Şi-i povestise despre ceilalţi intendenţi ai sângelui, care, cei mai mulţi, suferiseră de acelaşi beteşug, ba chiar şi mai grav, fără să se tămăduiască vreodată. El însă se înzdrăvenise în munţii din jurul Oroshului. Se spunea că aerul de acolo este prielnic sângelui.

Şapte ani Mark Ukaçjerra o dusese liniştit şi doar în ultimul timp boala îşi arăta iar semnele. „Asta-mi mai trebuia", îşi spuse. Ai în cârcă sângele unui singur om şi tot e greu să rezişti, dar când te potopeşte un asemenea şuvoi, fără început şi sfârşit? Nu şuvoi, ci râuri de sânge ce se scurg dintr-un capăt într-altul al Platoului amestecate, mai vechi şi mai proaspete, de ani şi de veacuri.

„Poate că nu e nici asta, suspină el cu o ultimă speranţă. Poate că nu-i altceva decât o lehamite trecătoare, altfel, vai, aş înnebuni." Întinse gâtul, căci i se păru că aude zgomote în spatele uşii. Aşa şi era. Pe coridor se auzi scârţâitul unei uşi, apoi paşi şi glasuri.

„S-au trezit musafirii", îşi zise.

Capitolul al cincilea

Gjorgu se întoarse la Breziftoht în douăzeci şi cinci martie. Călători aproape necontenit întreaga zi. Acum, mergând spre casă, şi-a simţit în permanenţă creierul tulbure, aşa încât drumul i s-a părut mai scurt. Chiar s-a mirat puţin recunoscând împrejurimile satului. Fără să ştie nici el însuşi de ce, şi-a rărit apoi paşii. Iar inima a început să-i bată mai rar, în vreme ce iscodea cu privirea râpele din jur. „Peticele de zăpadă s-au topit", îşi spuse. Rodiii sălbatici erau însă tot

acolo. Răsuflă oarecum uşurat.

Iată şi locul... Un mormânt nu prea înalt fusese încropit în timpul absenţei lui. Gjorgu se opri chiar în faţa mormântului. O secundă avu senzaţia că se va năpusti asupra lui pentru a-i smulge pietrele şi a le arunca în cele patru vânturi, ca în felul acesta să nu mai rămână nicio urmă, dar, tocmai în momentul în care creierul său imagina scena aceasta, mâna îi bâjbâi spasmodic pe jos în căutarea unui bolovan. Îl găsi în fine, şi, cu o mişcare neobişnuită, de parcă ar fi avut braţul rupt, îl aruncă înspre mormânt. Piatra scoase un zgomot surd, se rostogoli pe toate părţile de câteva ori şi rămase lângă pietrele mormântului. Gjorgu o privi fix, aproape cu teamă că se va mişca iar din loc, dar piatra părea aşezată acolo de când lumea, la locul ei. Şi totuşi, Gjorgu rămase ca ţintuit dinaintea mormântului.

Îl privea cu ochii holbaţi. Iată ce a mai rămas din... din... (ar fi vrut să spună: din viaţa omului ăla), dar în sinea sa se gândi: iată ce a mai rămas din viaţa mea.

Din toată frământarea, din nopţile fără somn şi din conflictul mut cu tatăl, din îndoielile, argumentele şi suferinţa sa nu rezultaseră decât aceste pietre reci şi fără sens. Încercă să plece de lângă ele, dar nu reuşi. Realitatea prinse să se dizolve în jurul său, lucrurile se pulverizaseră, rămase doar el şi grămada de pietre, doar ei doi, Gjorgu şi mormântul, absolut singuri pe faţa pământului. Şi, printre suspine, aproape că strigă: „La ce bun? La ce bun toate astea?" Întrebare crudă ca şi pietrele mormântului, dureroasă, o, doamne, extrem de dureroasă, şi Gjorgu încercă să se urnească totuşi, să se rupă, să alerge departe, cât mai departe, nici iadul n-ar fi destul de departe, numai să dispară odată de-acolo.

Acasă îl primiră cu o afecţiune calmă. Tatăl îl întrebă cum fusese drumul, mama îl privi pe furiş cu ochi ceţoşi. El le spuse că este tare obosit după drum şi după nopţile nedormite şi se culcă. O bună bucată de vreme zgomotul paşilor şi şoaptele din casă îi tulburară somnul până ce, în sfârşit, reuşi să adoarmă. A doua zi se trezi târziu. Unde mă aflu? se întrebă de câteva ori şi adormi din nou. Când se sculă avea capul greu şi parcă plin cu cârlţi. Nu-i venea să facă nimic. Nici chiar să gândească.

Ziua trecu precum începuse, la fel a doua şi a treia. Se învârti în câteva rânduri prin jurul casei şi privi cu ochi imobili când gardul stricat de multă vreme, când colţul din dreapta al acoperişului, spart în iarna aceea. Dar n-ar fi vrut să facă nimic. Din păcate, i se părea

inutil să le repare.

Erau ultimele zile ale lui martie. Se apropia aprilie. Cu o jumătate albă, cu alta neagră. Aprilie-moarte. Dacă n-avea să fie ucis, se va închide în turnul de veghe. Ochii îi vor slăbi în întuneric, aşa că, dacă va supravieţui, tot nu va mai vedea lumea.

După ce somnolă o vreme, gândurile i se mai limpeziră puţin. Şi primul lucru la care se gândi fu posibilitatea de a scăpa de moarte şi de orbire. Exista o singură cale. Se gândi îndelung la ea: să se facă tăietor de lemne ambulant. Asta deveneau de regulă muntenii fugiţi din Rrafsh. Toporul pe spinare (cu coada vârâtă adânc sub gulerul sumanului, iar fierul strălucitor, asemenea unei creste, după ceafă), deci toporul pe spinare şi pribegia din oraş în oraş, strigând dezlânat şi trist: „Tăiem lemne!”. Nu, mai bine să rămână în aprilie-moarte (acum părea convins că acest cuvânt, ce exista doar în conştiinţa lui, era înţeles şi chiar folosit de toţi), mai bine să rămână aici decât să plece, sărman tăietor de lemne, pe străzile ploioase ale oraşelor, lângă ferestre zăbrelite de pivniţe, cernite veşnic de un praf negru (văzuse odată la Shkodra un tăietor de lemne muncind lângă o asemenea fereastră), nu, de o sută de ori mai bine în aprilie-moarte.

Dimineaţă, era penultima zi a lui martie, în vreme ce cobora treptele de piatră ale casei, se trezi faţă în faţă cu taică-său. N-ar fi vrut ca înainte de a-şi vorbi să fie tăcere şi totuşi între ei se aşternu tăcerea, Apoi, ca din spatele unui zid, îi auzi vorbele:

— Ăă, făcu tatăl, vrei să-mi spui ceva, Gjorgu?

Atunci fiul zise:

— Tată, în zilele care mi-au mai rămas aş vrea să mă duc să mai văd o dată înălţimile.

Tatăl îl privi lung în ochi. Tăcu. Pentru mine, acum, e totuna, îşi spuse Gjorgu, somnoros. La urma-urmei, nu făcea să se certe cu taică-său pentru o nimica toată. Destul se înfruntaseră în tăcere până atunci. Două săptămâni mai devreme, două mai târziu, ce mai conta? Adevărat, se putea şi fără să vadă munţii. Îi păru rău că adusese vorba. Se pregăti să spună: lasă, tată, dar, între timp, bătrânul dispăru în casă.

Coborî imediat cu o pungă în mână. Era tare mică în comparaţie cu cea pentru taxa pe sânge. I-o întinse.

— Du-te, Gjorgu. Drum bun!

Gjorgu luă punga.

— Mulţumesc, tată.

Tatăl continua să-l privească.

— Vezi, nu uita, îi spuse încet. Răgazul tău se sfârşeşte în şaptesprezece aprilie.

Rostea cuvintele cu mare greutate.

— Nu uita, fiule, repetă.

Călătorea de câteva zile. Ţinuturi şi ţinuturi. Hanuri la margine de drum. Figuri necunoscute. Izolat în satul său, îşi imaginase Platoul, mai ales iarna, ca pe ceva împietrit. Nu era însă aşa. Platoul era animat. Unii se deplasau dinspre margini spre centru, alţii invers. Unii de la stânga la dreapta, alţii de la dreapta la stânga. Unii urcau, alţii coborau, dar majoritatea urcau şi coborau în timpul aceleiaşi călătorii şi făceau asta atât de des, încât la sfârşit nu mai ştiau nici ei dacă drumul urcase sau coborâse.

Uneori, Gjorgu socotea scurgerea zilelor. Timpul îi părea a trece ciudat. Până la o anumită oră îşi închipuia că ziua e lungă, lungă, apoi brusc, precum picăturile de apă care cad pe neaşteptate de pe floarea de piersic atunci când o scuturi, ziua se frângea şi pierea. Venise şi aprilie, dar primăvara se lăsa aşteptată. Uneori, aura albăstrie de peste culmi îi părea atât de insuportabilă, încât simţea cum se sufocă. Ei, da, e aprilie, spuneau pretutindeni drumeţii ocazionali când se întâlneau prin hanuri. Primăvara e în drepturile ei, deşi cam întârziată anul acesta. Iar el îşi amintea de cuvintele lui taică-său despre termenul răgazului sau, mai precis, nu de toate, ci doar de acel „fiule" de la sfârşit, apoi i se strecura în creier ciotul de timp de la întâi la şaptesprezece aprilie şi ideea că toţi aveau un aprilie întreg, numai al lui era înjumătăţit. În fine, încerca, să-şi ia gândul de la toate acestea şi trăgea cu urechea la discuţiile drumeţilor, cărora, spre uimirea lui, pâinea şi sarea puteau să le lipsească din tolbă, poveştile, însă, nu.

Prin hanuri puteai să auzi tot felul de întâmplări şi istorii despre oameni şi vremuri. El şedea întotdeauna puţin la o parte şi, mulţumit că nu-l băgau în seamă, asculta. Câteodată gândul îi zbura aiurea, făcea încercări de a lua fragmente din povestirile auzite şi a le strecura în viaţa lui sau, dimpotrivă, fragmente din viaţa lui se străduia să le alăture povestirilor celorlalţi. Uneori alăturarea se făcea firesc, alteori nu.

Poate că ar fi urmat aşa până la sfârşit, dacă nu s-ar fi petrecut ceva. Într-o zi, la un han numit Hanul Nou (cele mai multe se numeau fie Hanul Vechi, fie Hanul Nou), auzi vorbindu-se despre o trăsură... O trăsură îmbrăcată pe dinăuntru în catifea neagră... O

trăsură de la oraş, cu uşile sculptate... Oare n-o fi ea? se întrebă şi rămase nemişcat pentru a auzi mai bine. Da, ea era. Vorbeau despre femeia frumoasă cu ochi albaştri şi păr castaniu.

Gjorgu se înfioră. Privi în jur, fără să ştie nici el de ce. Era un han murdar, mirosind a fum amărui şi a şiac ud şi, de parcă asta n-ar fi fost de ajuns, cel care vorbea despre ea răspândea împreună cu vorbele duhoare de tutun şi de ceapă. Gjorgu se uită în toate părţile, parcă întrebându-se: stai niţel, e oare potrivit locul acesta pentru a-i pronunţa numele? Dar ei vorbeau mai departe şi râdeau. Gjorgu încremeni ca un animal prins în capcană, auzind şi neauzind, cu un bubuit în urechi. Şi deodată, cutremurându-se, pricepu motivul adevărat al plecării sale la drum. Motiv pe care se străduise să şi-l ascundă. Pe care îl gonise din gând, cu stăruinţă, îl strivise, îl afundase tot mai adânc, dar el se ivise iar, exact în fondul existenţei lui: plecase de acasă nu pentru a cutreiera munţii, ci, în primul rând, pentru a o întâlni încă o dată pe femeia aceea. Căutase, fără să ştie de ce, trăsura cu sculpturi şi canapele luxoase ce gonea şi gonea mereu prin Rrafsh, în timp ce el şoptea în ascuns, de departe: unde zbori, trăsură-fluture? În realitate, trăsura îmbrăcată în negru, cu mânerele uşilor de bronz şi cu lateralele sculptate îi amintea de sarcofagul pe care-l văzuse cândva, în timpul singurei călătorii făcute la Shkodra, în Biserica Mare, cu ocazia procesiunii acompaniate de acordurile grave ale orgii. Şi în trăsura-fluture-sicriu sclipise privirea femeii cu păr castaniu, ce-l învăluise pe Gjorgu în dulceaţa ei cutremurătoare, fără seamăn pe lume. Privise şi fusese privit de multe femei până atunci, cu ochi senzuali, sfioşi, îmbătători, jucăuşi, alinători, şireţi, plini de orgoliu, dar ochi ca ai ei nu mai întâlnise. Erau departe şi aproape în acelaşi timp, enigmatici şi limpezi, străini şi trişti. În privirea aceea, alături de patima neomenească, era ceva de uragan, ceva ce te zvârlea în zare, dincolo de nori, dincolo de viaţă, de unde puteai vedea în linişte.

În nopţile lui (pe care bucăţi de somn încercau să i le umple haotic, aşa cum puţinele stele încearcă să umple cerul negru de toamnă) privirea aceea era singurul lucru ce nu-i dispărea de sub pleoape. Stătea doar cu ea, briliant pierdut, încropit din toată lumina lumii.

Da, străbătea imensul Platou pentru a vedea încă o dată ochii aceia. Iar oamenii vorbeau despre ea ca despre lucrul cel mai obişnuit, în mijlocul hanului murdar, plin de fum amărui, cu gurile lor duhnind a dinţi stricaţi. Gjorgu sări în picioare, îşi smulse puşca

de pe umăr, o descărcă asupra lor o dată, de două ori, de patru ori. Îi ucise pe toți. Apoi pe cei ce le săreau în ajutor, împreună cu hangiul şi cu jandarmii ce se aflau întâmplător acolo, după care ieşi în fugă pe uşă şi trase în cei ce-l urmăreau, în alții, prin cătune, sate şi ținuturi... Toate acestea le văzu în gând, în vreme ce în realitate nu făcu decât să se ridice şi să iasă pe uşa hanului. Aerul rece îi limpezi fruntea. Stătu aşa o vreme, cu ochii mijiți, în timp ce prin minte îi trecură fără voie câteva vorbe pe care le auzise odată, cu ani în urmă, într-o zi ploioasă de septembrie, stând la rând în fața depozitului de porumb al comunei: se spune că fetele de la oraş te sărută pe gură.

Pentru că o parte din timp gândul îi zburase încoace şi încolo, avea tot mai mult impresia că drumul pe care mergea nu avea continuitate, era plin de goluri şi întreruperi mari. Adesea se regăsea pe un alt drum sau într-un alt han, crezându-se încă pe drumul sau la hanul de unde pornise cu câteva ore în urmă. Şi aşa, ceas după ceas şi zi după zi, pentru că judecata i se depărta tot mai mult de cele reale, călătoria sa aducea tot mai mult cu o peregrinare prin vis.

Acum nu-şi mai ascundea faptul că era în căutarea trăsurii ei. Nici chiar de ceilalți. Întrebase în câteva rânduri:

— Nu cumva ați văzut o trăsură sculptată... cu nişte... cum să le spun...

— Cum? făceau oamenii, zi mai clar. Ce trăsură?

— Da, răspundea el, o trăsură mai altfel decât altele... îmbrăcată în catifea neagră... împodobită cu bronz... ca un sicriu...

— Vorbeşti serios sau eşti nebun, omule? se mirau ei.

Într-un rând îi povestiră că văzuseră o trăsură asemănătoare, dar reieşi că fusese cea a episcopului din ținutul vecin, care călătorea, cine ştie de ce, pe o astfel de vreme.

Pot să stea ei prin hanuri murdare, pot avea dinții înnegriți, numai să ştie ceva despre ea, îşi spunea el.

De câteva ori pică pe urmele ei, dar o pierdu din nou. Vecinătatea morții îi făcea întâlnirea indispensabilă. Tot aşa cum drumurile străbătute pentru ea îi sporeau nevoia de a o vedea.

Într-una din zile văzu un om călare pe catâr. Era „Intendentul sângelui" de la kulla din Orosh, îndreptându-se cine ştie încotro. După ce trecu de el, Gjorgu întoarse capul pentru a se convinge că era într-adevăr „Intendentul sângelui". Celălalt întorsese, de asemenea, capul, pentru a-l vedea pe el. Ce l-o fi apucat? se întrebă Gjorgu.

Într-o zi îi povestiră că văzuseră o astfel de trăsură, exact ca-n descrierea. lui, dar că era goală. Într-o altă zi o descriseră ei, vorbiră chiar şi despre chipul frumos al femeii, din cadrul ferestrei, cu bucle care i se părură unuia castanii, altuia blonde.

Cel puțin ştiu că se mai află aici, în Rrafsh, îşi spuse el. Cel puțin n-a plecat de-aici.

Ăst-timp, propriul lui aprilie trecea cu repeziciune, bilele se scurgeau pe rând una după alta şi fără ele, luna cea mai scurtă a lui Gjorgu se topea şi se mistuia ca-n vis. Nu mai ştia încotro s-o apuce. Uneori pornea pe un drum pustiu, alteori se întorcea buimac pe-acolo pe unde mai trecuse. Întrebarea dacă nu cumva mergea în direcție greşită începu să-l chinuie din ce în ce mai des. Apoi i se păru că mersese tot timpul fără rost şi că aşa va merge până la sfârşit toate zilele ce-i mai rămâneau, drumeț lunatic printr-un aprilie ciuntit.

Capitolul al şaselea

Familia Vorps, soț şi soție, călătorea. Besian privi pe furiş profilul nevesti-sii. Femeia părea puțin trasă la față şi palidă, ceea ce o făcea, ca şi în urmă cu câteva zile, mai atrăgătoare. E obosită, îşi spuse el, dar nu se plânge. Adevărul e că în ultima vreme aşteptase ca ea să zică, în sfârşit: of, sunt ostenită. Aşteptase cuvintele acestea cu nerăbdare, febril, ca pe ceva izbăvitor, dar iată că ea nu le rostea. Fixa încontinuu drumul şi aproape că nu vorbea deloc. Iar privirea ei, întotdeauna uşor de descifrat când era supărată sau ofensată, acum devenise impenetrabilă. Cel puțin de-ar fi nemulțumită, îşi spuse el, sau mai mult, iritată. Privirea ei n-avea nimic însă din toate acestea.

În trăsură discuțiile deveniseră foarte rare. Când şi când el încerca să le anime, dar, nedorind să se pună într-o poziție de inferioritate, încercările îi erau timide. Mai rău se dovedea a fi faptul că în sinea sa nu simțea nicio dorință de a se certa cu ea. Din experiența sa cu femeile ştia că adeseori supărarea şi cearta puteau să rezolve favorabil situații încâlcite, aparent fără ieşire, aşa cum furtuna eliberează atmosfera de zăpuşeală sufocantă. Totuşi, în ochii ei exista ceva ce o apăra de supărarea lui. Ceva ce se afla şi în privirea femeilor însărcinate. La jindul acesta, fu gata să strige: n-o fi cumva gravidă? Dar făcu aproape fără să vrea o socoteală simplă şi această ultimă speranță se duse într-o clipită. Besian Vorps îşi înăbuşi

oftatul pentru a nu fi auzit de ea şi continuă să privească afară. Se înserase.

Stătu o bucată de vreme aşa şi, când mintea i se descătuşă din nou, gândurile i se îndreptară iar în aceeaşi direcţie. Măcar să-i fi spus că nu-i mai plăcea călătoria, că o deziluzionase total, că ideea lui de a petrece luna de miere în Rrafsh fusese de o idioţenie nemaivăzută şi, de aceea, să se întoarcă numaidecât înapoi, în aceeaşi zi, în acelaşi ceas, în aceeaşi clipă. Dar ea nu numai că nu-i ceruse niciodată aşa ceva, ci, atunci când el, pentru a-i înlesni dorinţa, adusese vorba despre o întoarcere înainte de ziua fixată, ea îi spusese:

— Cum vrei tu, Besian. Dacă vrei, putem să ne întoarcem. Nu te frământa pentru mine.

Desigur că lui îi trecuse în câteva rânduri prin cap să-şi întrerupă călătoria şi să plece imediat, dar păstra o speranţă vagă că totul putea fi încă îndreptat. Ba chiar nutrea convingerea că, dacă exista ceva în neregulă, lucrurile puteau fi aranjate doar câtă vreme se mai aflau în Rrafsh, căci, odată plecaţi de acolo, situaţia ar fi devenit ireparabilă.

Se întunecase complet şi chipul ei acum nu se mai zărea. El se aplecă de două-trei ori la fereastră, dar nu reuşi să vadă unde se aflau. În curând drumul fu luminat de lună şi el se trase iar lângă geam. Stătu acolo multă vreme şi vibraţiile geamului rece i se transmiseră de pe frunte în tot corpul. Lumina lunii văruia drumul. Silueta unei bisericuţe se pierdu pe stânga. Apoi apăru o moară de apă, care părea a exista acolo mai degrabă pentru a măcina zăpada şi pustietatea. Mâna lui căută pe canapea mâna ei.

— Diana, îi spuse în şoaptă, uită-te afară. Cred că ăsta e un drum jurat.

Ea se apropie de geam. În şoaptă, cu puţine cuvinte, legate într-o sintaxă ce-i părea tot mai artificială, el îi explică ce înseamnă un drum jurat. Avea impresia că lumina rece a lunii îl ajută.

Apoi, când termină de vorbit îşi apropie fruntea de ceafa ei şi o îmbrăţişa cu teamă. Razele lunii căzură de câteva ori pe genunchii ei. Ea rămase nemişcată, nici nu se apropie de el, nici nu-l respinse. Bărbatul simţi aceeaşi mireasmă cunoscută şi îşi reţinu cu greu un geamăt. Nutrea o ultimă speranţă că suferinţa ei avea să se sfârşească. Aştepta de la ea un geamăt oricât de uşor, o şoaptă. Dar ea rămase la fel tăcută şi tristă de o tristeţe aparte, pustie, precum un câmp semănat eu stele. O, doamne, făcu el. Ce se întâmplă cu

mine?

Era o zi nehotărâtă, senin şi nori deopotrivă. Caii tropăiau uşor pe drumul aşternut în parte cu pietriş. Acesta era Drumul Crucii. Înapoia ferestrelor trăsurii se derula un peisaj repetat de zeci de ori. Doar că acum, ici-colo, când mai aproape şi când mai departe, tabloul se mai limpezise. Zăpada începuse să se topească de jos, de unde se întâlnea cu pământul, păstrând deasupra o crustă murdară ce dispărea la urmă.

— În cât suntem azi? întrebă Diana.

Puțin mirat, el o privi o clipă înainte de a-i răspunde.

— În unsprezece aprilie.

Ea vru să spună ceva. Zi, o îndemnă el în sinea sa. Vorbeşte, te rog, o ultimă speranță îl învălui precum un abur cald. Zi ce vrei, numai zi.

Buzele ei, pe care le urmărea într-ascuns, se mişcară iar pentru a alcătui, poate într-o nouă formă, fraza nerostită.

— Îți aminteşti de munteanul pe care l-am întâlnit în ziua în care mergeam la prinț?

— Da, spuse el, îmi amintesc. Fireşte.

Ce-i cu acest „fireşte”, complet fără rost? Pentru o clipă îi fu milă de propria sa persoană. Şi nu pricepea de ce. Poate pentru iuțeala cu care încerca să întrețină discuția. Poate pentru altceva, ce nu reuşea să descopere.

— Răgazul i se sfârşea pe la mijlocul lui aprilie, nu?

— Da, zise el, cam aşa ceva. Ba nu, chiar la mijlocul lui aprilie.

— Nu ştiu cum de mi-am amintit, spuse ea, nedezlipindu-se de la geam. Nu ştiu.

Nu ştiu, repetă el în forul interior. Cuvintele îi părură fatale, ca nişte mărgele otrăvite. Undeva, în afundul ființei lui se abătea să răzbată la suprafață un val de supărare. Nu cumva faci toate astea degeaba? Degeaba, doar ca să mă chinuieşti? Nu? Dar valul supărării se retrase la iuțeală.

De câteva ori în ultimele zile ea întorsese capul cu nerăbdare pentru a-i privi pe muntenii pe lângă care trecea trăsura. Într-un rând, el crezuse că gestul ei era menit a-l descoperi pe tânărul de la han, dar constatarea aceasta i se păru complet ridicolă. Şi acum, când ea întrebă despre el, i se păru la fel.

Oprirea bruscă a trăsurii îi întrerupse şirul gândurilor.

— Ce e? întrebă, neadresându-se cuiva anume.

Surugiul, care coborâse, apăru imediat în fața ferestrei. Făcea un

semn spre drum. Doar atunci Besian Vorps zări o țărancă bătrână pe jumătate aşezată, pe jumătate întinsă în drum. Femeia privea către ei şi spunea ceva. Besian Vorps deschise portiera.

— E o bătrână, acolo, pe drum, care zice că nu poate să se mişte, îi explică surugiul.

Besian Vorps coborî şi, după ce făcu câțiva paşi pentru a-şi dezmorți picioarele, se apropie de bătrâna care gemea şi-şi ținea genunchiul cu mâinile.

— Ce ai, mamă? o întrebă Besian.

— Of, cârcel blestemat, făcu ea. Toată dimineața am zăcut aici, fiule.

Era îmbrăcată în straie de pânză cu lucrătură de mână, ca toți locuitorii din ținut, şi de sub broboadă îi ieşea un smoc de păr cărunt.

— Toată dimineața am aşteptat să treacă vreun creştin care să mă ajute să mă urnesc.

— De unde eşti? o întrebă surugiul.

— Din satul de acolo. Bătrâna arătă cu mâna undeva, înainte. Nu-i departe, chiar pe drumul ăsta.

— Te luăm în trăsură, zise Besian.

— Mulțumesc, fiule.

O ridică împreună cu surugiul, ținând-o cu grijă de subsuori şi o duseră la trăsură. Din spatele geamului, Diana îi urmărea cu atenție.

— Ziua bună, fată, spuse bătrâna când fu în trăsură.

— Bună ziua, maică, îi răspunse Diana şi-i făcu loc să şadă.

— Of, făcu bătrâna când trăsura se urni, toată ziulica pe drum, singură de tot. Niciun suflet, nicăieri. Am zis că aici o să mor.

— Chiar aşa, zise Besian, şi mie mi s-apărut drumul cam pustiu. E mare satul dumitale?

— Mare, spuse bătrâna şi se întunecă la față. Coşcogea satul, adevărat, da' la ce bun?

Besian cercetă cu privirea chipul încruntat al bătrânei. Preț de o clipă i se păru că citeşte pe el vrăjmăşia împotriva tuturor celor din sat, pentru că nimeni nu trecuse pe acolo s-o ajute, uitând cu toții de ea. Dar ceea ce provocase supărarea bătrânei era mai profund decât o simplă sfadă.

— Coşcogea satul, dar cei mai mulți bărbați îi are închişi în turnul de veghe. De asta am rămas singură-cuc drum, de-am crezut că n-o să mai ajung acasă.

— Gjakmarrja?

— Da, fiule, gjakmarrja. Niciodată n-a făcut prăpăd ca acum. S-au tot împuşcat şi tăiat în satul nostru, dar măcel ca acuma n-a mai fost.

Bătrână oftă din rărunchi.

— Din două sute de case, doar douăzeci nu-s prinse.

— Cum aşa?

— O să vezi şi tu, fiule. Satul e pustiu de tot, ca pe vremea ciumei.

Besian se apropie de fereastră, dar satul încă nu se zărea.

— Acum două săptămâni mi-am îngropat un nepot, urmă munteanca, sărmănelul de el, şi încă ce flăcău...

Începu să povestească ceva despre nepot şi despre moartea lui, dar, în vreme ce vorbea, în mod straniu, vorbele ei începură să-şi piardă şirul. Şi nu numai atât. Cuvintele se distanţau ciudat, ca şi când între ele ar fi pătruns un altfel de aer, tânguitor şi hipnotic. Precum fructul înainte de coacere, vorbele bătrânei erau gata să treacă din starea lor obişnuită într-o alta, nouă: într-un fel de pre-cântec sau pre-bocet. Pesemne că aşa sunt create cântecele, îşi spuse Besian.

Nu-şi mai lua privirea de la ea. Transformarea aceasta lăsase urme şi pe chipul bătrânei. Ochii aveau plânsul în ei, dar un plâns fără lacrimi.

Trăsura intrase de-acum în sat. Zgomotul roţilor producea un ecou sumbru pe drumul pustiu. Pe ambele laturi înălţau case de piatră, care, la lumina zilei, păreau şi mai pustii.

— Asta e casa Shkrelilor, aia de colo a Krasniqilor. Şi unii şi alţii şi-au uitat rostul şi nu mai ştiu cine e la rând să ucidă, iar acum stau cu toţii închişi, le explică bătrână. Casa de acolo, cea înaltă, cu două caturi, este a Vidhdreqikor, care sunt în sfadă cu Bungii, a căror casă, vedeţi, aia zidită pe jumătate din bolovani negri, se zăreşte cu greu. Uite şi casa Markailor şi pe-a Dodanailor, în gjakmarrja una cu alta. În primăvara asta şi ăia şi ăia au scos pe poartă câte doi morţi. Alea de colo sunt casele Ukailor şij Kryezezilor, una după alta, atât de aproape încât ajunge plumbul de la una la cealaltă; ăştia n-au nevoie să iasă din casă, trag pe fereastră şi nu numai în bărbaţi, ci şi în femei şi fete.

Munteanca vorbi astfel o vreme, iar cei doi priveau când pe o parte, când pe alta, încercând să priceapă această urbanistică ciudată a sângelui, după cum explica bătrâna. Niciun semn de viaţă, nu răzbătea din liniştea aspră a caselor acelea. Soarele spălăcit, ce cădea pieziş pe pietrele zidurilor, făcea şi mai jalnică pustietatea.

Bătrâna coborî în apropiere de centrul satului şi o ajustară să ajungă la poarta casei în care stătea. Trăsura îşi urmă drumul prin împărăţia pietrei. Şi când te gândeşti că îndărătul zidurilor şi ferestrelor acestea înguste trăiesc oameni, îşi zise Besian Vorps. Trăiesc fete cu sânii calzi şi tinere neveste. Pentru o clipă crezu că sub nemişcarea aparentă a pietrei ar fi putut să desluşească pulsul vieţii, fantastica tensiune interioară ce lovea pereţii în ritmuri beethoveniene. În vreme ce zidurile de afară, ferestrele, razele anemice ale soarelui ce pătrundeau prin ele nu-ţi evocau nimic. Ce-ţi pasă ţie de astea, se apostrofă singur. Vezi mai bine de nevastă-ta. Un val de supărare, porni să se ridice din fiinţa lui şi întoarse furios capul spre Diana pentru a rupe în cele din urmă vălul chinuitor al tăcerii, pentru a-i cere explicaţii, explicaţii definitive, amănunţite despre purtarea ei, despre muţenia şi închistarea ei.

Nu era pentru prima oară când încerca să-i ceară lămuriri. Repetase în sinea sa de zeci de ori frazele, începând cu cele mai duioase: Diana, ce-i cu tine, spune-mi, ce te frământă? şi terminând cu cele mai aspre, cu ocări: ce dracu' ai, şi-a vârât dracul coada, du-te la naiba! Cuvinte într-adevăr indispensabile în astfel de ocazii. Uite, şi acum, în culmea furiei, cuvintele astea i se înfăţişau primele pe limbă, gata să pătrundă în toate frazele pe care le-ar fi rostit, pregătite să dezlănţuie furtuna. Dar el, la fel ca şi în alte dăţi, nu numai că nu le întrebuinţă împotriva ei, ci, asemeni celui care, dornic să curme o neînţelegere, ia vina asupra sa, le folosi contra propriei persoane. Privea încă spre nevastă-sa şi, în loc de a se răsti la ea, îşi spuse: ce dracu' e cu mine!?

Ce dracu' am, repetă. Şi, la fel ca altădată, renunţă la a-i mai cere explicaţii. Mai târziu se linişti singur. Poate că ulterior ocazia se va ivi de la sine. Nu ştia nici el de ce amânase explicaţia. Acum i se părea că găsise un oarecare motiv: îi era frică. Era o frică asemănătoare celei ce-l încercase într-o noapte de iarnă la Tirana, la o şedinţă de spiritism, pe când se pregăteau să audă glasul unui prieten mort cu multă vreme în urmă. Nu ştia nici singur de ce, dar explicaţia Dianei i se părea că va fi ceva asemănător, ca venită de pe altă lume.

Trăsura trecuse de mult de satul blestemat. El îşi repetă un singurul motiv care-l făcuse să amâne explicaţia nevesti-sii fusese frica. Mi-e frică de răspunsul ei, gândi, mi-e frică, dar de ce?

Un sentiment de culpabilitate îl cuprindea tot mai mult în timpul acestei călătorii. Simţământ iscat în realitate demult, mult mai demult. Plecase la drum tocmai pentru a se elibera de el. Iată însă că

se întâmplase pe dos, în loc de a se elibera era stăpânit tot mai covârşitor de el. Acum pare-se, frica de explicaţia Dianei, care ar fi putut avea legătură cu sentimentul lui de vinovăţie, îl cutremură. Nu, mai bine las-o să tacă de-a lungul acestui calvar, las-o să nu scoată o vorbă, numai să nu-mi spună lucrurile de care mă tem.

Drumul era stricat de ambele părţi şi trăsura se legăna întruna. Treceau pe lângă nişte băltoace întinse rămase după topirea zăpezilor, când ea îl întrebă:

— Unde o să mâncăm?

El se întoarse mirat. În simplitatea lor cuvintele i se părură calde.

— Unde s-o putea, îi răspunse. Tu ce crezi?

— E bine aşa.

Ar fi vrut să se apropie brusc de ea, dar îl reţinu o sfială ciudată, ca şi când ar fi avut alături un obiect de gips, uşor de spart.

— S-ar putea ca diseară să tragem la un han, spuse fără să se întoarcă. Ce zici?

— Cum vrei tu, îi răspunse ea.

Bărbatul simţi un sentiment duios ridicându-i-se din interior. Nu cumva toate acestea erau mult mai simple, iar el, din obişnuinţa de a despica firul în patru, văzuse începutul unei drame acolo unde, probabil, nu era decât oboseala drumului, o banală durere de cap sau altele asemănătoare?

— În orice han, repetă, în primul han care ne va ieşi în cale, da?

Ea dădu din cap în semn că era de acord.

Într-adevăr, poate că e mai bine aşa, îşi spuse el bucuros. Ultimele nopţi şi le petrecuseră printre oameni necunoscuţi, prieteni ai prietenilor lor sau, mai precis, la un şir de prieteni ce-şi avea începutul într-un punct; amicul la care Vorps-ii trăseseră în prima noapte a călătoriei lor, unicul pe care-l cunoşteau. Şi în fiecare noapte se repeta aproape acelaşi lucru: cuvinte de bun-sosit, camera de oaspeţi, discuţiile despre vreme, despre vite, despre stat. Urma cina întovărăşită de vorbe amabile, după mâncare cafeaua şi, dimineaţa, însoţitul tradiţional până la marginea satului. La urma-urmei toate acestea puteau deveni plictisitoare pentru o tânără abia căsătorită.

Un han, exclamă el în forul interior. Un han obişnuit la marginea drumului, iată salvarea. Cum de nu-i trecuse prin cap ceva mai-nainte? Prostule, se apostrofă singur, bucuros. Un han, fie el şi murdar, cu miros de capră, un han putea să-i apropie, înconjurându-i, dacă nu cu confortul pe care n-aveau cum să-l pretindă, cel puţin

cu mizeria lui, unde, uneori, se naşte mai repede farmecul drumeției în doi.

Hanul le apăru înainte pe neaşteptate. Se afla în mijlocul unui câmp pustiu, unde Drumul Crucii tăia Drumul Mare al Steagurilor şi nu avea în jur nici sate, nici alt semn de viață.

— Ai ceva de mâncare? strigă Besian de cum îi trecu pragul.

Hangiul, înalt cât o prăjină, cu ochii mijiți, îi răspunse printre dinți:

— Fasole rece.

Omul se mai însufleți când o zări intrând pe Diana, urmată de surugiul ce-i ducea una dintre genți, dar mai ales când auzi nechezatul cailor de la trăsură. Se frecă la ochi şi spuse cu glas hodorogit:

— Poftiți, domnilor! Pot să vă prăjesc ouă cu brânză. Am şi rachiu.

Se aşezară în capul unei mese lungi de lemn, care, precum majoritatea meselor prin hanuri, ocupa cea mai mare parte din sala principală. Doi munteni, stând direct pe duşumea, în colț, priveau curioşi către noii veniți. O femeie tânără dormea cu fruntea sprijinită de leagănul copilului. Alături de ea, pe câteva straițe colorate, cineva lăsase o lăută.

Aşteptându-l pe hangiu să le aducă mâncarea, cei doi soți priveau tăcuți, în jur.

— Celelalte hanuri erau mai animate, spuse Diana într-un târziu. Aici e linişte.

— Mai bine aşa, nu? Besian îşi privi ceasul. Deşi e o oră la care... Avea gândul dus aiurea şi bătea cu degetele darabana în masă. Dar nu-i urât, ce zici?

— E frumos, mai ales la exterior.

— Are acoperişul țuguiat, cum îți place ție. Iarnă zăpada alunecă pe el.

Ea făcu da din cap. Expresia chipului îi era mai familiară acum, deşi femeia părea obosită.

— Dormim aici la noapte?

Punându-i această întrebare, Besian simți cum bătăile inimii îi deveniră mai iuți. Ce se întâmplă cu mine? se întrebă. Când o invitase pentru prima oară acasă la el, ea fiind pe atunci fată (asta se petrecuse imediat după ce se cunoscuseră), a fost mai puțin nesigur decât acum, deşi acum Diana îi era soție legitimă. Să înnebuneşti, nu alta, îşi spuse el.

— Cum vrei tu, zise Diana.

— Ce?

Ea îi privi mirată.

— Ai întrebat dacă dormim aici la noapte, nu?

— Şi tu vrei?

— Fireşte.

Ce minunat e, îşi spuse el. Îi venea să strângă la piept căpşorul acela iubit, care-l chinuise atât în ultimele zile. O duioşie necunoscută vreodată îi străbătu întreaga fiinţă. După destule nopţi în care dormiseră separat aveau să se culce împreună, în hanul singuratic de munte, la răscrucea drumurilor pustii. Ceea ce se petrecea era, bineînţeles, de bun augur. Pentru că altfel n-ar fi încercat un asemenea sentiment acut şi delicat, ce nu apare decât rar în viaţă: senzaţia că posezi pentru prima oară femeia iubită. Atât de străină îi păruse ea în zilele din urmă, încât avea impresia că o va descoperi la fel ca şi atunci, la începutul legăturii lor. Şi, în dorinţa de-acum găsea mai multă ardoare şi puritate. Nu se spune degeaba că tot răul duce spre bine.

Simţi o mişcare în spate şi îi apărură dinainte, venind dintr-o lume banală, câteva obiecte rotunde cu miros nesuferit, complet inutile. Erau farfuriile cu ouă prăjite.

Besian privi în sus.

— Aveţi o cameră mai bună?

— Da, domnule, spuse hangiul, cu destulă siguranţă în glas. Am chiar o cameră cu sobă.

— Adevărat? Dar ăsta-i un miracol.

— Da, aşa e, urmă hangiul. În toate hanurile din ţinut poţi găsi cu greu o cameră cât de cât ca asta.

Am avut într-adevăr noroc, gândi Besian.

— După ce veţi termina de mâncat o s-o puteţi vedea, domnule, zise hangiul.

— Cu multă plăcere.

Nu-i era foame. Nici Diana nu mâncă ouăle prăjite. Ceru brânză, la care renunţă pentru că era tare, apoi lapte bătut şi la urmă alte ouă, fierte de astă dată. Besian ceru ceea ce cerea şi ea, fără a se atinge de nimic.

Imediat după masă urcară la etaj pentru a vedea camera. Aceasta, care după spusele hangiului părea cea mai confortabilă din ţinut, nu era altceva decât o odaie extrem de simplă, cu două ferestre spre nord, ambele cu ramă de lemn şi un pat mare, acoperit cu o cuvertură de lână. Avea, într-adevăr, sobă, şi încă cu cenuşă în ea.

— Camera e bună, zise Besian, adresându-i o privire întrebătoare nevesti-sii.

— Putem face focul în sobă? îl întrebă ea pe hangiu.

— Desigur, doamnă. Imediat.

Besian avu impresia că privirea ei fu străbătută, pentru întâia oară după atâta vreme, de o luminiță jucăuşă.

Hangiul ieşi, dar se întoarse iute cu un braţ de lemne. Tot el aprinse, neîndemânatic, focul, lucru care dovedea că făcea asta destul de rar. Cei doi priveau ca şi când n-ar mai fi văzut niciodată aşa ceva. În cele din urmă hangiul ieşi, iar Besian simți din nou lovitura aceea înfundată în partea de jos a pieptului. Privirea îi trecu fugitiv de câteva ori peste patul masiv, căruia pledul de lână alb ca laptele îi dădea un aer familial. Diana stătea în picioare în fața focului, întoarsă cu spatele spre el. Cu teamă, ca şi când s-ar fi apropiat de o femeie necunoscută, Besian făcu doi paşi către ea şi-i puse palma pe şold. Ea îşi aşează mâinile cruciş şi rămase aşa nemişcată în timp ce el începu s-o sărute pe gât şi împrejurul gurii. Uneori zărea reflexele roşietice ale focului pe obrazul ei. În sfârşit, când mângâierile lui deveniră mai stăruitoare, ea murmură cu glas liniştit:

— Nu acum.

— De ce?

— În cameră e tare frig... Apoi, trebuie să fac baie.

— Ai dreptate, spuse el, sărutându-i buclele. Se desprinse de ea şi ieşi fără să spună nimic. Paşii lui pe scară îi trădau fără greş bucuria. Se întoarse repede cu o găleată imensă în mână, plină-ochi cu apă.

— Mulțumesc, îi zise Diana şi zâmbi.

Ca beat, el puse găleata pe foc, apoi îşi aminti de ceva, se aplecă dinaintea sobei pentru a vedea înăuntru, repetă mişcarea, de câteva ori apărându-se cu palma de scântei, până ce găsi, pare-se ceea ce căuta, căci strigă:

— Uite unde era.

Diana se aplecă şi ea şi zări un cârlig înnegrit de funingine fixat chiar deasupra focului, precum în majoritatea caselor de la țară. Besian ridică găleata şi sprijinindu-se cu o mână de peretele sobei, încercă cu cealaltă să atârne vasul în cârlig.

— Atenție, îi strigă Diana, ai să te arzi.

Dar el atârnase deja găleata şi-şi privea bucuros mâna ce i se înroşise de la căldură.

— Te-ai fript?

— Deloc.

Cineva urca scara. Era surugiul, care aducea valizele. Privindu-l cu un zâmbet distrat, Besian îşi zise că toţi oamenii aceia ce urcau şi coborau scara cu lemne, geamantane şi genţi nu făceau altceva decât să contribuie la fericirea lui. Simţea că nu poate sta în loc.

— Mergem să bem o cafea până se încălzeşte apa? o întrebă.

— Cafea? Cum vrei tu, spuse Diana, Poate c-ar fi bine să ne plimbăm un pic. Mă simt tare ameţită de drum.

Nu peste mult timp coborâră scara de lemn scârţâitoare şi Besian îi spuse hangiului să aibă grijă de foc pentru că ei doreau să se plimbe puţin.

— Cu ocazia asta vreau să ştiu dacă aveţi vreun loc mai acătării pe aici, ceva care merită să fie văzut.

— Ceva mai acătării? Hangiul dădu din cap că nu. Nu, domnule, de jur-împrejur e aproape pustiu.

— Aşa?

— Da. Doar... Staţi un pic. Sunteţi cu trăsura, nu? Atunci, e altceva. La o jumătate de oră de aici. Cel mult trei sferturi de oră, dacă bidiviii sunt obosiţi, se află Ujebardha de Sus, cu lacurile alpine.

— Ujebardha de Sus, e la jumătate de oră de-aici? întreba Besian mirat.

— Întocmai, domnule. Jumătate, cel mult trei sferturi de oră. Străinii care s-au întâmplat să treacă pe-acolo n-au scăpat ocazia s-o vadă.

— Tu ce spui? se întoarse Besian către nevastă-sa. Deşi suntem plictisiţi de călătoria în trăsură, merită totuşi să vedem satul ăla. Şi mai ales faimoasele lacuri.

— Mi le amintesc de la lecţiile de geografie, spuse ea.

— Acolo e un aer minunat. Şi pe urmă, până ne vom întoarce, în cameră va fi cald... Se întrerupse pentru a o privi în ochi într-un fel aparte.

— Mergem, acceptă ea.

Hangiul ieşi să-l strige pe surugiu, care se ivi repede cu o expresie oarecum nemulţumită pe faţă. Trebuia să înhame iar caii abia deshămaţi. Dar nu protestă. Urcând în trăsură, Besian îi aminti încă o dată hangiului să aibă grijă de foc. În clipa când trăsura smuci

înainte, îi trecu prin cap că poate greşise renunţând atât de lesne la camera găsită cu greu, dar se linişti imediat spunându-şi că, după o plimbare plăcută, Diana se va simţi negreşit bine dispusă.

După-amiaza răspândea o lumină calmă peste ţarini. Nuanţa purpurie a cerului, provenind cine ştie de unde, dădea impresia că este mai cald decât era de fapt.

— Ziua creşte, zise el, iar în sinea sa se întrebă: de ce-oi fi spus aşa? Noroc cu timpul ăsta... Zilele-s mai lungi de-acum.

Cuvinte rostite de nenumărate ori, mijlocul cel mai sigur de a întreţine o discuţie cu cineva de-abia cunoscut. Nu cumva oare îşi deveniseră atât de străini încât să ajungă să ceară ajutorul unor astfel de banalităţi? Ah, destul, îşi porunci singur, ca şi când s-ar fi trezit dintr-un coşmar. Nici vorbă de aşa ceva.

Ujebardha de Sus li se dezvălui mai curând decât se aşteptau. Casele de piatră păreau acoperite cu muşchi. Zăpada nu se topise peste tot, iar pământul părea şi mai negru în vecinătatea ei.

Trăsura îşi urmă drumul către lacuri fără a trece prin sat. Când cei doi coborâră, auziră bătând clopotul bisericii. Diana se opri cea dintâi. Se întoarse căutând dincotro veneau sunetele, dar biserica, nu se zărea. Doar peticele negre de pământ, alternând dramatic cu porţiunile de zăpadă netopită se înfăţişau privirilor ei în locul bisericii. La le întoarse spatele şi se sprijini de umărul lui. Se apropiară de unul dintre lacuri.

— Câte sunt în total? întrebă Diana.

— Mi se pare că şase.

Păşeau peste stratul gros de frunze cafenii, alcătuit din generaţiile întregi de frunze ale anotimpurilor trecute putrede, lovite parcă de-o boală nobilă. Sub greutatea trupului ei, Besian simţi că nevastă-sa ar fi vrut să-i spună ceva. Foşnetul frunzelor sub picioare îi uşura singurătatea.

— Iată şi celălalt lac, zise ea deodată, arătând spre sclipirea lichidă ce apăruse printre brazi şi, chiar în momentul în care el întorsese capul într-acolo, continuă: Cu siguranţă că tu, Besian, vei scrie frumos despre Rrafsh.

El se cutremură ca şi când l-ar fi împuns cineva în spate. Strigătul „cum?” i se opri în gâtlej. Nu, mai bine să nu audă din nou întrebarea. Avu impresia că o potcoavă incandescentă îl loveşte în frunte.

— După călătoria asta, urmă ea pe un ton calm, e firesc... ceva mai aproape de...

— Desigur, făcu el, desigur.

Potcoava fierbinte se mai afla încă pe fruntea lui. O parte din enigmă i se dezvălui... Puțin din misterul tăcerii... În realitate, enigma nici nu existase... Aproape că ştia, aproape că aştepta ca ea să-i ceară lucrul acesta înainte de prima noapte a renăscute lor iubiri, ca o răsplată a înțelegerii, a pactului...

— Te înțeleg, Diana, spuse, având în glas o stranie oboseală, fireşte că-mi este grozav de greu, dar te înțeleg...

— Ce minunăție, îl întrerupse ea. Ce bine am făcut venind aici.

Bărbatul păşea fără a privi în jur şi astfel ajunseră la cel de-al doilea lac, după care se întoarseră. Pe drum el îşi reveni şi gândul îi zbură tot mai năvalnic la camera călduroasă şi la soba ce-i aştepta la han.

Ajunseră în locul în care lăsaseră trăsura, dar nu se urcară în ea, ci îşi continuară drumul pe jos pentru a vedea şi satul.

Primii oameni întâlniți fură două femei ce-şi duceau cofele cu apă. Sătencele se opriră şi-i priviră o vreme. În contrast cu frumusețea peisajului, casele de piatră păreau şi mai sumbre. Pe uliție şi mai ales pe maidanul din fața bisericii zăriră alți oameni. Ițarii înguşti, albi ca laptele, cu găitane negre cusute lateral, semănând straniu cu semnele care desemnează pericolul de electrocutare, redau perfect nervozitatea din mersul lor.

— Aici s-a întâmplat ceva, zise Besian.

Priviră puțin în direcția oamenilor, vrând să priceapă ce se petrecuse. Dar întâmplarea părea să fi fost oarecum discretă şi solemnă.

— Acela să fie oare turnul de veghe? întrebă Diana.

— Poate. Aşa s-ar părea.

Diana se opri pentru a vedea mai bine construcția aceea mai dosnică.

— Dacă munteanului pe care l-am văzut atunci, cel despre care am discutat azi, i-a expirat răgazul zilele acestea, el s-a închis, cu siguranță, într-un turn de veghe, nu? întrebă iar Diana.

— Fireşte, răspunse Besian, fără a-şi lua ochii de la grupul de oameni.

— Şi, dacă la expirarea răgazului omul se află departe de satul său, poate să se închidă în orice turn de veghe?

— Cred că da. E acelaşi lucru ca şi în cazul călătorilor pe care-i prinde noaptea pe drum şi intră în primul han ce le iese înainte.

— Deci, el ar fi putut să intre şi în turnul acesta?

Besian zâmbi.

— S-ar putea, deşi nu cred. Există multe turnuri de veghe şi, apoi, pe muntean l-am întâlnit foarte departe de aici.

Diana întoarse încă o dată capul spre turnul de veghe şi, în locul de unde porneşte privirea, în colţul ochilor, bărbatul avu impresia că zăreşte un soi de dorinţă şi un început de zâmbet. Tot atunci băgă de seamă că din grupul de oameni cineva le făcea cu mâna. Un sacou cadrilat, câteva chipuri cunoscute.

— Ia te uită cine e, spuse Besian şi arătă cu capul într-acolo.

— Ali Binaku, zise Diana încet, încât nu se înţelese dacă dorea sau nu revederea aceea.

Se întâlniră chiar în mijlocul maidanului. Se vedea de la o poştă că geometrul era băut. Ochii albaştri ai medicului şi nu numai ei, ci întreg chipul său slab şi roşu trăda supărarea. În vreme ce în spatele indiferenţei obişnuite a lui Ali Binaku se dezvăluia anevoie o oboseală aparte. În urma lor venea un grup numeros de munteni.

— Vă continuaţi călătoria prin Rrafsh? îi întrebă Ali Binaku cu vocea lui sonoră.

— Da, răspunse Besian Vorps. Încă vreo câteva zile.

— De-acum zilele sunt în creştere.

— Da. Potrivit anotimpului. Dumneavoastră, încotro?

— Noi? făcu geometrul. Ca de obicei, din sat în sat, din steag în steag... Tablou de grup, cu o picătură de sânge...

— Cum?

— Făceam o comparaţie... Cum să zic, o comparaţie din artele plastice...

Ali Binaku îl privi rece.

— Aţi avut vreo judecată pe-aici? îl întrebă Besian pe Ali Binaku.

Ali Binaku aprobă din cap.

— Şi încă ce mai judecată, interveni iar geometrul. Astăzi, el, şi-l arătă pe Ali Binaku, a luat o decizie ce va rămâne veşnic în amintirea localnicilor.

— Să nu exagerăm, zise Ali Binaku.

— Nu exagerez nimic, făcu geometrul. Şi apoi dânsul e scriitor şi ar trebui să cunoască faptele.

În câteva minute, cazul pentru care fuseseră chemaţi în sat Ali Binaku şi ajutoarele sale fu povestit de câţiva inşi ce se întrerupeau, se completau şi se corectau unul pe altul, cel mai adesea fiind întrerupt geometrul. Iată ce se întâmplase: cu o săptămână în urmă, membrii unei familii uciseseră o fată de-a lor rămasă grea. Era clar

că, imediat după asta, urma să fie ucis şi flăcăul care avusese legături nepermise cu victima. Familia băiatului aflase între timp că pruncul ce nu apucase să se nască fusese băiat. Şi atunci, ia taurul de coarne şi proclamă gjakmarrja cu familia fetei, tocmai pentru copilul-băiat care de acum îi aparţinea, în pofida faptului că flăcăul nu se împreunase legiuit cu victima. Făcând aceasta, familia băiatului socoate că trebuie să se răzbune, deci că este rândul ei să ucidă pe careva din cea a fetei. În felul acesta, familia băiatului reclamă dreptul acestuia de a ucide şi de a o face cât mai târziu cu putinţă, legând mâinile părţii adverse. E de în sine înţeles că familia fetei se opune cu toată hotărârea unei asemenea soluţii. Cazul ajunge în faţa sfatului bătrânilor, dar rezolvarea sa e dificilă. Familia fetei, orbită de durere, fierbe la gândul că mai are de dat încă o victimă părţii adverse, care, tot ea, era vinovată şi de uciderea fetei, şi cere exact contrariul. Dar, pe de altă parte, conform kanunului, copilul-băiat aparţine familiei tatălui chiar şi înainte de a se naşte, iar uciderea lui trebuie răzbunată întocmai ca şi uciderea unui bărbat. Sfatul bătrânilor n-a reuşit să rezolve problema şi astfel s-a ajuns să fie chemat supraveghetorul kanunului Ali Binaku.

Judecata se ţinuse cu o oră în urmă. (Chiar pe când noi ne plimbam pe malul lacurilor, îşi zise Besian.) Ca toate judecăţile kanunului, fusese extrem de scurtă. Reprezentantul familiei băiatului i se adresase lui Ali Binaku: Aş vrea să ştiu de ce mi-au vărsat făina (adică pruncul nenăscut). Ali Binaku îi răspunsese pe dată: Ce căuta făina ta în sac străin? (Adică în pântecele fetei altuia, necăsătorită.) Judecata dăduse dreptate ambelor părţi, astfel că niciuna dintre ele nu datora sânge celeilalte.

Liniştit, fără să i se clintească niciun muşchi pe faţa albă şi fără să intervină câtuşi de puţin, Ali Binaku asculta povestirea zgomotoasă a judecăţii sale.

— Ehei, eşti vestit, făcu în cele din urmă geometrul, cu ochii înlăcrimaţi de băutură şi admiraţie.

Încet-încet se puseră în mişcare, păşind agale pe maidanul satului. În cursul plimbării îşi schimbau locurile, înainte şi înapoi.

— La urma-urmei, dacă le priveşti cu detaşare, sunt nişte lucruri obişnuite, zise medicul, ce se afla lângă cei doi soţi. Şi în ultimul caz, care pare atât de dramatic, trebuie căutat înainte de toate raportul dintre ucigaş şi victimă.

Medicul continua să vorbească, dar Besian nu-l asculta cu prea multă atenţie. Pe el îl neliniştea altceva: nu cumva reluarea unei

asemenea discuții ar fi agasat-o pe Diana? În ultimele două zile renunțaseră oarecum la acest subiect şi ea revenise în fine, la gânduri mai bune.

— Dar dumneavoastră cum de ați rămas aici, în Rrafsh? întrebă el, mai mult pentru a schimba cursul discuției. Sunteți medic, nu?

Celalalt zâmbi strâmb.

— Am fost, acum sunt altceva.

În ochi i se putu citi o mare durere şi Besian îşi zise că ochii albaştri, ochi care la prima vedere ți-ar fi putut părea chiar decolorați, puteau reda durerea mai bine decât orice altă culoare de ochi.

— Am absolvit chirurgia în Austria, urmă medicul. În primul şi ultimul grup de studenți pe care guvernul l-a trimis cu bursă de stat. Poate că ați auzit ce s-a ales de cei mai mulți dintre ei la întoarcerea în țară. Uite, eu sunt unul dintre aceştia. Deziluzie totală, nici vorbă de vreo clinică sau de posibilitatea de a-ți practica meseria. O vreme am şomat, apoi, întâmplător, într-o cafenea din Tirana, l-am cunoscut pe omul de colo, şi arătă cu capul înspre geometru, care mi-a propus slujba aceasta ciudată.

— Tablou de grup cu o picătură de sânge, spuse iar geometrul, care se apropiase şi asculta la discuția lor. Unde e sânge, acolo suntem şi noi.

Medicul nu dădu nicio atenție vorbelor lui.

— Dar dumneavoastră, cu meseria pe care o aveți, îi sunteți util lui Ali Binaku? îl întrebă Besian.

— Fireşte. Altfel nu m-ar lua cu el.

Besian Vorps îl privi câteva clipe cu uimire.

— Nu-i nimic curios aici, continuă medicul. La judecățile kanunului, îndeosebi când este vorba de omucidere dar şi în cazul rănirilor, este întotdeauna necesară prezența cuiva care să posede cunoştințe elementare de medicină. Desigur, un chirurg e mult prea mult. Aş putea spune chiar că ironia cea mare a situației mele este tocmai faptul că mă ocup de o treabă pe care ar putea-o face şi cel mai prost infirmier, ca să nu zic un om obişnuit, cunoscând câte ceva despre anatomia corpului omenesc.

— Câte ceva?... E suficient doar atât?

Medicul zâmbi iar trist.

— Din nenorocire, vă închipuiți, desigur, că eu mă ocup pe-aici cu îngrijirea răniților, aşa e?

— Bineînțeles. Am înțeles că dumneavoastră, din motivele pe care

mi le-ați expus, nu vă mai faceți meseria de chirurg, dar răniții îi puteți îngriji, nu?

— Nu, zise medicul. Asta mi-ar mai fi îndulcit nițel hapul. Nu mă ocup de asta câtuşi de puțin. Pricepeți? Câtuşi de puțin. Muntenii şi-au doftoricit singuri rănile toată viața lor, ceea ce se întâmplă şi azi, cu rachiu, cu tutun, în cel mai barbar chip, cum ar fi, de, pildă, scoaterea plumbului cu plumb etc. Deci, ei n-au nevoie niciodată de medic. Eu sunt aici pentru altceva, pricepeți? Eu nu sunt aici ca medic şi nici ca infirmier, ci ca ajutor de jurist. Vi se pare curios?

— Nu chiar, îi răspunse Besian Vorps. Cunosc şi eu oarecum kanunul şi îmi dau seama cam cu ce vă ocupați.

— Cu număratul rănilor şi cu clasificatul lor, spuse medicul brusc.

Besian avu impresia că celălalt devenise pentru prima oară nervos. Se întoarse către Diana, dar nu reuşi să-i întâlnească privirea. Fără îndoială că discuția asta nu i-a priit deloc, îşi zise, dar acum fie ce-o fi. Să se termine totul cât mai repede şi să plecăm de aici.

— Poate ştiți că, după cum prevede kanunul, rănirea se răscumpără cu bani. Fiecare rană se plăteşte separat şi prețul ei depinde de locul unde se află. O rană la cap se plăteşte, de pildă, de două ori mai scump decât cele pe trup, care, la rândul lor, se clasifică în două categorii: de la mijloc în sus şi de la mijloc în jos. Slujba mea ca ajutor al lui Ali Binaku în asta constă: fixez numărul rănilor şi locul în care se află.

Îl privi pe Besian Vorps, apoi pe nevastă-sa, ca şi când ar fi vrut să vadă dacă vorbele lui ajunseseră până la ei.

— Rănirile creează probleme la judecată mai ceva decât omorul însuşi, continuă medicul. Poate ştiți că, după kanun, rănirea, dacă nu se răscumpără cu bani, este egală cu o jumătate de omucidere. Deci, un rănit, conform kanunului, este pe jumătate mort, cu alte cuvinte pe jumătate umbră. De aici, două răniri neplătite sunt egale cu o moarte. Într-un cuvânt, dacă cineva răneşte două persoane dintr-o familie, sau de două ori pe aceeaşi, acela, dacă nu plăteşte despăgubirea, este dator cu o moarte.

Medicul tăcu din nou pentru a le da timp celor doi să-i priceapă cuvintele.

— Şi toată treaba asta creează probleme extrem de încurcate, în special de ordin economic, urmă el. Mă priviți cu uimire, dar, eu repet: în special de ordin economic. Există familii care nu pot plăti două răniri şi acceptă să dea în locul lor un mort. Sunt altele în stare să-şi ruineze complet economia, să plătească. Chiar şi douăzeci de

răni ale victimei, numai pentru a avea posibilitatea ca, după însănătoşirea rănitului, să-l poată răpune. E curios, într-adevăr, dar sunt altele şi mai şi. Am cunoscut pe cineva la Lugjet e Zeza care şi-a întreținut ani în şir familia din despăgubirile primite din partea celor ce nu reuşeau decât să-l rănească. A scăpat de câteva ori cu viață şi atunci i-a trecut prin cap că ar putea scăpa mereu de glonț cu experiența pe care o avea, creând astfel, primul în lume, o profesiune nouă, profesiunea celui ce trăieşte de pe urma propriilor răni.

— Ce oroare! murmură Besian Vorps. Se întoarse către Diana şi o zări mai palidă ca de obicei. De s-ar sfârşi cât mai repede discuția asta, îşi spuse. Acum, camera de la han, soba şi găleata cu apă atârnată deasupra focului i se părură, ca de pe altă lume. Să plecăm, îşi zise din nou. Să plecăm cât mai repede de aici.

Oamenii se împrăştiară în grupuri mici pe maidan, ei doi, Besian şi Diana, rămăseseră cu medicul.

— Poate că ştiți, reîncepu acesta (nu ştiu şi nu vreau să ştiu nimic, vru să-l întrerupă Besian), că, conform kanunului, când doi inşi trag unul într-altul şi unul dintre ei moare iar celălalt este rănit, rănitul trebuie să plătească surplusul de sânge al mortului. În concluzie, aşa cum v-am spus la început, adesea, în spatele acestui decor aproape mitic trebuie căutat interesul material. Poate că vă par cinic, dar în zilele noastre sângele a devenit o marfă precum toate cele.

— O, nu, îl contrazise Besian. Lucrurile nu trebuie luate atât de uşor. Desigur că partea economică îşi are ponderea sa în explicarea multor fenomene, totuşi nu-i trebuie exagerată importanța şi, legat de problema aceasta aş vrea să vă întreb dacă dumneavoastră sunteți cel care a scris articolul despre gjakmarrja, interzis de cenzură.

— Nu, spuse medicul fără şovăială. Datele eu le-am furnizat, dar articolul a fost scris de altcineva.

— În el, din câte-mi amintesc, existau chiar cuvintele „sângele a devenit marfă".

— E un adevăr incontestabil.

— L-ați citit pe Marx? îl iscodi Besian.

Celălalt nu-i răspunse, mulțumindu-se să-l privească țintă, de parcă ar fi vrut să întrebe la rândul său: dar tu, tu care mă tot chestionezi pe mine, tu l-ai citit?

Besian privi spre Diana şi simți că trebuie să-l contrazică pe medic.

— Dar dumneavoastră ați explicat chiar şi cazul judecat astăzi simplificând enorm lucrurile, zise în încercarea de a găsi un motiv de

contrazicere.

— Deloc, făcu medicul. Am spus-o şi o repet: drama judecată azi n-a fost decât o problemă economică.

— Economică, bineînţeles, numai că e vorba aici de economia sângelui.

— Sânge sau altă marfă, n-are importanţă. Pentru mine e o chestiune economică şi nimic altceva.

— Nu-i acelaşi lucru.

— Ba da.

Vocea medicului devenise tăioasă şi omul se congestionase la faţă. Besian se simţea ofensat.

— Este o explicaţie extrem de naivă, ca să nu spun cinică, replică el.

Privirea medicului era ca de gheaţă.

— Naiv sunteţi dumneavoastră, zise, naiv şi cinic laolaltă, dumneavoastră şi arta pe care o faceţi.

— Nu strigaţi.

— Ba o să strig să se audă până la cer, spuse medicul, coborând totuşi glasul. Deşi acum, printre şuierături, vocea sa părea şi mai ameninţătoare. Cărţile dumneavoastră, arta dumneavoastră au mirosul sângelui. În loc de a face ceva pentru muntenii ăştia nenorociţi, dumneavoastră le aplaudaţi moartea, căutaţi în ea motive excitante, căutaţi esteticul, frumuseţea ei. Nu vedeţi că asta e frumuseţea care ucide, cum a spus un scriitor tânăr, pe care dumneavoastră, cu siguranţă că nu-l agreaţi. Dumneavoastră îmi amintiţi de teatrele din palatele aristocraţiei ruse în care scena este atât de măre încât pot juca pe ea sute de persoane, iar sala minusculă, doar cât să-ncapă familia princiară. Îmi amintiţi de aristocraţii aceia. Împingeţi un popor întreg să joace o piesă spoită cu sânge şi, în vremea asta, staţi în lojă şi priviţi împreună cu damele dumneavoastră.

Besian observă că Diana lipsea. O fi pe undeva, pe-aici, poate cu geometrul, îşi spuse el buimăcit.

— Dar dumneavoastră, îl întrerupse pe medic, dumneavoastră personal, medic fiind, dumneavoastră care aţi înţeles lucrurile acestea aşa cum se cuvine, dumneavoastră de ce luaţi parte la această mistificare? De ce trăiţi de pe urma ei?

— În ceea ce mă priveşte aveţi dreptate, zise medicul. Eu nu sunt altceva decât un biet nenorocit. Dar, cel puţin, ştiu ce reprezint şi nu otrăvesc lumea cu scrisul meu.

Besian o căută iar pe Diana din ochi, dar nu o zări. Pe de o parte, mai bine că n-a auzit toate idioțeniile astea, se bucură el. Medicul vorbea înainte şi Besian încercă să-l urmărească, dar, când vru să spună ceva şi el, în loc de a-i răspunde celuilalt, zise, ca şi când ar fi vorbit singur:

— Unde e nevastă-mea?

O căută din priviri prin grupul de oameni care se învârteau întruna pe maidanul din fața bisericii.

— Diana! strigă în zadar.

Câțiva inşi întoarseră capul.

— Poate c-a intrat, din curiozitate, în biserică, zise medicul.

— S-ar putea.

Mergeau înainte, dar Besian se simțea dezorientat. Nu trebuia să plecăm de la han, îşi spuse.

— Scuzați-mă, făcu medicul condescendent. Poate c-am sărit peste cal.

— Nu face nimic. Unde oare să se fi dus?

— Nu vă necăjiți. Trebuie să fie pe-aici. Nu vă simțiți bine? Sunteți palid la față.

— N-am nimic.

Besian simți cum mâna medicului i se aşază pe braț, vru s-o îndepărteze, dar îşi uită imediat intenția. Câțiva copii se apropiaseră de grupul de oameni în care se aflau Ali Binaku şi geometrul, arătând ceva cu degetul. Besian îşi simțea limba coclită. Lacurile, îi săgeta prin minte. Covorul acela de frunze moarte, sinistru de putrede, cu tuciul lor de aur calp...

Se îndreptă cu paşi mari spre Ali Binaku. S-a înecat? se întrebă de departe. Dar fețele oamenilor aveau o încrâncenare neobişnuită. Niciunul nu se grăbi să-l consoleze.

— Ce este? îi întrebă deznădăjduit şi, neştiind nici el însuşi de ce, privindu-le doar chipurile, în loc de a întreba „ce a pățit?" întrebă „ce a făcut?".

Răspunsul se desprinse cu greu dintre maxilarele acelea zăvorâte fără milă. Trebuiră să-i repete de câteva ori până să priceapă: Diana Vorps pătrunsese în turnul de veghe.

Cum se petrecuse lucrul acesta? Nici atunci şi nici mai târziu, când întâmplarea începu să circule povestită de martori (şi se văzu imediat că e vorba de soiul acela de întâmplări care, pornind de la realitate şi filtrate prin imaginație, scoase deci din rândul faptelor

obişnuite, aveau tendinţa de a se transforma în folclor), aşadar, nici în momentul acela şi nici mai apoi nu se pricepu prea bine cum a ajuns tânăra femeie din capitală să pătrundă în turnul în care nu călca niciodată nimeni din afară. Ba chiar, ceea ce părea şi mai credibil decât pătrunderea ei acolo, era faptul că nimeni n-o văzuse intrând sau, mai precis, ceva-ceva se observase, şi anume că plecase din grup, că se învârtise de jur-împrejur, dar nimeni nu stătuse să-i urmărească mişcările, cu excepţia câtorva copii. Poate că nici ea însăşi, întrebată cum de a ajuns până acolo şi a reuşit în cele din urmă să intre, nu ar fi fost în atare să dea o explicaţie. Dintre puţinele cuvinte care se spune că ar fi rămas de la ea, în Rrafsh s-a bănuit că, în momentele acelea, femeia a suferit un fel de desprindere de tot ce-o înconjura, un fel de volatilizare, ce i-a uşurat atât luarea hotărârii, cât şi realizarea ei. Ba chiar nu ar fi exclus ca starea aceasta să fi favorizat şi pierderea ei din atenţia generală, atenţie care ar fi împiedicat-o să facă pasul fatal. În realitate, după cum îşi amintesc unii, acum, ea s-a îndepărtat de grup şi s-a apropiat de turn cu mişcări uşoare, asemeni fluturelui ce se apropie de lampa fierbinte. Plutea prin aer ca împinsă de vânt şi aşa, pe nesimţite, ca o frunză, a intrat sau, mai bine spus, a căzut pe pragul turnului...

Negru la faţă, Besian Vorps înţelese, în final, cele întâmplate. Primul lucru pe care a încercat să-l facă a fost să dea buzna înainte pentru a-şi scoate soţia de acolo, dar câteva braţe puternice l-au prins de umeri.

— Lăsaţi-mă, strigă el cu glas răguşit.

Chipurile celor din jurul său erau aidoma pietrelor încremenite dintr-un zid. Printre ele se distingea obrazul alb al lui Ali Binaku.

— Daţi-mi drumul, i se adresă acestuia, deşi Ali Binaku nu era printre cei care-l ţineau.

— Liniştiţi-vă, domnule, zise Ali Binaku. Nu puteţi merge acolo, pentru că acolo nimeni nu poate pătrunde în afară de preot.

— Dar acolo se află soţia mea, strigă Besian. Singură printre acei...

— Aşa este. Trebuie făcut ceva, dar dumneavoastră nu puteţi merge acolo. Puteţi fi împuşcat, înţelegeţi? Puteţi fi ucis.

— Atunci să fie chemat preotul sau cine dracu' poate intra în turn!

— Preotul a şi fost anunţat, spuse Ali Binaku.

— Vine, uite-l că vine.

În jurul lor se strânseseră o mulţime de oameni. Besian îl zări printre ei pe surugiul care-l privea cu ochii holbaţi, aşteptând un ordin din partea lui. Dar Besian privi în altă parte.

— Îndepărtați-vă, se întoarse Ali Binaku spre mulțime.

Câțiva se retraseră mai încolo, unde se opriră.

Preotul se apropie suflând din greu. Figura lui flască, cu pungi grele sub ochi, părea extrem de îngrijorată.

— De câtă vreme e înăuntru? întrebă el.

Ali Binaku privi întrebător în jur. Câteva glasuri răspunseră în cor. Unul spuse jumătate de oră, altul un sfert. Majoritatea ridicară din umeri.

— Nu contează, spuse Ali Binaku. Important e că trebuie făcut ceva.

Se sfătui îndeaproape cu preotul. Besian auzi cuvintele lui Ali Binaku:

— Atunci vin şi eu cu dumneavoastră şi se simți mai în siguranță. În mulțime se auziră şoapte:

— Se duce preotul împreună cu Ali Binaku.

Preotul porni primul. Ali Binaku îl urmă. După ce făcu doi trei paşi se opri şi se adresă oamenilor:

— Să nu se apropie nimeni. Cei de acolo pot trage.

Besian văzu că era ținut încă de umeri. Ce se întâmplă cu mine, gemu adânc. În ochii săi lumea se goli, rămânând doar cele două siluete mişcătoare, preotul şi Ali Binaku, precum şi turnul de veghe spre care se îndreptau cei doi.

Vocile dimprejur se auzeau asemeni unui şuierat îndepărtat de vânt dintr-o altă lume. În preot nu pot trage, e apărat de kanun, în Ali Binaku, însă, da. Dar nu cred s-o facă. El e cunoscut de toți.

Preotul şi Ali Binaku se aflau la jumătatea drumului, când Diana apăru în uşa turnului. Besian nu reținu decât în parte cele petrecute atunci. A fost o neîncetată încercare a lui de a păşi înainte, de a scăpa din strânsoarea celorlalți şi câteva glasuri: aşteaptă să se mai îndepărteze de turn, să ajungă la pietrele albe. Apoi îl zări pe medic, ce apăru şi dispăru undeva, după care încercă iar să înainteze şi aceleaşi glasuri străduindu-se să-l liniştească.

În cele din urmă Diana ajunse la pietrele acelea şi oamenii îl eliberară pe Besian, deşi careva spuse:

— Nu-l lăsați, oameni buni, s-o ucidă!

Diana era albă la față precum hârtia. Pe chip nu i se citea nici groază, nici suferință, nici ruşine, ci o indiferență înfricoşătoare dominându-i privirea. Besian îi căută cu încordare vânătăile pe buze şi pe gât, dar nu zări aşa ceva, după cum nici veşmântul nu-i era sfâşiat. Ar fi răsuflat, poate, uşurat, dacă n-ar fi observat goliciunea

ochilor ei.

Cu o mişcare nici furioasă, dar nici tandră, o prinse de braţ şi, păşind înaintea ei, o trase către trăsură. Urcară unul după altul fără o vorbă şi fără a saluta pe nimeni.

Trăsura gonea pe drum. De câtă vreme călătoreau, oare, aşa, de un minut, de un secol? Besian Vorps se întoarse în cele din urmă spre nevastă-sa.

— De ce taci? o întrebă. De ce nu-mi spui cum s-a întâmplat?

Ea stătea afundată în canapea, privind înainte ca şi când el nici n-ar fi fost acolo. Atunci, bărbatul o prinse furios de cot.

— Vorbeşte, ce-ai făcut acolo?

Ea nici nu răspunse şi nici nu-şi trase cotul pe care el i-l strângea ca în cleşte.

— De ce ai intrat acolo, strigă el fără glas. Să vezi cât de groaznic e? Ca să te răzbuni pe mine? Sau pentru a-l căuta pe munteanul acela, pe Gjorgu... Gjorgu... Turn după turn am să te caut... Ă?

Toate aceste întrebări i le-a pus mai apoi, puţin schimbate, dar în aceeaşi ordine, însă ea nu i-a răspuns la niciuna şi el a priceput că motivele bănuite erau cele reale. Brusc, bărbatul simţi că-l cuprinde o oboseală mai profundă ca oricând.

Afară înserа. Amurgul însoţit de ceaţă se lăsa cu iuţeală peste drum. Prin geamul trăsurii i se păru că vede în negură un om călare pe catâr. Obrazul galben al drumeţului, pe care lui Besian i s-a părut a-l recunoaşte, se mişcă puţin în paralel cu trăsura. Încotro s-o duce oare, prin înserarea asta, „Intendentul sângelui”? se întrebă Besian.

Dar tu, încotro? se întrebă apoi în forul său interior. Singur pe Platoul acesta străin, în negura bântuită de fantasme, încotro?...

Peste jumătate de oră trăsura trase în faţa hanului. Unul în urma celuilalt, cei doi urcară treptele de lemn şi intrară în cameră. Focul încă mai ardea, iar găleata cu apă, pe care, cu siguranţă, hangiul o umpluse din nou, se afla deasupra focului, complet înnegrită de funingine. O lampă cu petrol lumina vag odaia. Lăsară şi focul şi găleata în plata domnului. Diana se dezbrăcă şi se întinse pe pat, acoperindu-şi ochii cu braţul. El rămase în picioare lângă fereastră şi doar din când în când se întorcea pentru a-i privi mâna albă, mâneca dantelată căzută spre umăr, cu care ea continua să-şi acopere jumătate din figură. Ce să-i fi făcut oare polifemii aceia aproape orbi? Se întrebă. Şi îşi dădu seama că întrebarea aceasta ar putea să-i umple întreaga viaţă.

Rămaseră te han în noaptea aceea şi a doua zi fără să iasă din cameră. Hangiul le aduse mâncarea acolo, mirat din cale-afară că nu-i mai cereau să le facă focul.

În dimineaţa celei de-a treia zile (era în 17 aprilie), surugiul duse valizele la trăsură şi cei doi, soţ şi soţie, după ce plătiră şi se salutară destul de rece cu hangiul, porniră la drum.

Plecau din Rrafsh.

Capitolul al şaptelea

Dimineaţa lui 17 aprilie îl prinse pe Gjorgu pe Drumul Mare, întorcându-se la Breziftoht. Deşi călătorea fără întrerupere încă din zori, înţelese că până în satul lui ar mai fi avut cel puţin încă o zi de mers, în vreme ce răgazul i se sfârşea la amiază.

Ridică ochii spre cer în căutarea soarelui pe care norii îl acopereau fără a reuşi totuşi să-l ascundă. Amiaza nu e departe, îşi spuse, coborându-şi privirea pe pământ. Drumul părea sângeriu. Mergând, cugeta că, dacă răgazul i s-ar fi sfârşit spre seară, ar fi putut ajunge acasă cel mai devreme pe la miezul nopţii. Dar răgazul său, ca şi majoritatea celorlalte, sfârşea la prânz. Se ştie că în cazul acesta, dacă cel ce beneficia de luna de pace era ucis chiar în ultima zi a răstimpului, se cerceta în ce direcţie se afla umbra lăsată de ţeasta sa pe pământ în momentul căderii, spre apus sau spre răsărit. În cazul în care umbra era îndreptată spre răsărit însemna că el fusese ucis după prânz, deci după scurgerea termenului stabilit. În caz contrar era evident că fusese ucis înainte de vreme, mişeleşte.

Gjorgu privi iar în sus. Soarta sa era legată în ziua aceea de cer, de mişcarea soarelui pe boltă. Apoi, ca şi înainte, scrută drumul, care, din cauza sforţării ochilor, părea scăldat în lumină. Privi în urmă, dar peste tot stăruia haloul acela trandafiriu. S-ar fi părut că trăsura neagră pe care o căutase în zadar trei săptămâni la rând prin Rrafsh n-avea să se arate nici în ultima zi a vieţii sale de om liber. De câte ori i se păruse că o va întâlni, de tot atâtea ori ea dispăruse ca luată de vânt. Fusese văzută pe Drumul Umbrelor, la Hanul din Shala, pe Drumul Mare al Steagurilor, dar nu reuşise defel să dea de urma ei. Când ajungea în zona în care se spunea că fusese văzută, ea se afla deja în ţinutul vecin, iar când el se întorcea pentru a-i tăia drumul la vreo răscruce, ea o lua pe neaşteptate în direcţia opusă.

Uneori uita de ea, dar i-o amintea drumul însuşi. Acum însă, nu mai avea nicio speranţă. Căci chiar dacă ea ar fi umblat toată viaţa prin Rrafsh, el avea să se închidă în turnul de veghe şi n-ar mai fi putut-o vedea; apoi, dacă, prin absurd, el ar ieşi cumva din turn, în ziua aceea ochii îi vor fi aproape orbi, astfel că în locul ei va zări doar o pată tulbure precum soarele, care, din spatele norilor părea un buchet de trandafiri striviţi.

Gjorgu îşi luă gândul de la ea. Ai lui îl aşteptau îngrijoraţi în cursul dimineţii, dar el nu putea ajunge înainte de amiază. La prânz ar fi trebuit să-şi întrerupă călătoria şi să se ascundă în aşteptarea nopţii. Acum el era un ucigaş căutat şi umbletul lui încoace şi încolo trebuia să se petreacă doar noaptea şi pe drumuri lăturalnice. Kanunul nu numai că nu lua asta drept un semn de frică, ci, dimpotrivă, o socotea înţelepciune şi bărbăţie, pentru că prudenţa, în afara faptului că apăra viaţa ucigaşului, îl împiedica să umble pe unde i-ar fi fost voia, îndârjind astfel şi mai mult familia victimei. Alături de sentimentul datoriei împlinite, ucigaşul trebuia să se mai simtă şi vinovat în faţa obştei. Oricum, chiar de la amiază ar fi trebuit să găsească un ascunziş unde să stea până la căderea serii. În ultimele zile, prin hanurile în care dormise i se păruse că zăreşte în câteva rânduri pe cineva din neamul Kryeqyqe. Poate că i se păruse, poate că era adevărat: îi puseseră pe urme pe careva ce avea să-l ucidă imediat după expirarea răgazului, atunci când, de regulă, cel urmărit nu şi-a luat încă toate măsurile de apărare.

Oricum trebuie să mă păzesc, îşi zise el şi-şi ridică ochii pentru a treia oară spre cer. Tocmai atunci i se păru că aude un zgomot îndepărtat. Se opri şi ascultă cu atenţie, dar degeaba. Porni din nou şi zgomotul se auzi iar. Era un fel de duduit înfundat, când mai slab, când mai puternic. O fi vreo cascadă, presupuse. Şi chiar asta era. Apropiindu-se şi zărind-o rămase ca fermecat. O cascadă mai încântătoare nici că văzuse vreodată. Era altfel decât celelalte, fără spumă şi clocot, căzând liniştit din stânca verde în vale, ca pletele de fată. Gjorgu îşi aminti de părul frumoasei femei de la oraş. Luminată de soare, cascada ar fi fost aidoma părului ei.

Rămase o vreme pe podeţul de lemn sub care apele prăvălite de stâncă curgeau aşezat, lin, lipsite de solemnitate. Nu-şi putea lua ochii de la cascadă. Cu o săptămână în urmă, într-unul dintre hanurile în care înnoptase, auzise că în lume există ţări în care apele cascadelor dădeau lumină electrică. Un muntean tânăr le povestise altor doi drumeţi că aflase asta de la cineva, care, şi el, aflase de la

un altul, iar drumeții ce ascultau repetaseră: Să se facă lumină din apă?! Eşti în toate mințile, omule?! Ce, apa e petrol, să poată da lumină?! Apa stinge focul, nu-l aprinde! Dar munteanul se încăpățână că aşa auzise şi că nu exagera cu nimic, că se poate face lumină chiar din apă, dar nu din orice fel de apă, pentru că şi între ape există deosebiri ca şi între oameni, ci numai din apa miraculoasă a cascadelor. Nebuni sunt cei care ți-au spus, şi încă mai nebun eşti tu, crezându-i, l-au bruftuit drumeții. Ceea ce nu l-a împiedicat pe muntean să afirme că, dacă ar fi aşa (conform cuvintelor celuilalt, auzite de la primul), deci, dacă asta s-ar înfăptui, kanunul se va mai îmblânzi, moartea va cutreiera mai puțin prin Rrafsh, aşa cum sarea pământului dispare sub biciul ploii. Nebun eşti, nebun de legat, repetau drumeții, dar Gjorgu fusese tentat să-l creadă pe necunoscut.

Plecă cu greu de lângă cascadă. Drumul se întindea nesfârşit, aproape fără coturi, uşor arămiu în zare.

Ridică iar ochii spre cer. Peste încă puțină vreme răgazul de treizeci de zile lua sfârşit şi el avea să iasă de sub scutul jurământului. În afara timpului, îşi spuse. I se păru ciudat că omul poate ieşi din propriul său timp. Încă un pic, repetă şi ridică iar ochii spre cer. Trandafirii striviți din spatele norilor începuseră să se ofilească încetul cu încetul. Gjorgu zâmbi cu amărăciune, ca şi când ar fi vrut să-şi spună: n-ai încotro!

Între timp, trăsura în care călătoreau Vorps-ii alerga pe Drumul Mare al Steagurilor, cel mai lung dintre drumurile ce străbăteau Platoul. Stâncile acoperite în parte de chiciură rămâneau mereu în urmă şi, privindu-le, Besian Vorps îşi spuse că iată, în cele din urmă, părăseau împărăția morții. Din când în când privea profilul Dianei. Palidă, într-o nemişcare pe care zguduiturile trăsurii n-o atenuau, ci, din contră, o făceau mai evidentă, femeia îi trezea uneori frică. Era complet străină, înstrăinată, doar înveliş material al cărui spirit rămăsese acolo sus.

Ce mi-a trebuit s-o aduc în Rrafshul acesta blestemat? se întrebă el poate pentru a suta oară. Un singur moment de comuniune cu Platoul şi a pierdut-o. Mecanismul acela monstruos a atins-o insensibil şi a răpit-o, transformând-o în sclava lui, în cel mai bun caz într-o zână bună.

Zgomotul roților trăsurii se dovedi a fi muzica cea mai potrivită ca acompaniament al îndoielilor, lui, al frământărilor şi căinței. Îşi

pusese fericirea la încercare ca şi când ar fi vrut să se convingă că o merită sau nu. O trecuse prin porţile infernului, fragila fericire, încă din primăvara dintâi. Dar ea n-a rezistat încercării.

Calm, uneori îşi spunea că în realitate niciun alt sentiment, niciun alt bărbat n-ar fi reuşit să stingă simţămintele Dianei faţă de el. Şi dacă se întâmplase (doamne, cât de amare erau cuvintele „se întâmplase”!), s-a întâmplat nu pentru că s-ar fi ivit un altul, ci dintr-un motiv îngrozitor de vag. Era ceva tulbure, drama a milioane de vieţi, secole de-a rândul, şi tocmai de asta părea un fapt ireparabil. Asemenea rândunicii lovite de locomotivă, ea se izbise de drama Platoului şi nu-i putuse supravieţui.

Câteodată, cu o linişte de care se temea şi singur, îşi spunea că Platoul îşi ceruse pesemne tributul. Pentru cărţile lui, pentru zânele şi vrăjitoarele descrise în ele, pentru loja minusculă de unde urmărise spectacolul unui întreg popor însângerat.

Poate că pedeapsa m-ar fi putut găsi oriunde, chiar şi la Tirana, îşi spuse încercând să se liniştească singur. Pentru că Rrafshul îşi întinde tentaculele până departe, peste toată ţara şi oricând.

Îşi ridică mâneca pardesiului şi privi ceasul. Era chiar vremea prânzului.

Gjorgu privi în sus şi descoperi în spatele norilor pata liliachie. E chiar amiaza, îşi zise. Răgazul său se isprăvise.

Din doi paşi uşori ieşi din Drumul Mare şi o porni peste ţarini. De-acum trebuia neapărat să găsească un loc unde să aştepte lăsarea nopţii. Pe ambele părţi drumul era pustiu şi totuşi a merge în continuare pe el i s-ar fi părut a fi contrar kanunului.

Câmpul se întindea cât vedeai cu ochii. În depărtare se zăreau ogoare cultivate şi pomi, dar de jur-împrejur nu exista niciun ascunziş. Cum voi găsi primul tufiş, mă voi ascunde în el, cugetă Gjorgu, ca şi când ar fi vrut să se convingă singur că-şi continua drumul nu din trufie, ci pentru că nu-şi găsea adăpost.

Câmpul se pierdea în zare. Omul se simţi cuprins de o linişte ciudată, mai degrabă de un vid mut. Era singur sub cerul care acum părea aplecat niţel spre asfinţit din pricina apăsării soarelui. Îl înconjura aceeaşi zi, acelaşi aer şi aceeaşi strălucire roşietică, deşi răstimpul răgazului său expirase şi el pătrunsese într-un alt timp. Privea indiferent în jur. Iată, acesta este timpul de dincolo de legământ. Timpul etern ce nu-i mai aparţinea, fără zile, fără anotimpuri şi ani, un timp universal, cu care el n-avea nimic de-a

face. Complet străin, neavând semne pentru el, nici veşti, ţinându-i secretă ziua osândei, aflată undeva, pe-aproape, zi necunoscută, într-un ţinut necunoscut.

În vreme ce se gândea la acestea, zări în depărtare o clădire cenuşie pe care o mai văzuse într-un rând. E Hanul din Rreza, îşi spuse când fu ceva mai aproape. De acolo şi până la fântâna al cărui nume îl uitase drumul era sub jurământ. Cel puţin el aşa ştia. Drumurile jurate n-aveau anunţuri şi nici alte semne şi totuşi le cunoşteau cu toţii. Ca să fie mai sigur ar fi putut să-l întrebe pe primul trecător ce i-ar fi ieşit în cale.

Gjorgu grăbi pasul. Creierul îi ieşi din amorţeală. Avea să ajungă la drumul jurat, pe care se va oploşi până seara, fără să mai fie nevoie să se ascundă în tufişuri. Între timp, cine ştie, trăsura de catifea ar putea să treacă pe acolo. Într-un rând, după cum aflase, ea fusese văzută la Hanul din Shala.

Da, da, aşa va face. Gjorgu privi în stânga, apoi în dreapta, se asigură că şi drumul şi câmpul erau pustii, după care, păşind uşor, străbătu porţiunea până la Drumul Mare şi intră pe el. Făcu asta pentru a ajunge cât mai repede la drumul jurat, până la care, altfel, i-ar fi trebuit o oră de mers.

Atenţie, îşi porunci. Acum capul îşi lasă umbra spre răsărit. Dar Drumul Mare continua să fie pustiu. Mergea repede, fără să se gândească la nimic. Departe, pe drum, zări câteva siluete negre, ce păreau nemişcate. Când se mai apropie văzu că erau doi bărbaţi şi o femeie călare pe catâr.

— Drumul ăsta e jurat, oameni buni? îi întrebă Gjorgu când se întâlniră.

— Jurat, băiete, răspunse cel mai în vârstă dintre ei. De o sută de ani e jurat între Hanul Rreza şi Fântâna Vrăjitoarelor.

— Mulţumesc, zise Gjorgu.

— Să fii sănătos, băiete, îi ură bătrânul, privindu-i în treacăt panglica neagră de pe mânecă. Drum bun!

În vreme ce păşea cât putea de repede, Gjorgu se întrebă ce s-ar fi făcut cei în situaţia lui pe care îi prindea ziua umblând prin Rrafsh, dacă n-ar fi existat asemenea drumuri, singurele lor adăposturi, scăparea lor de urmăritori.

Partea de drum sub jurământ nu de deosebea prin nimic de drumul celălalt. Acelaşi caldarâm vechi, stricat ici-colo de copite şi viituri, aceleaşi gropi şi aceleaşi tufişuri pe margine. Şi totuşi, lui Gjorgu i se păru că nuanţa aurie a prafului de-aici avea ceva ciudat

în ea. Inspiră adânc şi îşi rări paşii. Aici voi aştepta înserarea, gândi. O să mă odihnesc pe vreo piatră sau mă voi preumbla în sus şi-n jos până diseară. Oricum, era mai bine decât să stea pitulat în tufiş. Şi apoi... s-ar fi putut ivi trăsura. Nutrea speranţa vagă că o va zări încă o dată. În vreme ce în visul său lucrurile luau amploare: să apară trăsura, să oprească şi cei doi din ea să-i spună: hai, munteanule, urcă în trăsură dacă eşti obosit, să facem o bucată de drum împreună...

Când şi când Gjorgu privea cerul. În cel mult trei ore avea să însereze. Pe drum treceau munteni singuratici sau în grupuri mici, pe jos sau pe cai. Departe, în zare, zări două-trei puncte nemişcate. Erau cu siguranţă ucigaşi care, ca şi el, aşteptau căderea nopţii pentru a porni mai departe. Cei de acasă or fi îngrijoraţi, îşi spuse el.

Din urmă se apropia un muntean, mergând încet în urma unui bivol. Bivolul era complet negru.

Gjorgu mergea mai încet decât celălalt şi omul îl ajunse din urmă.

— Ziua bună! îl salută munteanul, când fu aproape.

— Ziua bună! răspunse Gjorgu.

Munteanul arătă cu capul spre cer.

— Vreme închisă, zise.

Avea mustăţi galbene, care-i colorau zâmbetul. Pe mânecă avea panglică neagră.

— Ţi s-a terminat răgazul?

— Da, răspunse Gjorgu, azi la amiază.

— Mie mi s-a terminat de trei zile şi uite, nu pot să vând bivolul acesta.

Gjorgu îl privi cu mirare.

— De două săptămâni umblu cu el şi nu pot să-l vând, urmă celălalt. E un animal bun, toţi ai casei au plâns când l-am luat, dar vezi, nu mi-l cumpără nimeni.

Gjorgu nu ştia ce să răspundă. Nu se ocupase niciodată cu aşa ceva.

— Am vrut să-l vând înainte de a intra în turnul de veghe, povesti munteanul. Am nevoie de bani, băiete, şi, dacă nu-l vând eu, n-are cine s-o facă. Deşi, de-acum nu prea mai am speranţe. Dacă nu l-am vândut în alea două săptămâni cât am fost liber, cum o să-l vând acum, când umblu numai noaptea? Nu, ce spui?

— Aşa e, spuse Gjorgu, o să-ţi fie greu.

Fixă cu privirea bivolul negru, care rumega liniştit. Inexplicabil, prin cap îi trecură cuvintele vechii balade a oşteanului ce lasă cu

limbă de moarte: Salut-o pe mama, măicuța mea blândă şi bivolul negru spune-i să-l vândă.

— De unde-mi eşti? îl întrebă munteanul.

— De la Breziftoht.

— Nu-i departe. De mergi cu spor, diseară ajungi.

— Dar tu?

— Oho, eu sunt de departe, din Steagul Krasniqe.

Gjorgu scăpă un fluierat de uimire.

— Într-adevăr, de departe. Până să ajungi acasă o să-ți vinzi bivolul cu siguranță.

— Nu cred, făcu celălalt. Singurele locuri unde l-aş putea vinde de-acum sunt drumurile jurate, dar astea sunt puține.

Gjorgu îl aprobă din cap.

— Uite, dacă drumul ăsta ar ține-o aşa până la răspântia cu Drumul Mare al Steagurilor, atunci da, l-aş vinde precis. Dar el se termină ceva mai încolo.

— Drumul Steagurilor e pe-aproape?

— Nu-i departe. Ăla mai zic şi eu drum. Câte nu vezi pe el...

— Adevărat, omul vede pe drum câte şi mai câte, zise Gjorgu. O dată mi s-a-ntâmplat să văd o trăsură...

— O trăsură neagră cu o femeie frumoasă în ea? îl întrerupse celălalt.

— De unde-o ştii? strigă Gjorgu.

— Am văzut-o aseară la Hanul Crucii.

— Şi ce făceau acolo?

— Ce făceau? Nimic. Trăsura era trasă dinaintea hanului. Surugiul îşi bea cafeaua.

— Dar ea?

Munteanul zâmbi.

— Erau înăuntru. De două zile şi două nopți închişi în cameră. Aşa spunea hangiul. Ehei, frate. Femeia era frumoasă ca o zână. Te ucidea cu ochii, nu alta. Aseară i-am lăsat acolo. Astăzi or fi plecat.

— De unde ştii?

— Aşa zicea hangiul. Mâine or să plece. Auzise şi el de la surugiu.

Câteva clipe Gjorgu rămase ca trăsnit. Privirea îi scormonea caldarâmul.

— Şi-ncotro le era drumul? întrebă precipitat.

Munteanul arătă cu mâna înainte.

— La o oră de-aici, drumul pe care mergem taie Drumul Steagurilor. Pe-acolo or s-o apuce, cu siguranță, dacă n-or fi şi

trecut. Alt drum n-au.

Gjorgu privi în direcția arătată de muntean. Celălalt îl cerceta cu nedumerire.

— Dar tu ce ai cu ei, băiete? întrebă.

Gjorgu nu-i răspunse. La o oră de-aici, repetă în sinea sa. Ridică ochii pentru a găsi stropul de soare printre nori. Mai erau cel puțin două ore până pe seară. Niciodată nu fusese atât de aproape de ea. Zâna se oferea privirilor sale.

Fără a sta mult pe gânduri, ba chiar fără a-l saluta pe celălalt, o porni ca din puşcă spre locul unde, după spusa munteanului cu bivol negru, se încrucişau cele două drumuri.

Trăsura Vorps-ilor lăsa în urmă cu iuțeală Platoul. Pe înserat apărură la orizont acoperişurile orăşelului, vârfurile celor două minarete şi clopotnița singurei biserici.

Besian Vorps îşi apropie fruntea de geam: străduțele minuscule dintre clădiri, aparent caraghioase, se umplură de imaginația lui cu oameni, cu slujbaşii subprefecturii ce-şi duceau hârtiile la judecătoria de pace, cu dughene, cu birouri somnolente şi patru-cinci telefoane vechi, singurele telefoane din oraş, prin care circulau cuvinte banale, multe întretăiate de râgâieli... Îşi imaginã toate acestea şi, deodată, lumea aceea spre care se îndrepta i se păru groaznic de palidă şi decolorată în comparație cu cele lăsate în urmă.

Şi totuşi, gândi cu tristețe, eu aparțin lumii acesteia impersonale şi poate că, astfel fiind, n-ar fi trebuit să urc în Rrafsh. Rrafshul nu a fost creat pentru muritorii de rând, ci pentru titani.

Hornurile orăşelului creşteau treptat. Cu capul sprijinit pe rezemătoarea canapelei, Diana stătea nemişcată. Besian Vorps avu impresia că duce acasă doar conturul soției sale, în vreme ce ea însăşi rămăsese undeva departe, printre crestele munților.

Străbăteau acum câmpul gol de unde îşi începuseră călătoria cu o lună în urmă. El privi încă o dată înapoi, vrând să vadă poate pentru ultima oară Platoul. Munții se depănau din ce în ce mai inconsistent, îndepărtându-se tot mai mult în singurătatea lor. O negură albă, misterioasă cădea peste ei, aidoma cortinei peste drama abia sfârşită.

Exact în momentul acela Gjorgu mergea cu paşi mari pe Drumul Steagurilor, în care ieşise cu o oră în urmă. În aer se simțea prima clătinare a amurgului, când auzi un strigăt aspru venit dintr-o latură:

— Gjorgu, salută-l pe Zef Krye...

Cu o mişcare smucită, mâna dădu să smulgă puşca de pe umăr, dar gestul acesta se contopi cu restul cuvântului, jumătatea numelui urât, ce sosi tulbure în conştiinţa sa. Gjorgu văzu pământul mişcându-se, apoi drumul se ridică furios în picioare, izbindu-l în faţă. Căzuse.

Pentru o clipă lumea asurzi complet, după care, în liniştea aceea se auziră câţiva paşi. Simţi cum două mâini făceau ceva cu trupul său. Mă întorc cum trebuie, îşi zise. Tot atunci un obiect rece, probabil ţeava puştii, îi atinse obrazul drept. O, doamne, chiar cum cerea kanunul. Încercă să deschidă ochii. Nu pricepu, îi deschisese sau nu, în locul chipului ucigaşului zări doar câteva pete albe de zăpadă netopită şi, printre ele, bivolul negru pe care ţăranul nu reuşise să-l vândă. Asta e tot, îşi spuse, şi poate că trebuia să se sfârşească mai demult.

Auzi paşii îndepărtându-se şi se întrebă: ai cui să fie, oare? I se păreau cunoscuţi. A, da, îi cunoştea bine, la fel şi mâinile ce-l întorseseră i se păruseră cunoscute... Sunt chiar paşii mei, îşi zise. În şaptesprezece martie, drumul spre Breziftoht.. Îşi pierdu cunoştinţa pentru o clipă, după care auzi din nou răsunând paşii aceia şi iar i se păru că sunt ai lui. Era chiar el şi nu altcineva cel ce alerga, lăsându-şi în urmă, întins în mijlocul drumului, propriul trup pe care tocmai îl ucisese.

Decembrie 1978.

MESAGERUL TRISTEȚII

I

Niciodată înaintea vreunei alte călătorii lui Hadji Milet nu i se urase atât de des „drum bun!" ca în acel început de septembrie când urma să plece spre provinciile balcanice. Îndeplinea de ani de zile slujba de cărăuş la Birourile Furnizării Sheh-Ul-Islamului şi misiunile în cele mai îndepărtate colţuri ale imperiului erau cel mai banal lucru pentru el. Ducea cu sine tot soiul de mărfuri, începând cu covoarele vechi din geamiile Capitalei, trimise micilor geamii din provincie şi terminând cu toate carpetele de lână cu versete din Coran ce luau drumul orăşelelor de peste tot, satelor sau unităţilor militare unde, conform rapoartelor oficiale sau răvaşelor anonime, obiectele de cult erau insuficiente sau lipseau cu desăvârşire.

Totuşi, deşi era învăţat cu călătoriile şi cu agitaţia dinaintea lor, Hadji Milet simţea că misiunea lui de acum în Peninsula Balcanică avea ceva neobişnuit. Nu era vorba doar de faptul că nu mai fusese niciodată în partea aceea de împărăţie, ci de cu totul altceva, legat de ceea ce avea să ducă acolo (o cantitate de feregele pentru femeile balcanice) şi de zvonurile iscate în vreme ce el se pregătea de drum.

Uneori încerca să nu se mai gândească la ele. Misiunea de acum era la fel ca toate celelalte, iar marfa pe care o ducea era la fel de obişnuită ca şi covoraşele cu înscrisuri sfinte, caftanele hogilor şi mulţimea de alte obiecte pe care le cărase de zeci de ori pe catârii săi. Încerca să se convingă singur de asta şi uneori reuşea, până ce îşi amintea iar de urările de drum bun ale celor din jur şi, împreună cu ele, îi revenea gândul că, nu numai lui însuşi, ci şi celorlalţi, călătoria aceea li se părea ceva neobişnuit. Iată de ce urările lor se repetau acum mai mult ca altădată.

La toate acestea se gândea Hadji Milet în vreme ce lua în primire feregelele la depozitul central al Birourilor Furnizării. Erau multe, aproape jumătate de milion, legate în baloturi, pe fiecare balot fiind înscris numărul lor. Magazionerul-şef murmura printre dinţi cu glas monoton cifre peste cifre, timp în care privirea i se plimba de la baloturi la registrul deschis din faţa sa.

Jumătate de milion, îşi zise Hadji Milet. Cât timp le-o fi luat oare să le confecţioneze?

Auzise că încă de la începutul verii atelierele textile din zece oraşe lucraseră numai la asta. Se zvonise că un murmur răutăcios însoţise

țesutul pânzei negre din care se croiau feregelele. Să sufere şi balcanicele, europenele. Până acum trăiseră cu obrazul descoperit, poate chiar că-şi bătuseră joc de musulmane. În sfârşit, acum li se-nfundase. Destul nechezaseră ca iepele, în curând vor afla cum este când ai fața acoperită.

Astfel povesteau unii, în vreme ce alții îi contraziceau. Erau puține femeile care gândeau aşa. Cele mai multe oftau cu părere de rău, gândindu-se la soarta suratelor din Balcani: sărmanele, le-a sunat ceasul...

Hadji Milet încercase să nu dea atenție acestor zvonuri. El nu-şi imaginase nicicând că ar putea exista femei cu obrazul descoperit. Era ca şi cum în lume ar fi numai zi, fără noapte. Dar Allah plămădise lucrurile astfel încât să existe şi una şi alta. Tot astfel crease şi neamul omenesc: jumătate acoperit, jumătate nu.

Hadji Milet nu ştiuse până atunci că în împărăție erau provincii în care femeile nu purtau feregea, ba chiar fusese uimit auzind despre aşa ceva. Însă un amic de-al său, cunoscător în treburile statului, îl liniştise spunându-i că ținuturile acelea fuseseră cucerite târziu, astfel încât legile imperiului abia acum pătrundeau acolo. Era acelaşi om care-i povestise despre confruntarea din ultimul timp dintre Qyprillii şi Sheh-Ul-Islam în jurul chestiunii feregelelor. Ca întotdeauna, puternicul clan al Qyprilliilor se opusese Sheh-Ul-Islamului şi făcuse opoziție la decretarea Ferege-firmanului, dar, tocmai în anul acela, Qyprilliii căzuseră oarecum în dizgrație, pierduseră încă din primăvară postul de Mare Vizir şi ăsta decise soartă confruntării. Se spunea că la o întrunire a guvernului, simțind că vântul bate în direcția lui, Sheh-Ul-Islam li se adresase celor doi frați Qyprillii, foşti viziri în ultimul cabinet, cu o ironie amară la adresa originii lor albaneze: „Să nu vă îngrijoreze soarta schipetarelor, Înălțimile Voastre. Ca şi celelalte balcanice, îşi vor salva astfel şi ele sufletele de ispită. Acoperite, îşi vor recăpăta liniştea."

În cele din urmă decretul fusese aprobat: solemn, sobru precum o zi de doliu: toate femeile şi fetele din zona apuseană a împărăției – albanezele, grecoaicele, sârboaicele, româncele, bosniacele, bulgăroaicele şi unguroaicele – vor fi acoperite de azi înainte cu feregea de îndată ce vor împlini vârsta de treisprezece ani, la fel ca musulmanele imperiului.

Hadji Milet ascultase cu gura căscată aceste veşti. Iată, aşa se petrecuseră lucrurile. Nu pot exista două legi în împărăție, nici două

feluri de femei.

Hadji Milet îşi aminti din nou zvonurile despre femeile din Balcani. Urmărea cu atenţie cifrele din registru, în vreme ce magazionerul-şef se învârtea mai departe printre baloturi, împiedicându-se în ele aproape la fiecare pas. Jumătate de milion, îşi zise şi simţi cum e cuprins de admiraţie pentru forţa statului al cărui slujbaş era. Şi, gândeşte-te, aceasta e doar o parte din totalul feregelelor. Ceva mai târziu vor fi trimise altele. Şi altele, până ce, în cele din urmă, ţinuturile acelea (acum i se părea că împărăţia avea descoperită, aidoma unei femei, o parte ruşinoasă a trupului), ţinuturile acelea, deci, vor fi aduse pe calea cea dreaptă.

II

Încă nu se luminase bine de ziuă când Hadji Milet ieşea din Capitală în fruntea convoiului său de catâri. Vremea era rece, aproape friguroasă.

Călători toată ziua, fără să se oprească aproape deloc, astfel încât să-şi poată petrece noaptea la Orman Çiflig. Exista un ordin clar ca toţi slujbaşii sau curierii ce plecau sau se întorceau din misiune din provinciile apusene să doarmă o noapte acolo. Nimeni nu ştia de ce, iar Hadji Milet nu-şi bătuse prea mult capul cu asta. Ca oricărui slujbaş care călătorea pentru prima oară în ţinuturile europene ale imperiului, i se amintise şi lui la plecare dispoziţia aceasta şi el şi-o însuşise pe loc deoarece era obişnuit să nu despice firul în patru când primea astfel de ordine. Adevărul e că regula aceasta era niţeluş ciudată: indiferent de ceasul la care vei ajunge la Orman Çiflig, n-aveai voie să-ţi continui călătoria fără să dormi o noapte acolo. Puteai deci să poposeşti la ora prânzului, să ai o misiune sau documente importante asupra ta, să doreşti din tot sufletul să ajungi la ai tăi (Capitala nu era departe) şi, totuşi, să nu-ţi poţi continua drumul. Nu, trebuia să aştepţi noaptea la Orman Çiflig, să dormi acolo şi abia dimineaţa s-o porneşti încotro ţi-e voia.

Pe drum, Hadji Milet încercase de câteva ori să-şi imagineze cum o fi acest Orman Çiflig, dar fantezia lui săracă, pornind de la numele locului, nu reuşea să însăileze decât imaginea unei păduri. Şi într-adevăr, primul lucru pe care-l zări când fu aproape a fost o pădure întunecoasă, impresie sporită şi de seara ce se lăsa. Câteva felinare chioare dezvăluiau ici-colo clădiri cu etaj aparent nelocuite. Cineva îl

întâmpină ieşind din semiobscuritate şi-l întreba cine este şi încotro călătoreşte. Hadji Milet îi arătă documentele, pe care celălalt le studie cu atenţie, privind uneori şi spre convoiul de catâri.

— Bine, zise omul în cele din urmă. Catârii o să-i duci acolo, în spate, şi arătă cu mâna spre dreapta, iar tu o să dormi în partea cealaltă.

Hadji privi o clipă spre clădirea acoperită cu ţiglă roşie pe care i-o arătase omul.

— Şi apoi? întrebă el.

Celălalt ridică din sprâncene surprins.

— Ce „şi apoi”? Ce-o să mai fie nu trebuie să-ţi spun eu. În zori o să pleci, da?

— Da, da. Desigur, bâigui Hadji Milet oarecum mirat.

— Deci, din câte am înţeles eu, ai de făcut un drum lung. Prin locurile nesigure o să ţi se dea, fireşte, o gardă.

— Aşa?

— Cred că da. După cum îmi dau seama transporţi o încărcătură de preţ.

— A, da.

— Cât despre partea asta, n-ai grijă. Autorităţile ţinuturilor prin care vei trece ştiu să asigure paza convoaielor împărăteşti. Ei, şi acum noapte bună.

— Noapte bună, răspunse Hadji.

Crezu că, obosit cum era de pe drum, somnul avea să-l cuprindă într-o clipită, dar, curios lucru, nu se întâmplă aşa. Se învârti multă vreme în pat, iar puţinele ceasuri în care reuşi să doarmă îl obosiră şi mai mult. Se trezi într-un rând şi o luă spre grajd, dar nu apucă să ajungă acolo, pentru că, din întuneric, auzi un glas:

— Hei, aga, încotro?

— La grajd... la catâri.

— Dormi fără grijă. La noi nu se fură.

— E-n regulă, atunci.

Se întoarse iar în cămăruţa sărăcăcioasă, pe care lumina palidă a lămpii cu petrol o făcea să pară şi mai sinistră. La noi nu se fură, repetă în sinea sa, ca şi când vorbele acestea aveau să-i aducă, în sfârşit, somnul.

III

Ca prin minune, deşi dormise prost, Hadji Milet se simţea bine dimineaţă când o porni la drum. Poate că impresia făcută de pădure mi-a stricat somnul, îşi zise în momentul în care convoiul de catâri lăsă în urmă Orman Çiflig şi ajunse pe drumul ce înainta paralel cu malul mării. Cerul era vineţiu, culoare ce se potrivea albastrului mării aşa cum mătasea se potriveşte unui veşmânt luxos. Va fi o zi frumoasă, gândi Hadji Milet. Cu cât se îndepărta mai mult de Orman Çiflig, cu atât se simţea mai liber. Nu degeaba spun bătrânii că umbra pădurii e apăsătoare.

Răsăritul soarelui îl prinse departe. Văzuse soarele răsărind de multe ori de-a lungul călătoriilor sale, dar niciodată aşa ca acum. Zarea era sfârtecată de săgeţi aurii, iar marea, spre a le întâmpina parcă, scosese din adânc mii de zale de argint, plutitoare. Nu peste mult timp firea explodă într-un abur roşu prin care răzbătea spuma de lumină, umplând treptat tot cerul.

Hadji Milet se simţea vesel şi nepăsător precum rândunica, ceea ce făcea ca totul să i se pară uşor. Abia peste două ceasuri, când îşi opri catârii şi se puse să mănânce, se simţi dispus să se întoarcă cu gândul la obişnuinţele zilei. Lucrul acesta i se întâmpla de fiecare dată când călătorea.

Când o porni din nou la drum soarele încă nu ajunsese sus. Cerul era senin şi luminos, fără nicio urmă de nor. Hadji Milet îşi spuse că în părţile acestea de împărăţie cerul e neasemuit de frumos. Deşi înainte şi-l închipuise cu totul altfel. Crezuse că, cu cât ar fi intrat mai adânc în ţinuturile creştine, cu atât mai rece şi mai sumbru va fi totul.

Neasemuit de frumos, repetă în gând, scrutând în continuare albăstrimea cerului. Şi într-o clipă, fără niciun motiv, aşa cum se ivesc adesea ideile nebuneşti, inutile şi obsedante, se întrebă oare ce colţ de cer ar putea acoperi feregelele din baloturile lui dacă cineva le-ar coase una de alta.

Râse singur şi alungă din minte gândul acela nesuferit, după care inspiră adânc, oftă şi zise „Slavă domnului!”.

Adevărat, slavă domnului că ele nu vor putea acoperi nici cerul, nici marea, nici vreo altă minunăţie a lumii. Căci altfel... ce „altfel”? se întrebă. De ce naiba să se gândească la astfel de treburi? Şi totuşi nu reuşi să-şi alunge din cap, oricât ar fi vrut, imaginea macabră a cuiva, a lui însuşi, desigur, trăgând după sine o perdea, o cortină grea şi neagră şi acoperind cu ea lacuri şi poieni, în vreme ce, din urmă, un cor prelung de blesteme îi lovea timpanele.

IV

Înainte de a intra în provinciile balcanice, Hadji Milet zări de departe munții acoperiți cu zăpadă, albăstrii şi zimțați ca nicăieri în altă parte. Era într-a şasea zi de călătorie, când, în zare, pe o culme, apărură primele sate, complet diferite de cele de până atunci. Simți cum îl pătrunde un sentiment inexplicabil de panică şi asta-l exasperă. Zări apoi clopotnițele şi se dumiri. Bisericile, cu crucile lor, îi provocau starea aceea. Nu mai văzuse până atunci biserici. Auzise cândva că sultanul, în marea lui bunătate, îngăduise creştinilor din țările supuse să-şi păstreze credința şi obiceiurile, dar nu şi-ar fi putut închipui vreodată că bisericile stau aşa la lumina zilei, cu crucile acelea ce-ți luau ochii deasupra.

Apoi văzu minaretele înălțându-se chiar în fața bisericilor şi se mai linişti puțin. În comparație cu bisericile, vechi şi patinate de vreme, minaretele noi-nouțe sclipeau albe, şlefuite cu meşteşug. Seamănă cu nişte mirese, pe Allah, îşi zise Hadji Milet plin de admirație. Marele Padişah, se gândise la toate. Alături de fiecare biserică fusese construită o geamie, bătrâna stricată avea să înfrunte frumusețea tinerei mirese şi, desigur, să fie răpusă. Ehei, politică înaltă. Nicicând nu va fi nevoie să-mi bat capul cu treburile împărăției, se bucură el. Există oameni care se gândesc la toate, cărora nu le scapă niciun amănunt.

Astfel gândea, deşi o îndoială minusculă îl rodea pe dinăuntru: dar dacă bisericile, bătrânele vrăjitoare, ar răpune geamiile? Ajunge, se luă singur la rost şi începu să fluiere pentru a-şi goni neliniştea. Hadji Milet era un om simplu, făcuse puțină şcoală şi nu citise nici măcar o carte, iar îndoielile îl părăseau repede.

A doua zi i se întâmplă ceva ce-l făcu să uite complet de biserici. Pentru prima oară în viață întâlni femei străine, fără feregea.

Era pe la amiaza. Îi era sete şi ar fi vrut să dea peste vreun izvor sau fântână unde să se răcorească şi să-şi adape catârii. Auzi de departe glas de femeie, dar asta nu-i atrase atenția. Glasuri de femei se aud în orice sat sau oraş de pe întinsul imperiului, ba chiar, după părerea lui, din pricina feregelei, femeile musulmane vorbeau mai tare decât se cuvenea. Ceea ce l-a uluit pe Hadji mai mult decât orice a fost înfățişarea lor. Femeile scoteau apă dintr-o fântână cu mai multe jgheaburi, râdeau şi glumeau între ele. Hadji Milet rămase

ţintuit locului. Erau femei şi fete pieptănate ciudat, cu gâtul şi picioarele la vedere şi, culmea-culmilor, cu obrazul descoperit.

O, doamne, făcu în sinea sa şi strigătul acesta interior avea în el şi admiraţie, şi teamă, şi căinţă. Ochi de femeie, îşi zise de câteva ori, ca şi când ar fi vrut să-şi atragă singur atenţia asupra a ceea ce vedea. Ochi de femeie. Nu era obişnuit cu tabloul acesta şi se simţea depăşit de situaţie. Nimerise într-o cu totul altă lume. Era ca şi când te-ai fi trezit într-o dimineaţă şi ai fi descoperit deasupra capului doi sori. Da, chiar aşa: un soare uriaş, cel pe care-l ştim cu toţii, şi un altul risipit în mii şi mii de cioburi, precum mărgăritarele pe fruntea unei femei.

Fermecat, nu-şi mai lua privirea de la ele. Iată-le, deci, pe balcanice. Murmurul sumbru a mii de femei smede din ţara lui îi asalta aducerea aminte ca un nor cernit, deşi el se chinuia să-l ţină cât mai departe de pletele blonde ca aurul. Allah, suspină Hadji Milet. Există zile cu soare şi nopţi cu lună, dar mai există ceva: zilele în care-ţi apare minunea ochilor de femeie. O astfel de zi era prima din viaţa lui... Vor mai fi şi altele, douăzeci, treizeci, atât cât va ţine călătoria, apoi drumul de întoarcere, şi după aceea nimic... va fi noapte.

Hadji Milet păşi timid spre fântână, până ce fu zărit de ele. Le auzi strigătele scurte, neliniştite, printre care desluşi cuvântul „turc". Fusese avertizat că femeile şi copiii de prin părţile acestea se sperie când văd oşteni sau slujbaşi imperiali.

Stătu în loc precum faci atunci când vrei să nu sperii un stol de vrăbii. Încercă să le zâmbească şi reuşi oarecum, pentru că printre femei erau câteva care-l priveau fără frică. Ele îşi vorbiră din nou în limba lor necunoscută, ce părea a fi greacă sau albaneză. La hanul unde dormise cu o seară înainte i se spusese că în ţinuturile acestea satele erau amestecate, greceşti şi albaneze.

„Turc", „turc", le auzi din nou vorbind între ele. Păreau a-şi spune: „Priviţi la turcul de colo!" Sau: „Să plecăm, turcul se uită la noi!" Dar nu, nu spuneau asta, pentru că femeile acelea erau învăţate cu privirile bărbaţilor...

Allah, Allah, exclamă din nou în sinea sa Hadji Milet. Ce-ţi e şi cu ţara asta, în care privirile bărbaţilor se întâlnesc liber cu cele ale femeilor, sub acelaşi cer, fără a se izgoni unele pe altele, încrucişându-se ca acum, când ochii lui de culoarea bobului de cafea aţinteau ochii lor albaştri! Involuntar, se uită în urmă la şirul lung de catâri rămaşi în mijlocul drumului. Convoiul acela avea să pună

lucrurile la punct, să facă ordine, după cum îi spusese cineva înaintea plecării. Se zicea că însuşi Sheh-Ul-Islam tot aşa l-ar fi numit: Convoiul izbăvirii.

Hadji se întoarse către femei şi uită imediat vorbele acelea sinistre. Zâmbi vinovat şi apoi, cu atenţie, ca şi când ar fi păşit pe sticlă, se apropie de fântână. Femeile şi fetele nu dădură niciun semn de frică. N-avea arme la el şi nici nu părea agresiv, iar convoiul de catâri îl făcea să pară şi mai paşnic. Ele îi făcură loc la unul dintre jgheaburi şi, când el fu aproape de tot şi se pregătea să se aplece să bea, una dintre femei îi întinse ulciorul. Era tânără şi avea ochii deschişi la culoare, aşa încât bărbatul se miră singur că nu scapă vasul din mână, într-atât de şocat se simţi când li se întâlniră privirile.

— Slavă domnului, zise după ce bău, făcând o plecăciune în faţa tinerei femei. Mulţumesc.

Ea luă ulciorul pe care el i-l întinse cu mâini tremurătoare şi-i zâmbi fără teamă. Îi zâmbiră şi celelalte, pe rând. Hadji Milet se simţi uşor-uşurel, ca şi când ar fi avut trup de pasăre. Nu mai putea să-şi ia privirea de la ele şi în clipa aceea, ar fi vrut să le strige: continuaţi să zâmbiţi, pe Allah, nu mă lăsaţi... O fracţiune de secundă crezu într-adevăr că, dacă ele n-ar mai fi zâmbit, el însuşi s-ar prăbuşi în infern. Senzaţia asta nu ţinu mult. Femeile dădură din cap, dar zâmbetul lor era tot acolo, învăluitor, în jurul lui.

Îl invitară prin semne să-şi răcorească chipul, apoi, la fel de binevoitoare, îi arătară spre catârii ce se apropiaseră de jgheaburi şi se adăpau.

Dacă aţi şti voi ce duc în spate catârii aceia... Dureros ca un fulger negru gândul acesta îi săgetă creierul, dar el îl goni la iuţeală.

Deşi neştiutor în multe, Hadji Milet simţea că nu poate rezista mult în faţa imaginii aceleia. Trebuia să plece până nu devenea agasant, tocmai pentru a nu rupe chiar el vraja.

Îşi dădu încă o dată cu apă pe faţă, se şterse cu batista şi, depărtându-se câţiva paşi de fântână, se plecă în faţa femeilor cu respect şi recunoştinţă. Ele îi zâmbiră din nou, dădură din cap şi-i spuseră ceva, probabil „drum bun”.

Hadji Milet nu fusese niciodată în viaţă atât de fericit. Brusc, lumea îi păru scăldată într-o lumină tulbure. Deşi era trecut de treizeci de ani, el, la fel ca toţi flăcăii şi bărbaţii din ţara lui întinsă, nu cunoscuse iubirea. Se însurase cum se obişnuieşte, fără să-şi cunoască logodnica, avea doi copii şi atât. Se ştie că asta nu-i dragoste, că dragostea vine atunci când femeia are libertatea de a

privi liber lumea şi, dintre toate fiinţele şi lucrurile din jur, ea te alege pe tine.

Hadji Milet se simţea tulburat. Era probabil îndrăgostit de toate femeile acelea laolaltă. Toată viaţa lui nu privise cu atâta alean obraz de femeie ca acum. Din momentul acela trăia parcă într-o altă lume. Îi zâmbiseră câteva femei. Îl plăcuseră.

Îl încercă o dorinţă năvalnică să cânte şi să chiuie. Privi în jur, grohotiş cât vedeai cu ochii, putea să chiuie cât ar fi vrut. Aşa şi făcu. Îşi slobozi glasul cu toată forţa, încât, la început, se speriară şi catârii. Cântă ceva tărăgănat, un cântec ale cărui cuvinte le uitase, dar nici că-i păsa de asta. Le înlocui cu vorbe anapoda, pe care le repeta la infinit: Dragostea... în lume... Dragostea... în lume...

Când văzu că răguşeşte încetă. Atunci privi înapoi încă o dată, dar fântâna nu se mai zărea. Avea să ţină minte locul acela şi poate când se va întoarce le va întâlni din nou pe femeile din jurul fântânii. Dar îşi aminti de feregele şi gândul că la întoarcere femeile nu vor mai fi acolo sau vor avea obrazul acoperit îl mâhni o bună bucată de vreme. Amintirea fericirii era însă prea aproape pentru a-i permite să se gândească la rău şi brusc îşi zise că s-ar putea ca feregelele să nu pătrundă până acolo, că poate se vor dovedi insuficiente, iar el le va întâlni din nou pe balcanicele acelea lângă fântâna binecuvântată.

Hadji Milet vru să cânte din nou, dar în depărtare zări cupolele unui oraş. Era, fără îndoială, reşedinţa paşalâcului în care avea să predea prima încărcătură de feregele. Pipăi cu mâna stângă buzunarul unde ţinea listele şi facturile Furnizării şi, în locul cântecului, din piept îi şi refăceau numărătoarea, calculele, totul.

V

Lăsase în urmă şapte oraşe şi mai avea de ajuns în alte unsprezece. O parte dintre catâri nu mai aveau poveri în spinare. Între timp vremea se stricase, era frig, şi friguroase erau şi depozitele în care stătea ore întregi pentru a-şi preda marfa. De la mulţimea cifrelor îl dureau ochii. Magazioneri bănuitori făceau şi refăceau numărătoarea, calculele, totul.

Ehei, chinuitoare treabă, ofta el adesea. Îi fusese mult mai uşor să străbată sute de kilometri, decât să le intre în voie acestor funcţionari taciturni.

Când ieşea afară răsufla uşurat. Uneori, când îi rămânea puţin

timp liber, cutreiera niţeluş prin oraşul necunoscut. Vedea femei pretutindeni, la răscruci, în faţa caselor, în târg. Le privea cu ochi osteniţi şi tulburi. Spre deosebire de cele de la fântână, acestea îi provocau acum o amestecătură de impresii. Fericirea de la început lăsa locul unei inexplicabile nervozităţi. Simţea cum le iubeşte şi le urăşte în acelaşi timp, fără să înţeleagă de unde îi veneau asemenea sentimente contradictorii.

Sărmanele de voi, biete nefericite, fiinţe faţă noroc, le căina, cu tristeţe când le întâlnea. Adesea, pe nepusă masă, din adâncul fiinţei lui se ridica un simţământ surd, ce-i înnegura ochii.

N-are să scape niciuna, niciuna, îşi spunea cu disperare. De la treisprezece ani în sus, toate, fără excepţie, vă veţi ascunde obrazul.

O sudoare rece îi inunda fruntea şi-şi repeta: mi-e rău, sunt bolnav. Aşa ceva nu mi s-a mai întâmplat niciodată.

Nervos nu era doar el. Un vânt malefic îi deschidea calea. Pesemne că zvonul despre sosirea feregelelor călătorea mai repede ca el, pătrundea în oraşele noroioase, şuiera prin hornuri, stârnea frunzele uscate şi alunga somnul locuitorilor.

Ferege-firmanul apăruse cu câteva luni în urmă, dar probabil că abia acum, când convoiul de catâri trecea din oraş în oraş, oamenii simţeau cu adevărat pericolul. Presimţirile femeilor trebuie să fi fost sumbre, dar nefericirea bărbaţilor era poate cu mult mai profundă. Şi asta se vedea imediat. Privirile femeilor nu mai aveau strălucirea celor din jurul îndepărtatei fântâni. Păreau deşarte. Bărbaţii în schimb, priveau doar în pământ.

Dacă ar fi ştiut ce poartă cu sine l-ar fi ucis. Nu degeaba autorităţile se arătau atât de prudente, şi cea mai mare parte a drumului între un centru administrativ şi altul era însoţit de străji.

Hadji Milet se simţea pentru prima oară obosit de moarte. Lăsase în urmă Grecia nordică; Manastir, Ohrida şi mai avea de ajuns în alte câteva oraşe cu nume ciudate, străine: Durres, Shkodra, Sarajevo, apoi Ungaria cu oraşele ei şi altele, mai departe. O, doamne, se va sfârşi oare vreodată călătoria aceasta?

Lumea era plină de femei, iar el le aducea fatalul petic de pânză neagră. Aceasta era porunca şi voinţa sultanului, şi nimeni nu i se putea împotrivi.

În hanurile vechi şi colcăind de ploşniţe pe unde se întâmpla să-şi petreacă nopţile, Hadji Milet încerca să socotească în minte cam cât mai avea de mers, ceea ce se dovedea până la urmă a fi imposibil. Făcuse tare puţină şcoală, iar hărţile erau o enigmă pentru el. Cei pe

care-i întreba cât mai avea de mers până în cutare sau cutare oraş îi răspundeau în fel şi chip. Nu, n-am să mai întreb, îşi zise într-o seară în hanul prăpădit, cu pereţi înnegriţi de ploi, unde ceruse adăpost. În ruptul capului n-avea să mai întrebe. O să se târască mai departe cât îl vor ţine picioarele, trăgând anevoie perdeaua neagră, grea ca plumbul, o să se târască până la ultimele fruntarii ale împărăţiei, acolo unde exista un oraş numit Viena... Până acolo, repetă încet şi ochii i se închiseră de somn.

VI

După-amiază târziu poposi în micul oraş noroios al cărui nume greoi făcea ca localitatea să-i fie şi mai nesuferită. Ultimul oraş în care avea de predat marfă. În zare se întindea pustia maghiară, dar misiunea lui se sfârşea aici. Cu o altă ocazie va ajunge poate mai departe, acum, însă, i se păruse că drumul fusese şi aşa prea lung.

Se învârti o vreme până să descopere clădirea scundă şi ternă a depozitului, construit în mijlocul unui câmp băltos, înecat în resturi de cărbune. Magazionerul, pe care-l găsi la fel de greu, îl ajută să descarce de pe catâri şi ultimul balot, făcând plecăciuni, cerându-şi iertare pentru întârziere şi adresându-i-se cu „domn din Capitală", de teamă ca nu cumva să-şi piardă slujba. Chipul lui Hadji Milet rămânea însă la fel de mohorât. Orăşelul murdar, cu umezeala lui ceţi pătrundea în oase, îl aducea în pragul disperării. Nu mai avea răbdare până la primul han unde să se culce şi să uite de sine.

După ce numără feregelele, magazionerul cercetă cu atenţie înscrisurile şi semnă. Hadji Milet privea indiferent şirul de catâri din faţa depozitului. Gata, s-a isprăvit şi cu asta, îşi spuse.

— Drumurile sunt proaste, înecate în mocirlă, observă magazionerul. Slavă lui Allah, catârii au scăpat de poveri.

Hadji Milet nu-i răspunse.

— E vreun, han, prin apropiere? întrebă într-un târziu.

— Han? Desigur, aga. Nu departe de aici, de la răscruce la dreapta. Da' stai niţel, aga, să încui depozitul şi te conduc eu.

Hadji răsuflă uşurat când magazionerul, după ce-l duse la han şi-i servi drept tălmaci, în cele din urmă plecă. N-avea chef să stea de vorbă cu nimeni şi se bucurase în sinea lui: ce grozav, e că hangiul nu ştie turceşte.

Afară ploua din nou şi, din uşă, Hadji Milet îl urmărea pe ajutorul

hangiului care se ocupa de catârii lui. Apoi, băiatul aprinse felinarul din poarta hanului şi Hadji Milet simţi cum îl cuprinde o tristeţe imensă. Ce putea să facă? Se aşează într-un colţ lângă lampă şi răsfoi o vreme facturile. Din fericire, feregelele îi ieşiseră la număr, nu avusese încurcături şi nici pagubă. Totul se desfăşurase conform uzanţelor, fără probleme. Cu toate acestea nu simţi niciun fel de satisfacţie. Acum, când scăpase de marfă, iar catârii rumegau în grajdul hanului, tocmai acum el se simţea ciudat de gol pe dinăuntru. Ce se-ntâmpla oare? Ce legătură era între el şi feregele? Nu muncise pentru ele, nu erau marfa lui. Dimpotrivă, erau bunul statului, orice slujbaş s-ar fi simţit fericit să scape de ele. Şi apoi, dacă peticele acelea de pânză îi provocaseră pe drum coşmaruri, acum, după ce le predase, n-avea de ce să-şi mai facă gânduri negre din pricina lor.

Aşa cugeta, dar era departe de a se simţi liniştit. Vreme de cinci săptămâni, între el şi ele se stabilise o legătură ciudată. Uneori îi păreau necesare, alteori, inutile. Le preţuia şi în acelaşi timp le socotea odioase. Ele aveau să acopere obrazurile a jumătate de milion de femei. Frunţi, buze, răsuflări, şoapte, totul va muri sub ele. Şi lucrul acesta i se datora lui, câtă vreme convoiul cu feregele, nuntă îndoliată, fusese adus de el.

Acum scăpase de griji. Catârii rumegau uşuraţi în grajdul hanului. El însă avea sufletul mohorât.

Să plece, să se întoarcă cât mai degrabă acasă, la nevastă şi copii. Să nu mai accepte asemenea misiuni şi să uite tot ce-a fost.

Afară se întunecase de tot. Ploaia cădea potolit şi lui îi venea să plângă.

VII

Spre deosebire de alte dăţi, drumul de întoarcere i se păru nesfârşit. Oraşele şi satele îi păreau acum mai pricăjite decât înainte, iar vremea devenea tot mai duşmănoasă. De cum ajungea în vreun oraş, primul lucru pe care-l căuta erau femeile cu feregea, nu zărea niciuna. Femei şi fete se vedeau peste tot, însă neacoperite, la fel ca înainte. Ciudat, îşi spunea el. Apoi îşi amintea că n-avea habar în ce fel va fi aplicat decretul, cum vor fi distribuite feregelele şi prin ce metode de constrângere va putea statul să asigure folosirea lor.

Ce treabă am eu cu ele, îşi repeta uneori şi simţea cum îl cuprinde

nepăsarea. Mai târziu, intrând în vreun oraş, se stăpânea cu greu să nu întrebe despre asta. Ce se întâmpla cu feregelele lui aduse cu greutate tocmai din afundurile lumii? Nici el nu ştia dacă doreşte să le vadă fluturând peste tot pe ulițe, sau să le ştie ținute pentru totdeauna în baloturile negre, să putrezească acolo, în depozitele întunecoase, precum turba în mlaştină.

Într-un rând se întrebă dacă nu cumva totul era un coşmar, iar altă dată îşi închipui că decretul fusese abrogat.

N-au decât să facă ce-or vrea, îşi spunea, privind țintă drumul ce se pierdea în zare. Lăsase de mult în urmă Sarajevo şi se apropia de Shkodra. Minaretele şi turlele ei sclipeau fascinant în ceață.

Când fu la poarta oraşului se porni o ploaie măruntă, iar când ajunse la Hanul Nou, unde trăsese şi data trecută, se văzu, că ploaia n-avea de gând să contenească. Ograda hanului era plină cu băltoace, dar lucrul acesta nu-i făcu nicio impresie. Oricum, n-avea de gând să iasă în oraş.

Ghemuit într-un colț din sala mare, ostenit şi înghețat, aşteptă seara. Hangiul aprinse felinarul din tavan şi călătorii se înşirară la masă în aşteptarea cinei. Se vedea de la o poştă că unii erau mai demult în oraş, pentru că se cunoşteau între ei. Păreau funcționari sau inspectori veniți cu treabă de la centru, ce-şi ascundeau cu greu nerăbdarea de a se întoarce cât mai degrabă acasă. Din discuțiile lor Hadji pricepu că se aflau acolo cu treburi importante. Se aşeză într-un colț de masă, încercând să nu fie băgat în seamă. Cu toate acestea, fu observat de ei încă de la început. În vreme ce hangiul punea în fața fiecăruia lingură şi farfurie, unul dintre comeseni, un bărbat cu fața prelungă şi ochii mijiți, ceea ce-l făcea şi mai nesuferit, i se adresă:

— Cu ce treburi pe aici?

— Eu? făcu Hadji cu mirare. Cu un convoi de catâri, aga. Cu feregele.

— Aha, deci tu ai adus feregelele?

Îşi întoarseră cu toții privirile spre el. Hadji Milet aprobă din cap.

— În ultima vreme aici, la Shkodra, nu se mai vorbeşte decât despre asta, zise hangiul şi puse în mijlocul mesei castronul cu fasole. Luați cât vreți, domnilor, e destul pentru fiecare.

— Mulțumim, meştere, spuseră două-trei glasuri.

— Sunt linguri şi farfurii pentru toți, sau am uitat pe careva? întrebă hangiul.

— Sunt, sunt, răspunse cineva cu gura-plină. Că bună mâncare ai

mai făcut!

Hangiul rămase în picioare cu un aer mulțumit.

— Tot oraşul fierbe de când cu feregelele alea, zise el, dorind, parese, ca discuția să se încingă iar. Şi e de la sine înțeles care-i motivul. Astea sunt noutăți prin părțile noastre, nimeni pe aici n-a mai pomenit de aşa ceva. De Ferege-firman au auzit ei, dar nimeni nu ştie cum se va aplica. Unii spun că polițaii vor opri şi aresta orice femeie sau fată prinsa fără feregea. Alții jură că se vor da amenzi, ba chiar şi pedepse cu temnița pentru asta.

— Cum va fi? se întoarse unul spre Hadji Milet. Tu trebuie să ştii.

Hadji ridică din umeri.

— Nu ştiu nimic, aga. Eu doar le-am adus.

Hm, făcu în sinea sa cu năduf. N-ajunge că le-am cărat de la mama naibii, veți fi vrând să mai ştiu şi ce-or să facă cu ele.

— Există împotrivire? îl întrebă cineva pe hangiu.

— Păi... cum să vă spun, făcu omul. Pe-aici oamenii sunt încăpățânați, atât bărbații cât şi femeile.

— Se vor obişnui ei, zise față-lungă, ca şi cu celelalte.

— Crezi? se îndoi careva.

— Se vor obişnui pentru că n-au încotro.

— Şi ce de zvonuri mai circulă! interveni hangiul zâmbind.. Aici casele au, în afară de poarta principală, pe care albanezii şi-o fac monumentală, nişte porți mai mici, arkapiile, pe unde poți trece dintr-o curte într-alta. Se spune că arkapiile astea vor fi lăsate deschise zi şi noapte, astfel încât femeile şi fetele din oraş să poată umbla pe acolo fără feregea, dacă va fi nevoie.

— Ia te uită, exclamă față-lungă. Ce nu le trăsneşte prin cap numai să nu umble cu feregea!

— De mirare, pe Allah, zise un altul şi ridică brațele uluit. Pot să pricep orice, un singur lucru nu înțeleg: cum să-ți treacă prin cap să nesocoteşti un firman împărătesc?

— Aşa e, îl aprobă cineva, câtă vreme Ferege-firmanul există, poate să se prăbuşească şi cerul şi pământul, cale de întoarcere nu mai e.

Hadji Milet înghițea cu ghionturi. La început, discuția despre feregele îi plăcuse, mai cu seamă că unul dintre personajele ei principale era el însuşi, după care fără motiv, începuse să-l agaseze. Acum o socotea insuportabilă.

Spre disperarea lui, discuția continuă şi după cină, când unii dintre comeseni porunciseră cafea. Într-un rând, Hadji vru să se ridice şi să meargă la culcare, dar îi fu ruşine. Aproape că toți cei

prezenți erau mai în vârstă ca el şi, desigur, sosiți aici cu treburi mai importante. Şi apoi, se temu ca nu cumva după plecarea sa să se râdă de el, acesta fiind de fapt argumentul decisiv care-l ținu în loc.

— Decretul acesta e cât se poate de nimerit, zise unul. Ba chiar mă mir că n-a apărut mai demult. Padişahul s-a dovedit şi de data asta răbdător, a chibzuit şi a chibzuit îndelung până ce să se hotărască.

— A fost pentru toți o mare bucurie, dar mai ales pentru noi, musulmanii care trăim printre străini, interveni hangiul, aşteptând cu ibricul în mână să i se mai ceară cafea. I-am cerut-o în nenumărate rânduri sultanului, fără să primim vreun răspuns.

— Suveranul a primit scrisori de peste tot.

— Se spune că cel care a umplut paharul a fost un vis, zise față-lungă, ai cărui ochi se închiseseră acum complet şi semănau cu două cicatrice vechi. Un vis, urmă apoi, trimis în Capitală de un hoge din Bosnia.

— Oare? făcură două-trei glasuri.

Față-lungă dădu aprobativ din cap.

— Visul a fost întors pe toate fețele de specialişti, i s-a dat în cele din urmă interpretarea cea mai exactă, după care i-a fost trimis sultanului.

— Binecuvântat fie somnul acelui hoge, dacă a născut un asemenea vis, spuse hangiul. El ne-a adus pacea. Ehei, mare bucurie ne-a făcut proclamarea Ferege-firmanului. Tobele au început să bubuie încă din zori, iar oamenii, lungindu-şi gâtul pe fereastră, întrebau: ce s-a întâmplat, ce veşti bune sosit-au?

— Nu cred să se bucure chiar toți, presupuse cineva.

— Fireşte, îi răspunse hangiul. Fără îndoială, aga. Cum am zis adineauri, majoritatea de pe-aici sunt împotrivă şi nu plănuiesc decât cum să calce legea. Mai mult chiar, duşmanii cârmuirii, cei care abia aşteaptă ocazia să hulească statul şi pe sultan, au şi scos colții.

— Bineînțeles, ăştia fierb că de acum încolo n-or să le mai poată face cu ochiul femeilor şi fetelor pe stradă, spuse un bărbat scund, care până atunci tăcuse şi care se făcuse deodată roşu la față de supărare.

— Duşmanii statului, curvarii şi stricații asta fac, sări un altul. La început vor înjura decretul, apoi vor plânge cu lacrimi de crocodil soarta femeilor. Ei uită însă că după cum a spus Sheh-Ul-Islam, decretul ăsta le salvează pe femei de ele însele, de diavolul care le sălăşluieşte în trup!

— Sunt nişte ipocriți, zise față-lungă, despre care Hadji Milet

fusese convins că adormise, atât de imobil îi era chipul. Nu-i vorba că le-ar păsa de femei; le iau apărarea pentru că vor să submineze statul. Se ştie că dezmăţul e opera femeilor şi, dacă nu s-ar lua măsuri, stricăciunea şi curvăsăria de aici ne vor năpădi şi pe noi, în Capitală. Femeile şi fecioarele noastre vor vrea să umble descoperite, ca ghiaurele, şi lumea se va prăbuşi în haos.

— Păzească-ne Allah! murmură cel mai bătrân dintre comeseni.

— De acum agitaţia o să se potolească, spuse faţă-lungă. Când femeile au obrazul descoperit, bărbaţii umblă ca scoşi din minţi. Războaie şi răzmeriţe vor fi mai puţine, pentru că tot femeile învrăjbesc omenirea, aşa cum luna învolburează marea.

— Aurită să-ţi fie gura, zise bătrânul.

— Da, aşa stau lucrurile, urmă faţă-lungă. Toţi vom avea de câştigat din asta. Iar tu, care ai adus feregelele, se întoarse el spre Hadji Milet, ai făcut o treabă pe cinste. Vei avea binecuvântarea femeilor şi aici şi pe ceea lume.

Priviră cu toţii spre Hadji Milet, singurul care nu luase parte la discuţie, crezând chiar că fusese uitat. Vorbiră despre el cu respect, ca şi când ar fi fost eroul zilei. Hadji se îmbujoră la faţă. Nicicând în viaţa lui nu auzise, aşa mulţime de laude, rostite cu atâta consideraţie şi, ceea ce conta mai mult, venite din partea unor oameni atât de luminaţi. Îl numiră nu numai conducător al caravanei statului, neobosit purtător-de-feregele etc., ci cu mult mai mult. Pentru ei, el era curier al islamului, pacificator, nimicitor al spiritelor rele etc. Hadji Milet se înroşi la faţă din pricina atâtor epitete înălţătoare, dar, mai cu seamă, pentru ingratitudinea lui dinainte, când se aşezase fără chef la masă şi ascultase, cu o şi mai mare indiferenţă, discuţia lor referitoare la feregele. De unde-i proveniseră oare nervozitatea şi încăpăţânarea aceea prostească? Voise să se ridice şi să plece de la masă, să dea cu piciorul norocului, instigat, fireşte, de diavol. Pentru că numai diavolul putuse să-i şoptească la ureche să părăsească masa aceea, pe care soarta însuşi i-o scosese în faţă, locul unde şedea acum împreună cu preaînalţii şi preaînţelepţii lui comeseni.

Diavolul şi femeile... Iată ce-i făcuseră chipurile lor descoperite. Zile întregi îi stricaseră tihna sufletească, îl torturaseră, îl supuseseră îndoielii. Gândurile negre îi străbătuseră cugetul asemeni fulgerelor iadului ce-l mână pe om la pieire.

Ce bine că marele sultan acoperea acum acele găuri, guri şi ochi îngereşti, ce însemnau de fapt sfârşitul lumii. Chiar şi el însuşi, Hadji

Milet, la prima întâlnire cu obrazurile lor descoperite fusese cât pe ce să-şi afle pierzania. Pusese la îndoială decretul împărătesc, se aflase în pragul revoltei contra statului al cărui slujbaş conştiincios era.

Allah să mă păzească, îşi spuse. Allah îl păzise, într-adevăr. Chiar când se afla dinaintea hăului îi scosese în cale hanul acesta şi masa aceasta sfântă, aducătoare de linişte. Cum va ajunge acasă va merge în pelerinaj la Vechea Teqe, apoi la mormântul lui Dervish Ali ca să se purifice de rău. O să-şi facă conştiincios rugăciunile şi n-o să mai lipsească de la spălatul ritual, ca orice bun musulman.

Târziu de tot, comesenii se duseră la culcare. Noapte bună, îşi urau unul altuia cu palma lipită de piept. Noapte bună, răspundea Hadji Milet, cu vocea plină de căinţă.

Fericit, eliberat de îndoieli, urcă în camera lui. Înainte de a adormi se rugă mai mult ca de obicei, murmurând vechi rugăciuni pe care nu le mai rostise de ani şi ani şi, cu toate acestea, dormi prost. În vis îi apărea întruna o lună gălbuie, ce zgâria şi însângera spinarea mării. Se trezi de două-trei ori, zise „Allah să mă păzească!" şi adormi din nou. Dimineaţă avea capul greu ca plumbul.

VIII

Vremea se răcea mereu, iar cerul părea zi de zi tot mai înalt, ca şi când ar fi vrut să se rupă complet de necazurile omenirii.

Hadji Milet lăsa în urma sa unul după altul oraşele şi satele Albaniei. Uşuraţi de poveri, catârii mergeau acum mai repede, străji care să le încetinească înaintarea nu mai aveau, iar el, el însuşi parcă zbura pe aripile cugetului său curat.

Mai întâi la Durres, apoi la Elbasan şi mai ales la Ohrida băgă de seamă că pe străzi nu mai erau atât de multe femei. Probabil că decretul începuse să fie aplicat. Simţi o înţepătură uşoară în inimă. Îşi închipuise, naiba, ştie de ce, că aceasta se va întâmpla mai târziu, după ce el va ajunge acasă, fără a trebui să fie martor la eveniment. Se înşelase însă. Şi era logic ca în oraşele acestea, pe care el le străbătuse printre cele dintâi, decretul trebuia să fie aplicat mai repede.

Cu cât mergea mai departe, cu atât mai puţine femei vedea. Toamna asta va fi fără femei. Şi iarna la fel. Şi apoi, toate iernile şi verile ce vor urma.

Hadji Milet încercă să-şi alunge asemenea gânduri, dar nu reuşi.

Lumea îi părea cernită şi rece ca şi când soarele ar fi dispărut de pe cer. Totul încremenise în loc. Chiar şi puţinele femei ce apăreau ici-colo păreau abulice. Bărbaţii erau şi ei la fel de trişti. Îngheţul şi amărăciunea se pogorâseră asupra lor.

Hadji Milet simţi, că-l cuprinde din nou acea nelinişte de care scăpase cu greu. În zadar încerca să-şi amintească cuvintele rostite de comesenii săi la hanul din Shkedra. Iar ei îi apăreau îndepărtaţi şi vagi precum morţii în vis.

Ori de câte ori zărea pe străzile vreunui oraş femei sau fete descoperite, îşi zicea că acestea sunt ultimele de pe faţa pământului. Şi dacă va mai veni din nou cu catârii, săi pe aici n-avea să le mai întâlnească deloc. Oamenii se întristează când trandafirii mor sau pier zambilele, le regretă dispariţia de câteva luni. Dar dacă li s-ar spune: veniţi şi plângeţi trandafirii pentru că acesta e ultimul lor anotimp, Allah a hotărât să nu-i mai prăsească pe pământ, cum ar fi?

Iată cum îşi închipuia acum absenţa femeilor. Putea să mai treacă pe aici încărcat cu covoare şi cu aur, ele nu-i vor mai ieşi în cale. Le vor înghiţi tenebrele nopţii. Şi noaptea aceea venise călare pe catârii săi.

Uneori, Hadji Milet încerca să-şi alunge tristeţea spunându-şi că nu el plănuise decretul acelei, el era doar un slujbaş mărunt, un simplu mesager care făcea doar ceea ce i se poruncea. Dar argumentele ce-i colcăiau în creier erau departe de inima lui. O voce interioară îi şoptea: n-ai fost ales întâmplător tocmai tu să le aduci nefericirea. În cugetul lui, neînvăţat cu astfel de chinuri, vina lua proporţii uriaşe. Era aducătorul tristeţii, cel ce trăsese peste sate şi oraşe perdeaua cernită; el, diavol cu chip omenesc, balaur ce înghiţise luna, el, mesager al tristeţii. Ura femeilor îl va urmări veşnic. Să fugă, să părăsească cât mai repede ţinuturile acestea, altfel vor afla cine este şi în ce scopuri venise, îl vor prinde şi-l vor ucide.

Şi, chiar dacă nu-l vor ajunge, blestemul lor îl va urmări mereu. Aşa cugeta, în vreme ce privea cu sufletul îndurerat hornurile caselor pe lângă care trecea. Acolo, în cele douăsprezece limbi ale Balcanilor nu se mai vorbea decât despre acelaşi lucru: aplicarea decretului împărătesc. Lumea întreagă se cutremura de groază.

Într-o zi, pe când se legăna moţăind în şa, avu brusc o strângere de inimă. O coastă de grohotiş albea la picioarele lui. Da, era chiar în locul unde cântase cât îl ţinuseră bojocii când trecuse pentru prima

oară. Şi uite, mai încolo, fântâna cu jgheaburi. Aici se întâlnise cu ele... În jurul ei, acum, nu se zărea ţipenie de om. Totul era cenuşiu şi lipsit de viaţă.

Coborî de pe catâr şi se apropie cu paşi şovăielnici. Niciodată n-ar fi crezut că o fântână, la fel ca ogorul sau via nelucrată, poate da o senzaţie de părăsire. În jurul ei persista o răceală ciudată, cum nu mai simţise în preajma altor fântâni, un frig de moarte.

Renunţă să mai bea şi privi în dreapta şi-n stânga ca şi când ar fi aşteptat reapariţia femeilor. Apoi, fără voie, şi le închipui venind agale, acoperite cu feregea, distante şi străine, şi în forul său interior urlă: nu! Mai bine să nu veniţi deloc, decât aşa, ca nişte jalnice fantome.

Întoarse spatele fântânii şi o porni mai departe în fruntea convoiului. Nu făcu nicio sută de paşi şi, deodată, tocmai când se aştepta mai puţin, când credea că răul trecuse, îl podidi un plâns cu suspine cum nu plânsese niciodată. Lăsă lacrimile să-i curgă şi nu făcu nimic pentru a se stăpâni, gândind doar că, din fericire, catârii nu pricepeau ce e cu el.

Mergea înainte spre răsărit. Împărăţia femeilor rămăsese în urmă. De aici încolo începea domeniul secular al feregelei. Nici femei cu obrazul descoperit, nici gânduri rebele. El, însă, pătrundea acolo ca un fur. Allah să mă aibă în paza lui, îşi repetă de câteva ori. Apoi gândurile i-o luară iarăşi razna ca luate de un vânt turbat. Îi trecu prin cap tot ceea ce văzuse şi auzise în ultima vreme şi, deodată, strigă nestăpânit:

— Acoperă soarele şi luna, prea-mărite, acoperă stelele şi marea, dar pe ele lasă-le cum sunt!

Drumul şerpuia paralel cu ţărmul mării Marmara. Până în Capitală nu mai avea mult de mers.

Decret blestemat, sudui Hadji Milet fără veste. Era pentru prima oară în viaţă când gândea astfel despre un decret.

Sub rafalele vântului, ţărmul părea nesfârşit şi trist. Firişoarele de nisip îi şfichiuiau faţa.

— Anulează decretul, strigă el cât putu de tare, ca omul disperat înainte de a lovi cu cuţitul.

Convoiul se apropia de Orman Çiflig. Pădurea înnegura zarea. Hadji Milet se simţea bântuit de presimţiri sumbre. Fără să răspundă la saluturi, fără să-şi scuture praful de pe veşminte, lăsă catârii şi urcă să se culce în odaia lui. Dar somnul întârzia să vină. Se foi o vreme în aşternut, apoi se ridică aprinse lampa şi, în lumina ei palidă

şi dezolantă, începu din nou să plângă.

IX

Îl arestaseră dimineaţa în zori. Nu se luminase încă de ziuă când îi bătură în uşă şi în linişte, fără a întâmpina vreo rezistenţă, îi puseră cătuşele la mâini.

Mai mult chiar decât el însuşi, arestat fără nicio explicaţie, de liniştea şi pasivitatea cu care fură întâmpinaţi se mirară şi poliţaii. Omul privea fiarele cu ochii umflaţi de somn, ca şi când nu i-ar fi venit să creadă că mâinile acelea erau ale lui. Întrebă doar:

— Ce-am făcut?

În vocea lui nu era cine ştie ce reproş. Nedumerirea aceea semăna cu mirarea beţivanului care, trezindu-se la ziuă, vrea să ştie ce năzbâtie a mai făcut.

— O să afli, îi răspunse unul dintre temniceri.

Auzindu-l, Hadji Milet îl recunoscu deîndată pe cel care, cu două luni în urmă, în noaptea când poposise acolo pentru prima oară, îi strigase din întuneric: dormi fără grijă, la noi nu se fură.

Îl împinse într-o caretă închisă împreună cu doi paznici ce-l ţinură permanent sub observaţie. Al treilea urcă supraveghetorul. În buzunarul acestuia se afla documentul însoţitor, în care scria:

„Raport asupra bănuitului Hadji Milet, fiul lui Rahirn şi al Hatigei, slujbaş la Birourile Furnizării de pe lângă Sheh-Ul-Islam, întors dintr-o misiune de două luni în provinciile apusene ale imperiului.

Astăzi, 17 ale lunii curente, în baza dispoziţiilor sfintei noastre cârmuiri cuprinse în Decretul secret cu Nr. 31, completate cu Circulara Nr. 13063, a fost supus supravegherii de noapte slujbaşul Furnizării Hadji Milet, trimis în misiune ca însoţitor de convoi în provinciile ce intră sub jurisdicţia acestor înalte ordonanţe.

Conform regulilor cunoscute, înainte de a se începe supravegherea, a fost consultat Registrul General şi, în dreptul numelui său, la data primei treceri prin Orman Çiflig a persoanei mai sus menţionate, s-a găsit notat: «A petrecut o noapte agitată, s-a sculat de două ori şi a vorbit în somn, ceea ce ne face să-l bănuim de îndoieli şi teamă. Să fie avut în vedere la întoarcere.»

În baza dispoziţiilor cârmuirii şi având în vedere nota de mai sus, supraveghetorii noştri, după efectuarea operaţiunii respective, mi-au raportat în faptul zilei că numitul Hadji Milet a fost nu numai

deosebit de agitat întreaga noapte, lucru care ne întăreşte bănuielile legate de îndoieli şi teamă, ci şi că a plâns cu suspine o bună parte din timp, fapt deosebit de rar şi care ne face să-l suspectăm că în timpul misiunii sale a comis acţiuni potrivnice intereselor statului, acţiuni ce provoacă în conştiinţa sa vinovată deruta, teamă şi regret.

După citirea raportului de supraveghere am dispus, conform regulamentului, arestarea numitului Hadji Milet şi expedierea lui neîntârziată, la închisoarea Procuraturii Imperiale.

Comandant Tahir Bekbej,

Orman Çiflig."

X

Unde se afla oare? De câtă vreme zăcea acolo în lanţuri? Celula era lungă şi îngustă, iar sus, spre tavan, se îngusta şi mai mult. Nu era clar dacă arhitectul care proiectase închisoarea făcuse lucrul acesta întâmplător sau cu intenţie, astfel încât încă părea să semene a sicriu.

Zăcuse nemişcat ore întregi, urmărind mersul furnicilor pe sub degetele sale. Tot aşa şi el, în copilărie, demult, făcuse o călătorie împreună cu maică-sa, într-o zi ploioasă şi trecuse, cu gândul aiurea, pe sub arcadele unui pod înalt.

Îl interogaseră noaptea, după nopţi întregi în care nu-l lăsaseră să doarmă, apoi, după un somn prelung, buimac, îl interogaseră din nou. Îl luaseră iar la întrebări după zile întregi de înfometare şi tot aşa după ce-l îndopaseră cu toate bunătăţile. Întrebările îi fuseseră puse cu blândeţe sau răstit, îi promiseseră eliberarea imediată, ba chiar cu o bună răsplată, îl ameninţaseră, că-l vor jupui de viu, îl vor hăcui, îl vor crucifica, îl vor face seu de lumânări, pe care creştinii le vor aprinde pe morminte în nopţile geroase de decembrie.

El tăcea, fixându-l gânditor pe anchetator cu speranţa că totul nu este decât un coşmar, apoi privirea îi cobora în podele.

— Vorbeşte, nu te uita în jos, îi spunea celălalt.

Şi întrebările se repetau cu o monotonie exasperantă.

— Ce-ai făcut acolo? Cu cine te-ai întâlnit, ce mesaje ai transmis sau ai adus cu tine? De ce ai avut mustrări de conştiinţă la Orman Çiflig? De ce ai plâns?

Poliţaiul nu-şi dezlipea privirea de pe chipul lui, unde credea că zăreşte, după fiecare serie de întrebări, un tremur imperceptibil. Mai

mult decât şirul nesfârşit de întrebări, acum îl obosea senzaţia că răspunsurile se aflau chiar pe buzele arestatului, numai că exista ceva ce-l împiedica să vorbească, o piedică minusculă, neînsemnată, pe care el, anchetatorul, nu reuşea să o înlăture nicicum.

Atunci, glasul său devenea blând, omenesc.

— Eşti un om bun, Hadji Milet. Doar oamenii buni au mustrări de conştiinţă şi regrete, doar ei plâng pentru greşelile făcute. Dacă ai greşit, a fost, desigur, din întâmplare. Ai căzut fără voia ta în cursă, ai acţionat ca în transă. Trezeşte-te, Hadji Milet, şi coşmarul se va sfârşi. Vorbeşte.

Celălalt, însă, tăcea. Atunci anchetatorul, mai degrabă pentru a-şi face datoria decât pentru a-l îngrozi pe arestat, se răstea din nou la el cu sălbăticie, îi pomenea de torturi, de groapa cu var nestins, de ţepi, de crucificare, de jupuitul de viu, de smulsul unghiilor, ajungând iar la seul de lumânări pe care creştinii le aprind pe morminte în nopţile geroase de decembrie.

XI

În timpul acesta, familia şi rubedeniile lui Hadji Milet începură să se agite. Erau oameni simpli, care băteau pentru prima oară la uşile autorităţilor, aşteptând apoi în frigul lungilor coridoare un răspuns ce nu mai venea.

Iniţial îl socotiseră dispărut. În legătură cu el se răspândiseră fel de fel de zvonuri şi de presupuneri. Unii ziceau că ar fi înnebunit şi s-ar fi înecat într-un râu împreună cu întregul convoi. Alţii susţineau ba că l-ar fi ucis nişte rebeli, ba că l-ar fi sugrumat femeile. Blestemele balcanicelor, dădeau din cap babele din familie.

Într-o dimineaţă, când în curtea îngustă intră poliţaiul cu poruncă de percheziţie, pricepură cu toţii că Hadji se afla la închisoare. Slavă domnului, spuseră uşuraţi, bine că e viu.

Îşi petrecură iarna trimiţând jalbe, când Marelui Vizir, când cancelariei Sheh-Ul-Islamului, când sultanului însuşi. Răspuns însă nu primeau de nicăieri.

— Nu fiţi îngrijorată, spunea bătrâna Meriemia, nu vă pierdeţi speranţa. Mormântul n-are uşă, temniţa, da.

Hadji Milet s-a stins către primăvară, înainte de a fi supus la torturile cele mari. Straja care i-a găsit într-o dimineaţă leşul, la început s-a speriat. Şi-a închipuit că era altcineva, că în celulă

murise un necunoscut, ba chiar a crezut că e vorba de o femeie. Apoi, rostogolind trupul, l-a recunoscut. Era el, numai că-şi acoperise ţeasta şi o parte din obraz cu o cârpă neagră, legată la fel cum îşi leagă femeile feregeaua.

Gardianul a rămas o vreme încremenit, fără a-şi putea desprinde privirea de pe chipul pământiu al mortului. Două furnici se plimbau în jurul gurii încleştate, se opreau o clipă şi urcau pe buze ca şi când ar fi vrut să pătrundă înăuntru, după care dădeau înapoi şi-şi reluau mişcările haotice.

XII

În, aceeaşi săptămână, leşul lui Hadji Milet fu aruncat într-una din gropile comune din jurul oraşului, acolo unde erau îngropaţi de obicei condamnaţii la moarte, nebunii şi vagabonzii. Tot atunci, în palatul sultanului, fu convocat guvernul şi, în prezenţa suveranului, Sheh-Ul-Islam citi un raport referitor la aplicarea Ferege-firmanului în provinciile apusene ale imperiului.

Se împlinise aproape un an de la publicarea „gloriosului decret", cum îl numi el, şi circa şase luni de când primul convoi cu feregele o pornise într-acolo. De atunci, continuă Sheh-Ul-Islam, alte convoaie, unul după altul, transportaseră în ţinuturile Balcanilor şi încă mai departe, în pusta maghiară şi posesiunile austriece, peste douăzeci de milioane de feregele. Se împlinise astfel, cu ajutorul lui Allah şi în ciuda previziunilor pesimiste ale unora, una dintre operele cele mai slăvite de pe cuprinsul nemuritorului stat Osman de o sută de ani încoace.

În pauza dintre două fraze, Sheh-Ul-Islam privea cu coada ochiului spre colţul sălii în care, încruntaţi, cu bărbile sprijinite în pumn, şedeau Qyprillıii. Ştiau cu toţii că nu peste mult timp ei aveau să fie iar la mare cinste, că urma-vor decretele lor, că bărbile acelea stacojii se vor înfoia atunci ca pălălaia focului, după care veni-vor iar căderea şi dizgraţia, şi apoi o nouă înălţare, şi mereu aşa, una după alta, precum a fost să fie întotdeauna în fruntea statului osman, la nesfârşit. Ştiau, şi pentru asta nu se grăbeau niciodată să le iasă împotrivă în vremuri de restrişte, la fel cum nu le stăteau alături în ceasurile de mărire.

Vocea lui Sheh-Ul-Islam urca şi cobora greoi în frazele mult prea lungi pentru neputinţa lui bătrânească.

— Allah e liniştit acum, citi el. Femeile din Grecia, Albania, Cipru, România, Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia şi Muntenegru, precum şi cele din ţinuturile aflate sub cârmuire osmană din Polonia, Crimeea, Ungaria şi Austria se supuseseră decretului. Această întreprindere de proporţii uriaşe nu putea fi înfăptuită decât de un super-stat precum al nostru, urmă el.

Tăcu apoi câteva clipe, după care se întoarse către sultan.

— Sunt fericit să dau de ştire azi luminăţiei-tale, locţiitorul profetului printre noi, că femeile şi fetele celei mai mari împărăţii de pe suprafaţa pământului se află sub puterea feregelei.

Şi făcu un gest cu mâna ca şi când oceanul feregelelor, negru, fremătător şi nesfârşit s-ar fi aflat acolo, la picioarele sale, în timp ce sultanul, ascultându-l, clătina din cap încetişor şi murmura:

— Aferim!

1983

COMISIA SERBĂRII

I

Eu, Mahmud II, Sultan şi Calif, nepot şi strănepot de regi, al nouăsprezecelea împărat din dinastia osmană, suveranul lumii, a cărui stăpânire va dăinui până în veacul veacurilor, emit acest înalt firman din preafericita capitală Istanbul:

Acum, când sfântul război împărătesc i-a spulberat de pe faţa pământului albanez pe blestemaţii rebeli Kara Mahmut Bushatlli, Kara Ali de Ianina, Kara Mustafa Bushatlli, Kara Kurt Berati şi pe alţi foşti stăpânitori, scoşi de noi în afara legii, care, vreme de patruzeci de ani, au uneltit să rupă gloriosul pământ albanez de preamăritul imperiu islamic, voind să se răzvrătească precum fiul în contra pământului său, acum, deci, când aceşti tâlhari au fost trecuţi prin foc şi sabie de sfânta noastră mânie, eu întind o mână prietenească Albaniei, celor patru vilaiete ale ei.

Ieri, prin poruncă împărătească, străvechea formulă osmană „Albania e aproape inimii mele" a fost aşezată din nou în fruntea listei treburilor ocârmuirii, ca o torţă ce va lumina de azi înainte tot ceea ce priveşte această ţară. Voiesc să se ţină minte că, îndată după stârpirea răzvrătirii din mările paşalâcuri albaneze, înălţimii mele i-au fost făcute o mulţime de propuneri legate de viitoarea soartă a acestei ţări. Au fost unii care au socotit că Albania trebuie afurisită de trei ori şi proclamată „pământ blestemat". Alţii au sugerat ca ţara să fie dată în administrarea oştirii sau a Ministerului de Interne. Au fost şi dintre acei care au cerut pedepse cu mult mai grele.

Eu, însă, după ce am ascultat şi am cântărit aceste propuneri venite din cele patru colţuri ale împărăţiei, dintr-un afund sau altul, din provinciile asiatice şi din cele europene, din partea unor înalţi dregători sau slujbaşi neînsemnaţi, deci eu, după ce le-am judecat una câte una, am spus: nu, Albania, deşi ne-a produs mari supărări vreme de patruzeci de ani, va rămâne ceea ce a fost: vasala noastră preferată, unul dintre giuvaierurile coroanei împărăteşti osmane.

Iată de ce am poruncit să fie anulate toate decretele emise în ultima vreme sub impulsul mâniei privind această ţară şi proclam ca unic înalt firman cel pe care-l semnez azi şi prin care poruncesc:

Unu. Se proclamă amnistie generală pentru toate căpeteniile albaneze care, într-un fel sau altul, au dovedit nesupunere faţă de

cârmuirea noastră sau, îndemnați de şeitan ori de rebelii cei mari, au ridicat armele împotriva noastră.

Doi. Pentru a restabili vechile raporturi cu Albania, acum, când rebelii au fost făcuți una cu pământul, va fi organizată o mare serbare la care vor fi invitate cele cinci sute de căpetenii din această țară: mari seniori, şefi militari, comandanți navali, supraveghetori ai kanunului, stegari, mai-mari ai sfaturilor oştii etc., în binecuvântatul oraş N.

La această măreață serbare va avea loc un temeinic schimb de păreri cu oaspeții, astfel încât pacea să domnească în veacul veacurilor în partea aceasta de împărăție, iar Albania să devină de acum înainte un adevărat paradis pe țărmul mării Adriatice.

Pacea a fost întotdeauna binevenită, dar, după suferințele războiului, ea pare mai dulce ca mierea. Se vor lua toate măsurile ca vitezele căpetenii să fie primite după cum o cere rangul şi prestigiul lor, ca şi rangul şi prestigiul milenar al străvechiului pământ albanez. Se vor celebra toate ceremoniile necesare, ospețele şi celelalte, fără economie nici de strădanii şi nici de bani. Toate cheltuielile vor fi suportate de casieria imperiului.

Preşedinte al comisiei centrale a serbării este numit Muhardar Ali Ogllan-Paşa. Membrii comisiei centrale, şefii subcomisiilor, ca şi membrii acestora vor fi numiți prin ordin special.

Mahmud II, Calif şi Mare Iman, suveran al lumii.

(Copiat de umilul rob al lui Allah, Ibrahim.)

Invitațiile, cu pecetea şi însemnele împărăteşti, au fost pregătite în birourile Protocolului Imperial. Numai cu întocmirea textului s-au ocupat zile întregi o mulțime de dregători de toate rangurile. Din birourile Protocolului, textul a fost transmis la Ministerul de Externe şi de acolo la palatul Sheh-Ul-Islamului, unde avea să i se dea ultima aprobare. Textul, însoțit de observațiile funcționarilor de aici, s-a întors din nou la Ministerul de Externe care, la rândul său, l-a restituit Protocolului. Abia acum cele cinci sute de invitații au fost trimise la Palatul Peceții şi Decretelor, pentru a fi completate.

Scrierea invitațiilor s-a dovedit a fi lucrul cel mai greu. Pentru a completa în ele numele şi titlurile oaspeților au lucrat circa şaptezeci de funcționari. Dificultățile ce apăreau la fiecare pas au fost în câteva rânduri enorme, în fiecare zi, dregătorii de la Palatul Peceții şi Decretelor alergau de la birourile Protocolului la Arhiva Centrală şi de la Arhiva Centrală la Ministerul de Externe. Cu toate acestea treaba

mergea anevoie. Deşi în Marele Registru al Protocolului, printre cei 11.603 de înalţi funcţionari ai imperiului figurau şi 497 de albanezi, lucrul acesta nu servea aproape la nimic. După patruzeci de ani de războaie şi tulburări în Albania, uitarea, depărtarea şi ruperea relaţiilor produseseră mari încurcături. Majoritatea covârşitoare a şefilor albanezi nu mai participau demult la ceremoniile din Capitală. Unii, luaţi de şuvoiul evenimentelor, îşi pierduseră urma, o parte căzuseră în luptă sau muriseră, alţii dispăruseră îndărătul negurilor din ţara lor. Pentru toate aceste motive, birourile Protocolului Imperial şi, mai ales, sectorul Marelui Registru, care se ocupa de elita împărăţiei, nu mai sperau să-i regăsească. Când şeful sectorului, Qogo Feizullah-efendi a primit poruncă să întocmească lista de invitaţi, a avut un atac de inimă. Totuşi, subalternii săi s-au pus pe treabă cu zelul pe care ţi-l dă disperarea. Cu vechea listă în mână, câţiva dintre ei şi-au petrecut ore întregi la Palatul Peceţii şi Decretelor pentru a căuta în mulţimea de proclamaţii, ordine şi tot felul de alte documente vreun nume de pe listă. Alţii făceau acelaşi lucru în birourile Ministerului de Război, în redacţiile marilor gazete din Capitală şi în sălile Arhivei Centrale.

În final, din lista de nume, au reuşit să dea de urma unui mic grup dintre cei căutaţi. Despre ceilalţi nu se ştia aproape nimic. Şi asta pentru că de multă vreme nimeni nu înscrisese pe liste numele noilor şefi, ce-i înlocuiseră pe cei morţi sau dispăruţi.

După două săptămâni de căutări zadarnice s-a hotărât să fie trimişi curieri speciali în Albania care să verifice la faţa locului numele şi funcţiile actualilor căpetenii. Nenorocirea e că, în decursul celor patruzeci de ani ce năruiseră marile paşalâcuri din Albania, se ridicaseră alte zeci de paşalâcuri mai mici şi mult mai multe ţinuturi şi comune libere, care nu recunoşteau puterea centrală. Toţi cârmuitorii acestora, deşi iertaţi prin amnistia generală, se ţineau departe de Capitală, iar numele lor erau complet necunoscute în birourile Protocolului. Albania... oftau funcţionarii de la Protocol, bându-şi salepul în dimineţi reci la etajul întâi al instituţiei lor sumbre, să nu dea Allah să ai de-a face cu ea. Acolo, numele şi titlurile cad mai des ca frunzele toamna.

În timp ce aşteptau întoarcerea curierilor, sosi al doilea ordin de la cancelaria sultanului, care cerea grăbirea pregătirilor pentru viitoarea serbare. Atunci, de voie, de nevoie, subalternii lui Qogo Feizullah-efendi completară lista şi, aşa inexactă cum era, cu inima îndoită, o prezentară iar la Palatul Peceţii şi Decretelor.

Fuseseră scrise aproape jumătate din invitații, când curierii începură să se întoarcă unul după altul. La sfârşit de tot, după sosirea ultimului, se văzu că noile informații aduse de curieri nu corespundeau deloc cu ceea ce fusese scris pe invitații. Ca şi când acolo, în îndepărtata Albanie, un vânt turbat răscolise totul: nume, ranguri, evenimente.

Atunci, şeful birourilor Protocolului se întâlni în secret cu agaua de la Palatul Peceții şi Decretelor şi cu ministrul de externe pentru a analiza situația. Deciseră tustrei ca, fără a-l mai înştiința pe suveran, să înlocuiască invitațiile deja scrise cu altele noi. Aşa se şi făcu. Muncind zi şi noapte, fără preget, totul fu refăcut. Se gândiră o vreme cum să procedeze cu vechile invitații. Era interzisă păstrarea unor astfel de documente, iar arderea lor era chiar condamnabilă, pentru că purtau pecetea sultanului. Hotărâră atunci să le taie în bucăți, smulgând pecetea, după care să le distrugă. Treabă extrem de istovitoare, pentru că cei trei fură obligați să acționeze singuri, neştiuți de nimeni, ministrul de externe, şeful Protocolului şi agaua Peceții şi Decretelor. Cartonul invitațiilor era greu, foarfecele se înțepeneau, îi dureau mâinile, degetele li se chirceau ca prinse de cârcei; erau cumplit de nervoşi. Din când în când zvârleau foarfecele şi încercau să taie cu un cuțit. La început le străpungeau într-un punct, după care le sfâşiau în două şi în patru. Ministrul de externe a bolborosit tot timpul: Allah, Allah. La sfârşit când totul se termină, era galben la față cum e ceara.

Patruzeci de curieri porniră din Capitală spre Albania cu invitațiile împărăteşti. Potcoavele cailor lor tropăiră dis-de-dimineață străbătând străduțele de la periferie acoperite cu brumă, fărâmițând pojghița subțire de gheață ce acoperise băltoacele de pe drum.

Grupul masiv de curieri, înveşmântați în uniformele negre de serviciu, parcurse în patru zile drumul euro-asiatic. Părea un nor de furtună străbătut de fulgerele adormite ale tighelelor roşii ce le împodobeau mantăile.

Satele şi oraşele prin care treceau răsunau de ecoul galopului lor, iar dregătorii din sangeacuri, paşalâcuri şi chiar din vilaiete răsuflau uşurați văzând că norul acela negru trecea mai departe, spre alte ținuturi.

Goniră aşa, ca o negură călătoare, până la hotarele Albaniei. Acolo se împărțiră în grupuri mai mici şi apoi se răzlețiră din nou, până ce fiecare dintre ei rămase singur şi călători mai departe spre reşedința

celui căruia îi era adresată invitația.

Unii dintre ei ajunseră la destinație călare, alții îşi continuară drumul pe jos, cu barca, ba chiar şi cu schiurile, sus, în munți.

Distribuirea invitațiilor ținu câteva zile. În fine, peste o săptămână şi jumătate, curierii începură să se întoarcă unul după altul în Capitală. Din cele 497 de invitații fuseseră înmânate 493. Patru mesageri nu se mai întoarseră. Unul dintre ei fu găsit mort într-un han vechi, cu nume ciudat „Hanul celor doi Robert", un altul intră într-o zonă ciumată şi dispăru acolo cu invitație cu tot, alți doi se rătăciră (despre unul se credea că fugise în ținuturile creştine, despre celălalt nu se mai află niciodată nimic).

În vreme ce pregătirea şi distribuirea invitațiilor se desfăşurau precipitat, Muhardar-paşa făcu publică alcătuirea comisiei centrale a serbării, în care, pe lângă cei şase membri, mai făceau parte şi preşedinții subcomisiilor. Acestea, la rândul lor, erau în număr de cinci: subcomisia politică, ce avea să se ocupe de negocieri, să pregătească discursurile, proiectul acordurilor, comunicatul final etc. În fruntea acesteia fu pus un funcționar superior de la Ministerul de Externe, Delikalibash-bey. Subcomisia de agrement era condusă de Bandill-aga. Subcomisia a treia, în frunte cu Alaga Gujvabmerovici, urma să se îngrijească de asigurarea mâncării şi băuturii, ca şi de organizarea ospețelor şi meselor festive. Subcomisia de cazare a oaspeților era condusă de Hadji Hazer şi ultima, subcomisia de ceremonii şi întâlniri oficiale, avea în frunte pe Nuh-efendi, un bătrân dregător de la birourile de Protocol.

Văzând alcătuirea comisiei, toți fură de acord că întrunea slujbaşi tot unul şi unul, cu experiență, care mai participaseră la asemenea evenimente dictate de interesele statului.

Imediat după aceasta, comisia centrală se întruni pentru prima oară, iar Muhardar-paşa ținu un discurs important. După o scurtă prezentare a relațiilor cu Albania de la începuturile lor şi până azi, când greşelile reciproce (chiar aşa le numi, cu un termen nou, nemaiutilizat vreodată), deci, când greşelile reciproce provocaseră adesea neînțelegeri (atenție!) stropite cu sânge, paşa vorbi despre dorința Porții Sublime ca în raporturile cu Albania, de acum înainte, să se instaureze o epocă nouă, de pace. Aceasta este singura politică adecvată intereselor statului osman, urmă el, şi guvernul imperial este hotărât să o aplice cu multă consecvență. Există şi dintre aceia care nu vor să înțeleagă acest lucru, zise apoi paşa, aruncând o

privire amenințătoare spre cei prezenți, există unii care consideră prea îngăduitoare atitudinea ocârmuirii față de Albania, dorind poate o permanentă stare de război cu această țară... Vorbitorul își miji ochii ca și când ar fi vrut să pătrundă cât mai adânc în cugetul fiecăruia. Aceștia trebuie să știe dar, ca și toți ceilalți instigatori, că guvernul va pedepsi cu străşnicie pe oricine încearcă, pe față sau într-ascuns, să submineze pacea cu Albania.

Apoi vorbi despre serbare și toți răsuflară ușurați. Chipul bucălat și zâmbitor al lui Muhardar-paşa se potrivea mult mai bine cu partea din discurs referitoare la ospețe și distracții, decât cu amenințările și vorbele grele. El spuse că serbarea va fi măreață, cum nu se mai văzuse nicicând; vorbi apoi despre bunăvoința și generozitatea pe care Poarta va trebui să le arate, avertiză ca nimeni să nu le ia drept semne de slăbiciune, pomeni despre tratativele ce vor însoți ceremoniile, astfel încât nicio problemă, fie ea politică, economică sau culturală, să nu rămână nerezolvată, viitor măr al discordiei. Printre altele, paşa repetă în două rânduri că inaugurarea festivităților va avea loc pe 31 martie, termen ce nu poate fi anulat deoarece are un caracter simbolic.

La sfârşit, în liniştea generală, spuse că fusese primit de suveran în urmă cu o zi și că acesta îi dăduse de înțeles că pentru bunul mers al lucrurilor aveau să răspundă in corpore cu capul. Şi Muhardar Ogllan-paşa își duse palma în dreptul gâtului. Gestul acesta, pe care-l făcu simplu, precum îl fac zilnic bărbierii și cafegii, păru că stinge în ochii lor făcliile sărbătoreşti ale ceremoniilor și aprinde zeci de lumânări minuscule, tremurând înfricoşate în beznă.

Întrunirea se încheie la fel cum începuse, în liniște. Nu întrebă nimeni nimic, nimeni nu ceru lămuriri.

II

Oraşul N. cu case scunde și răsfirate, deși era un oraş mare, se întindea mohorât și tern pe o coastă de deal. Vârfurile minaretelor, cupola băii publice și turnul ceasului, punctele sale cele mai înalte, se înălțau trist spre cer sub picăturile mărunte ale ploii. Vara, în zilele de caniculă, sau primăvara ele păreau că scapă atenției oamenilor și, fără îndoială, pierdeau câte ceva din aparența de înălțime și masivitate. Dar, odată cu apariția zilelor umede ale toamnei, cu bulucirea norilor, cu plecarea păsărilor călătoare, ele, la

fel ca şi cu un an în urmă, îşi reluau locul sub orizontul cenuşiu, masive, recâştigându-şi autoritatea pierdută. Iar oamenii păşeau pe sub zidurile lor cu un uşor simţământ de vinovăţie, spunându-şi: Allah, a mai trecut un an.

Stolurile de păsări zburau de la minaret la cupola băii şi de acolo la turnul cu ceas. Uneori, găinaţul lor, căzând pe lângă cadranul ceasului, împroşca, împins de vânt, acele şi desigur că le îngreuna, ceea ce făcea ca îngrijitorul turnului, Mulla Muhibi, să se urce o dată pe săptămână până în vârf, blestemând tot neamul păsăresc, care-şi bate joc de orice şi se găinăţează unde nici prin gând nu-ţi trece.

Ceasul din vârful turnului era vestit în tot ţinutul dimprejur, dar nu pentru calitatea sau dimensiunile sale, ci prin faptul că era unicul care măsura timpul conform sfintelor legi islamice. De aici până la hotarele împărăţiei nu mai existau asemenea ceasuri, iar dincolo de fruntarii, în Europa creştină, se foloseau alt soi de ceasuri, cu orele aşezate pe dos, după cum totul e de-a-ndoaselea în ţinuturile ghiaurilor. Cei care umblaseră pe acolo povesteau, printre altele, şi despre ciudăţenia ceasurilor. Acolo, în locul dimineţii e seară, amiaza e miez de noapte, toate sunt cu susul în jos, ziceau ei, iar ascultătorii, îngroziţi, făceau: nţ, nţ, nţ, pe Allah, bine că ne-am născut musulmani.

În oraşul N. oamenii se supuneau legilor statului şi celor sfinte. Şi, în general, era linişte şi pace. Poate şi pentru aceasta oraşul a fost ales drept locul în care avea să se încheie pacea cu albanezii. Aşezat între Albania şi vechile paşalâcuri musulmane, el n-a fost socotit niciodată un măr al discordiei în confruntările dintre vilaiete sau popoare. Într-adevăr, oraşul acesta n-a cunoscut evenimente tragice sau sângeroase, ba chiar s-ar putea spune că aici nu se întâmpla aproape niciodată nimic. Pentru că aici nimic nu-ţi răscolea amintirile, nici cronicile sale, nici maidanele, nici străzile şi nici versurile compuse prin cafenele. Astfel încât, când în Capitală s-a răspândit zvonul că festivităţile împăcării vor avea loc în N., şi-au spus cu toţii că un oraş mai potrivit nici n-ar putea exista. Ba dimpotrivă, localitatea aceasta merita demult o asemenea serbare, ca răsplată pentru linişte şi răbdarea cu care aşteptase evenimentul.

Prima care a ajuns în N. venind din Istanbul a fost subcomisia de cazare, condusă de Hadji Hazer. Acesta era un bărbat tuciuriu şi voinic, care până atunci se ocupase îndeosebi de caii şi grajdurile împărăteşti. Din acest sector fusese trecut în funcţii ce aveau de-a

face cu oamenii, iar avansarea lui din treaptă-n treaptă se desfăşurase încet, dar sigur. Să-ţi începi cariera la cai e cel mai bun lucru cu putinţă, spunea el uneori jumătate în glumă, jumătate în serios, pentru că în grajd n-ai timp de marafeturi. Toţi cei ce-şi frâng gâtul pe scara socială, le mărturisea Hadji Hazer prietenilor, o păţesc din pricina intrigilor foştilor colaboratori, care nu pot suporta ca unul de-al lor să fie promovat, iar ei nu.

Spre uimirea lui şi a amicilor lui, toate celelalte posturi importante ce-i fuseseră încredinţate în ultimii ani aveau o oarecare tangenţă cu grajdurile şi cu caii. Uite, şi de astă dată, când i se încredinţase o sarcină mai de răspundere ca tot ce avusese până atunci, deci, şi de astă dată, o parte din îndatoririle sale, ca să nu spunem jumătate, erau legate de cai. Şi nu de orice fel de cai, ci de caii celor cinci sute de căpetenii din Albania, cu siguranţă la fel de năzăvaşi şi de greu de îmblânzit ca şi stăpânii lor.

Ştiind că este persoana cea mai importantă câtă vreme celelalte subcomisii nu-şi făcuseră încă apariţia, Hadji Hazer se preumbla pe străzile şi prin scuarurile din N., trezind curiozitate şi admiraţie ca orice înalt funcţionar sosit cu treburi din Capitală. În scurt timp rezolvă cea mai mare parte din probleme şi asigură locuri de cazare în hoteluri şi hanuri pentru oaspeţi şi caii lor. Controlă cameră cu cameră, dormi în paturile destinate invitaţilor, ţinându-i ca pe jeratic pe hangii şi cercetându-şi atent dimineaţa propriul trup, în încercarea de a descoperi vreo înţepătură de purice sau ploşniţă. Ţinu chiar şi în grajduri cai de probă şi-i ameninţă pe hangii că se înţelege cu bidivii la fel de bine ca şi cu oamenii şi că va fi vai de ei dacă vor încerca să-l „ducă”, plecând de la premisa că dobitoacele n-au gură să se plângă.

Între timp, sosirea lui Hadji Hazer şi a oamenilor săi în oraş, ca şi onorurile cu care-i întâmpinaseră autorităţile locale, pricinuiră un val de şuşoteli dintre cele mai incredibile. Se zvonea că în N. vor fi organizate mari festivităţi cu ocazia încheierii unei păci (deşi în ultima vreme nu fuseseră războaie), alţii afirmau că N. va fi ridicat la rangul de reşedinţă de paşalâc, sau, de ce nu, de vilaiet, ori poate va deveni centrul administrativ al părţii acesteia de împărăţie. O, nu, să nu exagerăm, zicea careva, dar celălalt îl contrazicea imediat: Ce vezi exagerat în toate astea? Spune-mi tu un alt oraş la fel de liniştit, de onorabil, un oraş care să fi pricinuit mai puţine griji padişahului ca al nostru? Ascultătorii aprobau din cap gânditori, iar oponentului nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să tacă. Au fost zvonuri

chiar şi mai incredibile. Se spunea că însuşi sultanul va vizita ţinuturile balcanice şi că va trece şi prin N. Auzind toate acestea, localnicii făceau nţ, nţ, nţ, şi se grăbeau spre casă, pentru că după un asemenea zvon oricare altul ar fi fost de prisos.

În vremea aceasta Hadji Hazer se arăta tot mai des prin oraş, ca şi când ar fi vrut să profite la maximum de misterul ce-l înconjura (pentru că misterul, ca orice pe lume, avea să se destrame până la urmă) şi de absenţa celorlalţi dregători.

Şi într-adevăr, peste patru zile sosiră una după alta subcomisia alimentară şi cea de agrement. Prima era condusă de bucătarul-şef Alaga Gujvabmerovici, înalt şi deşirat, cu ochi congestionaţi şi gâtul lung, stacojiu, pe care şi-l îndoia ori de câte ori vorbea sau asculta pe un altul vorbind în turceşte se exprima stâlcit şi dezlânat, amestecând cuvintele cu expresii ciumpăvite, greu de înţeles. Totul părea dizgraţios la omul acesta, dar rămâneai uimit aflând că Alaga cel înalt şi insignifiant ştia să gătească bucate extraordinare, cerute cu insistenţă la toate ospeţele oficiale.

Şeful subcomisiei de agrement, Bandill-aga, cum i se spunea din pricina profesiunii sale (numele adevărat nu i-l ştia nimeni), era unul dintre acei puţini oameni la care numele, munca pe care o fac şi aspectul se potriveau perfect una cu alta, încât, în cazul său, nu se ştia precis dacă îşi căpătase funcţia din cauza înfăţişării sau, din contră, postul primit îi dăduse aerul acela de petrecăreţ şi cele două însuşiri, împreună, îi atrăseseră porecla cu care era cunoscut. Avea ochii şi sprâncenele negre şi era roşu în obraji (în măsura în care poate fi un brunet), mustaţa în furculiţă, iar în ochi îi stăruia o sclipire jucăuşă. Pomeţii îi erau proeminenţi şi-i trădau aceeaşi bucurie de a-şi trăi viaţa, încât îţi venea să crezi că mai avea o pereche de ochi de o parte şi de alta a nasului. Chefurile cu băutură şi femei făceau să-i strălucească obrajii la fel ca ochii, dacă nu chiar mai mult. Privindu-l, bănuiai imediat că ai dinainte pe unul dintre cei mai mari cheflii din Capitală, care se iubea, fără îndoială, cu patru-cinci cadâne din haremurile vizirilor, întreţinea legături secrete cu vreo prinţesă sau nevastă de ambasador, se certa, se împăca şi iar se certa din gelozie cu prima dansatoare din Istanbul, Majnur-hanîm, şi care apărea în visele multor tinere domnişoare de peste tot.

Aşa ar fi trebuit să fie, dacă te luai după aspectul său; în realitate, însă, se zvonea că omul trăia liniştit lângă o nevastă scundă şi greoaie, care citea câtu-i ziua de lungă cărţi religioase, iar seara îi

arăta şi lui pasajele mai interesante. Era uimitor cum de rămăsese Bandill-aga atât de cumpătat în mijlocul stricăciunii, prostituţiei şi bolilor lumeşti, sau poate că n-a fost întotdeauna aşa şi s-a potolit după ce le-a trăit pe toate din plin.

Cei trei înalţi dregători, Hadji Hazer, Alaga Gujvabmerovici şi Bandill-aga se arătau prin oraş fie împreună, fie singuri. Erau întreprinzători, fiecare în felul său, şi se agitau permanent. Aveau destule probleme de rezolvat, una mai grea decât alta, încurcături şi surprize, începând cu întocmirea listei felurilor tradiţionale albaneze, despre care specialiştii de la Arhiva Centrală dăduseră păreri contradictorii, şi sfârşind cu programul măscăricilor şi pehlivanilor. În timp ce Hadji Hazer continua să controleze camerele de hotel şi grajdurile, Alaga Gujvabmerovici gusta din necunoscutele bucate albaneze preparate de ajutoarele sale, striga la ei, îi pocnea cu polonicul în cap, iar Bandill-aga apărea şi dispărea cu iuţeala vântului, lăsând în urmă parfum ameţitor de mosc. Erau apoi sâcâitoarele treburi contabiliceşti, facturi, procese-verbale de predare, goana după oale şi tipsii, contracte pentru carne proaspătă, gheaţă, băuturi etc. O parte din vesela de argint fusese adusă din Capitală, dar era insuficientă. Ca şi artiştii, de altfel. Cafeaua provine chiar din rezervele împărăteşti, se zvonise, iar fructele din India.

Între timp, în oraş zvonurile se amplificau. Acum, cei mai mulţi credeau că padişahul însuşi va poposi în oraşul lor. Vestea le depăşea imaginaţia într-o asemenea măsură, încât nu ştiau ce să facă; să se bucure sau să se întristeze. Şi ceea ce-i convinsese, definitiv de venirea împăratului fu apariţia, peste câteva zile, a trăsurilor în care se aflau membrii subcomisiei politice şi a celei de ceremonii. Imediat în urma lor, în aceeaşi după-amiază, sosi însuşi Muhardar-paşa.

Caleştile înalţilor oaspeţi străbătură oraşul urmărite de privirile înfricoşate ale localnicilor, asurziţi de duruitul de roţi şi tropotul copitelor. Strânşi unul într-altul, se întrebau dacă nu cumva vinovat de tot zgomotul acesta era caldarâmul străzilor oraşului lor şi, palizi de groază, murmurau: „Apără-ne, Allah!”

Pe straiele călătorilor din Capitală se aşezase praful gălbui-cafeniu asiatic şi cel cenuşiu, greu şi rece european. Nu se afla în toată împărăţia un drum mai lung decât acesta. Iată de ce, odată ajunşi, fără a-şi îngădui odihna firească, cortegiul trăsurilor, însoţit de autorităţile locale, o porni de la hotel, unde musafirii îşi lăsară bagajele, către baia oraşului.

Baia era veche, construită în 1605, după cum dovedea placa fixată deasupra intrării principale: „Pentru tihna trupului şi sufletului, Kodja Sinan Ogllu a ridicat această baie în anul binecuvântat 1013. Uşor precum. Aburul ridică-se la cer sufletul lui.”

La fel ca toţi cei care intraseră pentru prima oară aici, Muhardar-paşa împreună cu grupul numeros care-l urma se opri dinaintea plăcii, o citi şi apoi intră înăuntru. Administratorul băii îl însoţi înfricoşat, cu mâinile tremurânde.

În curând erau cu toţii dezbrăcaţi; se dădu drumul la abur şi grupul se împrăştie ca în ceaţă. Începură să discute apoi între ei după cum se obişnuieşte la baie, iar glasurile păreau că vin de departe, din tărâmul umbrelor. Aburul se îndesa întruna şi oamenii se strecurau printre palele lui ca-n vis. Încă puţin şi ai fi crezut că, lepădându-şi oboseala, praful şi amorţeala din oase, s-ar fi putut desprinde de trupuri şi s-ar fi înălţat în paradis, după cum scria pe placa de la intrare.

Ghemuit într-un colţ, administratorul băii le asculta vocile bubuind ca nişte tunete sub tavanul jos, tremura din tot trupul, îşi muşca degetele şi se ruga cerului ca apa să nu fie mai rece decât ar fi trebuit, ori să nu alunece careva pe spuma de săpun, ori să nu se înăbuşe vreunul etc.

Când spălatul se sfârşi şi grupul părăsi baia, în faţa intrării acesteia şi pe ambele părţi ale drumului se afla o mare mulţime de oameni. Tăcuţi, localnicii îi priveau pe înalţii oaspeţi urcând în trăsuri şi încercau să distingă din însemnele cusute pe giubele care dintre ei era cel mai mare în rang.

Era frig, cernea o ploaie măruntă amestecată cu lapoviţă, dar oamenii rămaseră pe loc până ce plecă şi ultima trăsură. Se înserase de mult şi fumul de la baie se ridica spre cupa plumburie a cerului în vălătuci stranii, ameninţători.

A doua zi, Muhardar-paşa ţinu o consfătuire scurtă cu ajutoarele sale şi cu şefii celor cinci subcomisii. Imediat după asta, inspectă rapid locurile în care urmau să se desfăşoare ceremoniile, începând cu hipodromul, unde va avea loc parada militară a garnizoanei din N., şi terminând cu sala convorbirilor oficiale, pe care şeful subcomisiei politice, Delikalibash-bey, o alesese cu scurt timp în urmă dintre cele trei aflate în oraş adecvate unor asemenea scopuri. În ce priveşte saloanele unde urma să aibă loc recepţiile oficiale, şeful

subcomisiei de ceremonii, Nuh-efendi, după ce văzu în fugă tot ceea ce i se oferi, declară că niciunul dintre saloane nu era corespunzător. Şi avea dreptate. Să găseşti o sală în care să poarte convorbiri cinci sute de persoane e mai uşor decât să afli una unde aceştia să se poată ospăta.

În timpul inspecţiei (care, ca orice inspecţie, avea un traseu al ei), Nuh-efendi îi dădu lui Muhardar-paşa sugestia ca, drept loc pentru desfăşurarea marilor recepţii oficiale, să fie alese geamiile sau vechile mănăstiri.

— N-am nimic împotrivă, îi răspunse paşa, nimic. Îţi cunoşti mai bine ca oricare altul meseria, Nuh-efendi.

După terminarea inspecţiei, Muhardar-paşa nu ridică glasul şi nici nu porunci să fie careva pedepsit. S-a văzut clar că era îngrijorat de stadiul în care se aflau pregătirile, dar că nu-i păsa că blândeţea dovedită i-ar fi putut ştirbi din autoritate, cum se petrece de obicei în astfel de cazuri. Aruncă o privire rapidă peste registrele de cheltuieli, fu informat rapid despre camerele de hotel, hanuri şi grajduri, ca şi despre o mie de astfel de amănunte şi iarăşi se purtă amabil cu toţi, ba chiar pe Hadji Hazer îl numi în două rânduri „fiul meu”.

Cele cinci subcomisii lucrau cu înfrigurare. Până la inaugurarea serbării mai erau două săptămâni, dar Muhardar-paşa poruncise ca pregătirile să ia sfârşit cu câteva zile înainte de 31 martie. Acum pricepeau cu toţii de ce fusese aleasă această zi şi care era motivul imposibilităţii oricărei amânări. Conform explicaţiei lui Delikalibash-bey, data aceasta, aflată la graniţa dintre cele două luni, în filosofia poetică a albanezilor o delimita pe prima, martie, luna vitejiei, de cealaltă, aprilie, luna iubirii. Un cunoscut cântec popular exprima clar această idee; „S-a dus luna vitejiei, veni luna ciocârliei”. Deci, serbarea avea să le cuprindă pe amândouă, pe cea a bravurii şi, pe cea a dragostei sau, mai precis, va începe cu eroismul şi se va sfârşi cu iubirea.

Între timp, în N. s-a aflat până la urmă motivul sosirii înalţilor oaspeţi din Capitală: avea să aibă loc serbarea închinată pacificării Albaniei.

Ca şi supuşii paşalâcului vecin, localnicii au primit vestea aceasta cu o oarecare dezamăgire. Într-adevăr, evenimentul n-avea nicio legătură cu ei. Deşi se învecinau de sute de ani cu „cele patru Albanii”, cum erau denumite cele patru paşalâcuri ce o compuneau, pentru ei această ţară părea că făcuse parte mereu dintr-o altă lume.

Fusese o țară aspră şi stranie şi asta mai ales în ultimii patruzeci de ani. Prin N. treceau adesea convoaie nesfârşite de soldați osteniți, de catâri şi de tunuri. Oamenii le priveau îngânduraţi şi-şi şopteau unul-altuia: iar Albania.

Slavă domnului, acum albanezii fuseseră îmblânziți. Se pare că, în fine, le venise mintea la cap. Iată că Sublima Poartă, generoasă ca întotdeauna, şi-a călcat pe inimă şi le-a întins nesupuşilor o mână binevoitoare. Blestemați să fie dacă nu vor prețui nici acum bunătatea sultanului.

Astfel se vorbea de-a lungul şi de-a latul oraşului. Era pe la mijlocul lui martie, dar primăvara nu se arătase pe nicăieri. Nopțile erau geroase şi cerul într-atât de lucios, încât aveai impresia că luna, stelele şi celelalte corpuri cereşti vor luneca pe suprafața aceea lustruită şi se vor sparge în mii de cioburi strălucitoare.

Subcomisia politică se întrunea regulat în fiecare zi. Membrii ei, deşi n-o declaraseră nicăieri, erau aproape toți funcționari ai Ministerului de Externe. Adevărul e că participarea acestui minister la organizarea serbării nu fusese pomenită deloc în presă şi asta pentru a nu se crea confuzii în legătură cu statutul Albaniei, confuzii ce ar fi putut avea urmări grave atât în interiorul, cât şi în afara imperiului. Dacă s-ar declara deschis că de relațiile cu Albania a început să se ocupe Ministerul de Externe, atunci ar reieşi clar că de acum înainte Albania n-ar mai face parte din marele stat osman. O asemenea poziție ar pricinui un nou val de mânie în sânul castei militare, şi bătrânilor politicieni grupați mai ales în jurul Sheh-Ul-Islamului. În cazul de față, aceştia ar fi avut de partea lor şi opinia publică, pentru care ar fi fost mai normal ca de relațiile cu Albania să se ocupe Ministerul de Interne şi nu cel de Externe, pentru a nu încorda raporturile cu albanezii. Acum, în pragul normalizării relațiilor, fusese aleasă o cale de mijloc pe de o parte, pentru întâia oară în istoria legăturilor cu Albania, participarea Ministerului de Externe la organizarea festivităților fusese strecurată de oamenii Porții pretutindeni pe pământ albanez, iar pe de alta, lucrurile acestea rămăseseră secrete pentru cercurile diplomatice din Capitală şi mai ales pentru presă, în felul acesta erau măguliți şi albanezii şi nici nu se dădea apă la moară fanaticilor încăpățânați din Istanbul.

Delikalibash-bey nu lipsea la niciuna din aceste întruniri. Studia apoi câtu-i ziua de lungă unul câte unul toate documentele pregătite de ajutoarele sale: tot felul de discursuri, acorduri, proiecte de

declarații. Făcea observații amănunțite asupra conținutului lor, formulării, ba chiar şi asupra stilului. Figura lui energică, cu fruntea înaltă şi început de chelie, avea, în ansamblu, ceva colțuros, ce dădea subalternilor încredere. Deşi aceştia (după cum îşi mărturiseau în şoaptă) ar fi dorit mai degrabă să lucreze cu Nuh-efendi, care, spre deosebire de şeful lor, părea mai împrăştiat, dar era la fel de riguros.

În ultimele zile, subcomisia politică s-a ocupat îndeosebi cu pregătirea documentelor. Şi asta pentru că se hotărâse ca toate proiectele să fie întocmite în două limbi dificile, amândouă moarte: în osmana veche şi în latină. Utilizarea lor avea drept scop să creeze impresia unei reciprocități în negocieri. Fireşte, albanezilor le-ar fi convenit ca una dintre limbile acestea să fie limba lor, dar Poarta, deşi dovedise bunăvoință, nu-şi putea împinge concesiile atât de departe. Ea hotărâse folosirea latinei, limbă apropiată de albaneză şi, pe de altă parte, dacă albaneza n-avea să fie utilizată nici în scris şi nici în discuții, se găsise cu cale să se renunțe şi la turca actuală, cel puțin în documentele oficiale.

Spre deosebire de alții, Bandill-aga îşi întrunea subcomisia fără nicio regularitate, când avea chef şi, mai cu seamă, noaptea. Muzicanții şi dansatorii făceau repetiție după repetiție, până în zori. Cel mai greu le era să învețe cele două trei dansuri albaneze a căror includere în program fusese obligatorie. Uneori muzica suna prea tărăgănat, alteori dansurile înseşi păreau atât de dizgrațioase, încât aveai impresia că ieşiseră dintr-un vis urât.

Doi bătrâni albanezi, aduşi să le vadă, şi-au acoperit ochii cu palmele, ca şi când ar fi asistat la un spectacol de strigoi.

— Astea nu-s dansuri albaneze, aga, îi spuseră ei lui Bandill-aga. Astea-s nişte orori.

Bandill-aga a intrat în panică. Problema dansurilor albaneze era mai complicată decât crezuse la început. Mult mai reuşite se dovedeau numerele pehlivanilor, ale scamatorilor, chiromanților, ba chiar şi ale versificatorilor ce aveau să recite în timpul recepțiilor. Va trebui să-i vorbească lui Muhardar-paşa, în speranța că dansurile albaneze ar fi putut fi înlocuite cu altceva.

Adevărul e că subcomisia de agrement, deşi sarcinile ei păreau o bagatelă, avea destule necazuri. Şi acestea începuseră cu certurile dintre dansatoare, care se sfădiseră urât încă din prima zi, se încăieraseră şi-şi smulseseră părul din cap, totul pornind, ca de obicei, din invidie. Bandill-aga le înjurase, le amenințase că le va expedia în Capitală, că le va pedepsi, ba chiar le pomenise şi de

temniță, dar ele nu se lăsaseră impresionate. „Ce păcate oi avea cu ele, se întreba el peste tot. Ce păcate, sărmanul de mine."

La fel de grea se dovedise treaba şi în ce priveşte jocurile albaneze de societate, care, asemeni dansurilor, trebuiau să facă parte neapărat din program. Muhardar-paşa a interzis unul dintre acestea, numit „cetate dibrană", imediat ce l-a văzut. „Este un joc drăcesc, a spus el, ce-ți aminteşte de străvechile şi blestematele lor cetăți. Găseşte ceva mai atrăgător, Bandill-aga."

Hm, făcu Bandill-aga în sinea lui. Ceva mai atrăgător, desigur. Da' ia încearcă să găseşti tu, paşă, aşa ceva. Singurul joc mai acătării, tenisul îi fusese luat şi încredințat subcomisiei lui Nuh-efendi. Da-da, tenisul e la mare modă acum. Joc nobil, n-am ce zice, joc de diplomați şi de mari dregători. Joc cavaleresc. Şi cel mai semnificativ lucru, tenisul nu-i nici turcesc, nici grecesc, nici albanez. Un joc al nimănui, exact cum ar fi trebuit acum. Hm!

Nu doar lui Bandill-aga îi plăcea să ia peste picior subcomisiile politică şi protocolară şi mai ales pe şefii acestora, Delikalibash-bey şi Nuh-efendi. Şi Hadji Hazer, ba chiar şi lunganul Alaga Gujvabmerovici aveau ca temă preferată nemulțumirea pe care o resimțeau permanent față de poziția celor doi „prea înalți domni", după cum le spuneau între ei. Îi ironizau mereu, îi considerau fuduli şi distanți. Duşmănia aceasta apăruse de la sine, din înseşi atribuțiile fiecăruia. Chiar dacă Delikalibash-bey şi Nuh-efendi s-ar fi purtat mai puțin disprețuitor față de cei trei colegi ai lor, aceştia din urmă ar fi găsit noi şi noi motive de nemulțumire, şi supărare. Orice ceartă cu hangiii neciopliți, orice neînțelegere cu muzicanții, cu bucătarii şi cofetarii, cu socotitorii deveneau de la sine prilej de nemulțumire față de celelalte subcomisii, care nu se ocupau de asemenea probleme obişnuite. Nu suntem de nasul vostru, desigur, zicea Bandill-aga ori de câte ori Delikalibash-bey şi Nuh-efendi se îndepărtau discutând. E clar, îi ținea isonul Hadji Hazer, noi nu suntem decât nişte măcelari, măscărici şi grăjdari. Alaga Gujvabmerovici, care vorbea cu greutate, nu scotea decât un mormăit înfundat. Ochii şi gâtul i se congestionau sub năvala sângelui.

Ca şi când ar fi vrut să facă tuturor în necaz, şi la întrunirile comisiei centrale Nuh-efendi şi Delikalibash-bey stăteau tot împreună. În realitate nu erau prieteni şi le era clar că, la înapoierea în Capitală, n-aveau să se mai întâlnească vreodată, dar aici situația se schimba şi, în plus, atribuțiile subcomisiilor pe care le conduceau

erau asemănătoare.

Nuh-efendi, deşi trecut de cincizeci de ani, era un bărbat încântător. Înalt, drept, uşor încărunţit. În vreme ce de pe faţa bucălată a lui Muhardar-paşa ţi se părea că lunecă totul, cu excepţia banalei rumeneli, Nuh-efendi avea gropiţe în obraji, care, când zâmbea, îi dădeau un aer fermecător. Chiar şi după ce dispărea, amintirea zâmbetului acela îi mai stăruia niţeluş pe chip, aşa cum ploaia de vară mai stăruie pe câmp după ivirea soarelui.

Cu zâmbetul acesta îşi începuse cariera Nuh-efendi, urcând de la postul de supraveghetor-secund al sălii micului-dejun al Valide-Sultanei, până la cele mai importante funcţii în cadrul Protocolului Imperial. Dar avansarea sa nu se desfăşurase fără piedici. Când, la marea recepţie festivă dată cu prilejul înăbuşirii revoltei ienicerilor, a fost otrăvit marele vizir Iusuf, Nuh-efendi, ca principal organizator al seratei, fusese întemniţat şi apoi exilat împreună cu adjunctul său. Luni la rând îşi aşteptase condamnarea la moarte sau temniţă pe viaţă, până ce adevăraţii vinovaţi fuseseră descoperiţi şi osândiţi. Iar el s-a întors în Capitală triumfător, mai puternic ca înainte, dar şi ceva mai deprimat.

Încă de pe atunci, Nuh-efendi devenise extrem de circumspect în tot ceea ce făcea. Curtea era un cuib de intrigi nesfârşite, între firele cărora te puteai trezi încurcat fără să-ţi dai seama, îndată ce renunţai la vigilenţă. Când i se comunicase că va face parte din grupul lui Muhardar-paşa, noile sarcini i se păruseră destul de uşoare şi le primise bucuros. Plecarea pentru câteva săptămâni din viesparul Capitalei avea să-l relaxeze şi, apoi, dacă schimbarea aerului îi va prii, totul va fi într-adevăr minunat.

Dar, începând să lucreze zi de zi, văzu că preparativele erau mult mai dificile decât crezuse el la început. Şi se puteau întâmpla incidente la fel de grave ca şi otrăvirea marelui vizir. Grijile s-au ivit în legătură cu masa de tratative, deoarece trebuia să se stabilească ce dimensiuni şi ce formă să aibă, unde să stea reprezentanţii Porţii, unde oaspeţii albanezi, în ce loc să fie plasaţi deci la recepţii şi ceremonii. Într-adevăr, munca nu era uşoară. Subalternii săi lucrau zi şi noapte, prelucrând datele Arhivei Centrale asupra legăturilor personale dintre căpeteniile albaneze, asupra neînţelegerilor dintre ei, înrudirilor, duşmăniilor, răzbunărilor, legăturilor lor cu marii feudali potrivnici Porţii, în special cu Ali-paşa de Ianina şi Kara Mahmud Bushatlli.

Nuh-efendi simţea că toate astea îl scot din minţi. Locurile la mese

se notau cu numere, apoi numerele se schimbau între ele. Uneori, datele Arhivei Centrale erau contradictorii şi chinul trebuia luat de la capăt. „Lua-le-ar dracu'!" rostea Nuh-efendi la capătul puterilor.

Adevărat, la Istanbul erau recunoscute greutăţile deosebite cu care se confrunta subcomisia protocolară, motiv pentru care oamenii lui Nuh-efendi erau mai numeroşi şi aveau ranguri mai înalte decât lucrătorii din celelalte subcomisii. Doi dintre aceştia, Hafiz Binaja şi căpitanul Durmish Dur Ali, făceau parte ca observatori din comisia centrală. Hafiz Binaja, un bătrân vulpoi de la Protocol, umblând aproape tot timpul cocârjat din pricina unei boli a coloanei vertebrale, se ocupa de o mie şi una de treburi diverse, în vreme ce căpitanul Durmish Dur Ali avea doar o singură sarcină: organizarea paradei militare. Aceasta urma să aibă loc la hipodromul oraşului, unde începuseră demult să se construiască tribune de lemn pentru oaspeţi. În fiecare zi, trupele ce aveau să defileze făceau exerciţii istovitoare în sunetele fanfarei militare. Durmish Dur Ali se întorcea de la hipodrom mort de oboseală. Era puţintel la trup, iar pieptul scofâlcit şi în special piciorul drept, pe care-l arunca de parcă ar fi fost de lemn în momentul când punea pasul, îl făceau să pară şi mai pipernicit decât era. Ochiul, său drept, făcând parcă pereche cu piciorul, se mişca greu şi lăcrima întruna, ceea ce îţi dădea impresia că, privindu-te, te învăluie într-un abur cald.

Cu toate acestea, deşi neimpunător, se spunea despre el că ar fi fost dintre cei mai capabili ofiţeri ai armatei în ce privea instrucţia de front. Durmish Dur Ali slujise ani de-a rândul în Yemen, într-unul dintre sectoarele cele mai îndepărtate, după care i se pierduse urma, până când se afirmase pe neaşteptate în înăbuşirea unui complot la Palat. Imediat după asta luase parte la organizarea paradei militare ce urmase evenimentului, apoi dispăruse iar o vreme. În biografia sa existau trei-patru asemenea pete albe despre care nu îndrăznise nimeni să-l întrebe, aşa cum cutezi să te apropii de o prăpastie.

În grupul acelora ce se ocupau de organizarea serbării, poziţia celor doi subalterni ai lui Nuh-efendi era oarecum greu de precizat. Şi asta pentru că, deşi nu se simţeau destul de importanţi pentru a căuta tovărăşia lui Nuh-efendi şi Delikalibash-bey, totuşi nu doreau să se împrietenească nici cu Bandill-aga, Hadji Hazer şi Alaga Gujvabmerovici. Aşa că uneori erau cu unii, alteori cu ceilalţi şi, cum se întâmplă de regulă în asemenea cazuri, se simţeau oamenii cei mai singuri din N.

Veni şi ultima săptămână a lui martie. Comisia centrală şi subcomisiile lucrau de zor. Muhardar-paşa ţinu câteva consfătuiri scurte. La una dintre ele Hadji Hazer se prezentă cu obrazul mâncat de ploşniţe şi ceru energic să fie pedepsit proprietarul hotelului în care dormise în noaptea aceea. S-a hotărât osândirea aspră a hotelierului, nu pentru că reclamaţia lui Hadji Hazer ar fi fost crezută în întregime, ci mai mult pentru a da un exemplu sever tuturor celor ce ar fi încercat să împiedice câtuşi de puţin pregătirea şi desfăşurarea serbării.

Şi într-adevăr, pedepsirea hotelierului a dat roade. Negustorii de carne, de zarzavaturi, hotelierii, brutarii, vânzătorii de ulei, de miere, de bragă, într-un cuvânt toţi acei care încheiaseră contracte cu subcomisiile serbării, au devenit mai docili ca o turmă de oi.

Muntele de cazane, tipsii, farfurii, linguri, cuţite, ibrice de cafea, oale, străchini şi tigăi de toate mărimile se ridica strălucitor şi rece în faţa lui Alaga Gujvabmerovici. În luciul lor argintiu sau roşietic, după metalul din care fuseseră lucrate se întrezărea o ameninţare surdă. Uneori, Alaga Gujvabmerovici avea impresia că ameninţarea aceea plutea în aer sub forma unor rotocoale fantomatice care-i aminteau de vasele din bucătăria sa.

Erau cu sutele, de toate felurile, pentru mesele obişnuite, dar şi pentru recepţiile oficiale, pentru felurile cu sos sau fără sos, pentru dulciuri şi orez cu lapte, pentru pilaf, chebab, chiftele etc., bătute artistic sau cu înscrisuri, cu emblema Palatului imperial sau cu citate din Coran, de argint, înregistrate ca unicat pe liste aparte sau vase obişnuite de aramă, simple sau de ceremonii, începând cu farfurioarele pentru piper, strecurate modest pe mese, şi până la tipsia baclavalei uriaşe, ce ocupa locul de frunte în toată văsăria aceea.

Grija pentru veselă era doar o parte din problemele lui Alaga Gujvabmerovici. Procurarea cărnii, a legumelor, a uleiului, a mirodeniilor, a zahărului, a brânzeturilor, a nucilor, a fisticului etc., cerea eforturi mult mai mari. Urma apoi verificarea lor, îndeosebi a cărnii şi sosurilor, a calităţii uleiurilor, a mierii şi fructelor.

Dar grijile lui nu se sfârşeau aici. Deşi avea în subordine treizeci de bucătari şi o mulţime de ajutoare, trebuia totuşi să stea lângă fiecare tingire şi tavă. Pentru că, la urma-urmei, singurul răspunzător el era. Nu putea să nu alerge de la tigăile în care se prăjeau chiftelele la cazanele cu pilaf şi de aici la cratiţele în care

fierbeau siropuri, după care se întorcea ca vântul înapoi la tigăile cu chiftele.

Nu era mai simplă nici porţionarea mâncărurilor, tăierea cărnii în vase speciale şi distribuirea bucăţilor pe platouri, împărţirea dulciurilor, a plăcintelor şi, mai cu seamă, a felurilor cu sos. Acestea din urmă erau un adevărat blestem în special la recepţiile oficiale, unde veşmintele scumpe, eşarfele şi dantelele parcă nu doreau altceva decât să fie pătate. Şi după asta urmau scandaluri, anchete amănunţite, dacă a fost intenţionat sau nu, până în final când se ajungea la pedepsirea câtorva inşi.

Ca şi când toate acestea n-ar fi fost îndeajuns, Alaga Gujvabmerovici mai trebuia să pregătească şi singur câteva feluri de mâncare. Aşa cerea obiceiul şi nu se putea eschiva. De pildă, la prima recepţie oficială, baclavaua cea mare sau baş-baclavaua, cum i se spunea, trebuia să fie, opera mâinilor lui. Cele o sută patruzeci de foi făceau încă de pe acum pe bucătarul-şef să turbeze. „Of", gemea el când îşi aducea aminte, „dacă n-o să mă ţicnesc nici acum, n-am să mă mai ţicnesc niciodată." Şi, învârtindu-se astfel printre oale şi tăvi, care-i reflectau deformat căpăţâna fălcoasă, îl apuca brusc oboseala şi se aşeza să se odihnească niţel pe un scaun. Atunci, ostenit cum era, îşi amintea discuţiile despre balamucurile din împărăţie, discuţii auzite când şi când. La una dintre ele se gândea mai insistent. Atunci se pomenise despre un ospiciu din Anatolia, la graniţa Crimeii, unde se spunea că hogi nebuni cântau ezanul[9] de cinci ori pe zi. Allah, păzeşte-mă întreg la minte, altceva nu cer de la tine, se ruga Alaga Gujvabmerovici în clipele de disperare.

Curieri veniţi de la Istanbul aduseră instrucţiuni subcomisiei politice. Era vorba, în primul rând, de noile formulări ce aveau să fie utilizate în decursul tratativelor şi, mai ales, în textele declaraţiilor comune. Ultimele formulări erau mai cordiale decât primele, ceea ce demonstra că în zilele din urmă Sublima Poartă dovedise că doreşte mai mult ca până atunci o ameliorare a relaţiilor cu Albania. Subcomisia era înştiinţată că va trebui să utilizeze pe larg în textele declaraţiilor expresiile: „colaborare frăţească", „atmosferă de sinceritate deplină", „prietenie", „unitate", „concesii bilaterale de însemnătate istorică" etc.

După ce citi cu atenţie dispoziţiile, Delikalibash-bey îl puse la

[9] Rugăciune la musulmani.

curent în amănunt pe Muhardar-paşa.

Ca de obicei, sfârşitul lui martie fu rece. Deşi răcit, Muhardar-paşa decise să inspecteze imobilele ce aveau legătură cu serbarea. Începu cu Geamia Albastră, al cărei gigantic interior urma să servească drept sală de tratative. Mesele fuseseră dispuse în cerc şi, prin ferestrele odinioară albastre, acum de un gri spălăcit, pătrundea cu zgârcenie de afară o lumină rece.

— E foarte frig aici, observă Muhardar-paşa şi-şi duse mâna la gât.

— Vom folosi patru sobe mari cu cărbune, îl informă Nuh-efendi, care se afla în dreapta paşei. Apoi arătă cu mâna unde vor fi puse sobele.

— Cu cărbune? se miră paşa. Aş prefera cu lemne.

— O, dar sobele sunt excelente, paşă spuse Nuh-efendi. Nu se va simţi deloc mirosul cărbunelui.

De la Geamia Albastră Muhardar-paşa, împreună cu grupul ce-l însoţea, se îndreptă spre hipodrom. Tribunele pentru oaspeţi abia fuseseră terminate. Pe un piedestal de lemn se aflau instrumentele fanfarei militare, aşteptând, pare-se, reluarea exerciţiilor cu trupele de paradă. Căpitanul Durmish Dur Ali, aruncându-şi piciorul drept ca şi când ar fi vrut să scape de el, păşi ţeapăn spre grup, făcu salutul militar şi dădu raportul asupra situaţiei. Ochiul său drept, minuscul şi înlăcrimat, îi fixa pe vizitatori cu încăpăţânare.

După hipodrom vizitară vechea mănăstire, în a cărei biserică urmau să se dea recepţiile oficiale. Dintre cele două propuneri, sala de consilii a primăriei şi biserica, fusese aleasă ultima, nu numai datorită dimensiunilor considerabile ale naosului, ci şi pentru că se afla între zidurile mănăstirii, unde, în chiliile şi acareturile nenumărate, se putea instala perfect bucătăria uriaşă ce avea să pregătească bucatele pentru prânzurile şi recepţiile oficiale.

În biserică era şi mai frig şi Nuh-efendi repetă că se vor instala şi aici sobe cu cărbuni, dar nu patru, ca în Geamia Albastră, ci şase. Muhardar-paşa mergea în fruntea grupului, călcând cu sfială peste dalele reci hexagonale cu care era pardosită podeaua. Se vedea că intră pentru prima oară într-o biserică. Prin vitraliile înguste pătrundeau pete vagi de lumină. Totul în jur îţi sugera părăsire şi pustiu. Pereţii erau pătaţi de umezeală, frescele decolorate şi zgâriate, candelabrele mâncate de rugină.

Muhardar-paşa s-a încruntat.

— Toate acestea vor fi acoperite, paşă, se grăbi să vorbească Nuh-

efendi şi întinse braţul spre colţurile bisericii, în care zeci de oameni, urcaţi pe scaune, dublau pereţii şi mascau cupolele cu bucăţi mari de mătase roşie. Toate vor fi acoperite, urmă Nuh-efendi, şi interiorul va fi de nerecunoscut.

Când Muhardar-paşa se apropie de unul dintre cotloanele căptuşite cu mătase roşie şi atlas galben, îşi schimbă brusc expresia feţei.

— Aşa da, zise încet şi-i zâmbi lui Nuh-efendi.

Cerul se înseninã pe neaşteptate. Tocmai când se presimţea o nouă izbucnire a iernii precum se întâmplă de obicei la sfârşitul lui martie, vremea se încălzi. Încă puţin şi ar fi înflorit pomii. Peste trei zile urma să se inaugureze serbarea. Subcomisiile lucrau cu sârg.

Pe 28 martie Nuh-efendi se duse să vadă baclavaua cea mare, de care, deşi pregătită de Alaga Gujvabmerovici, răspundea el însuşi. Drumul până la vechea mănăstire îl parcurse pe jos. Aerul reavăn al primăverii îi gâdila nările.

Pe Alaga Gujvabmerovici îl găsi cu tichia albă de bucătar pe cap. Striga cât putea la ajutoarele sale, dar, neavând polonicul în mână, ameninţările nu-i erau prea convingătoare. Ochii şi mai cu seamă gâtul îi erau congestionate. Când îl zări pe Nuh-efendi se calmă imediat.

În odaia lungă şi friguroasă, o mulţime de babe subţiau ultimele foi ale baclavalei. O sută şi mai bine de foi gata terminate aşteptau aşezate una peste alta pe câteva măsuţe de lemn. Ceva mai încolo erau vasele cu unt, cu migdale şi fistic. Iar pe o altă masă, mai la o parte, se afla baş-tipsia, strălucitoare, rotundă ca luna, cu o emblemă la mijloc sub care fusese scris un verset din Coran. Se spunea că ar fi fost cea mai mare tipsie din împărăţie. În ea fusese coaptă baş-baclavaua aniversării a 300 de ani de la supunerea popoarelor balcanice, cea a naşterii sultanului Mahmud II, a lui Djem Sultan şi a lui Suleiman Magnificul, tot ea fusese folosită după înăbuşirea complotului pus la cale de marele vizir Budjak-paşa sau cu alte ocazii festive. Din mijloc până la margine măsura 1,20 metri, era făcută dintr-un aliaj secret de aramă, argint şi cositor de către mai-marele meşterilor împărăteşti Nesip şi din baclavaua coaptă în ea puteau fi îndestulaţi uşor 500 de meseni.

Alaga Gujvabmerovici îi explică lui Nuh-efendi că în curând se va începe aşezarea foilor pe tipsie, ceea ce necesita aproape cinci ore de muncă. Spre seară baclavaua va fi coaptă şi, pe la amiaza lui 29

martie, i se va turna siropul, după care va rămâne aşa până în seara recepţiei oficiale, 31 martie, timp suficient ca foile să se îmbibe cu sirop.

Timpul se încălzea văzând cu ochii. De jur-împrejurul oraşului începură să susure primele pârâiaşe încropite din topirea zăpezii. Stihuitorii, ce umpleau cafenelele urbei, nu scăpară evenimentul. Îl considerau un semn bun şi-l legau de apropiata serbare a împăcării.

După cum se zvonea, oaspeţii erau pe drum, ba chiar o parte dintre ei ajunseră deja în orăşelele vecine, unde poposiseră pentru a-şi aştepta tovarăşii. Teama că nu vor veni sau că vor veni numai câţiva se risipise. În tot timpul desfăşurării pregătirilor îndoiala aceasta plutise peste N. Se bănuia că albanezii urmăriseră prin iscoadele lor pas cu pas mersul preparativelor, încercând să întrezărească în orice semnele unei curse. Existau îndoieli că şi-ar fi avut spioni în subcomisii şi, mai mult, chiar în comisia centrală. Când a fost informat despre acest lucru de către şeful poliţiei din N., Muhardar-paşa a râs din toată inima. Cu atât mai bine dacă au iscoade printre noi, ar fi spus el. Pentru că se vor convinge şi singuri că nu există niciun pericol, nu?

Şi într-adevăr, orice bănuială căzuse şi aproape toţi invitaţii se îndreptau acum spre N. Lucrurile fuseseră astfel aranjate încât aceştia să ajungă în oraş în seara de 30 martie şi în dimineaţa lui 31. Conform programului, serbarea urma să înceapă în după-amiaza aceea prin parada de la hipodrom, iar seara avea să se desfăşoare prima mare recepţie oficială. Pentru zilele următoare programul era la fel de încărcat.

În dimineaţa de 30 martie, Muhardar-paşa ţinu două întruniri scurte, una cu subcomisiile şi cealaltă cu participare mult mai numeroasă, reunindu-i pe toţi cei ce erau de serviciu în zilele următoare: paznici, bucătari, ospătari, dansatori, pehlivani, supraveghetori de tot soiul, lampagii, hotelieri, muzicanţi, hangii, versificatori etc. Le vorbi pe scurt, amintindu-le de îndatoririle ce le aveau şi-i îndemnă să facă tot posibilul pentru ca aceste festivităţi de mare importanţă naţională, de care se interesa însuşi sultanul, să se desfăşoare cu succes.

III

Aşa cum se prevăzuse, primii invitaţi începură să sosească începând cu după-amiaza de 30 martie. Nuh-efendi, cu obrazul schimonosit de o migrenă rebelă, înalt, îmbrăcat în giubeaua de serviciu cu însemnele Protocolului Imperial, ceea ce-i dădea şi mai multă prestanţă, se agita prin camera lui de la hotelul „Hagialâcul berzelor", aşteptând să-i fie anunţată sosirea fiecărui grup de oaspeţi. Avea pe masă lista invitaţilor şi, îndată ce afla despre careva, Nuh-efendi făcea câte un semn minuscul în dreptul numelui aceluia. Până în momentul acesta semnele erau destul de rare.

Primul grup a ajuns în N. la ora patru şi un sfert, însoţit de Hafiz Binaja şi de câteva oficialităţi din oraş, Nuh-efendi a ieşit să-i întâmpine la podul de piatră, nu departe de baia publică. Deşi o bună parte din viaţă şi-o petrecuse la primiri şi recepţii oficiale, unde, printre alţii, avusese de-a face şi cu înalţi dregători albanezi, în momentul în care zări primul grup de invitaţi apropiindu-se călări, urmaţi de un norişor de praf căruia lumina puţină a după-amiezii îi dădea o tentă lăptoasă, Nuh-efendi se simţi impresionat.

Conform informaţiilor primite cu un ceas înainte de apariţia oaspeţilor, din acest prim grup făceau parte invitaţi din mai multe ţinuturi ale Albaniei. Erau: căpitanul Gjon Gjonomadhi, din cunoscuta spiţă a Comnenilor, prinţ de Kelmendi, Ded Mark Deda, Zülüftarbey Toska din Sud, stegarul din Dibra Mare, Elez Alia, căpitanul Ulqinaku, Sheme Alarupi din vechea spiţă stinsă Muzaka, prinţul din Dibra Mică, Ajdin, cei doi fraţi Bilbil, faimosul Shemja, poreclit Comitele şi Nik Toska, strănepot al lui Gjin Bue Shpata.

Nuh-efendi îi privi descălecând unul după altul şi cum, fără a-şi dezmorţi picioarele, înaintară către el urmaţi de gărzi. Văzându-le veşmintele ciudate, complet diferite de cele turceşti, Nuh-efendi rămase cu ochii la opincile lor cu ciucuri în vârf. Ciucurii erau roşii şi se înfoiau la fiecare pas ca penajul de hulub. Apoi, în timp ce ei se apropiau, Nuh-efendi reuşi să-i cerceteze din cap până-n picioare: purtau mintene împodobite cu găitane strălucitoare, fustanele albe, iţari ornaţi cu arnici, fesuri ca neaua, cum nu mai văzuse vreodată, ce-i dădură impresia că peste creştetele oamenilor ninsese din belşug. Armele, câte două-trei pistoale înfipte la brâu, erau lucrate cu mare meşteşug. Albanezii îşi câştigaseră cu multă vreme în urmă dreptul de a trata cu slujbaşii împărăteşti având armele asupra lor.

Nuh-efendi o porni cu paşi măsuraţi spre oaspeţi urmat de însoţitorii săi, se înclină uşor, cu palma dreaptă la inimă, apoi, cu vorbe simple, calde, le ură bun-sosit. Giubeaua lui de mătase verde

închis îţi sugera o arteziană molcomă sub clar de lună; straiele lor, dimpotrivă, păreau prevestitoare de furtună. Dând mâna cu ei, Nuh-efendi nu s-ar fi mirat deloc dacă din faldurile veşmintelor acelea s-ar fi iscat vifor şi ninsoare.

Sosirea oaspeţilor a continuat până seara târziu. Şi de fiecare dată când mergea să-i întâmpine, Nuh-efendi se simţea curios de obosit. Îi conducea până la primărie, unde îi lua în primire dinamicul Hadji Hazer.

Pe ambele laturi ale drumului, locuitorii din N. aşteptau să-i vadă pe albanezi, vecinii lor de secole. Trăiseră aproape unii de alţii, dar ceea ce se petrecea în Albania le era străin şi de neînţeles. Chiar şi albanezii, când treceau prin N., erau atât de impasibili, încât aveai impresia că dorm în şa. Dar iată că oraşul N., chiar N., de care ei nu se sinchisiseră niciodată, fusese ales ca loc al împăcării.

În jurul orei opt seara trecură printre felinarele aprinse Gjin Karbunara, prinţul himarioţilor, Gajtan Kosovari, stegarul Gjakovei, căpitanul Gjatolliu, care purta două prenume: Vasili şi Ali, Dok Krasta, prinţ şi cărturar, poreclit „schipetarul", Lek Gjini, prinţul din Rrafshul Dukagjin, strănepot al vechilor Dukagjini, Memiu, din familia Frasheri, cunoscuţi prin erudiţia lor, Gjorg Mokrari, osândit în patru rânduri la temniţă, torturat şi rămas fără un ochi, căruia oamenii din ţinutul său îi închinaseră o baladă şi Bato Dibranul, dere-bey[10].

După ce întâmpină şi acest grup, Nuh-efendi se înapoie la „Hagialâcul berzelor" distrus de oboseală. Deşi de la ora aceea nu mai erau aşteptaţi alţi invitaţi, pentru orice eventualitate nu-şi lepădă giubeaua oficială. Veniseră destul de mulţi şi totuşi majoritatea urmau să sosească a doua zi până pe la amiază. Nuh-efendi se plimba prin cameră cu mâinile la spate. Nu putea să uite, oricât ar fi vrut, veşmintele oaspeţilor. Amintirea fustanelor acelea albe ca zăpada îi dădea dureri de cap. Nuh-efendi ştia că Albania avusese dintotdeauna în afară de marii stăpânitori, o mulţime de prinţi mai mărunţi, ba chiar aflase cu câtva timp în urmă că tocmai aceşti feudali dezlănţuiau cele mai cumplite revolte. Era vorba de o categorie aparte de stăpânitori. Marea lor majoritate se declaraseră singuri prinţi şi-şi câştigaseră autoritatea în popor ca urmare a vreunui eveniment deosebit, a unei bătălii, şi numai în cazuri extreme erau repudiaţi de autorităţile centrale. Unii dintre aceştia se

[10] Dregător feudal însărcinat cu paza drumurilor.

trăgeau din vechi familii de căpetenii militare, ale căror rădăcini dădeau, în vremuri de cumpănă, mlădițe tinere. După pacificarea marilor paşalâcuri, pe ruinele lor s-au ivit zeci de noi cârmuiri mai mărunte, ai căror prinți s-au adăugat vechilor căpetenii albaneze. Când a auzit că Înalta Poartă făcea pregătiri speciale pentru reluarea relațiilor cu aceşti şefi cvasi-oficiali, Nuh-efendi a rămas uluit. Cum de se poate ca sultanul care, cu o lovitură fulgerătoare, îi zdrobise pe vestiții Bushatllii şi pe fiorosul Ali-paşa, să fie atât de mărinimos cu plevuşca aceasta? Însă treptat, absorbit de grijile organizării serbării, Nuh-efendi pricepuse că Poarta avea dreptate. Şefii aceştia reprezentau o forță imensă, rămasă aproape intactă în timpul confruntării de patruzeci de ani dintre sultan şi paşii rebeli. Doar câțiva dintre ei interveniseră în conflict, de partea uneia sau celeilalte dintre părți, iar majoritatea rămăseseră în aşteptare, din motive ce-i scăpau acum lui Nuh-efendi. Şi nu înțelegea, de asemenea, de ce se ținuseră la distanță aproape în egală măsură atât față de marii stăpânitori, cât şi față de puterea centrală. Nu numai acum, când puternicele paşalâcuri nu mai existau, ci şi înainte, când acestea reprezentau o forță, micii feudali dispuneau de autoritate excesivă. Ba chiar adesea, aceştia constituiseră o amenințare mult mai serioasă pentru marii cârmuitori decât fusese Poarta însăşi. Nuh-efendi era convins că pacificarea şi îmblânzirea lor e singura cale pentru stingerea conflictului cu Albania.

La toate acestea cugeta el în vreme ce străbătea camera în lung şi-n lat. Deşi obosit, nu-i venea să se culce. „Fustanele blestemate", repetă de două trei ori. Avea convingerea că numai ele îi provocaseră toată neliniştea aceea. Deşi auzise o mulțime de lucruri despre albanezi, întâlnirea de adineauri cu ei îl bulversase groaznic. Iar acum realiza că veşmintele lor îi pricinuiseră mare parte din nervozitate. Oricât de ticăloşi ar fi fost, îmbrăcați în giubeaua turcească, în binecuvântata giubea de mătase ce-şi revarsă molatic culorile celeste peste trupul omului, îmbrăcați, deci, în giubea, ar fi părut cu totul schimbați în bine. Pe când aşa, în straiele lor bizare, erau de-a dreptul înspăimântători. Abia acum înțelegea Nuh-efendi de ce Marele Padişah dăduse ordin să se desființeze veşmintele naționale. Straiele albaneze conțineau o sămânță de răzvrătire în fiecare tighel, în fiecare fald, ca să nu mai vorbim de pliurile fustanelei, asemănătoare valurilor mării agitate sau, mai cu seamă, de ciucurii roşii de la opinci, scântei minuscule ce ar fi putut arunca în aer imperiul.

Nuh-efendi adormi târziu. Îl treziră într-un rând şi el crezu că sosise un nou grup de invitaţi. Nu era însă vorba de asta. Îi cerură părerea asupra pânzei cu care avea să fie acoperită baclavaua cea mare. Ajutorul său, Hafiz Binaja, se culcă şi mai târziu, în vreme ce Durmish Dur Ali stătu treaz toată noaptea la hipodrom.

Se trezi dis-de-dimineaţă. Odată cu răsăritul soarelui sosiră stegarii de la Bjeshket e Nemura, Pjeter Nika şi Nik Pjetri, judele Çerçis Hapsanaku, întemniţat de şase ori, prinţul surd de la Kashnjet, Stresi cel Tânăr, despre care se spunea că ar fi din neamul Balsha, căpitanii Çelo Karafil Bătrânul şi Cute Allamani, unul dintre ei, Karafil, cântat în balade şi Babe Vuçiterni, jude al sfatului bărbaţilor, cântat şi el în popor.

Sosirea oaspeţilor ţinu toată dimineaţa. Cei ce veniseră cu o zi în urmă vizitau oraşul, însoţiţi de străjile lor şi de slujbaşi ai primăriei special desemnaţi în acest scop. Deşi bătea vântul, vremea era frumoasă. Norii, albi şi paşnici, pluteau dintr-un colţ al cerului într-altul. În centrul oraşului cânta fanfara. Se simţea peste tot o atmosferă sărbătorească.

Nuh-efendi îşi întrerupse în două rânduri prânzul pentru a-i primi pe întârziaţi. La ora două şi jumătate ajunseră şi ultimii: Doska Velabishti, octogenar, prinţ de Fusha e Korces, Bardh Gjorgu, prinţ de Shpat, trăgându-se din Gjorgu Golemi, despre care se spunea că ar fi fost zămislit cu o zână, Shpend Shendellia, erou popular cântat în trei balade şi Djeladin Lufta, dere-bey.

Aceştia fură ultimii. Invitaţii, cu puţine excepţii, sosiseră cu toţii. Ora era aproape trei. Grupuri-grupuri de oameni se îndreptau către hipodrom. Totul era pregătit. Comisia centrală şi subcomisiile îşi făcuseră datoria cu prisosinţă. Lucrul acesta se vedea pretutindeni: toate se desfăşurau normal, nimic nu fusese lăsat la voia întâmplării. Nuh-efendi regreta că starea sănătăţii nu-i permite să se bucure pe deplin de evenimente.

Ajungând în curtea primăriei, unde trăsurile înalţilor dregători îşi aşteptau stăpânii, Muhardar-paşa, cu care se întâlni la poartă, îi văzu expresia posomorâtă.

— Ce mai faci? îl întrebă acesta. Pari bolnav.

— Sunt niţel obosit, paşă, zise Nuh-efendi, făcând o plecăciune uşoară.

— Ai dreptate, îl aprobă paşa, ultimele zile au fost groaznice, mai ales pentru tine. Totul a trecut acum, nu?

— Sunt îngrijorat pentru recepția din astă-seară, spuse Nuh-efendi. Oricum, e prima întâlnire oficială...

Muhardar-paşa tăcu, fixându-l cu privirea.

— Ascultă, zise. Poți să lipseşti azi de la hipodrom. Adjuncții tăi vor fi, evident, acolo, şi, apoi, vom fi şi noi, aşa că...

— Îți mulțumesc, paşă, se înclină din nou Nuh-efendi.

— Recepția trebuie să fie grandioasă, urmă Muhardar-paşa. La urma-urmei, totul depinde de felul cum vor ieşi lucrurile astă-seară.

— Da, paşă.

— Du-te, deci, îl îndemnă paşa, du-te şi ocupă-te de recepție. Făcu apoi câțiva paşi în direcția trăsurii şi, punând piciorul pe scară, se întoarse încă o dată spre celălalt: Şi odihneşte-te puțin. Ziua de azi a fost extenuantă pentru tine.

Nuh-efendi se plecă pentru a treia oară.

În vreme ce echipajul paşei ieşea pe poarta zăbrelită, Nuh-efendi se întoarse să-şi caute propria trăsură, pe care vizitiul reuşise să o strecoare printre alte zeci.

Îndreptându-se apoi spre vechea mănăstire în a cărei biserică avea să se desfăşoare recepția, din direcția contrară, pe drumul către hipodrom, întâlniră sute de oameni care, pe jos sau cu diferite mijloace de transportase grăbeau către arenă. Erau toți veseli, cum este de obicei mulțimea înaintea unui spectacol îndelung aşteptat. Ici-colo, printre oameni, puteai zări trăsurile înalților funcționari, ale căror chipuri se ghiceau cu greu în spatele geamurilor închise.

Într-o caleaşcă lungă, trasă de şase cai, trecură pe lângă el, gonind ca vântul, râzând şi chiuind, dansatoarele din Istanbul. Ceva mai târziu îşi făcură apariția saltimbancii, printre care Nuh-efendi crezu că-l recunoaşte pe vestitul Ali Ibreti. Apoi avu impresia că zăreşte în dosul geamului unei trăsuri mustața țepoasă a lui Bandill-aga, imediat după care se succedară alte două caleşti, de unde se auzeau cântece de petrecere.

Au venit toate puşlamalele din Istanbul, îşi zise Nuh-efendi disprețuitor.

Se înserа. Parada trebuie să fie pe sfârşite acum, cugeta Nuh-efendi. Ieşise în curtea din spatele mănăstirii pentru a lua puțin aer printre cei câțiva castani rămuroşi. Zidurile dărăpănate din loc în loc îți sporeau impresia de singurătate. De departe, dinspre bucătării se auzeau zgomote înfundate. Nuh-efendi îşi privi ceasornicul. Desigur că e pe sfârşite, îşi spuse, gândindu-se la paradă.

Se întoarse agale şi, păşind peste dalele lustruite de piatră, se îndreptă spre biserică.

Masa lungă, alcătuită prin alăturarea a patruzeci şi ceva de mese mai mici, era deja aranjată. O bună bucată de vreme Nuh-efendi rămase lângă ea, fixând-o concentrat cu privirea. Naosul spaţios, îmbrăcat tot în atlas şi mătase, părea o sală de ceremonii. Fuseseră aprinse doar o parte dintre candelabre, dar lumina lor era suficientă pentru a împrumuta mulţimii vaselor de argint, tipsiilor, veselei de pe masa de ospăţ sclipiri molcome.

Nuh-efendi se aşează pe fotoliu. Întotdeauna înaintea marilor recepţii oficiale îi plăcuse să şadă în linişte, aşteptând începerea ceremoniei. În jurul său stăruia o pace tainică. Din celelalte odăi, din spatele perdelelor de mătase se auzeau mişcările oamenilor de serviciu, câteodată chiar şi şoaptele lor. Într-un colţ, aşezate pe un postament şi acoperite cu un macat, se aflau instrumentele orchestrei.

Nuh-efendi oftă fără voie. Privirea i se opri asupra mesei oficiale. Viaţa sa, de la un capăt la altul, se scursese printre tipsii şi platouri luxoase, în sclipirile lor jucăuşe. Clinchetul lor era pentru el mai expresiv decât orice cuvânt. Clinchetul acela vesel, uniform, ce-ţi trezea uneori sentimente de alarmă, de teamă. Pentru a suta, poate chiar pentru a mia oară, îşi aminti de marele vizir Iusuf, în clipa în care râsul i se curmase şi capul îi căzuse în talger, peste bucăţile de carne, iar chipul i se mânjise de sosuri. Cei din jur ţipaseră îngroziţi, îl ridicaseră, îl şterseseră pe faţă cu batista. Unii dintre ei crezuseră că n-a fost decât un accident. Lucrurile se lămuriseră cu greu. Obrazul marelui vizir devenise alb ca hârtia. Peste un ceas murise. În aceeaşi noapte, Nuh-efendi împreună cu mulţi alţii, începând cu ultimul bucătar şi sfârşind cu cei mai înalţi funcţionari ai Protocolului, fuseseră arestaţi.

Nuh-efendi se ridică din fotoliu şi începu să se plimbe în jurul meselor. Ori de câte ori se gândea la arestarea sa simţea nevoia să facă ceva; de parcă nu şi-ar fi putut aminti de plimbările însingurate pe drumul din Karagümruk decât preumblându-se în sus şi-n jos prin cameră, la fel de nelinişti ca atunci.

Păşind pe lângă mese, îşi spuse că plimbarea aceasta domoală nu putea avea un decor mai nimerit decât însemnele sobre de pe tipsii, înscrisurile şi lucrătura lor meşteşugită. Allah, cugetă el, o viaţă întreagă petrecută printre talgere de argint şi tigăi de aramă. Printre ambasadori de toate soiurile, vorbind în toate limbile, cu tot felul de

obiceiuri. Unguri, mameluci, ruşi, moldoveni, austrieci, persani. Şi acelaşi clinchet de talgere şi tigăi.

Se opri dinaintea unei măsuţe rotunde aşezată ceva mai de-o parte, pe care se afla baş-baclavaua. Colţurile vălului galben, cusut pe margine cu fir de aur, atârnau pe laturile tipsiei. Ridică unul dintre ele şi privi o vreme baclavaua. Ora recepţiei se apropia, dar nu exista niciun semn că invitaţii începuseră să vină. Baclavaua fusese tăiată cu grijă în romburi. În siropul acela... în siropul din tavă... Nu, îşi spuse el, destul cu gândurile negre. După otrăvirea marelui vizir, Iusuf, la fiecare serată oficială era chinuit de întrebarea unde, în care fel de mâncare sau cofeturi fusese strecurată otrava. Încercă să gonească gândul acesta, dar nu reuşi. Acum, privind masa ospăţului, se întrebă iar care ar putea fi mâncarea fatală. Clătină din cap pentru a-şi alunga bănuiala. Era o prostie să creadă că s-ar fi putut petrece aşa ceva la o recepţie la care participau cinci şute de bărbaţi înarmaţi. Apoi zâmbi: câte ospeţe nu fuseseră organizate de atunci, de câte ori nu-i dăduse târcoale gândul acesta şi iată că niciodată nu se întâmplase nimic. Cu atât mai puţin acum, când nu exista nicio bănuială. Ba chiar din contră, totul era în regulă. Trebuie să-mi menajez niţeluş nervii, îşi zise el. Imediat că mă voi întoarce la Istanbul, ar fi bine să-mi fac un control la doctorul Karajani. Neapărat, îşi repetă şi acoperi baclavaua cu vălul transparent.

Îşi reîncepu umbletul în jurul meselor şi asta-i aminti iar de plopii de pe marginea drumului din Karagümruk, de luna ce plutea deasupra lor. De ce întârzie? se întrebă în câteva rânduri, scoţându-şi din buzunarul vestei ceasornicul de argint şi privindu-l. Se linişti singur spunându-şi că la inaugurarea unor asemenea festivităţi întârzierile sunt lucrul cel mai obişnuit. Îşi aminti fără voie de trăsura dansatoarelor din Istanbul. Apoi se opri şi aranjă o lingură ce-i păru pusă strâmb. Brusc, îşi aminti de petele albe din biografia lui Durmish Dur Ali. Unde o fi dispărut atâta vreme? se întrebă şi-şi fixă privirea pe un castron adânc, ca şi când acolo, în el, s-ar fi aflat răspunsul. Unde? Ochiul acela mic, ochi de peşte, piciorul înţepenit... Sunt extenuat, îşi zise. Ar fi trebuit să dorm niţel, cum a zis Muhardar-paşa. Ochii paşei erau transparenţi, transparenţi... Nimic tulbure în ei... Ruşine că te gândeşti la aşa ceva, aproape că strigă Nuh-efendi. Ruşine!

Trecu prin faţa castroanelor aurite pline cu dulciuri gânditor, încruntat, privind drept înainte. Încetul cu încetul se calmă. Trebuie să sosească dintr-un moment într-altul, cugetă. În clipa aceea auzi

pe cineva pătrunzând în biserică. Se întoarse şi lăsă să-i scape un strigăt scurt. Era Durmish Dur Ali. Lumina slabă a lămpilor îi ascundea o parte din chip. Se priviră de la distanţă, dar nu reuşiră să se vadă prea bine.

Aruncându-şi cu greu piciorul drept, parcă smulgându-l din laţ, căpitanul păşi înainte. Nuh-efendi avu impresia că pantalonii celuilalt erau mânjiţi cu sos. Ai grijă să nu-ţi stropeşti uniforma, vru să-i strige, dar căpitanul se oprise în faţa baclavalei, ridică vălul cu o mână, aşa cum făcuse şi Nuh-efendi mai-nainte, ca şi când i-ar fi copiat gestul. Inima lui Nuh-efendi îşi rări bătăile. Căpitanul părea că nu-l bagă în seamă. Era tare palid la chip.

Cu, acelaşi gest, parcă al altuia, parcă rupt dintr-un coşmar, Dur Ali luă de pe masă o furculiţă şi o înfipse în baclava. Nuh-efendi zări sclipirea furculiţei, pe care mâna nesigură a căpitanului o aducea la gură. Vru să strige: Ce faci, strici baclavaua. Dar constată că nu avea glas.

Durmish Dur Ali se sprijini de masă şi vomă.

Nuh-efendi se aruncă spre el, împinse cu o mână tipsia, iar pe cealaltă i-o puse căpitanului pe frunte. Ce ai? Ce ai? îl întrebă de câteva ori. Ce-i cu tine? însă Dur Ali tăcea. Iată că trupul îi fu străbătut de un tremur mărunt, se chinui să vomite din nou, dar în zadar. Degetele sale subţiri, galbene precum ceara, erau încleştate de marginea mesei. O sudoare de moarte îi brăzda chipul.

— Unde sunt invitaţii? De ce întârzie? strigă în cele din urmă Nuh-efendi.

În ochiul drept al căpitanului se aprinse o luminiţă care se stinsese imediat.

— Acolo... şopti, du-te să-i vezi... întinşi unul lângă altul.

Doar atunci Nuh-efendi îşi dădu seama, îngrozit că petele roşii de pe pantalonii căpitanului erau pete de sânge.

Şi înţelese totul.

IV

Cancelariei sultanului.

Strict secret.

Raport asupra evenimentelor din 31 martie.

Conform înaltelor voastre porunci de mare taină, cunoscute numai de mine şi de căpitanul Durmish Dur Ali, la amiaza zilei de 31 martie

armele oştenilor ce aveau să participe la parada militară de la hipodrom au fost înlocuite cu arme încărcate. Ostaşii şi ofiţerii respectivi au fost înştiinţaţi asupra acestui lucru, explicându-li-se că trebuiau luate măsuri de siguranţă întrucât iscoadele noastre raportaseră că şefii albanezi, înarmaţi fiind, ar fi putut dezlănţui un masacru la hipodrom etc. Pentru a asigura păstrarea acestui secret, trupele participante la paradă, ofiţeri şi ostaşi, au fost supuşi unei izolări totale atât în cazarmă cât şi la hipodrom, unde au fost încolonaţi în jurul orei 2 la amiază.

În ceea ce priveşte Katil-Firmanul împărătesc, acesta, după cum cerea luminata voastră poruncă, nu a fost arătat nimănui, nici chiar mie, până în momentul în care Durmish Dur Ali l-a scos de la piept şi l-a arătat de departe trupelor cu o clipă înainte de a da ordin să se deschidă focul. Niciunul dintre înalţii dregători ce au participat la festivitate nu ştia nimic despre existenţa acestui firman, ba din contră, se ştia că serbarea se va desfăşura în mod paşnic. Astfel se explică faptul că pregătirile s-au făcut cu maximă minuţiozitate şi tot astfel devine clar de ce iscoadele albaneze, care au urmărit cu atenţie fiecare mişcare de-a noastră, n-au bănuit nimic.

La ora 4, căpeteniile albaneze, grupuri-grupuri, au intrat pe poarta principală a hipodromului, călări pe nişte cai la fel de făloşi ca şi stăpânii lor. Atunci, căpitanul Durmish Dur Ali a dat totul pe faţă şi, după ce a arătat trupelor Katil-Firmanul, după cum v-am comunicat mai sus, a ordonat să se deschidă focul asupra ghiaurilor. Cu rare excepţii, pricinuite mai de grabă de uimire decât de nesupunere, ostaşii şi ofiţerii au tras. Trebuie spus că uluiala i-a cuprins şi pe oamenii noştri. Ba chiar şi pe apropiaţii mei. Consternate au fost oficialităţile din N. Tot astfel, conform aşteptărilor, a izbucnit panica şi printre spectatori, s-au auzit urlete de groază, multora le-a venit rău etc..

În ceea ce-i priveşte pe *ei*, s-a întâmplat după cum se prevăzuse. Auzind prima salvă, şi-au smuls armele de la brâu şi au tras, la început aiurea, apoi în direcţia armatei. Ceea ce s-a petrecut după aceea nu poate fi descris, nici povestit. A fost un coşmar. Albanezii se aruncau călări în toate direcţiile, întâmpinaţi peste tot cu salve de puşcă. Se auzeau pretutindeni strigăte, nechezat de cai, iar fumul acoperise arena. Oamenii însângeraţi goneau în şa precum într-o imagine de apocalips, cai răniţi îşi lepădau călăreţii şi galopau la întâmplare, alţii îşi târau stăpânii agăţaţi în scări etc.

Câmpul era plin de praf şi de sânge. Câţiva dintre *ei* au reuşit să

răzbată ca viforul printre ostaşi şi să ajungă în faţa tribunei, dar acolo au fost întâmpinaţi cu alte salve. Unul, rănit la obraz, plin de sânge, a apărut chiar în faţa noastră, urlând şi trăgând ca un diavol, până ce l-a nimerit careva din tribună, de a căzut şi a murit. Cei care au putut să ajungă mai departe, spre poarta hipodromului, au fost întâmpinaţi aici cu alte salve. Unii dintre ei, văzând că nu pot ieşi, s-au întors în goană şi au murit împreună cu ceilalţi.

Măcelul a durat aproape o oră. *Ei* se învârteau precum sălbăticiunile prinse în cursă, întindeau mâinile înainte ca şi când ar fi vrut să prindă gloanţele din zbor şi se băteau cu disperare, încercând să-şi vândă mai scump pielea. Vă dăm de ştire cu mare durere că ne-au fost ucişi 139 de ofiţeri şi soldaţi, ale căror suflete s-au ridicat de pe câmpul de luptă direct în paradis.

Ei cădeau unul după altul, iar goana celor rămaşi în viaţă avea ceva de coşmar. Cei mai mulţi zăceau ucişi la pământ şi numărul acelora care se învârteau demenţial, împiedicându-se de trupurile stâlcite de pe jos, era din ce în ce mai mic. În cele din urmă a mai rămas unul singur, care a continuat să alerge ca ieşit din minţi. Au tras în el de şase ori şi tot de şase ori s-a ridicat şi a început să gonească nebuneşte.

Atunci, trupele au primit ordin să atace la baionetă, pentru a termina cu cei care mai rămăseseră în viaţă. Asta a făcut ca răniţii lor să ne mai ucidă în jur de o sută de ofiţeri şi soldaţi, ale căror suflete au zburat în câmpiile liniştei veşnice. Nu se prevăzuseră pierderi atât de mari. Lucrurile au luat o asemenea întorsătură din pricina furiei care i-a cuprins pe rebeli când şi-au dat seama de ceea ce în creierul lor bolnav a fost o trădare, furia aceea depăşind graniţele mâniei omeneşti. În afară de aceasta, un alt motiv al pierderilor noastre au fost veşmintele lor blestemate, vopsite într-o mulţime de culori şi mai ales în roşu şi alb, încât oştenilor noştri, în momentul masacrului, le-a venit greu să-i deosebească pe răniţi de morţi, pentru că roşul de pe hainele lor putea fi lesne confundat cu roşul sângelui, astfel încât unul rănit de moarte părea neatins, în vreme ce altul, teafăr, aveai impresia că-i gata să-şi dea sufletul. Pare-se că a fost dat să se întâmple aşa şi ceea ce vrea Allah e sfânt pentru om.

După ce totul s-a sfârşit şi lumea a părăsit hipodromul, s-au închis porţile şi s-a ordonat să nu mai pătrundă nimeni înăuntru şi mai cu seamă consulii statelor europene, care, conform înaltelor voastre porunci, nici nu au fost invitaţi la inaugurarea serbării. Toată

noaptea ostaşii s-au ocupat de leşuri, pe care, după ce le-au tăiat capetele, le-au încărcat în căruţe şi le-au dus la gropile comune din locul numit Jetimbatak, în împrejurimile oraşului.

Tot către ziuă s-a terminat şi cu împachetatul capetelor, încărcate apoi în lăzi de lemn şi, după cum ni s-a poruncit, expediate imediat spre Capitală. Împreună cu ele am trimis tăvile şi tipsiile de argint ale ospăţului, care, conform înaltelor voastre porunci, vor sluji pentru prezentarea ceremonială a tigvelor.

Dimineaţă s-au luat toate măsurile pentru anularea contractelor cu negustorii locali de carne, legume, dulciuri etc., cu hotelierii şi hangii, aceştia despăgubiţi cu 10 lire de persoană. De asemeni, s-a renunţat la serviciile grupurilor de muzicanţi, dansatori, măscărici etc., plătindu-i-se fiecăruia 22% din suma pentru care au fost angajaţi cu contract.

În ceea ce priveşte hainele şi armele, ca şi celelalte obiecte rămase de la rebelii albanezi, acestea vor fi trimise spre Capitală mâine, însoţite de procesul-verbal respectiv.

Muhadar Suleiman Ali Ogllan-paşa

Cancelariei Sheh-Ul-Islamului.

Strict secret.

Raport unic.

Referitor la înalta voastră poruncă în legătură cu ultimele cuvinte rostite în spasmele morţii de nelegiuiţii *aceia*, eu, încrezându-mă în temeinicia nepreţuitului vostru ordin, care sublinia că vorbele rostite în timpul agoniei capătă, în acest caz, o importanţă deosebită, deoarece reprezintă ultima tresărire a unui întreg popor, m-am străduit şi am făcut tot posibilul pentru a afla aceste cuvinte.

Greutăţile pe care le-am întâmpinat n-au fost puţine. Mai întâi, fapt uşor de imaginat, din cadrul unităţilor de paradă au fost excluşi încă de la început ofiţerii şi soldaţii de origine albaneză, astfel încât numărul militarilor ce cunoşteau limba lor blestemată s-a redus mult. În al doilea rând, chiar dacă trupa a fost înştiinţată că va trebui să deschidă focul asupra invitaţilor în cazul în care interesele statului o cer, ostaşilor nu li s-a putut spune întregul adevăr, aşa încât nu am găsit cu cale nici să le ordonăm să asculte ultimele cuvinte ale muribunzilor albanezi. În al treilea rând, ostaşii şi subofiţerii care au luat parte la uciderea cu baioneta a celor pe care însuşi Allah i-a părăsit erau atât de stârniţi de mirosul sângelui, încât le-a fost aproape imposibil să audă strigătele muribunzilor. În al patrulea

rând, evenimentele au fost însoțite de un vacarm înfricoşător, de bubuit de puşti, strigăte, urlete de groază, şi nechezat de cai.

Totuşi, cu toate aceste dificultăți, apropiații mei, după ce i-au descusut în amănunt pe ostaşii şi ofițerii cunoscători ai limbii albaneze, au cules frazele şi cuvintele pe care le transcriem în finalul acestui raport: „Ah. Oh. Stai! Cine trage? De unde se trage? Trădare. Tu, câine? Ah, ce nerozie. Sânge. N-am apucat luna aprilie. Crimă. Ce vicleşug! Aici, aici! Totul e roşu. Nu. S-a zis cu Albania. Apă. Nu s-a terminat, nu! Dă-i, dă-i. Ah!"

Muhardar-paşa

V

Eu, Mahmud II, Sultan şi Calif, nepot şi strănepot de regi, emit acest înalt firman din glorioasa capitală Istanbul.

În urmă cu 72 de zile, întinzând o mână binevoitoare Albaniei, eu, de la curtea mea, centrul statului nostru, am chemat pe căpeteniile acestei țări la o serbare de conciliere în oraşul N.

Aceşti diavoli şi nevrednici însă, batjocorind generozitatea mea împărătească, au voit să transforme întâlnirea paşnică într-o rebeliune împotriva mea şi a nemuritorului stat otoman. Alianțe secrete, fraze, ba chiar şi versuri provocatoare, amintirea drapelului lor de mult uitat cu vulturul bicefal zămislit de şeitan, idealuri nelegiuite precum neatârnarea Albaniei, expresii şi mai revoltătoare, precum „Renaştere Națională", acestea şi altele asemănătoare au fost doar câteva dintre faptele duşmănoase ce au ajuns la urechile mele împărăteşti înainte de inaugurarea serbărilor.

Paharul răbdării mele față de nerecunoscătoarea Albanie s-a umplut. Am poruncit deci ca aceşti conducători să fie pedepsiți de o aşa manieră, încât să fie spulberați de pe fața pământului şi doar amintirea acestei osânde să le supraviețuiască.

Şi aşa s-a făcut. Albania, acest balaur cu cinci sute de capete, a fost decapitată. Dar vina ei în fața lui Allah şi a statului osman e atât de groaznică, încât osânda aceasta s-a dovedit neîndestulătoare. Iată de ce, ca împărat şi locțiitor al profetului pe pământ, decid:

Albania va fi dezmembrată.

Numele ei va fi şters din catastiful statului şi va fi înlocuit de azi înainte cu o nouă denumire: Zona a Treia a Flancului Stâng al

Imperiului.

Se va anula din istoria oficială tot ce are vreo legătură cu ea.

Zona a Treia a Flancului Stâng al Imperiului va fi împărțită în 498 de comune, care vor alcătui 92 de districte, toate acestea depinzând direct de beilerbeyul Rumeliei. În aceste ținuturi este interzisă formarea unor unități administrative mai mari. Orice legătură între districte va fi considerată ilegală. Fiecare district va avea propriul său cod de legi. Este interzisă perpetuu construirea de drumuri civile şi de poduri. În vecii-vecilor paşalâcuri să nu mai fie. Numărul funcționarilor comunei, leafa acestora, taxele datorate statului de comune, cantitatea de grâu, de orz, de lână, de carne, ca şi numărul de ostaşi înrolați de fiecare comună, vor fi stabilite în amănunt printr-un decret guvernamental special.

Mahmud II, Sultan şi Calif, lumina lumii şi biciul necredincioşilor, rege al regilor.

(Copiat de neînsemnatul rob al lui Allah, Ibrahim.)

VI

Comisia Centrală a plecat din N. la patru zile după masacru. Imediat după ea au plecat şi subcomisiile. Trăsurile lor au făcut o parte din drum împreună, apoi s-au răsfirat una-ici, alta-colo pe drumul şerpuitor, până ce s-au pierdut una de alta şi aşa au şi ajuns în Capitală.

Cu două zile în urmă plecaseră cu aceeaşi grabă, fără să privească în urmă, uluiți, cu chipurile descompuse, fără vorbă, grupurile de muzicanți şi o parte dintre servitori.

Decorul festiv a fost demontat a doua zi. Încă din zori, hamalii au început să scoată mesele de tratative din Geamia Albastră, ducându-le doi câte doi, cum se țin de obicei sicriele. Au fost date jos mătăsurile şi atlasul din vechea mănăstire, unde interiorul, cu zidurile crăpate îngrozitor, şi-a recăpătat aspectul mohorât de dinainte. De mâncare şi dulciuri nu s-a atins nimeni vreme de două zile. În ziua a treia, s-a propus să fie oferite ostaşilor, dar unele dintre feluri începuseră deja să se strice, aşa încât s-a încercat să fie trimise puşcăriaşilor. Apoi, pentru că direcțiunea puşcăriei n-a acceptat, n-a mai avut nimeni nicio propunere şi au fost aruncate la câini.

În urma evenimentelor petrecute aici, oraşul arăta mohorât şi pustiu. Străzile păreau mai înguste, scuarurile mai întunecoase. La

baia publică, unde ostaşii şi ofiţerii corpului de paradă s-au îmbăiat după masacru, n-a mai călcat nimeni.

Un vânt uscat, şuierător, ce-ţi lua respiraţia, a bătut în zilele acelea fără contenire. Locuitorilor din N. li se părea că pe deasupra oraşului lor zboară nestăvilite furii. Era un vânt sub a cărui suflare cuvintele se strecurau anevoie, somnolent, după cum orice gest conţinea o lentoare ciudată. Se zvonea că Muhardar-paşa obţinuse o funcţie înaltă la Ministerul de Război, că Durmish Dur Ali dispăruse din nou, adăugându-şi alte lacune în propria biografie, că Alaga Gujvabmerovici era bolnav, ba chiar se spunea că fusese internat într-un balamuc de aiurea, undeva pe la hotarele Crimeii, acolo unde sunt trimişi de regulă slujbaşii ţicniţi şi unde hogi nebuni cântă ezanul de cinci ori pe zi.

În spatele geamurilor, care, sub rafalele vântului păreau complet albe, consulul englez scria guvernului său că urmele masacrului încă nu fuseseră şterse complet, aşa încât cursele de galop ce aveau loc în fiecare primăvară la hipodrom sub patronajul consulatului, anul acesta nu se vor mai ţine. Şi într-adevăr, hipodromul era pustiu. Se zvonea că trăpaşii nu voiau să pătrundă cu niciun preţ acolo, că nechezau şi zvârleau din copite îndată ce se apropiau de porţi. Tribunele de lemn, rămase la cheremul intemperiilor, putrezeau.

Între timp, prin oraş trecură în două rânduri trupe în direcţia Albaniei. Batalioanele mărşăluiau greu, urmate de şiruri de cai încărcaţi cu muniţie. Căştile soldaţilor, lăzile şi husele de pânză erau acoperite cu un strat de praf, ce părea venit nu din lumea materială, ci din împărăţia somnului. Localnicii îi petreceau cu privirea o bucată de vreme, după care se întrebau: „Iar spre Albania? Dar parcă Albania a fost fărâmiţată, nu? Ea are acum un nume ciudat, Zona a Treia sau cam aşa ceva. Şi totuşi trupele într-acolo se îndreaptă. Pesemne că apele s-au tulburat din nou. Pe cine-or mai avea în frunte? Căpeteniile lor au fost ucise toate. Au apărut alţii, frăţioare, s-au ivit alţii, mai grozavi ca ăilalţi. Allah, cum de îngădui aşa ceva? S-au ivit alţii repeta slujbaşul din N. şi, apropiindu-se de celălalt, îi şoptea, ca şi când ar fi fost deţinătorul celui mai înfiorător secret: „Sunt complet necunoscuţi, nu figurează pe nicio listă, în niciun protocol". „Allah, exclama amicul, ce mi-a fost dat să aud."

Venirea primăverii şi, mai apoi, a verii, aşternu peste evenimente un văl de uitare.

Iarba răsărită peste tot şi florile şi fluturii colindându-le păreau că te ajută să uiţi mai repede. Cafenelele începură să se umple cu

oameni la fel ca mai-nainte, coşurile băii orăşeneşti începură să fumege din nou, iar regimentul ce se îndrepta spre Zona a Treia a Flancului Stâng al împărăției nu trecu prin oraş, ci-l depăşi pe la periferie. Sosi timpul culesului la vie, al nunților şi al cumetriilor şi oraşul N. uită încetul cu încetul sângele scurs în ziua aceea de la sfârşitul lui martie şi care, la urma-urmei, nu era, sângele lui.

Numai norii de toamnă, iviți din spatele munților Albaniei, umplură cerul de la un capăt la altul cu un vaier prelung de tunete. Grei, cu spinări negre, norii coborau tot mai aproape de pământ, căutându-şi parcă morții la Jetimbatak, gemeau răguşit deasupra oraşului şi, neputând să găsească mormintele, cerneau o ploaie caldă de suspine. Iar jos, oamenii se cutremurau la auzul bocetului din cer, clătinau din cap şi murmurau: „Pe Allah, nu suntem noi de vină". Deşi ştiau că toate acestea aveau să se repete în fiecare toamnă, că nimeni şi nimic n-ar fi putut să le împiedice.

Decembrie, 1976.